PUBLII

VIRGILII

MARONIS

OPERA

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illustrata.

Editio nova emendatior:

In qua filum narrationis (juniorum potissimum gratiâ) pausis frequentioribus debitisque periodis discriminatur.

LONDINI,

Typis *E. Tyler*, & *R. Holt*, pro Societate Stationariorum, *Anno Domini*, 1679.

297. g. 85.

BIBLIOTHECA · LODLIANA ·

Liber Thomæ Hearne [illegible], 1694.

PUBLII VIRGILII MARONIS VITA,

Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone; quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt: quem cùm agricolationi reique rusticæ & gregibus præfecisset socer, sylvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus est Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Crasso primùm Coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui est à Mantua non procul.

Prægnans mater Maia, cùm somniâsset enixam se *laureum ramum*, quem compactum terræ coaluisse, & excrevisse illico in speciem maturæ arboris refertæ variis pomis & floribus, cerneret; sequenti luce cum marito rus propinquum petens ex itinere divertit, atque in subjectâ fossâ partu levata est. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagisse, & adeò miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris genituræ jam tum indicaret. Et accessit aliud præsagium. Siquidem virgâ populeâ, more regionis in puerperiis, eodem statim loco depactâ, ità brevi coaluit, ut multo antè satas populos adæquârit; quæ *Arbor Virgilii* ex eo dicta, atque consecrata est summâ gravidarum & fœtarum religione, suscipientium ibi & solventium vota.

Initia ætatis, id est, usque ad septimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Consulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremonâ Mediolanum, & indè paulò pòst Neapolin transiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni curâ omnique studio indulsit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm antè alios eruditior peritiórq; esset, se in urbem contulit: statimq; magistri stabuli equorum Augusti amicitiam nactus, multos variósq; morbos incidentes equis curavit. At Augustus in mercedem singulis diebus panes Virgilio ut uni ex stabularijs, dari jussit. Interem

BIBLIOTHECA · BODLEIANA ·

Liber Thomæ Hearne [illegible], 1694. 1.

PUBLII VIRGILII MARONIS VITA,

Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone; quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt: quem cùm agricolationi reique rusticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſylvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo primùm Coſſ. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul.

Prægnans mater Maia, cùm ſomniâſſet enixam ſe *laureum ramum*, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpeciem maturæ arboris refertæ variis pomis & floribus, cerneret; ſequenti luce cum marito rus propinquum petens ex itinere divertit, atque in ſubjectâ foſſâ partu levata eſt. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeò miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virgâ populeâ, more regionis in puerperiis, eodem ſtatim loco depactâ, ità brevi coaluit, ut multo antè ſatas populos adæquârit; quæ *Arbor Virgilii* ex eo dicta, atque conſecrata eſt ſummâ gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Conſulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremonâ Mediolanum, & indè paulò pòſt Neapolis tranſiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni curâ omnique ſtudio indulſit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm antè alios eruditior peritiórq; eſſet, ſe in urbem contulit: ſtatimq; magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos variósq; morbos incidentes equis curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio ut uni ex ſtabulariis, dari juſſit. Interem

à Crotoniatis pullus equi miræ pulcritudinis Cæsari dono fuit missus; qui omnium judicio spem portendebat virtutis & celeritatis immensæ. Hunc cùm aspexisset Maro, magistro stabuli dixit, natum esse ex morbosa equâ, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuisse inventum est. Quod cùm magister stabuli Augusto recitâsset duplicari ipsi in mercedem panes jussit. Cùm item ex Hispaniâ Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum, dixit Virgilius, & animum celeritatémque futuram. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitavit Augustus Octaviine filius esset, an alterius: idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia Canum & Equi naturam parentésque cognôrat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domûs vocat, & solum rogat an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæsarem Augustum; & fermè æquam cum Diis immortalibus potestatem habere scio, ut quemvis felicem facias. Eo animo sum, respondit Cæsar, ut, si verum pro rogatu dixeris, beatum te felicémque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alii me natum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro. Maro subridens, Facilè, inquit, si impunè licentérque sentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæsar jurejurando, nullum ejus dictum ægrè laturum: imò non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc oculos oculis Augusti infigens Maro, Facilius, ait, in cæteris animalibus qualitates parentum Mathematicis & Philosophiâ cognosci possunt: in homine nequaquam possibile est. Sed de te conjecturam habeo similem veri, ut quid exercuerit pater tuus scire possim. Attentè expectabat Augustus quidnam diceret. At ille, Quantum ego rem intelligere possum, Pistoris filius es, inquit. Obstupuerat Cæsar, & statim, quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius, Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cùm quædam enunciârim prædixerimque, quæ intelligi scirique non nisi ab eruditissimis summisque viris potuissent, tu Princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari jussisti: quod quidem aut Pistoris, aut nati Pistore officium erat. Placuit Cæsari facetia. At deinceps, inquit, non à Pistore, sed à Rege magnanimo dona feres. Illúmque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore & staturâ fuit grandi, aquilino colore, facie rusticanâ, valetudine variâ: nam plerumque ab stomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat; sanguinem etiam sæpius ejecit: cibi vinique minimi. Fama est, eum libidinis pronioris in pueros fuisse: sed boni ità eum pueros amâsse putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato suos pueros. Verùm inter omnes maximè dilexit Cebetem. & Alexandrum, quem secundâ Bucolicorum Eclogâ *Alexin* appellat, donatum sibi ab Asinio Pollione. Utrumque

que non ineruditum dimiſit; Alexandrum Grammaticum, Cebetem verò & Poetam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotiâ Hieriâ. Sed Aſconius Pedianius affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris; verùm ſe pertinaciſſimè recuſaſſe. Cætera ſanè, vitâ, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli *Parthenius* vulgò appellaretur; ac ſiquando Romæ (quò rariſſimè commeabat) viſeretur in publico, ſectantes demonſtrantéſque ſe ſubterfugeret in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis, offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit propè centies ſeſtertiùm ex liberalitatibus amicorum: habuit domum Romæ in Eſquiliis juxta hortos Mecænatianos; quanquam ſeceſſu Campaniæ, Siciliæque plurimùm uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat; quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine *Daphnidis* deflet. Inter cætera ſtudia (ut ſuprà diximus) Medicinæ quoque ac maximè Mathematicæ, operam dedit. Fgit & cauſam unam omnino, nec ampliùs quàm ſemel. Sermone tardiſſimum, ac penè indocto ſimilem, fuiſſe Meliſſus tradidit.

Poeticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, Diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte, dies, tutum carpe, viator, iter.

Deinde *Catalecton*, & *Moretum*, & *Priapeia*, & *Epigrammata*, & *Diras*, & *Culicem*, cùm eſſet annorum quindecim; cujus materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cùm ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude, culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuò culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit; ac ſepulchrum culici ſtatuit, & Diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) *Ætnam*. Et mox, cum res Romanas inchoâſſet, offenſus materiâ & nominum aſperitate, ad *Bucolica* tranſiit, maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Trium virorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtiterant. Deinde *Georgica* in honorem Mecænatis edidit, cùm ſibi vix cum no-

to opem tulisset adversùs Claudii veterani milites, vel (ut alii putant) Arii Centurionis violentiam; à quo in altercatione litis Agrariæ parùm abfuit quin occideretur. Novissimè autem *Æneïdem* aggressus est; argumentum varium & multiplex, & quasi amborum Homeri carminum instar; præterea nominibus ac rebus Græcis Latinisque commune, & in quo (quod maximè studebat) Romanæ simul urbis & Augusti origo contineretur. Cùm *Georgica* scriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos versus dictare solitum, ac per totam diem retractando ad pauciſſimos redigere: non absurdè carmen se ursæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. *Æneïda* prosâ priùs oratione formatam, digestámque in XII Libros, particulatim componere instituit, ut quidam tradunt. Alii ejus sententiæ sunt, ut existiment eum, si diutius vixisset, quatuor & viginti Libros, usque ad Augusti tempora, scripturum, atque alia quidem percursurum: Augusti verò gesta diligentissimè exequuturum: quippe qui, dum scriberet, nè quid impetum moraretur, quædam Imperfecta reliquit; alia levissimis versibus scripsit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à se dicebat, ad sustinendum Opus, donec solidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Asinii Pollionis suasu perfecit. Hic Transpadanam Provinciam regebat; cujus favore, cùm veteranis Augusti militibus Cremonensium & Mantuanorum agri distribuerentur, suos Virgilius non amisit. Factâ enim distributione, suos seu Claudio seu Ario datos recuperavit. Hunc Pollionem maximè amavit Maro; & dilectus ab eo magno munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulchritudine & diligentiâ Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollionis filium C. Asinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum, & Libris quatuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primò in amicitiâ Cæsaris Augusti fuit: postea, in suspicionem conjurationis contra illum adductus, occisus est. Verum usque adeò hunc Gallum Virgilius amârat, ut quartus Georgicorum à medio usque ad finem ejus laudem contineret: quem postea, jubente Augusto, in Aristæi fabulam commutavit. *Georgica* septennio Neapoli; *Æneïda* partim in Siciliâ, partim in Campaniâ, undecim annis confecit. *Bucolica* eo successu edidit, ut in Scena quoque per cantores crebrâ pronunciatione recitarentur. Ac cùm Cicero quosdam versus audisset, & statim acri judicio intellexisset non communi venâ editos, jussit ab initio totam Eclogam recitari: quam cùm accuratè pernotâsset, in fine ait,

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ.

quasi ipse linguæ Latinæ spes prima fuisset, & Maro futurus esset secunda. Quæ verba postea *Æneïdi* ipse inseruit,

Georgica

Georgica reverſo ab Actiaca victoria Auguſto, atque reſciendarum virium cauſâ Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mecænate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maximâ cum ſuavitate & lenociniis mirîs. Seneca tradidit, Julium Montanum poetam ſolitum dicere, vi ablaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim; eoſdem enim verſus, eo pronunciante, bene ſonare; ſine illo inarescere, quaſi mutos. *Æneïdos* vix dum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitârit ſic prædicere;

Cedite, Romani Scriptores, cedite, Græii;
Noſcio quid majus noſcitur Iliade.

Auguſtus verò, cùm jam fortè expeditione Cantabricâ abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de *Æneïde* (ut ipſius verba ſunt) vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon, mitteret: negavit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multò pòſt, perfectâ demum materiâ, tres omnino Libros recitavit; ſecundum, videlicet, quartum, & ſextum. Sed hunc præcipuè ob Octaviam; quæ, cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari juſſit. Recitavit & pluribus; ſed neque frequenter, & ſermè illâ de quibus ambigebat, quò magis judicium hominum experiretur. Erotem, librarium & libertum ejus, exactæ jam ſenectutis, tradunt referre ſolitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus complêſſe extempore: & huic, *Miſerum Æolidem*, adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*; item huic, *Ære ciere viros*, ſimili calore jactatum, ſubjunxiſſe, *Martémque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperâſſe utrumque volumini adſcriberet. *Bucolica Georgicâque* emendavit.

Anno verò quinquageſimo ſecundo, ut ultimam manum *Æneïdi* imponeret, ſtatuit in Græciam & Aſiam ſecedere, triennióque continuo omnem operam limationi dare, ut in reliqua vita tantùm Philoſophiæ vacaret. Sed cùm aggreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto ab Oriente Romam revertenti, unà cum Cæſare redire ſtatuit. At cùm Megaram, vicinum Athenis opidum, viſendi gratiâ peteret, languorem nactus eſt; quem non intermiſſa navigatio auxit, ità ut gravior indies, tandem Brunduſium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Cal. Octobris, Cn. Plautio & Q. Lucretio Coſſ. Qui cùm gravari morbo ſeſe ſentiret, ſcrinia ſæpe & magnâ inſtantiâ petivit, crematurus *Æneïda*: quibus negatis, teſtamento comburi juſſit, ut rem inemendatam imperfectâmque. Verùm Tucca & Varius monuerunt, id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Vario ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legavit, nequid adderent quod à ſe editum non eſſet;

& versus etiam imperfectos siqui erant, relinquerent. Voluit etiam sua ossa Neapolin transferri, ubi diu & suavissimè vixerat: ac extremâ valitudine hoc ipse sibi Epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: Cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa (prout statuerat) Neapolin fuêre, sepultáque viâ Puteolanâ, intra lapidem secundum; suóque sepulchro id Distichon quod fecerat inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidiâ parte Valerium Proculum, fratrem ex alterâ parte, ex quartâ Augustum, ex duodecimâ Mecænatem, ex reliquâ L. Varium & Plotium Tuccam, qui ejus *Æneïda* post obitum (prout petiverat) jussu Cæsaris emendáverunt. Nam nullius omnino sententiâ crematu *Æneis* digna visa fuit. De qua re Sulpitii Carthaginensis extant hujusmodi versus:

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variúsque simul; tu maxime, Cæsar,
Non sinis, & Latiæ consulis Historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni;
Et penè est alio Troja cremata rogo.

Extant & Augusti de ipsâ eâdem re versus plures & clarissimi, quarum initium est,

Ergóne suprémis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnáque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et paulò pòst;

Sed legum servanda fides: suprema voluntas
Quod mandat fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potiùs legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctésque diésque labores
Hauserit una dies. Et ea quæ sequuntur.

Nihil igitur autore Augusto Varius addidit, quod & Maro præceperat; sed summatim emendavit: ut qui versus etiam imperfectos, siqui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum Hemistichia (præter illud *Quem tibi jam Troja peperit*) sensum videntur habere perfectum. Nisus Grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum Librorum ordinem commutásse, & qui tum Secundus erat, in Tertium locum transtulisse: etiam primi Libri correxisse Principium, his demptis versibus,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, &, egressus sylvis, vicina coëgi,
Ut, quamvis avido, parerent arva colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virúmque cano.

Obi-

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt: nam nec Homero quidem. Prolatis *Bucolicis*, innominatus quidam reſcripſit *Anti-bucolica*, duas modò Eclogas, ſed inſulſiſſimè παρῳδικὰς: quarum prioris initium eſt;

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Sequentis;

Dic mihi, Damœta cujum pecus? anne Latinum?
Non verùm Ægonis; noſtri ſic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, ſere Nudus*, ſubjecit, *habebis frigore febrem.*

Eſt & adverſus *Æneida* liber Carbilii Pictoris, titulo *Æneidomaſtix*. M. Vipranius eum a Mecœnate ſuppoſitum, appellebat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebátque, neque tumidum eſſe, neque exilem; ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantùm contraxit, Perilius Fauſtinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina, quibus annotatur quos & unde verſus trranſtulerit. Aſconius Pedianus libro, quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit, pauca admodum ei objecta proponit; & potiſſimùm, quod non rectè hiſtoriam contexuit, & quod pleraq; ab Homero ſumſit. Sed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent? Verùm intellecturos, faciliùs eſſe Herculi clavam, quàm Homero verſum, ſurripere. Et tamen deſtinâſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret.

Refert etiam Pedianus, benignum, cultoremq; omnium bonorum atque eruditorum, fuiſſe, & uſquo adeò invidiæ expertem, ut ſiquid eruditè dictum inſpiceret alterius, non minùs gauderet ac ſi ſuum fuiſſet: neminem vituperare; laudare bonos: eâ humanitate eſſe, ut, niſi perverſus maximè, quiſque illum non diligeret modò, ſed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus Bibliotheca non minùs aliis doctis patebat ac ſibi: Illúdque Euripidis antiquum ſæpe uſurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *Communia eſſe amicorum omnia.* Quare coævos omnes Poetas ità adjunctos habuit, ut, cùm inter ſe plurimùm invidiâ arderent, illum unà omnes colerent; Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anſer verò quoniam Antonii partes ſecutus eſt, illum non obſervâſſe dicitur. Cornificius, ob perverſam naturam, illum non tulit. Gloriæ verò adeò contemptor fuit, ut cùm quidam verſus quoſdam ſibi adſcriberent, eáque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuoſum id illi erat. Cùm enim Diſtichon, quod laudem felicitatémq; Auguſti continebat, fuiſſet, valviſque non nominato autore infixiſſet, (id erat hujuſmodi,

Nocte pluit totâ, redeunt ſpectacula manè:
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.)

diu quæritans Auguſtus cujuſnam hi verſus eſſent, eorum autorem non inveniebat. Bathyllus verò, Poeta quidam mediocris, tacen-

tacentibus aliis, ſibi aſcripſit. Quamobrem donatus honoratùſque à Cæſare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iiſdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis*. Poſtulabat Auguſtus ut hi verſus complerentur: quod cùm fruſtrà aliqui conati eſſent, Virgilius, præpoſito diſticho, ſic ſubjunxit;

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito, aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro verò exaltatior.

Cùm is aliquando Ennium in manu haberet, rogaretúrque quidnam faceret; reſpondit, ſe aurum colligere de ſtercore Ennii. Habet enim Poeta ille egregias ſententias ſub verbis non multùm ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto feliciter civitas gubernaretur; Si prudentiores (inquit) temonem tenuerint, & boni malis præponantur; itáque optimi ſuos habeant honores, nulli tamen aliorum injuſti quicquam fiat. At Mecænas, Quid, inquit Virgilii, ſatietatem homini non affert? Omnium rerum, reſpondit, aut ſimilitudo, aut multitudo ſtomachum facit, præter Intelligere. Idem interrogavit, Quo pacto quis altam felicemque fortunam ſervare poteſt? Cui Maro, Si, quantò honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tantò liberalitate & juſtitiâ alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere, Nullam virtutem homini commodiorem eſſe patientiâ; ac nullam aſperam adeò eſſe fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam ſententiam in quinto *Æneïdos* inſeruit.

Nate Deâ, quò fata trahunt, retrahúntque, ſequamur;
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cùm quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias ſibi narraret: Quam putas (inquit) eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An inquit Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi ait, *Architectum architecto invidere, & poetam poetæ?* De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magnâ cum meâ laude & gloriâ vindictam in manu habeo. Majore enim curâ virtuti intendam: atque quò elegantior ego fiam, eò vehementiùs invidiâ rumpetur.

Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poeſin mediocriter doctus, cui multiplex variúmq; ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret, (quod Socrates facere conſuevit) ſed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibuſque vexabat. Quare ille ſæpe aut tacibundus diſcedebat, aut

fuffuſus

ſuffuſus pudore tacebat. Verùm cùm, Auguſto audiente, elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam, ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace, inquit, rabula: nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mæcenatem; & eâ tubâ, cùm volo loquor, quæ ubique & diutiſſimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, ſed muros, rumpis. Auguſtus verò Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, Sà tempus, Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, rarò loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cùm taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant.

Poſteaquam Auguſtus ſummâ rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret Tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis Conſulibus, & Senatui Remp. reddere: in quare diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mecænatem & Agrippam. Agrippa enim utile ſibi fore, etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere Tyrannidem, longâ oratione contendit: quod Mecænas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc, Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua republica Tyrannum facere? Tum ille, Omnibus ferme, inquit, Rempublicam occupantibus moleſta ipſa Tyrannis fuit, & civibus; quia neceſſe erat propter odia ſubditorum, aut eorum injuſtitiam, in magnâ ſuſpicione magnóque timore vivere: ſed ſi cives juſtam aliquem ſcirent, quem amarent plurimùm, civitati id utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam (quod modo facis) omnibus in futurum, nullâ hominum factâ compoſitione, diſtribues, dominari te & tibi conducet & orbi. Benevolentiam enim omnium ità habes, ut Deum te & adorent & credant. Ejus ſententiam ſecutus Cæſar principatum tenuit.

Audivit à Syrone præcepta Epicuri; cujus doctrinæ ſocium habuit Varium. Quàmvis diverſorum philoſophorum opiniones Libris ſuis inſeruiſſe de animo maximè videatur, ipſe tamen fuit Academicus: nam Platonis ſententias omnibus aliis prætulit.

Nunc quoniam de Autore ſummatim diximus, de ipſo jam Carmine dicendum videtur: quod bifariam tractari ſolet, hoc eſt, & ante Opus, & in ipſo Opere. Ante Opus; Titulus, Cauſa, Intentio. Titulus, in quo quæritur cujus ſit. Cauſa, unde ortum ſit, & quare hoc potiſſimùm ſibi adſcribendum poeta præſumpſerit. Intentio, in qua cognoſcitur quid efficere conetur poeta. In ipſo Opere ſanè tria ſpectantur: Numerus, Ordo, Explanatio. Quamvis igitur multa ψευδόγραφα, id eſt, falſâ inſcriptione, ſub alieno nomine ſunt prolata, ut *Thyeſtes*, tragœdia hujus poetæ, quam Varius edidit pro ſuâ, & alia hujuſmodi; tamen *Bucolica* liquidò Virgilii eſſe minimè dubitandum eſt: præſertim cùm ipſe poeta, tanquam hoc metuens, in principio *Æneidos* ſua eſſe teſtatus ſit, ſic dicens.

Illa

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ,
& reliqua; item in fine Georgici carminis,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventâ,
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & rectè appellari, vel hoc solùm indicium sufficerit, quòd hoc eodem nomine apud Theocritum censeantur. Verùm ratio quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi sunt, αἰπόλοι dicuntur à Græcis, iidem à nobis Caprarii; paulò honoratiores, qui ποιμένες, id est, Opiliones, dicuntur; honestissimi & maximi βουκόλοι, quos Bubulcos dicimus. Unde igitur magis decuit Pastorali carmini nomen imponi, quàm ab eo gradu qui apud pastores exellentissimus invenitur?

Causa dupliciter inspici solet: ab origine carminis & à voluntate scribentis. Originem autem Bucolici carminis alii ob aliam causam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmoniis pastoribus Dianæ primùm carmen hoc redditum dicant: cùm eidem Deæ, propter bellum quod toti Græciæ illo tempore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, per ipsum atq; pastores, quo tempore de Scythiâ cum Pylade fugerat, surrepto Numinis simulacro, & celato in fasce lignorum. Unde *Fascelidem* Dianam perhibent nuncupatam, apud cujus aras Orestes per sacerdotem ejusdem Numinis Iphigeniam sororem suam à parricidio fuerat expiatus. Alii Appolloni Nomio, pastorali scilicet Deo, quâ tempestate Admeti boves paverat: Alii Libero, Nympharum (scilicet) & Satyrorum & id genus Numinum principi, quibus placet rusticum carmen: Alii Mercurio, Daphnidis patri, pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poetam: Alii item in honorem Sileni, Silvani, atq; Faunorum. Quæ cùm omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen originem ducere à priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat; & ideo velut Aurei seculi speciem in hujusmodi personarum simplicitate cognosci; & meritò Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab eâ vitâ quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, & ad postremum pro cultis & feracibus terris bella suscepta. Quod videtur Virgilius in ipso ordine Operum suorum voluisse monstrare, cùm Pastores primò, deinde Agricolas canit, & ad ultimum Bellatores.

Restat ut, quæ Causa voluntatem attulerit Poetæ *Bucolica* potissimùm scribendi, consideremus. Aut enim dulcedine carminis Theocriti & admiratione ejus illectus est: aut ordinem temporum est sequutus erga vitam humanam, ut suprà diximus: aut tres modos eloquutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant; ἰσχνὸν, qui *tenuis*; ἀδρὸν qui *validus*; μέσον, qui *moderatus* intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere prævaluerit,

Bucolica

Bucolica primùm, *Georgica* ſecundùm, *Æneida* tertiùm voluiſſe conſcribere. Aut ideo potiùs primò *Bucolica* ſcripſit; ut in ejuſmodi carmine (quod & paulò liberiùs, & magis varium quàm cætera, eſt) facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, recuperandique agri quem amiſerat, ob hanc cauſam. Die tertiâ Iduum Martiarum, C. Cæſare interfecto, cùm Auguſtum Cæſarem penè puerum veterani milites, non abnuente Senatu, ſibi ducem conſtituiſſent, exorto civili bello, Cremonenſes, cùm cæteris ejuſdem ſtudii, adverſarios Auguſti Cæſaris adjuverunt. Unde factum eſt, ut cùm victor Auguſtus in eorum agros veteranos deduci juſſiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque (in quibus erat Virgilius) maximam partem ſuorum finium perdiderint, eò quòd vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius, Auguſti familiaritate ſuòq; carmine fretus, Centurioni Ario obſiſtere auſus eſt. Ille ſtatim, ut miles, ad gladium manum admovit, Cùmque ſe in fugam proripuiſſet Poëta, non priùs perſequendi finis fuit, quàm ſe in fluvium Virgilius conjeciſſet. Sed poſtea, Mecænate & Pollione & ipſo Auguſto faventibus, agros ſuos recepit.

Intentio libri, quam *σκοπὸν* Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ conſtituitur, qui Siculus & Syracuſanus fuit. Eſt etiam intentio, in laudem Cæſaris & principum cæterorum per quos in ſedes ſuas rediit, omnia deduci. Undè ut & delectionem & utilitatem finis contineret, ſecundùm præcepta cuncta confecit.

Quæri ſolet cur non plures quàm decem Eclogas conſcripſerit? quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſideraverit ætatem Scenarum paſtoralium, quæ ultra hunc numerum non poteſt proferri; præſertim cùm ipſe Poeta (circumſpectior Theocrito, ut ipſa res indicat) videatur metuere, nè illa Ecloga quæ *Pollio* inſcribitur minùs ruſtica videatur, cùm ipſam ſic præſtruat ipſe, dicens,

Sicelides Muſæ, paulà majora canamus.

Et item ſimiliter in aliis duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in *Bucolicis* Virgilii, neque nuſquam, neque ubique aliquid figuratè dici, hoc eſt, per Allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris & amiſſos agros hoc Virgilio conceduntur: cùm Theocritus (quem hic noſter toto ſtudio imitari conatur) ſimpliciter omnino conſcripſerit.

Quod autem in ipſo Carmine tractari ſolet, eſt Numerus, Ordo, Explanatio. Numerus Eclogarum manifeſtus eſt: nam, Decem ſunt, ex quibus propriè *Bucolicæ* ſeptem eſſe creduntur: nam tres ultimæ propriè *Bucolicæ* dici non debent, *Pollio* ſcil. *Silenus*, & *Gallus*. Prima igitur continet Conqueſti onem publicam, & privatam gratulationem de agro; & dicitur *Tityrus*. Secunda, Amorem pueri; & dicitur *Alexis*. Tertia, Certamen paſtorum; & dicitur *Palæmon*. Quarta, Genethliacum; & dicitur *Pollio*. Quinta, Epitaphium; & dicitur *Daphnis*. Sexta, Metamorphoſin; & dicitur

dicitur *Varius*, aut *Silenus*. Septima, amores diversorum sexuum; & dicitur *Corydon*. Octava Pharmaceutriam; & dicitur *Damon*. Nona continet Poetæ Conquestionem de amisso agro; & dicitur *Mœris*. Decima, Desiderium Galli; & dicitur *Gallus*.

Quod ad ordinem spectat, illud scire debemus, in prima tantùm & ultima Ecloga Poetam voluisse ordinem servare: quoniam in altera principium constituit, ut in Georgicis ait, *Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi*; in altera ostendit finem, quippe qui dicat, *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.* Verùm inter ipsas Eclogas, pastoralem conscriptúmque ordinem nullum esse, certissimum est. Sed sunt qui dicant initium Bucolici carminis non *Tityrum* esse, sed illum, *Prima Syracusio dignata est ludere versu.*

Superest Explanatio: ad quam antequam veniamus, illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, & usque adeò ab Heroïco charactere distare, ut versûs quoque hujus carminis suas quasdam cæsuras habeant, & suis legibus distinguantur. Nam cùm tribus probetur metrum, cæsurâ, scansione, modificatione: non erit Bucolicus versûs, nisi in quo & pes primus partem orationis absolverit, & tertius trochæus fuerit & cæsura, & quartus pes, dactylus magis quàm spondæus, partem orationes terminaverit, quintus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit: quod Virgilius, à Theocrito sæpe servatum, victus operis difficultate, neglexit; in solo principio, incertum industriâ an casu, has cæsuras servavit. Nam *Tityre* dactylus partem orationis absolvit; *tu patu--læ recu-*tetium trochæum, quamvis de compositâ dictione, concluſit; *--bans sub*, quartum spondæum pro dactylo. Cùm autem subjunxit *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licet in Theocriti fermè omnibus versibus admirari. Qui verò suprà dicta acri judicio diligentérque considerârit, facilè intelliget, quæ in *Georgicis* intentio, quíque finis fuerit, nec minùs etiam in *Æneïde*. Poematis styli genera tria sunt. Aut enim *activum*, vel *imitativum*, quod Græci δραματικὸν appellant; in quo personæ loquentes introducuntur sine Poetæ interlocutione, ut sunt Tragœdiæ & Comœdiæ; δρᾶν enim Græcè *agere* dicitur; quo genere scripta est prima, *Tityre, tu patulæ*; & nona, *Quò te, Mœri, pedes?* Aut *enarrativum*, quod Græci διηγηματικὸν appellant; in quo Poeta ipse loquitur sine interpositione personæ: ut tres primi *Georgicôn* Libri, item Lucretii carmina: Aut *commune*, vel *mistum*, quod Græci μικτὸν appellant, ubi & Poeta ipse loquitur, & introductæ personæ: ut est Virgilii *Æneïs*.

P. Virgilii

P. Virgilii Maronis

BUCOLICA.

ECLOGA I.

TITIRUS.

ARGUMENTUM.

Cùm Virgilius, cujus personam hìc sustinet Tityrus pastor agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam venit: ubi cùm sua eum carmina Mecænati commendâsset, Mecænas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti beneficii autorem colere, & semper cultur ũ esse, profitetur. Cæterum fingit se servum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem, non nisi in senectute, consequutus. Quidam tamen, Servium sequentes, Fortunate senex intelligunt, qui fortunatus in senectute sit futurus.

MELIBOEUS. TITYRUS.

M. TItyre, tu patulæ *a* recubans *b* sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ:
Nos e patriæ fines, & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, *d* lentus in umbrâ
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.

T. O Melibœe, deus nobis *e* hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper *f* deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

M. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeò *g* turbatur agris. En, ipse capellas
h Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hìc inter densas corylos modò namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nudâ connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus:

a *Ut securi & otiosi solent.*
b *In umbra, ut mox. Sic, Densas umbrosum. cæc. fagos, ut quisq; quisq; &c.*
c *Exulamus, ut Græcè φυγάδα ἀπόλιδα.*
d *Otiosus: ut mox, Otia fecit.*
e *Hanc otiosam tranquillitatem. Quidem tamen expon. Hanc libertatem.*
f *Augustus à me semper coletur, ob sua in me beneficia.*
g *Imperson. Turbæ sunt, tumultus excitantur; ex Lucretio, Ancipiti quoniam bello turbatur utrinque.*
h *Longè antè prægredientes, ita ut non assequar.*

i *Meas sine rem.* *sus à multis cœlicibus, & nothus putatur.*

k *Da pro dic, ut accipe pro audi.*

l *Depulsas à latte portare.*

m *Georg. 4. si parva licet componere magnis; per parentheſi.*

n *Sic alii, ecquis & ecquid. Sed leg. etiam Et quæ.*

o *Ex quo colui Romam, Mantuâ relictâ.*

p *Quamvis enim.*

q *Apoſtrophe ad urbem Rom.*

r *Talis pronom. repetitio, Ecl. 5.*

ſ *Arbuſtivæ vites, id eſt, arboribus maritatæ.*

t *Propitios.*

u *Auguſtum.*

x *Cui ſingulorum menſium calendis rem divinam facio.*

y *Jugo ad arandum.*

z *Vide argum.*

a *Non tentabunt ullo morbo.*

b *Padum & Mincium.*

c *Sacros Naiadibus Nymph.*

d *Umbras & frigora captant. Ec. 3.*

e *Arbuſti jumator.*

ſίσυμα πρυχὸν. Theoc.

f ἀμάλλαι.

Meas ſine rem. Kepta ſine re cornix prædixit ab illice cornix.
Sed tamen iſte deus qui ſit k da, Tityre, nobis.
T. Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quò ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros l depellere fœtus. depellere hi ſignabat
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Nôram; m ſic parvis componere magna ſolebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes.
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
M. n Ecquæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
T. Libertas, quæ ſera, tamen reſpexit inertem,
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat;
Reſpexit tamen, & longo pòſt tempore venit.
o Poſtquam nos Amarillys habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
p Quamvis multa meis exiret victima ſeptis, Shi ſp fol
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi.
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar quid mœſta deos, q Amarylli, vocares;
Cui pendêre ſuâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: r ipſæ te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc ſ arbuſta vocabant.
T. Quid facerem? neque ſervitio me exire licebat,
Nec t tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hic illum vidi u juvenem, Melibœe, quotannis
x Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti;
Paſcite ut antè boves, pueri, y ſubmittite tauros.
M. Fortunate z ſenex, ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna ſatis; quamvis lapis omnia nudus,
Limoſóque palus obducat paſcua junco.
Non inſueta graves a tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter b flumina nota,
Et fontes c ſacros, d frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti, having brows ſid upon y mille
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro:
Hinc alta ſub rupe canet e frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec f gemere aëriâ ceſſabit turtur ab ulmo.
T. Antè leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces,
Antè, pererratis, g amborum finibus exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.

Rome, this chief City of Latium m. M. At
Italy, built by Romulus & his Brother Rem
& Marrus Saith, it was built long before by
Roma a daughter of Æsculapius, & Romulus
had

M. At nos hinc alii *b* sitientes ibimus Afros,
i Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
k En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea *l* regna videns, mirabor *m* aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? En quò discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, Pyros, pone ordine vites.
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ,
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosâ pendêre procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum & salices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem
Fronde super viridi; sunt nobis mitia poma,
Castaneæ *n* molles, & *o* pressi copia lactis:
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majorésque cadunt altis de montibus Umbræ.

h διψηρούς.
i *Alii, ut versu præced.*
k *Unquámne? vel nunquámne?*
l *Quod mihi est instar regni.*
m *Ex aristis mosset, ex mes. anni intellig.*

ECLOGA II.
ALEXIS.
ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum. prætermittit quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuúmque amorem conciliandum, possint pertinere: verùm ubi se neq; querelis, neq; blanditiis aut munusculis quicquam proficere intelligit, tandem ad se rediens, dementiámque suam agnoscens, ad intermissam rei familiaris curam sibi statuit revertendum; ut assueto labore infelicis sui amoris (qui fere ex otio nasci solet) tædium discutiat. Sub Corydone autem (si Donato credimus) Virgilium, sub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum, quem ab eo postea dono accepit.

FOrmosum pastor Corydon *a* ardebat Alexin,
Delicias domini; nec quid speraret habebat.
Tantùm inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assiduè veniebat; ibi hæc *b* incondita solus
Montibus & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri misere? mori me denique cogis?
Nunc etiam pecudes *c* umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occcultant spineta lacertos
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia

a Sic ἐρλεγε dixit Moschus.
b *Quæ profundebat non condita versu, & inclusa numeris ut hic sunt: vel potius indigesta & confusa.*
c *Umbrosa frigora, sive opacum frigus.*

Allia ſerpillúmque, herbas contundit olentes
d At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer nimium ne crede colori.
Alba e liguſtra cadunt, f vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec quis ſim, quæris Alexi,
Quàm dives nivei pecoris, quam lactis abundans:
Mille meæ g Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.
Canto quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in h Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare: non ego Daphnin,
Judice te, metuam, ſi nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humiles habitare caſas, & figere i cervos,
Hædofúmque gregem viridi compellere k hibiſco!
Mecum unà in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, ovíumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum:
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta l cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, m Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas; invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die n ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem à me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet, quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Nais
o Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum, & florem jungit bene-olentis anethi:
Tum caſiâ, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam p cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo,
Et vos, ô lauri, carpam, & te, proxima myrte;
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.
q Ruſticus es, Corydon: nec munera curat Alexis;
Nec, ſi muneribus certes, concedat Iolas.

Eheu!

d *At nunc meridiano tempore ſol omnia torret: quod arbuſta cicadis reſonantia oſtendunt.*
e *Liguſtrorum flores.*
f *Mora agreſtia, hyacinthi.*
g *Siculis Theoc. imitatione dixit.*
h *Attico. Luc. in Statium.*
i *Quidam intel. de furcis quibus caſæ ſuſtentantur.*
k *Ad hibiſcum.*
l *Cannarum internodiis.*
m *Hypall. pro, Tu iſtum habes ſecundus.*
n *Sugunt.*
o *Albas.*
p *Flava vel mollia.*
q *Rerum imperitus.*

Eclog. III. PALÆMON.

Heu! quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis (ah!) demens? habitârunt dîi quoque syl-(vas,
Dardaniúsque Paris, Pallas, quas condidit arces,
Ipsâ colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi: TRAHIT sua quemque voluptas.
Aspice; ꝛ aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et Sol crescentes decedens duplicat umbras;
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco:
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Menalcas et Damœtas, pastores, meruis primùm inter se convitiis certant: mox interveniente Palæmone judice, Amœbæi carminis lege disceptant; ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur.

Menalcas. Damœtas. Palæmon.

M. DIc mihi, Damœta, cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verùm Ægônis: nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix ô semper oves pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in horâ;
Et sûccus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus *b* hircis,
Et quo (sed faciles Nymphæ risere) *c* sacello.
M. Tum credo, cum me arbustum videre Miconis,
Atque malâ vites incidere falce novellas.
D. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregisti & calamos; quæ tu perversè Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliquâ nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini facient, audent cùm talia *d* fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis multùm latrante *e* lycistâ?
Et cùm clamarem, Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.
D. An mihi cantando victus non redderet ille
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum.

a *Hæc verba, Die mihi, sunt curiosius interrogantis.*

b *Al. hirquis, de oculorum angulis.*

c *Quia tuta erant eorum sacella.*

d *Servi, vel furaces servi.*

e *Canis natâ ex lupo & cane.*

Damon & Pythias, two Pythagoreans, whereof one being co

Si nescis *f* meus ille caper fuit: & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
M. Cantando *g* tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit: non tu in triviis, indocte, solebas,
h Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
D. Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
(*i* Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis,
k Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa; Conon[illegible] (quis fuit alter?)
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheáque in medio posuit sylvásque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.
M. Nunquam *l* hodie effugies: veniam quocunq; vocâris:
Audiat hæc tantùm vel qui venit (ecce) Palæmon.
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.
D. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon.
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas.
P. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herbâ;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta; tu deinde sequêre, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
D. Ab Jove principium Musæ: Jovis omnia plena:
Ille *m* colit terras, illi mea carmina curæ.
M. Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave-rubens hyacinthus.
D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,
Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.
M. At mihi sese offert ultro meus *n* ignis Amyntas;
Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meæ *o* Veneri sunt munera; namque notavi
Ipse locum aëriæ quo *p* congessere palumbes.
M. Quod

f *Mihi debitus ob victoriam; meum victoriæ præmium.*
g *Itane tu indoctus doctum viceris?*
h *Radente aures; sonum ingratum edente.*

demned by Dionysius

i *Quoniam tam insanus es ut audeas mecum certare cui es omnino impar.*
k *Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo nexu implicatæ.*

y Cyrant, & desiring

l *Pleonasmus*

a few dayes [illegible] his hour in order, y other freely offered himself as a

m *[illegible]bitat; quia ubi est, ut Jovis omnia plena.*
n *Ut suprà, Me tamen urit amor.*
o *Amicæ meæ quæ mihi est altera Venus.*
p *Congessere nidamenta, ut Plaut.*

till his return, he came accordingly & the Cyrant seeing their faithfullness,

M. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.
D. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.
M. Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis, A
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? (mynt
D. Phyllida mitte mihi (meus est natalis) Iol
Cùm q faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere flevit,
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce satis humor, ſ depulsis arbutus hœdis,
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.
D. t Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam.
Pierides, vitulam lectori pascite vestro. (rum,
M. Pollio & ipse facit nova carmina: pascite tau-
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te Pollio amat, veniat quò te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem n jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herbâ.
M. Parcite oves nimiùm procedere: non bene ripæ
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre, pascentes à flumine reiice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite, oves pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis. (x ervo:
D. Eheu! quàm pingui macer est mihi taurus in
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.
M. y His certè neq; amor causa est, vix ossibus hærent.
Nescio quis teneros z oculus mihi fascinat agnos.
D. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.
M. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.
D. Non nostrum inter vos tantas componere lites.
Et virulâ tu dignus, & hic; & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri, sat prata biberunt.

sacra faciam, r Ita doluit ne flevit.

ſ Depulsis à lacte, ut Eclog. 7.

t Asinius Pollio qui Virgilio suos agros ob Augusto impetravit.

u Jungat aratro, aut curru. Intel. Ita deliret, ut hæc etiam faciat quæ sunt contra naturam.

x Al arvo. Sed ervo le umine pingu scere pecus l. & Sol tra ori.

y Ar, his certe (neque amor causa est, vix ossibus hærent.

z Oculus qui dicitur fascinare.

a Apollinis loco te habeo in solvendis ænigmatis.

ECLOGA IV.

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitûs, cùm post captas Salonas, Dalmatiæ civitatem, primò meruisset lau-

fream, post etiam consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem à captâ civitate Saloninum vocavit: cui nunc Virgilius Genethliacum dicit. Hæc Servius. Huc autem detorquet quæ Sibylla de futurâ aurei [illegible]li felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis pa[illegible] ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam [illegible]cit Pacatúmque r. p. v. o. de Augusto quidam [illegible]gunt, qui à C. Jul. Cæs. fuit adoptatus: alii hoc quoque ad Saloninum referunt, & intelligunt principium magni anni, quem cecinit Sibylla, præcedere consulatum Pollionis, quo ille puer nascitur: ut magni menses sint magni anni menses.

SIcelides *a* Musæ, paulò majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilésque myricæ.
b Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Ultima Cumæi vênit jam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & *c* virgo; redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave, Lucina: tuus jam *d* regnat Apollo.
Téque adeò decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, siqua manent *e* sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.
f Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis;
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos referent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul *g* heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paulatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ *h* tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Typhis, & altera quæ vehat Argo
Delo-

a Theocritiæ.

b Si can. bucolica cantúsque pastoritios, tale tamen sit carmen quod dignum sit consule Pollione.

c Astræa.

d Nam puero natos. A ejusq; præsagia nunc comprobantur.

e Bellorum civilium.

f Hesiodus, Ὦρε θεοὶ δ' ἔξοχον de hominibus aurei secuj.

g Reverso aureo & heroico seculo.

h Navigare.

Delectos heroas: erunt etiam
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem,
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave-rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera *i* luto.
Sponte ſuâ ſandix *k* paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſecla ſuis, dixerunt, currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara deûm ſoboles, magnum *l* Jovis incrementum.
Aſpice convexo *m* nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſeclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan deus, Arcadiâ mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicet ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerant faſtidia menſes.
Incipe, parve puer, *n* cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſâ, dea nec dignata cubili eſt.

i Colore herbæ quæ & lutea dicitur.

k Ovium paſcentium lanæ ponte ſuâ ſandycis colore imbuuntur.

l Jovis alumne, Scaliger.

m Gravatum & inclinatum præſentibus malis.

n Vel, qui non riſere parentes, Nec Deæ, &c. Vide Fab.

ECLOGA V.

APHNIS.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Mopſus, paſtores, Daphnidis amici ſui mortem deflent: alterque ejus Epitaphium, alter Apotheoſin canit. Sunt qui per Daphnin, Cæſarem dictatorem intelligi putant, paulo antequam hæc ſcriberet porta, tribus & viginti vulneribus in curia confoſſum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germania cum tribus legionibus cæſum: Alii Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilii fratrem: de quo extat pervulgatum quidem illud ſed incerti autoris, diſtichon.

Triſtia fata tui dum flet in Daphnide Flacci,
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

Menalcas.

Menalcas. Mopsus.

(ambo,

Me. CUr non Mopse, (*a* boni quoniam convenimus
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mistas inter consedimus ulmos?
Mo. Tu major; tibi me est æquum parêre, Menalca,
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potiùs succedimus: aspice ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
Me. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.
Me. Quid si idem certet Phœbum superare canendo?
Me. Incipe, Mopse, prior, si quos aut Phyllidis *b* ignes,
Aut *c* Alconis habes laudes aut jurgia *d* Codri.
Incipe: pascentes servabit Tityrus hœdos,
Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
Me. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis;
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
Mo. Sed tu desine plura, puer, successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: Vos coryli testes & flumina Nymphis,
Cùm complexa sui corpus miserabile nati.
Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montésque feri sylvæque loquuntur.
e Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et *f* foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segites ut pinguibus arvis;
Tu decus omne *g* ruis: postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulci,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli violâ, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, *h* inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen
Daphnis ego in sylvis, hinc usque ad sydera notus,
i Formosi pecoris custos, formosior ipse.

Me. Tale

b *Amores.*
c *Cretensis sagittarii peritissimi.*
d *Codrus autem fuit Athen. rex, qui cum milite quodam Laced. (captatâ jurgii occasione) jurgatus, & ab eo interfectus, locũ ultro fecit oraculo.*
e *De C. Cæsare, qui sacra Bacchi ex Arm. Romam transtulit.*
f *Thyasorum periphrasis.*
g *Tu Cæsar tuis Romanis.*
h *Facite nemora circa fontes Quia hercum animæ vel in fontibus habitant, vel in nemoribus.*
i *Cæsar boni populi optimus imperator.*

Me. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine; quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solùm æquiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nec eris *k* alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra.
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

Mo. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et *l* puer ipse fuit cantari dignus; & ista
Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis.

Me. Candidus insuetum miratur *m* limen Olympi,
Sub pedibúsque videt nubes & sydera Daphnis.
Ergo alacres sylvas & cætera rura voluptas,
Panáque, pastoréspue tenet, Dryadásque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitiâ voces ad sydera jactant
Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa *n* sonant arbusta, Deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus ô felixque tuis: en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo.
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterásque duos *o* statuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbrâ,
Vina novum fundam calathis *p* Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cùm solennia vota
Reddemus Nymphis, & cùm *q* lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dúmque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudésque manebunt.
Ut Baccho Cereríque, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: *r* damnabis tu quoque votis.

Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.

Me. Hæc te nos fragili donabimus antè cicutâ.
Hæc nos, formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Meliboei?

Mo. At tu sume pedum (quod me cùm sæpe roraret,
Non *s* tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis, atque ære, Menalca.

k Secundus.

l De Daphnide, non dubitare, quia ejus est occisus.

m Lucum quidam putant.

n Sonant, Deus, deus ille, id est, Daphnis.

o Tibi tanquam Latisacrificaturum.

p Id est, Chia, ex Ser. Hu. Ath.

q In sacris quæ dicebantur ambarvalia.

r Quum tu deum præstare aliqua hominibus coperis, obnoxios tibi eos facies ad vota solvenda.

s Impetravit.

ECLOGA VI.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Eclogâ inducit, ebriũ quidem, ut Bacchi educatorem decebat, sed tamen peritè secundùm Epicureorũ opinionẽ de rerũ primordiis canentẽ, idque in gratiã Quintilii Vari, qui (teste Donato) unà cum Virgilio huic seitæ sub Silone Philosopho operã dedit. Cæterùm quoniã hæc bucolici carminis humilitati non satis cõveniebant, statim ab initio veniã precatur: neque ità multùm argumento illi immoratus, statim ad fab. transiit.

PRima a Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit b sylvas habitare, Thaliа.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, c deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget, te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnasylus in antro
Silenum, pueri, somno vidêre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
d Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant;
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque superrenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima: jámque e videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens. Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: satis est potuisse f videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse.
Tum verò g in numerum Faunósque ferásque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnassia rupes,
Nec tantùm Rhodope miratur, & Ismarus Orphea.
Namque canebat h uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener i mundi concreverit orbis.

Tum

a *Syracusanum poetam Theocritum æmulatus.*

b *Unde Egressus sylvis, in prin. Æn.*

c *Tenue, Humile. Transf. à lana quæ in tenuitatem deducitur.*

d *Serta procul à capite ebrii & sãno obruti jacebãt, tantũ capiti delapsa: alioqui illæsa & integra, non rupta.*

e *Videmi, pro vigilavit.*

f *Nam semidei non facilè patiuntur se videri.*

g *Saltare ad modum rhythmi & cantilenæ.*

h *Ut coactæ & collectæ atomi p. m. i. fuissent origo ignis, aeris, terrarum, & maris.*

i *Cœli. Vide Plin. l. 2.*

Tun durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas.
Jamque novum ut terra k ſtupeant lucescere Solem,
Altiùs atque cadant ſummotis nubibus imbres,
Incipiant ſylvæ cùm primùm ſurgere, cùmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna;
Caucaceáſque refert volucres, furtúmque Promethei.
His adjungit l Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamáſſent; ut littus Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaën nivei ſolatur amore juvenci.
Ah! virgo infelix! quæ te dementia cepit?
Prœtides implèrunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſequuta eſt
Concubitus; quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in lævi quæſiſſet cornua fronte.
Ah! virgo infelix! tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigrâ pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno ſequitur grege, Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus:
Si quà fortè ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia: forſitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta ſequutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala m puellam.
Tum Phaëtontiadas muſco n circundat amaræ
o Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos,
Tum canit errantem p Permeſſi ad flumina Gallum;
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit. Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ,
q Aſcræo quos antè ſenì, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi r Grynæi nemoris dicatur origo:
Nè quis ſit lucus, quo ſe plùs jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſequuta
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
ſ Dulichias vexáſſe rates, & gurgite in alto,
Ah! timidos nautas canibus laceráſſe marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverat artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parárit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus antè
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?

k *Stupeant ſcilicet ortum, & ut cadant imbres nubibus in altum elevatis.*

l *Hylam, comitem Herculis. Et Nautæ pro Argonautæ. Vide Orphei & Apoll. Argon.*

m *Puellam intel. Atalantâ, his malis ab Hippomene deceptam.*

n *Circundat & erigit, pro canit circundatas, & canit erectas.*

o *Corticis muſco, quidam exp. Muſcoſo & lanuginoſo cortice.*

p *Permeſſi, fluvii ex Helicone monte ſcaturientis, circa quem Muſæ choreas ducunt, Heſ. teſte.*

q *Aſcr. Heſiod.*

r *Grinæi Grinæo Apollini conſecrati.*

ſ *Ulyſſeas à Dulichio, una ex Echinadibus inſulis.*

Omnia

Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit t Eurotas, juſſitque edicere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſydera valles.
Cogere donec oves ſtabulis numerúmque referre
Juſſit, & u invito proceſſit veſper Olympo.

t *Laeon. fluvius.*
u *Invito proc. Tantam afferebat voluptatem Sileni cantus, ut cœlo quoque ingratus veſperis inventus fuerit.*

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Sumptũ eſt Eclogæ hujus argumentũ ex Bucolicis Theocriti. Inducit autem hic poeta Melibœum paſtorem referentem certamen Corydonis & Thyrſidis, cui, dum caprum qui à grege deerraverat quæreret, fortè intervenerat, accerſitus a Daphnide, certaminis judice; quem ſecundùm Corydonem pronunciâſſe innuit, dum ait ad finem Eclogæ

Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrſin.
Corydon. Thyrſis.

Posita ſub perſonâ MELIBOEI.

M. FOrtè ſub a argutâ cõſederat ilice Daphnis,
Compulerántq; greges Corydon & Thyrſis in u-
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, b Arcades ambo,
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
c Vir gregis ipſe caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aſpicio: ille ubi me contrà videt, Ocyùs, inquit,
Huc ades, ô Meliboe; caper tibi ſalvus & hœdi;
Et, ſiquid ceſſare potes, requieſce ſub umbrâ.
Huc ipſi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque ſacrâ reſonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum.
Poſthabui tamen illorum d mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
C. Nymphæ noſter amor, e Libethrides, aut mihi car-
Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta f ſacrâ pendebit fiſtula pinu.
T. Paſtores hederâ creſcentem ornate poetam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut

a *Stridulâ, vel ſibilũ edente, ad venti impulſum.*
b *Ita periti, ut Arcades eſſe putarent.*
c *Sic Theocr.* τράγον dixit αἰπὰ τῶν αἰγῶν. *Itidémque Hor. Olentis uxores mariti, capras.*
d *Meum ſerium negotium.*
e *A Libethro fonte, ubi colunturi.*
f *Conſecrata matri deum.*

Aut, si ultra placitum g laudârit, baccare frontem
Cingite, nè vati noceat mala lingua futuro.

C. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus,
Et ramosa b Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

T. i Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est : custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus : at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ,
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

T. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est,
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

C. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
k Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solstitium pecori defendite : jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

T. Hic focus, & tedæ pingues, hic plurimus ignis
Semper, & assiduâ postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

C. l Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ :
Strata jacent passim m sua quæque sub arbore poma.
Omnia nunc rident : at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.

T. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba,
n Liber pampineas invidit collibus umbras :
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Jupiter & læto o descendet plurimus imbri.

C. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iacchо,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo,
Phyllis amat corylos : illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.

T. Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sepius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.

M. Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyr-
P Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

g Quia vers. ab aliquib. laudari metuebant & eam laudem vim fascini habere credebant.

h Mycon, sub. offert.

i Vas.

k Pro, Et arbutus quæ tegit eos rarâ umbrâ.

l Plenæ sunt.

m Si sua sit ablativus, ita dicitur per synæresin, ut Suos ab Ennio, tanquam Sos.

n Vites nimis æstu exiccatæ folia amiserunt.

o Ut ualebat dictum Jupiter, quasi descensor.

p Ex illo tempore Cor. est victor

nobilis supra omnes. Sed rusticum sententiam implere non potuit.

ECLOGA

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor, Nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientiâ amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars penè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis idyllio, in quo venefica quædam pharmacis & incantationibus animum viri, à quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare.

1. Sophocleus cothurnus, a lofty style. Damon. Alphesibœus.

PAstorum musam, Damonis & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos a requièrunt flumina cursus:
Damonis musam dicemus & Alphesibœi.
Tu b mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe c jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices, hederam, tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, præque diem veniens, age, Lucifer, al-
Conjugis indigna Nisæ deceptus amore.
Dum queror, & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalie mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutúmque nemus pinóſque loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panáque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes e equis, ævóque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide f faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: g tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dúmque tibi est odio mea fistula, dùmque capellæ,

a *Requiescere coegerunt suos cursus. Aut certè, Requierunt mutata suos cursus.*
b *Apostrophe ad Augustum.*
c *Ut suprà dixit, Non injussa cano.*
d *Prævenient age dic. Queritur autem quòd amica (quâ vocat conjugem) nuptæ sit alteri, se contempto.*
e *Quorum sunt inimicissimæ.*
f *Faces nuptiales inciduntur cum inspicantur, i. in spicæ similitudinem inciduntur, ut facilius ardorem concipiant.*
g *Tibi oritur. Stellæ enim ex altiss. montibus oriri videntur.*

Hirsutúmque supercilium, prolixáque barba :
Nec curare deûm credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvum te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus :
Jam fragiles poteram à terrâ contingere ramos.
h Ut vidi, ut perii ! ut me malus abstulit error !
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
i Nunc scio quid sit amor : duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut *k* extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine *l* matrem
Commaculare manus : credulis tu quoque, mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
m Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricæ :
Certent & cycnis ululæ ; sit Tityrus Orpheus ;
Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare : *n* vivite sylvæ :
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar : extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Poet. Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides. NON omnia possumus omnes.
Al. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ ;
Verbenásque adole pingues, & *o* mascula thura ;
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus : nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam :
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssis :
p Frigidus in pratis *q* cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primùm *r* triplici diversa colore
Licia circundo ; terque hæc altaria circum
Effigiem duco. NUMERO Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus, nodis ternos, Amarylli colores ;
Necte, Amarylli, modò, & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
s Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit

h Postquam vidi, qualiter perii ! Thoc. ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην.
i Serò, vel, nunc tandem. Νῦν ἔγνων τὸ ἔρωτα.
k Quia sævi & à consortio humanitatis remoti.
l Medeam.
m Omnia optat fieri contra naturam, ut istud est, quod illa pulcherrima turpissimo marito nupsit.
n Valete.
o Quia diis nihil nisi singulare & excellens offerri debet. Unde eximiæ hostiæ. Masculo autem thuri prima bonitatis est gloria, teste Dioscor.
p Ob venenum.
q Dum ei incantatur.
r Don. in Ter. legit Triplici circundata filo. Licia tamen discoloria quidam veneficiis adhibita tradunt ad alligandum & incantandũ vel ad solvendum & expiandum.
s Hæc ex limo imago ; Hæc cera, hæc imago cerea.

Uno

Uno eodémque igni; ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros:
Daphnis me malus urit, ego hanc in t Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cùm feſſa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulvâ
u Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim x exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara ſui; quæ nunc ego y limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpe animas imis exire ſepulchris,
Atque ſatas alió vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivóque fluenti,
Tránſque caput jace: z ne reſpexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſuâ (dum ferre moror) cinis ipſe: a bonum ſit.
Neſcio, quid certè eſt; & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

t *Pro, in Daphnidem; vel ſupra Daphnidis effigiem.*

u *Amore confecta.*

x *Veſtes.*
y *Loco ſacro Veſtæ.*

z *Purgamenta enim quibus noxæ quæpiam expiabatur non reſpiciebant, ne ex eorum aſpectu malum traherent.*
a *Optat bonum eſſe eventum.*

ECLOGA IX.
MOERIS.

ARGUMENTUM.

Poſt Philippenſem victoriam, cùm in diſtributione agrorum, qui triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, ſua quoque prædia Virgilius amiſiſſet, Romam profectus, cùm favore ingenii, tum præſertim adjuvante Pollione, Tranſpadanæ regionis præfecto, poſſeſſiones ſuas recepit. Verùm ægrè id ferente Ario, cui fortè Virgilii fundus in portionem ceſſerat, parùm abfuit quin ab irato milite interficeretur. Denuo itaque Romam profecturus præcepit procuratori, ut Ario uſque ad redditum ſuum, quàm minimo poſſet detrimento ſuo, obſequeretur. Is igitur ex patroni ſui præcepto Mantuam proficiſcitur, hœdorum aliquot munuſculum Ario oblaturus. Mœrin ſubſequitur Lycidas paſtor, itineris ejus cauſam inquirens.

inquirens. Ibi nactus occasionem Mœris temporum illorum calamitatem deflet. Deinde unà Mantuam euntes itineris tædium variis sublevant cantilenis.

Fabius l. 8. c. 6. *postquam dixit allegoriam aliud verbis, aliud sensu ostendere, ac etiam interdum contrarium; & aliquot exempla protulit; subjungit, Sinè translatione verò in Bucolicis,* Certè equidem audieram, (*& quæ sequuntur usq; ad finem quarti versûs:*) *Hoc enim loco, præter nomen, cætera propriis decisa sunt verbis. Verùm non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.*

Lycidas. Mœris.

1. QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquâ veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret, Hæc mea sunt: veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, (quoniam *a* SORS omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollíque jugum demitterc clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum *b* servâsse Menalcam.
M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.
Quòd nisi me quacunque novas incidere lites
Antè sinistra cavâ monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, *c* nec viveret ipse Menalcas,
L. Heu! cadit in quenquā tantū scelus? heu! tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? *d* quis humū florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
e Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas,
Et potum pastas age, Tityre; & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
M. *f* Immo, hæc quæ Varo nec dum perfecta canebat.
Vare, tuum nomen (superat modò Mantua nobis,
Mantua, væ! miseræ nimiùm vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cycni.
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos
Sic cytiso pastæ *g* distentent ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes: & me fecere poëtam
Pierides; sunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinnâ
Digna,

a *Non sors, sed fors quidam legendū existimant.*

b *Pro recuperasse. Menalcam autem esse Virgiliū docent Fabii verba subjuncta argumento hujus eclogæ.*

c *Quia parum abfuit quin interficeretur. Vide argumen.*

d *Quis humum sparsum fl. h. caneret? aut font. inductos umbrâ? Estque simul Hypallage; umbra n. fōtibus inducitur.*

e *Vel quis caneret quæ sublegi, &c. Amaryllida autem vocat Romam, ut Ecl. 1*

f *Quis caneret.*

g *Plurimum lactis reportent.*

Digna, sed argutos inter strepere *h* anser olores.
M. Id quidē ago & tacitus, Lycida, mecū ipse voluto,
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hîc flumina circum
Fundit humus flores; hîc *i* candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: *k* insani feriant [illegible] littora fluctus.
L. Quid, quæ te purâ solum sub nocte canentem
Audieram? *l* numeros memini, si verba tenerem.
M. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce, Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, pyros; carpent tua poma nepotes.
Omnia *m* fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me *n* condere Soles,
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa; lupi Mœrin vidêre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.
L. *o* Causando nostros in longum ducis amores:
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via: namque sepulchrum
Incipit apparere *p* Bianoris: hîc ubi densas
Agricolæ *q* stringunt frondes, hîc, Mœri, canamus;
Hîc hœdos depone: tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam nè colligat antè, veremur,
Cantantes licet usquè (minùs via lædit) eamus.
Cantantes *r* ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura, puer, & quod nunc instat agamus.
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipse, canemus.

h *Allusio ad Anserem poetam, de quo & Cic. in Philip.*
Unde Græc. λευκη.
k *Ingentes, ut dicuntur fluctus furentes, sive undæ & ipsum mare furere.*
l *Memini cantum versuum si versus ipsos tenerem. Hîc n. numeri sunt modi & cantus, non carmina. Rhythm. interp. P. Fab. l. 9. c. 4.*
m *Pro aufert. Sic versu seq.*
n *Condere pro abscondere, i. ad occasum perducere.*
o *Tergiversando, causas nectendo.*
p *Qui Mantuam condidisse fertur.*
q *Pro decutiunt, amputant.*
r *Quamvis eamus cantantes, te levabo hoc onere hædorum.*

Quod nunc instat agamus, let us mind our business.

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poeta fuit, primúsque Ægypti præfectus; qui cùm Cytheridem meretricem, Volumnii libertam, (quam poeta hîc Lycoridem vocat) perditè adamaret, neque illa mutuo amore responderet, sed, ipso spreto, Antonium in Galliam sequuta esset, ægerrimè repulsam tulisse creditur. Eum itaque hâc Eclogâ consolatur Virgilius, sed ità ut à pastoralibus personis rusticísque comparationibus non decedat. Totum autem ferè hoc argumentum sumptum est ex Thyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem exequitur.

Extremum

Parnassus, mons Phocis dedicatus Apol. & Musis.

Pindus, mons Macedoniæ dividens Ætoliam ab Acarnaniâ. } Aganippe fons Græciæ Musis dedicatus, à quo Aganippides dicuntur.

Eclog. X. GALLUS.

EXtremum hunc, *a* Arethusa, mihi concede laborem.
Paucâ meo Gallo (sed quæ legat ipsa Lycoris)
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus subterlabêre Sicanos,
b Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe *j* sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis, respondent omnia *c* sylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naiades, *d* indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aoniæ Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ
Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circùm, nostri nec *e* pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta.
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis:
Venit & upilio; tardi venêre *f* bubulci;
g Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant: tibi venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit: tua cura Lycoris
Pérque nives alium, pérque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Sylvanus *h* honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis miniόque rubentem.
Et, quis erit modus? inquit: amor non talia curat.
Nec lachrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille tamen, *i* Cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades; ô mihi tum quàm molliter ossa quiescant!
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique *k* fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicunque *l* furor, (quid tum si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lentâ sub vite jaceret.
m Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas:
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, *n* Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes.
Tu procul à patria *o* (nec sit mihi credere) tantùm

a Fons Siciliæ. Sic sup. musas Sicelidas invocavit.
b Tethyos & Oceani filia, quæ pro mari ponitur.
c Echo quæ est in sylvis, ut ἀχὼ δ' ἀντεβόασεν.
d Utpote meretricis, vel simpl. Amore quo perire illũ indignũ erat. Servius exp. etiã magno.
e Quidam exp. pudet, Sic in seq. pudeat.
f Ita lege, non subulci. Et tardi pro pigri accipe. Theoc. ἦλθόντοι βῶται.
g Pinguis, succulentus.
h De corona hoc dicit.
i Gallum hæc respondentẽ introducit. Mavult autem Ser. Tamẽ cantabitis.
k Ut non inciderem in talem amorem.
l Amor quo insanirem.
m Flores ex quibus fierent serta.
n Ut inconstans redit statim ad eam: deinde ita loquitur, quasi ibi sit ubi illa est.
o Quod utinam non credã, at tan

tum procul ibis. Al. tantùm jung. cum credere.

p *Carmina Euphorionis, à me facta Latina, cantu Bucolico modulabor.*

Alpinas (ah dura!) nives & frigora Rheni
Me sinè sola vides, ah! te nè frigora lædant:
Ah! tibi nè teneras glacies secet aspera plantas.
Ibo, & p Chalcidico quæ sunt mihi condita verso
Carmina, pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ: crescetis amores.
Interea mistis lustrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucósque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tanquam hæc sit nostri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.

Hamadryades Nymphæ Sylvarum.

q *Quæ sibi proposuerat tanquã amoris futura remedia, statim repudiat ut inutilia.*

r *Idum deum de quo dixit, Aut Deus ille, &c.*

s *Allegoricè alludit ad tenuem stylum. Sed humile dicendi genus putant quidam*

t *Se tollit in luminis auras, ut alibi loquitur.*

q Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non r illum nostri possunt mutare labores,
Nec si frigoribus mediis Hebrúmque bibamus,
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ
Nec si, cùm moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sydere Cancri.
OMNIA vincit amor: & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, & gracili s fiscellam texit hibisco
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo;
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis t se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

fiscella, propriè sign: a bas fit, headstall or mud

Vid. p. 4

Hebrus, fons Thraciæ, arenam tenens auream, cui Orpheos caput impositum est, cùm à Ciconibus laceratus fuit.

P. Virgilii Maronis GEORGICORUM LIBER I.

ARGUMENTUM.

Virgilius, ut Theocriti in Bucolicis, sic Hesiodi in Georgicis imitator fuit. Hujus autem extat opus ad Persen fratrem quod ἔργα καὶ ἡμέραι inscripsit. Sed cum ità in hoc opere sibi imitandum proposuit, uti, quod ille brevius complexus est, hic fusiùs in quatuor libros digesserit. Nam cùm quatuor sint præcipua rustici operis capita, Aratio, Insitio sive Plantatio, Pastio, & Mellati; singula horum singulis libris exequitur. Potest autem

&

& hic primus Liber in quinque partes distingui: quarum prima agri colendi rationem ostendit; secunda primam agriculturæ originem commemorat; tertia rusticorum instrumenta, bonâ ex parte, enumerat; quarta laboris rusticani varia distinguit tempora; quinta tempestatum prognostica exequitur: indéque arrepta occasione, ad prodigia quæ Cæsaris mortem denunciârunt digreditur. Quatuor primi versus habent propositionem quadripartitam, quæ horum quatuor librorum argumenta sigillatim exponit. Nam primo Libro de Segetibus, secundo de Vitibus, (de quibus præcipuè ibi agit, & de oleis) tertio de re pecuariâ, quarto de Apibus dicturum se promittit.

Aliud Argumentum MODESTINI Jurisconsulti nobilissimi.

Quid faciat lætas segetes: quæ sydera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris:
Semina quo jacienda modo; cultúsque locorum
Edocuit messes magno olim fœnore reddi.

Ad C. MECÆNATEM.

QUid faciat *a* letas segetes; *b* quo sydere terram
Vertere, Mecænas, ulmísque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, quis cultus habēdo
Sit pecori; atque apibus quanta experientia *c* parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi
d Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit *e* aristâ,
f Poculáque inventis Acheloïa miscuit uvis;
Et vos agrestûm præsentia numina Fauni,
g Ferte simul Faunique pedem, Dryadésque puellæ:
h Munera vestra cano: túque ô, cui *i* prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; & *k* cultor nemorum, cui pinguia Cæa
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipse nemus linquens patrium, saltúsque *l* Lycæi,
Pan, ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis ô *m* Tegæe, favens; oleæque, Minerva,
Inventrix; uncique, *n* puer, monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, *o* cupressum:
Diíque deæque omnes studium quibus arva tueri,
Quíque novas alitis *p* non ullo semine fruges,
Quíque *q* satis largum cœlo dimittitis imbrem.
Túque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum

a Fingues, vel uberes.
b Quo tempore observato ex syderum ortu & occasu.
c Al. parvis, non malè.
d Sol & Luna, quorum motu definiuntur tēpora.
e Frumento pingui, ab effectu.
f Aquam.
g Pro, adeste.
h Ut dixit, vestro si munere, &c.
i Attica tellus.
k Aristæa.
l Lyc. & Mænal. montes Arcad. Pani sacri.
m Tegea oppidum ejusdem, Pani dicatum.
n Osiris.
o Qua coronaris.
p Id est quæ fronte suâ proveniunt, semine nobis incognito al. nonnullo.
q Frugibus quæ sunt satæ.

Thule, Septentrioni Vltimatum, y fallow-land ſ y to be ſoon y next year.

Concilia, incertum eſt: urbiſne inviſere, Cæſar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Autorem frugum, tempeſtatúmque r potentem
Accipiat, cingens ſ materná tempora myrto;
An deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſerviat ultima Thule,
Téque ſibi generum Tethys t emat omnibus undis:
Anne novum u tardis ſydus te mentibus addas,
Quâ locus x Erigonen inter Chelásque ſequentes
Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli juſtâ plus parte relinquit.
Quicquid eris, (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis;
Ignarósque viæ mecum miſeratus agreſtes,
y Ingredere, & votis z jam nunc aſſueſce vocari.
VERE novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putri ſe gleba reſolvit,
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa a ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At priùs ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos & varium b cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac c patrios cultúſque habitúſque locorum;
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic d veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina: nonne vides croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At e Chalybes nudi ferrum, viroſáque Pontus
Caſtorea, Eliadum f palmas Epirus equarum?
Continuò has leges æternáque fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue ſolum primis extemplo à mentibus annî
Fortes invertant tauri, glebáſque jacentes
g Pulverulenta coquat h maturis Solibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, i ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.
k Illic, officiant lætis nè frugibus herbæ:

a Dominum arbitrum, præſidem. ſ Veneris á qua es oriundus.
t Per coemptionem, antiquum nuptiarũ ritũ.
u Ut ad Jun. & Jul. quorũ horæ civiles ſunt longiſſ. accedat Auguſtus.
x Inter Virg. & brachia Scorp.
y Ingredere viam dux futurus.
z Vivus adhuc: ut Horat. Præſenti tibi maturos largimur honores.
a Laudat νέον τε-λάνολον, vervactum quarto ſulco ſatum.
b Aeris, ſyderum.
c Unicuique patriæ ſeu regioni proprios.
d Proveniant. Huc pertinent hæc lib. 2. Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
e Æſch. in Prom. ἐκ ποντογενέτεις.
f Equas quæ palmam obtineant in Olymp. cert. apud Elidem.
g Ex magna ſiccitate.
h Vehementer ferventibus.
i Præſtringere levi ſatione circa æquinoctium æſtivum.
k In pingui ſolo.

Thule, the Northermoſt Iſland. Ingredere, enter upon. Vivus adhuc, while you live. Ingredere, enter upon. Vivus adhuc, while you live. Vere novo, in the Spring. Gelidus canis, white with Snow. Humor liquitur, the moiſture melts. Zephyro putri, by the moiſt Weſt wind. Gleba reſolvit, the clod ſoftens. Depreſſo aratro, the Plough being preſſed down. Ingemere, groan. Sulco attritus, worn with the furrow. Splendeſcere, ſhine. Illa ſeges, that Corn. Votis reſpondet, anſwers. Avari agricolæ, the covetous husbandman. Bis ſenſit, felt twice. Illius meſſes, of that Corn. Ruperunt horrea, burſt the Barns. Priùs ignotum, before unknown. Ferro ſcindimus, we cut with the Plough. Æquor, the Field. Ventos & morem, the Winds and Seaſons. Cura ſit, let it be your care. Patrios locorum, the Cuſtoms of the Countries. Quid quæque ferat, what each bears. Quid quæque recuſet, what each refuſes. Hic, in this. Illic, in that. Veniunt, grow. Felicius, more kindly. Arborei fœtus, Trees. Alibi, in other places. Injuſſa, unſown. Vireſcunt, flourish. Croceos odores, Saffron. Mittit, ſends. Molles, ſoft. Sua thura, their own Frankincense. Sabæi, the Arabians. Nudi, naked. Viroſáque, and ſtrong. Caſtorea, Caſtor. Eliadum palmas equarum, the Palms of the Mares of Elis. Continuò, immediately. Has leges, theſe Laws. Æternáque fœdera, and eternal Covenants. Certis locis, to certain places. Quo tempore primùm, when firſt. Deucalion jactavit lapides, Deucalion threw Stones. Vacuum orbem, the empty World. Unde homines nati, from which Stones Men were born. Durum genus, a hard race. Ergo age, therefore come on. Terræ, Husbandmen. Pingue ſolum, the fat ſoil. Primis mentibus, in the firſt Months. Extemplo annî, of the Year. Fortes tauri, ſtrong Oxen. Invertant, turn up. Glebáſque jacentes, and the lying Clods. Pulverulenta æſtas, the dry Summer. Coquat, ripen. Maturis Solibus, with ripening Suns. Si non fuerit fœcunda, if it be not fruitful. Sub ipſum Arcturum, about the riſing of Arcturus. Tenui ſulco, with a ſlight furrow. Sat erit ſuſpendere, it will be enough to ſuſpend. Officiant herbæ, the Weeds hinder. Lætis frugibus, the fruitful Corn. Nè herbæ, leſt the Weeds.

Arcturus, a ſtar by the tail of Urſa Major.

Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor m aream.
Alternis, idem, n tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu o dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſydere farra,
Unde priùs lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus p viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvámque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfuſa q papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Nè ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, néve
r Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva.
Nec nulla interea eſt ſ inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive indè occultas vires, & pabulæ terræ
Pinguia concipiunt; ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & t cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quâ ſuccus in herbas;
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes,
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreæ u penetrabile frigus adurat.
x Multùm adeò, raſtris glebas qui frangit inertes,
Viminiáſque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo,
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
y Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas,
Agricolæ; z hyberno lætiſſima pulvere farra.
Lætus ager, nullo tantum ſe Mœſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
a Quid dicam, jacto qui ſemine comminus arva
Inſequitur, cumulóſque ruit malè pinguis arenæ;
Deinde ſatis fluvium inducit, rivóſque ſequentes!
Et, cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, b ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet ſcatebriſque arentia temperat arva.
Quid, qui, nè gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenerâ depaſcit in herbâ,
Cùm primùm ſulcos æquant ſata? quique paludi,
Collectum humorem bibulâ c deducit arenâ?
Præſertim d incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo:

l *In tellure infœcunda.*
m *Aridam terram quæ eſt ſicut arena.*
n *Demeſſas.*
o *Corroborari, vires recollig.*
p *Vicià & lupinò pinguescunt arva, triſtis pro amari.*
q *Soporifera, atque adeò mortifera.*
r *Continuâ feracitate exhauſtos.*
ſ *Cujus intermiſſa aratio.*
t *Occultos meatus.*
u *Quod facilè penetrat.*
x *Occaſio etiam prodeſt ad ubertatem.*
y *Æſtate pluviam, hyeme ſiccitatem optate: Sic Cic. Solſtitium brumæ opponit.*
z *Pro, hybernâ ſerenitate.*
a *De ſemine coperiendo per liationem.*
b *Fundo.*
c *Facilis ſulcis quos Elices vocant.*
d *Veris & autumni, quibus motò frigus, usque calor eſt.*

Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ
Nec tamen (hæc cùm sint hominúmque boúmq; labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris e intyba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna f veterno.
Ante Jovem nullus subigebant arva coloni;
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: g in medium quærebant: ipsáque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontúmque h moveri,
Melláque decussit foliis, i ignémque removit;
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
k Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
l Pleiadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum m laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum n fundâ jam verberat amnem,
Alta petens; pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque o argutæ lamina serræ,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes. LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres p ferro mortales vertere terram
Instituit, cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset rubigo, r segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,
Lappæque, tribulique; intérque nitentia culta
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.
Quòd nisi & assiduis s terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce t premes umbras, votisque vocaveris imbrem,
Heu! magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussâque famem in sylvis solabere quercu,
Dicendum & quæ sint duris agrestibus u arma,
Quis sinè nec potuere seri nec surgere messes.

a gap in a book where something ỹ lost, a little cavity
inotybu, endive.
b Aureo seculo rerũ omniũ proventus sine labore, quorum etiam erat inter omnes communio.
c Fluctibus agitari, ad augendam navigationis difficultatem.
d Hes. κρύψε δὲ πῦρ.
e Navigatio inventa.
f Pl. Vergilias, Hy. Suculas, Arct. Ursam majorem.
g De venatione; tu fall. visco de aucupio.
h Genus retis.
i Stridulæ.
k Vomere aratri, pro aratro, vel ligonibus.
l Ederet, consumeret.
m Segnis pro infructuoso.
n Laboriosè igitur terram, &c. oportebit, & sonitu ter. av. Sed al. herbam pro terram.
o Reprimes & coercebis umbras, amputando ramos arb. segitibus incumbentes.
p Agricolarum instrumenta, quæ appellat arma, ὅπλα Græc.

Lacuna (à lacu) a pudle, hallow pit or ditch, a
Ante Jovem nullus subigebant arva coloni; with ca
Lappæque, tribulique; a thiſtle or
Lolium et steriles avenas, vid. p. 10.
insectari terram rastris, to rake, ỹ weedy out.

Vomis,

Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque x Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere rastri;
y Virgea præterea Celei vilísque supellex.
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in sylvis magnâ vi flexa domatur
In z burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia antè jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et suspensa focis a exploret robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuésque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et b vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci,
Nè subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.
Tum c variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domus, atque horrea fecit
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ;
Inventúsque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populátque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos d curvabit olentes;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura colore:
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
e Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ;
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamvis igni exiguo f properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo g spectata labore,
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri:
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit.
h Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.
Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis
Hœdorúmque dies servandi, & lucidus Anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus & i ostriferi fauce tentantur Abydi.
Libra k die somnique pares ubi fecerit horas.

x Eleus. m. Cereris valubilia plaust.
y Viminea vasa, qualia Ceres Cæleo monstravit.
z Curvaturam aratri.
a Probatæ enim sunt soliditaris, si in fumo rimas non fecerint.
b Subigenda ut solidior reddatur.
c Varia animalcula, quæ valde perniciosa sunt, velut illudentia infestant.
d Multitudine florum.
e Non pingues.
f Citò coquerentur.
g Probata.
h Atque pro Statim, teste Gell.
i Ubi ostrea plurima sunt.
k Arch. Poet.

l Et

l Æquinoctium autumnale intelligit. Seri autem hordeum inter æquinoctium autumni & brumam jubet Plin.

m Pro serere.

n Cùm Sol Taurum ingreditur, 15. cal. Maias.

o Satio frumenti ne sit ante occasum Vergiliarum.

p Quæ velut coacto illam sit receptura.

q Culmis vanis & stipulis frugem non habentibus. Legitur & aristis.

r Ægyptiacæ Ovid. & pereunt lentes, advena Nile, tuæ.

s Unde Græc. διακεκαυμένη.

t Duæ Zonæ temperatæ.

u Zodiacus, λοξὸς κύκλος.

x Polus arcticus: at illum arcticum.

y Ad polum arcticum.

z Ad polum antarcticum.

a Varios eventus & pericula. Alii pro tempora.

b Mare.

l Et medium luci atque umbris jam dividet orbem;
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini segetem & Cereale papaver
Tempus m humo tegere; & jamdudum incumbere ara-
Dum siccâ tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tunc te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
n Taurus, & adverso cedens Canis occidet astro.
At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
o Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnossiâque ardentis decedat stella coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
p Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpêre: sed illos
Expectata seges q vanis elusit avenis.
Si verò viciámque seres vilémque faselum,
Nec r Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittit tibi signa Boötes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas,
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cœlum Zonæ: quarum una corusco
Semper Sole rubens, & s torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextrâ levâque trahuntur
Cæruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter, mediámque, t duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divûm, & via secta per ambas,
u Obliquus quâ se signorum verteret ordo.
Mundus aut ad Scythiam Riphæásque arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
x Hic vertex nobis semper sublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus y hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tangi.
z Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis Aurora diémque reducit;
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc a tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus; hinc messisque diem tempúsque serendi;
Et quando infidum remis impellere b marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes,

Aut

Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,
Temporibúsque parem diversis quattuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber,
c Multa forent quæ mox cœlo properanda sereno
d Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore e lintres,
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcásque bicornes,
Atque Amarina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis f rubeâ texatur fiscina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
g Fas & jura sinunt: rivos h deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantúmque gregem i fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tàrdi costas agitatur aselli,
Vilibus aut onerat pomis, k lapidémque revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidésque satæ: tum partu terra nefando
l Cœúmque Iapetúmque creat, sævúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere m fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & n licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidâ meliùs, se nocte dedêre,
Aut cum Sole novo terras irrorat Eöus.
Nocte leves stipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces o inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
p Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut q dulcis musti Vulcano decoquit r humorem,
Et foliis undam s tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succeditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
t Nudus ara, sere nudus: u hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter se lætt convivia curant.
Invitat genialis hyems, curásque resolvit;

Con-

Quæ fieri debeant diebus pluviosis.
d *Maturè & per otium facere, quæ alioqui properè facienda essent.*
e *Fluviatiles naviculas.*
f *A rubo arbore vitili. At Serv.*
à *Rubis oppido Campaniæ.*
g *Divina & humana jura.*
h *Al. inducere.*
i *Ob scabiem quâ tentantur.*
k *Molarem.*
l *Gigantum nomina.*
m *Oetum & Ephialtem,*
n *Felix & ad ordiendam telam.*
o *In modum spicarum incidit, ut faciliùs flammam concipiant.*
p *Stridulo.*
q *Defruti vel sapæ. Plin.*
r *Syl. ult. humorem absorbetur cum principio ver. seq.*
s *Legitur & trepidi, quod sequitur Serv.*
t *Sere & ara, cœlo ità sereno ut vel nudus esse possis.*
u *Hyeme cogitur esse ignavus colonus & iners.*

Ceu x pressæ cùm jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus,
Et lauri baccas, oleámque, y cruentáque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritósque sequi lepores; tum figere damas
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina tradunt.
Quid tempestates Autumni & sydera dicam?
Atque ubi jam breviórque dies, & mollior æstas?
Quæ z vigilanda viris? vel cùm ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi stipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cùm a flavis messorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam b stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam lætè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent: ità turbine nigro
Ferret c hyems culmúmque levem, stipulásq; volantes
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti sata læta boûmque labores
Diluit; implentur fossæ, & cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervétque fretis spirantibus æquor,
Ipse pater, mediâ d nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: f ingeminant Austri, & densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora g plangunt.
Hoc metuens, cœli menses & sydera serva,
Frigida Saturni sese quò stella receptet,
Quos h ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Inprimis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis i operatus in herbis,
Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno.
Tunc agni pingues, & tunc k mollissima vina:
Tunc somni dulces, denseque in montibus l umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
m Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho:
Térque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes,
n Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu

x *Onerariæ, pressæ pondere. Quidam exp. jactatæ tempestate vel scopulis ilisæ.*
y *Quæ matura cruoris colorem imitantur.*
z *Vigilanter providenda.*
a *Maturis.*
b *Secaret.*
c *Procella.*
d *In nimbis tenebrosis. Quidam exp. de nubibus.*
e *Feriúntque summos Fulmina montes, Hor.*
f *Repetunt suos flatus.*
g *Resonant.*
h *Mercurii stella.*
i *Factâ re divinâ.*
k *Delicatissima.*
l *Propter arbores frondescentes.*
m *Cui tu lacte melle & vino sacrifica. Postea describit ambarvale sacrificium.*
n *Orent ut ampla messis domum feratur.*
o *Quérna corona.*

Det

Det p motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtúſque, pluviáſque, & agentes frigora ventos,
Ipſe Pater ſtatuit quid q menſtrua Luna moneret,
Quo ſigno r caderent Auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ, propiùs ſtabulis armenta tenerent.
Continuò venti ſurgentibus, aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longè
Littora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis malè temperat unda carinis,
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora; cúmque ſ marinæ
In ſicco ludunt fulicæ; notáſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam t ſtellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctiſque per umbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus:
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut ſummâ nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura u natant foſſis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. x Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aeriæ fugêre grues; aut y bucula cœlum
Suſpiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in lino z ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter; & a bibit ingens
Arcus; & è paſtu decedens agmine magno
b Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ c Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio d incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix raucâ pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſiccâ ſecum ſpatiatur arenâ.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem, e teſtâ cùm ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
f Nec minùs ex imbri Soles aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec g fratris radiis obnoxia ſurgere Luna,

p *Saltationes.*
q *Menſtruum curſum habens.*
r *Deſinerent venti. Contrà ſtatim pòſt, Ventis ſurgentibus.*
ſ *Sunt enim & fluviales.*
t *Seneca, Sic quæ tranſverſæ ducuntur ſtellæ & cadentes prætervolant, ſecant aera, &c.*
u *Inundantur.*
x *Tot ſunt & tam manifeſta ſigna futuræ pluviæ monita, ut imprudentibus ſupervenire non poſſit, q. d. non providentibus.*
y *Boves cœlum olfactantes, Plin.*
z *Apud Naſ. fabula de ruſticis in ranas verſis.*
a *Plaut. in Cure. Ecce autem bibit arcus; pluet, credo, hercle hodie.*
b *Ex Arato.*
c *Ad Aſiam paludem.*
d *Quòd plumæ aquam ad corpus non admittant.*
e *Teſtaceo lumine.*
f *Prognoſtica ſerenitatis.*
g *Solis.*

b *Flocci.* he

i *Ab his dies Halcyonii, quibus & mare est trãquillũ*

k *Pro Non, u: ver.* 192. *Vespertinum nocturnæ silentium serenitatis præsagium est. Plin.*

l *Puro.*

m *Alarum.*

n *Aer, ut sub Jove frigido, Hor.*

o *In orbem cogitur aer. Æn. 5. Legitur & Denset, conjug. 2.*

p *Crocitantes præ lætitia.*

q *Ordine. Est enim vicissitudo dierũ & noctium; his Luna, illis sol præsidet. Ita quidã.*

r *Cùm incipit renasci Luna, si obscura sit, pluviam terræ & mari denunciat; si rubicunda, ventos; si pura quarto die, serenitatem reliqui mensis.*

f *Diis marinis, dicuntur littorales.*

t *Nocte superveniente.*

u *Sol oriens maculosus est signũ pluviæ, at interruptis obscurâ nube radiis aut in ortu pallidus grandinem denunciat.*

x *Nubibus ex parte occultato.*

b Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri,
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi *i* Halcyones; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt;
Solis & occasum servans; de culmine summo
k Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet *l* liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno *m* stridore per auras
Insequitur Nisus; quâ se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; & sæpe cubilibus altis,
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & *n* Jupiter humidus Austris
o Densat, erant quæ rara modò, & quæ densa relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat.
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris;
Et lætæ pecudes, & *p* ovantes gutture corvi.
Si verò Solem ad rapidum Lunásque *q* sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna *r* revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprènderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus autor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluviâ ventisque carebunt;
Votáque servati solvent in littore nautæ
f Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ *t* surgentibus astris.
u Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, *x* medióque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto

Arboribúsque

Rutilus, glistoring. ferrugo, iron rust, a rusty colour, thi fringe about a canopy.

Arboribúsque satisque Notus pecorique sinister.
Aut tibi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu! malè tum mites defendet pampinus uvas.
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, y emenso cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non tali quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referétque diem, condétque relatum,
Lucidus orbis erit; frustrà terrebere nimbis,
Et z claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, a quid cogitet humidus Auster,
Sól tibi signa dabit. Solem quis dicere b falsum
Audeat? Ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudémque, & operta tumescere bella.
c Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cùm caput obscurâ nitidum ferrugine texit.
Impiáque æternam d timuerunt secula noctem:
Tempore quanquam illo tellus quoq; & æquora ponti,
Obscœnique canes, importunæque e volucres
Signa dabant. Quoties f Cyclopum effervere in agros
Vidimus g undantem ruptis fornacibus Ætnam.
Flammarúmque globos liquefactáque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & h simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudésque locutæ;
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
Et mæstum illachrymat templis i ebur, æráque sudant.
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorum rex Eridanus, campósque per omnes
Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
k Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, & altè
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec l diri toties arsere cometæ.
m Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi.

y *Signa ex coloribus Solis occidentis.*

z *Claritatem serenam afferente, ut Hom.* αἰθρηγενέτης.

a *An serenitatem an pluvias.*

b *Falsa esse signa quæ dat Sol.*

c *Digressio in mortem Cæsaris multis signis comitatam.*

d *Quòd longior esset ille defectus.*

e *Bubones, aut striges.*

f *In Siculos fines.*

g *Undarum modò flammas evomentem.*

h *Umbræ nocturnæ.*

i *Eburnea & ærea simulacra.*

k *Tristia portendentibus.*

l *Iram deorum minantes.*

m *Eventus superiorum præsagiorum bella civilia, quibus vindicata est illa Cæsaris cædes.*

Neo

rubigo, signifies, blasting of corn, also rust.

Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam & latos Æmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabrâ rubigine pila,
o Vacuas capitibus. Aut gravibus raſtris galeas pulſabit o inanes,
Grandiáque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Veſtáque mater,
Quæ Thuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſeclo
Nè prohibete; ſatis jampridem ſanguine noſtro
p Quia Laomedon Apollinem & Neptunum pactâ mercede fraudavit. p Laomedontææ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atque hominum q queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
q Utpote te indignos. Dignus honos; ſqualent r abductis arva colonis,
r A ſua agricultura ad bellum. Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe
Ut cùm carceribus ſeſe effugêre quadrigæ,
f Currendo plus eorum curſus augetur. f Addunt ſe in ſpatia; & fruſtrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Abſolutâ ſuperiori Libro primâ Operis hujus parte, quæ eſt de Culturâ agri ſativi, ſervato eodem ordine quem in Operis initio propoſuit, tranſit ad proximam rei ruſticæ partem, quæ eſt de Plantatione, ſeu Inſitione, quam Græci φυτεύειν vocant. Atque aliarum quidem arborum fruticúmque curam aut omnino prætermittit, aut eatenus tantùm attingit, quatenus aut vitibus pedamenta aut vincula ſubminiſtrare, aut ad ſimilem aliquem ruſticorum uſum adhiberi poſſunt; fructiferarum autem arborum cultum, Olearum præſertim & vitium, quæ duæ inter frugiferas proculdubio principatum obtinent, toto ferè hoc Libro diligentiſſimè exequitur. Finem vero hujus Libri, quemadmodum & trium reliquorum, liberiori quidem, non tamen

ab

ab argumẽto alienâ, digreſſiunculâ concludit; & quemadmodum ad finem ſuperioris libri in mortem Cæſaris, prodigiáque quæ necem ejus anteceſſerunt, digreditur; ita & hîc ad ruris amœnitatem, vitæque ruſticanè laudem, paulè fuſiùs expatiatur.

Aliùd MODESTINI [illegible] Conſulti Argumentum.

Hactenus arvorum cultus, & ſydera cœli:
Pampineas canit indè comas, colléſque virentes.
Deſcript áſque locis vites, & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum exordine lectos.

HActenus *a* arvorum cultus, & ſydera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe, *)* tuis hîc omnia plena
Muneribus: tibi *b* pampineo gravidus autumno
Floret ager; ſpumat plenis vindemia *c* labris *)*
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudatáque muſto
d Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
e Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſuâ veniunt, campóſque & flumina latè
Curvæ tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glauca *f* canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nèmorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æſculus, atque habitæ *g* Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva:
Ut ceraſis, ulmiſque; etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris *b* ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum fruticúmque viret nemorúmque ſacrorum.
i Sint alii, quos ipſe viâ ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſuleis: *k* hîc ſtirpes obruit arvo,
Quadrificáſque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarúmque aliæ *l* preſſus propaginis arcus
Expectant, & vivâ ſuâ plantaria terrâ.
Nil radicis egent aliæ; ſummúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin &, caudibus ſectis, (mirabile dictu)
m Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos immutè videmus
Vertere in alterius; mutatámque inſita malá
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quate agite ô proprios generatim diſcoite cultus

a Superioris libri argum. Quid faciæ. ſeq. quo ſydere terrâ Vertere.
b Gravidus pampinis ſimúlque nuvis autumnalibus.
c Cupa ſive lacus.
d Calcans mecum uvas.
e Arbores naturâ tribus modis naſcuntur ſponte, aut ſemine, aut radice. Plin.
f Nam ſalix ab una parte eſt alba, ab altera viridis.
g In Dodonæo nemore.
h Creſcit. Sic Ecl. 10.
i Alii modi artificiales: ut avulſio ſtolonum.
k Caſus docuit defractos ſerere ramos, cum p. l. deſixi radices egiſſent. Plin.
l Curvata interram arbore.
m Urgente naturâ procreatur. Incipit autem loqui de inſitione.

Agricolæ, fructúsque feros mollite colendo.
Neu *n* segnes jaceant terræ, juvat Ismara Baccho
Conserere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.
Tùque ades, inceptúmque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima nostræ,
Mecænas, pelagóque volans da vela patenti.
Non ego *o* cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
p In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.
Sponte suâ quæ se *q* tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt:
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
r Exuerint sylvestrem animum, cultúque frequenti
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis
s Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes & *t* rami matris opacant,
Crescentique adimunt fœtus, urúntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant, succos oblita priores;
Et turpes avibus prædam fert *u* uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ *x* mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido *y* Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Náscitur, & *z* casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus *a* horrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos; *b* ornúsque incanuit albo
Flore pyri; glandémque sues fregere sub ulmis:
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex:
Nam quâ se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
* Fit nodo sinus: huc alienâ ex arbore germen
Includunt, udóque docent *c* inolescere libro.
d Aut rursùm enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces

n *Insœcundæ. Deinde quævis montosa & aspera loca tentari debere culturâ docet.*
o *Viriglius flores modo rerum decerpsit, Plin.*
p *In facili & in promptu est terrarum descriptio.*
q *Nascuntur, Proveniunt.*
r *Deponent naturalem asperitatem.*
s *Cultu mitescet in campo spatioso.*
t *Matris umbra enecatur. Plin.*
u *Pro vite, fructus pro arbore;*
x *Multo labore; à sequente quod præcedit. Multâ & assiduâ operâ indigent ut domentur.*
y *Veneræ, Veneri (quæ in Papho insula colebatur) dicatæ.*
z *Materies navium futura.*
a *Vide quod annot. de voce humorem, in fine vers. 295. lib. præced.*
b *Pyrus in ornum, arbor glandifera in ulmum inseritur.*
* *Virgiliana inoculatio quærit sinum in nodo gemmæ expulsi cortici, germenque ex alia arbore includit, Plin.*
c *Concorporari, Plin.*
d *Insito per fissuram trunci.*

Planta

Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua pomæ.
Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis
Nec salici, lotóque, nec Idæis cyparissis;
Nèc pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amarâ pausia baccâ,
Pomáque, & Alcinoï sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque pyris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ:
Et g passo Psythia utilior tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam;
Purpureæ, Preciæque; &, quo te carmine dicam,
Rhetica: h nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Aminææ vites, firmissima vina.
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluêre, aut totidem durare per annos.
Non ego te, mensis & diis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, & tumidis k Bumaste racemis.
Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nôsse quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec verò tertæ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni,
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
l Aspice, & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoásque domos Arabum, m pictósq; Gelonos:
Divisæ arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert hebenum, solis est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam n sudentia ligno
Balsamáque, & bacchas semper-frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleráque ut foliis depectant tenuia o Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi æra vincere summum
Arboribus haud ullæ jactu potuere sagittæ:
p Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris
Media fert q tristes succos, tardúmque saporem

Felicis mali, &c.

a Partitio gen. cujusq; in suas spec.
b Quæ volam matrimonii impleant. Catonis sementina, & mustea, Plin.
c Utilior ad passum, id est vinum quod fit ex uva passa. Lageos antem à leporis corpore.
d Vina Rhetica Falernis tantum posthabita à Virg. Plin.
e Mons, pro vino Lydio; Phanæus pro vino Chio; Argitis uva, ab Argis.
f Latinis hæc uva dicitur Bumamia, Plin. Bumastus autem Gr. itidem ob similitud. mammæ bovis.
g Apostrophe ad Mecænatem.
h Exudare enim dic. ex cortice arb. libani, ut deinde nos gummi ex quibusd. arb.
i Seres lanificio sylvarum nobiles, superfusa aquâ decutientes frondium cauitiem. Plin.
k Quivis gens illa habeat strenuos sagittarios.
l Amaros. Huic malo sapor asperrimus. Plin. Tar.
m Stigm. habent.
n Sudantia ligno, Gr.

Lotus, a lotos-tree. Orchites, the herb dog-stones.
pausia, a sort of hard kind of Olive, Lucca Olives.
Surculus, a graft, scion, or young set.
Volemus, a sort of pear.
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ: quæ pinguibus, that will thrive in a fat ground, illæ in a light ground.
Bumaste, a large grape.
Tardus sapor felicis mali, the late-ward ripe and lasting peach.

r Et malefida verba, carmina magica.
ſ Exigit, expellit.
t Erat pro eſſet.
u Incoquunt eſculentis commendandi halitûs gratiâ. Plin.
* Al. apprima, ut ſit Helleniſ.
x Aſthmaticis.
y Indiæ.
z Lydia fluvius.
a Italiæ non alunt monſtra.
b Copioſæ.
c Cujus aqua potata facit candidos boves, de quibus triumphantes ſacrificabant.
d Verna aeris temperies etiam hyeme.
e In anno.
f Non ſunt longi ſerpentes, ut alibi.
g Mare Adraticum & Terrhen.
h Auguſtum portum Juliæ apud Baias immiſſo in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit. Sueton.
i Labori aſſuetum.
k Utentes veruto, telo breviore & acuto.
l Africanum utrumque.
m In qua Saturnum regnavit.

Felicis mali; quo non præſentius ullum
(Pocula quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcuerintque herbas, r & non innoxia verba)
Auxilium venit ac membris ſ agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciémque ſimillima lauro;
Et, ſi non alium latè jactaret odorem,
Laurus t erat; folia haud ullis labentia ventis;
Flos * apprimè tenax: animas & olentia Medi
u Ora fovent illo, & ſenibus medicantur x anhelis.
Sed neque medorum ſylvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher y Ganges, atque auro turbidus x Hermus,
Laudibus Italiæ certent; nec Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
a Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri;
Nec galeis denſiſque virûm ſeges horruit haſtis:
Sed gravida fruges & Bacchi Maſſicus humor
Implevere; tenent oleæque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hic albi, c Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
Hic d ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas;
e Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rapidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina, nec miſeros fallunt aconita legentes;
f nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operúmque laborem,
Tot congeſta manu perruptis oppida ſaxis,
Flumináque antiquos ſubter labentia muros.
An g mare quod ſuprà memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, téque,
Fluctibus & fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem h portus, Lucrinóque addita clauſtra,
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Juliâ quà ponto longè ſonat unda reſluſo,
Tyrrhenúſque fretis immittitur æſtus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos æriſque metalla
Oſtendit venes, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marſos, pubémque Sabellam,
i Aſſuetúmque malo Ligurem, Volſcóſque k verutos
Extulit; hæc Decios, Marios, magnóſque Camillos,
l Scipiadas duos bello, & te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
m Salve, magna frugum parens, Saturnia tellus,

Magna

Magna virûm; tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes;
n Ascræumque cano Romana per oppida carmen. n *Hesiodum.*
Nunc locus arvorum itgeniis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebvs natura serendis,
Difficiles primùm terræ, collésque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladiâ gaudent sylvâ o vivacis olivæ. o *Utpote tardè*
Indicio est tractu surgens oleaster eodem *erescentis. ut su-*
Plurimus, & strati baccis sylvestribus agri, *prà dixit.*
At quæ pinguis humus, dulcique p ubigine læta, p *Uliginosa.*
Quique frequens herbis & fertilis ubere campus,
(Qualem sæpe cavâ montis convalle solemus
Despicere; hùc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum) quique editus Austro,
Et felicem curvis q invisam pascit aratris; q *Ob radices lon-*
Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes *gas & obliquas.*
r Sufficiet Baccho vites, hic fertilis uvæ, r *Abunde sub-*
Hic laticis qualem s pateris libamus & auro, *ministrabit.*
Inflavit cùm t pinguis ebur u Tyrrhenus ad aras, s *Pateris aureis.*
Lancibus & pandis fumantia x reddimus exta. t *Pinguis victi-*
Sin armenta magis studium vitulósque tueri, *marum carnibus.*
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas; u *Tyrrh. tibicen.*
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti, x *Superponimus*
Et qualem infelix amisit Mantua campum, *aræ probata &*
Pascentem niveos herboso flumine cygnos. *elixa: Verbum*
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt: *sacerdotale.*
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis, (non ullo ex y æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis),
Aut unde iratus sylvam detexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
z Antiquásque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit a impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi b glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremque ministrat:
Et tophus scaber & nigris exesa chelydris
Creta negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, c fumósque volucres,
Et bibit humorem, &, cùm vult, ex se ipsa remittit,
Quæque d suo viridi semper se gramine vestit
Nec scabie & salsâ lædit rubigine ferrum;

y *Campo.*
z *Arbores in quibus olim aves nidificabant.*
a *Immisso aratro.*
b *Sicca & sterilis terra.*
c *Quasi fumos, videlicet ex humore.*
d *Naturali, non coacto.*

Argilla, potters clay. 1. full of bushes. 2 natural moistness of ye earth. 3 All kind of juice, or liquor: also a fountain.

Glarea, gravel - casia, a sweet shrub used for cinnamon. tophus, a sandy or gravel stone that may easily be crumbled.

Chelydrus, a Tortoise, water Serpent.

Illa tibi lætis e intexit vitibus ulmos,
Illa ferax oleæ est, illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
Ora jugo, & f vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc quo quamque modo possis cognoscere, dicam
Rara sit, an supra morem si densa requiras;
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo)
Antè locum g capies oculis, altéque jubebis
In h solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas i æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
k Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager; glebas l cunctantes crassáque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec m mansuescit arando,
Nec Baccho n genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: Tu spisso vimine o qualos,
Colàque prelorum fumosis deripe tectis:
Huc ager ille malus; dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua p eluctabitur omnis,
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantûm sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus hoc denique pacto
Discimus: haud unquam q manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos r lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsáque s justo
Lætior: ah! nimiùm nè sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis: promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color; at sceleratum u exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt x vestigia nigræ.
His animadversis, y terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere z montes,
Antè a supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva solo: id venti curant gelidæque pruinæ,
Et b labefacta movens robustus jugera fossor.
At siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
Antè locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus c seges, & quò mox digesta feratur;

Mutato

e *Arbustivæ vitis periphrasis.*
f *Desertis, aut infrequentibus, ob Clanii fluminis inundationem.*
g *Eliges.*
h *Non concavo loco.*
i *Calcando.*
k *Redire in sua loca, Reponi eò loci unde sunt egestæ.*
l *Validas, graves, magnas.*
m *Deponit salsug. & amaorem.*
n *Proprium genus situatem.*
o *Per quos vinæ defluit. Vide Col. lib. 3. cap. 2.*
p *Sensim & cum mora egredietur, velut luctando.*
q *Illisa humo non dissipatur.*
r *Fit tenax, & adhæret.*
s *Ultra modum lætia.*
t *Ne herbis luxuriet.*
u *Explorare quæ terra sit frigida.*
x *Indicia.*
y *De pastinatione nivelleti.*
z *Montanum dimetum.*
a *Inversas,*
b *Movens & labefaciens.*
c *Seminarium.*

Qualus, a panniet, pail or basket

praetum

a grass

grizzle tum

a place

plant

ea with

new

vine

plant,

a nurse

ry.

O Quin

cunx,

significat

ounces,

also

tryal

set

together

that a

regular

an

gula

rity

an

thorough

prepa

ration

left on

ever

side.

Mutata ignorent subitò nè semina *d* matrem
Quinetiam cœli regionem in cortice signant.
Ut quo quæque modo steterit, quâ parte calores
e Austrinos tulerit, quâ tergo obverterit *f* axi,
Restituant: adeò in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vites,
Quære priùs: si pinguis agros *g* metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis aeclive solum, collesque supinos,
Indulge ordinibus: nec secius omnis *h* in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret:
Ut sæpe ingenti bello cùm longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acie, ac latè *i* fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus *k* numeris dimensa viarum;
Non animum modò uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami
Forsitan &, *m* scrobibus quæ sint fastigia, quæras.
Ausim vel tenui *n* vitem committere sulco:
Altiùs ac penitus terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis, *o* quæ quantùm vertice ad auras
Æthereas, tantùm radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multósque per annos
Multa virûm volvens durando sæcula vincit.
Tum fortes latè ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Néve tibi ad Solem vergant vineta cadentem;
Néve inter vites corylum sere; *p* néve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas;
(*q* Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; néve olea sylvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm sub cortice tectus
Robora comprendit, frondésque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit: indè sequutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & *r* ruit atram
Ad cœlum *s* piceâ crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à *t* vertice sylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
u Hoc ubi, non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ:
x Infelix superat foliis oleaster amaris.

d Maternâ sinè.
e Meridianos.
f Septentrioni.
g Eliges. Alii, Metis & terminis distingues.
h A marmorariis metaph. Loquitur autè de disponēdo in quincuncem.
i Tumultu vario agitatur, ceu mare fluctibus.
k Intervallis, Spatiis.
l Ad oblectationē oculorū tantùm, sed etiam ob utilitatem.
m De scrobium altitudine.
n Vitē quidē tenui sul. at verò arborē alto: quasi vitis nō sit propriè arbos.
o Æsculus quantū corpore eminet, tantum radice descendit. Plin.
p Ne malleoli vel taleæ è summa surculi parte sumantur. Vid. Col.
q Subindicat surculos circa terrā rescindendos, & terræ assuetum ei denique inserendum.
r Projicit.
s Vel ut picea.
t Ab ipsis cacuminibus.
u Ub. hoc contigerit.
x Sterilis superest.

y *Patinandæ & serendæ vites non hyberno tempore, sed verno & autumnali.*

z *Purpureo vel florenti.*

a *Ciconia quæ serpente pullos pascit ut canit Juven.*

b *Dictum tanquam de animali quod in libidinem turget, eâ accensum.*

c *Vere magis; quia vere calor redit ossibus. Georg. 3.*

d *Asperis, quales sunt hyberni; vel Non erat ita frigidus eorum status.*

e *Al. primæ & Terreæ Prog. apud Lact.*

f *Ut veniam ad id quod dicendum superest hac de re.*

g *In scrobem defodies.*

h *Aratorium.*

i *Recreabuntur, Vigorem resument.*

k *Contra nimias pluvias:*

l *Fissa nimio æstu.*

m *De repastinatione vineæ novellæ.*

n *Vitium; & ligonibus effodere.*

y Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat autor,
Tellurem Boreâ rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudat hyems, nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, cùm vere z rubenti
Candida venit a avis longis invisa colubris;
Prima vel autumni sub frigora, cùm rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterlt æstas.
Ver adò frondi nemorum, ver utile sylvis;
Vere b tument terræ, & genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
Avia tùm resonant avibus virgulta canoris,
c Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent se gramine tutò
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas & frondes explicat omnes.
Non alios primâ crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliùmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & d hybernis parcebant flatibus Euri,
Cùm e primùm lucem pecudes hausère, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sydera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúsque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras,
f Quod super est quæcunq; g premes virgulta per agros,
Sparge f imo pingui. & multâ memor ocule terrâ:
Aut lapidem b bibulum, aut squalentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque i animos tollent sata: jámque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent: hoc k effusos munimen ad imbres;
Hoc, ubi l hiulca siti findit Canis æstifer arva.
m Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpiùs ad n capita, & duros jactare bidentes;
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos;
o Tum leves calamos, & rasæ hastilia virgæ,
Eraxineāsque aptare sudes, furcásque bicornes;

Duo autem vers. seq. sunt periph. arationis.

o *De pedamentis vitium.*

Viribus

Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Adueſcant. ſummáſque ſequi *p* tabulata per ulmos,
Ac dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & *q* dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis *r* per purum immiſſus habenis,
Ipſa acie falcis nondum tentanda, ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam *ſ* validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint, tunc ſtringe *t* comas, tunc *u* brachia tonde:
Antè reformidant ferrum; tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce *x* fluentes
Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt;
Præcipuè dum frons tenera. imprudénſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, Solémque potentem,
Sylveſtres uri aſſiduè capreæque ſequaces
Illudunt, paſcuntur oves, avideque juvencæ.
Frigora nec tantùm canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantùm illi nocuere greges, durique *y* venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & *z* veteres ineunt *a* proſcenia ludi;
Præmiáque ingentes pagos & Compita circum
Theſeíde poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in partis unctos *b* ſaliere per utres.
Nec non Auſonii: Trojâ gens miſſa, coloni
Verſibus in comptis ludunt ri úque ſoluto,
& Oráque corticibus ſumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
d Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
e Hinc omnes largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur vallémque cavæ ſaltúſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.
Ergo ritè ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis lancèſque & liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit *f* ſacer hircus ad aram.
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.
Eſt *g* etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: namq; omne quotannis
Térque quatérque ſolum ſcindendum, glebáque verſis
Æternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. REDIT agricolis labor actus in orbē,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur *h* annus.
Et jam olim ſeras poſuit cùm vinea frondes,
Frigidus & ſylvis, Aquilo decuſſit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni *i* dente relictam

Perſequitur

p *In arbuſto ſunt veluti domicil. vitium cubiculis diſtincta.*
q *Dum creſcit.*
r *Per aerem.*
ſ *Solidioribus palmitibus.*
t *Folia.*
u *Ramulos. Sic Æn. 12. poſuitque comas & brachia ferro.*
x *Supervacuos.*
y *Venenoſi morſus*
z *Quia primi ludi theatrales nati ſunt ex Liberalib.*
a *Proſc. locus ante ſcenam.*
b *Quod ipſi Theſ. (i Athenienſes) vocárunt ἀσκωλιάζειν.*
c *Perſonas ex arborũ corticibus.*
d *Obſcœnæ partiũ ſimulacra. Vel Quædam velut ſuſpendula, quibus ſe in aere pendentes agitabant. Vide & alias aliorum expoſitiones.*
e *Poſt hæc ſacra celebrata.*
f *Execrabilis.*
g *Faſtinatio & cœcatio & pampinatio iteranda.*
h *Unde Vet. annum à circuitu putantur vocáſſe ab Am pro Circum Macrob.*
i *Falce.*

Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & *k* vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus *l* metito: *m* bis vitibus ingruit umbra;
n Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultique exercet cura ſalicti.
jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta *o* reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor *p* antes.
Sollicitanda tamen tellus, *q* pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus *r* Jupiter uvis.
Contrà, non ulla eſt oleis cultura, neque ille,
Procurvam expectant falcem raſtróſque tenaces
Cùm ſemel hæſerunt arvis, ſ aurâſque tulerunt.
Ipſa *t* ſatis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
u Hôc pinguem & *x* placitam Paci *y* nutritur olivam:
Poma quoque, ut primùm truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſydera raptim
Vi propriâ nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minùs interea fœtu *z* nemus omne graveſcit.
Sanguineiſque inculta rubent *a* aviaria baccis.
Tondentur cytiſi, tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcuntúrque ignes nocturni: & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
b quid majora ſequar? ſalices, humiléſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt, ſepémque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare *c* Cytorum,
Naricizque picis lucos; juvat arva videre
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſe Caucaſeo ſterriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Euri aſſiduè frangúntque ferúntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
d Navigiis pinos, domibus cedróſque cupreſſóſque.
Hinc radios *e* trivere rotis, hinc *f* tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bono bello
Cornus; *g* Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto.
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado; nec non & apes examina condunt

k *Pedamenta, Statumina.*
l *Vindemiato.*
m *Ideo bis pampinandum.*
n *Ideo bis ſarriendum, Ideo bis ſarriendæ & truncandæ ſunt vineæ.*
o *Permittunt reponere.*
p *Extremos ordines vinearum.*
q *Quod dicitur pulveratio.*
r *Aer, vel potius imber.*
ſ *Ventis ferendis ſunt aſſuefactæ.*
t *Aratum olivetum & oleis prodeſt, & exinde frumenta gignuntur.*
u *Hac re, Hac ratione. Pomp.*
x *Acceptam paci, utpote cujus ſit inſigne.*
y *Paſſ. vox pro activa.*
z *Pomarium.*
a *Synecdoche, pro ſylvis ſeu arboribus, ubi nidificant aves.*
b *Q. d. ut à majoribus ad reliqua veniam.*
c *Maced. montem in quo abundat buxus, quæ vento unda imitatur.*
d *Nautica pinus ſupra.* *e* *Tornavere.* *f* *Tella vehiculorum,* *g* *Parthicos.*

Corticibúſque

Corticibúſque cavis vitioſæque ilicis *b* alvo.
Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit; ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
i O fortunatos nimiùm, ſua ſi bona nôrint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum *k* juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Manè ſalutantûm totis vomit ædibus *l* undam;
Nec varios inhiant pulchrâ teſtudine poſtes,
m Illuſáſque auro veſtes, *n* Ephyreïáque æra;
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſiâ liquidi corrumpitur uſus olivi:
At ſecura quies, & *o* neſcia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitúſque boum, molléſque ſub arbore ſomni
Non abſunt; illic *p* ſaltus ac luſtra ferarum,
Et patiens operûm, parvóque aſſueta juventus;
Sacra deûm, ſanctíque patres; extrema per illos
q Juſtitia, excedens terris, veſtigia fecit.
Me verò primum dulces ante omnia Muſæ,
r Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant, cœlique vias & ſydera monſtrent;
Defectus Solis varios, Lunæque labores;
Unde *ſ* tremor terris, quâ vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſúſque in ſe ipſa reſidant:
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
t Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem ſylváſque inglorius: ô ubi campi,
u Sperchiúſque, & *x* virginibus bacchata Lacenis
Taygeta! ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbrâ!
FELIX qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus ſtrepitúmque Acherontis avari.
Fortunatus & ille deos qui novit agreſtes,
Panáque, ſylvanúmque ſenem, Nymphásque ſorores.
Illum non populi *y* faſces, non purpura regum
Flexit, & *z* infidos agitans diſcordia fratres;

h *Legitur & alveo.*
i *Ruſticæ vitæ laudes.*
k *Juſtiſſimè reddens quod accipit, & quidem magno etiam cum fœnore,*
l *Multitudinem tumultuoſam.*
m *Auro quaſi per luſum ab artifice inſperſas. Legitur & incluſas; quod Ser. rejicit.*
n *Corinthia,*
o *Aut quia innocentes ſunt, aut quoniam immobilis eſt ſtatus vitæ eorum.*
p *Venationes in ſaltibus.*
q *Aſtræa virgo.*
r *Quarum ſum ſacerdos. Quidam putant reſpici ad matronas, quæ in vehiculis ſacra ferebant.*
ſ *Terræ motum.*
t *ſi mihi pingue & hebes fuerit ingenium ad philoſophiam diſcendum: ut Emped. animam ſanguinem eſſe cordi ſuffuſum exiſtimabat, teſte Cic.*
u *Theſſaliæ fluvius.*

x *A virg. Spartanis frequentata Bacchi orgiis Taygeto: quod nomen eſt montis Lac. at Hæmus Theſſal.* y *Magiſtratus.* z *Ut Remulum & Ramnum.*

a Aut

a *Non reddit eum ſollicitum conjuratio barbarorũ.*

a Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro;
Non res Romanæ, periturâque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſuâ, carpſit: nec ferrea jura,
b *Ubi actus publici continentur.* Inſanámque forum, aut populi *b* tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta ſæca, ruúntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miſeróſque penates,
c *Gemmeo poculo, vel potius gemmato.* Ut *c* gemmâ bibat, & Sarrano dormiat oſtro:
Condit opes alius, defoſſóque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus roſtri: hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebiſque patrúmque
Corripuit: gaudent perfuſi ſanguine fratrũm,
Exilióque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.
Agricola in curvo terram dimovit aratro:
d *Annui labores fructus quo rempub. & privatam familiam ſuſtentat.* Hinc *d* anni labor: hinc patriam parcóſque nepotes
Suſtinet; hinc armenta boum e meritóſque juvencos,
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventúque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
e *Quis laboris conſortes.* Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande ſues læti redeunt, dant *f* arbuta ſylvæ.
f *Poma ſylveſtria.* Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
g *Miteſcentes uvæ, id eſt matureſcentes.* g Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati;
Caſta pudicitiam ſervat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguéſque in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos, fuſúſque per herbam
h *Talia certamina ſagittar, & pal. deſcribuntur, Æn. lib. 5.* Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant,
Te libans, Lebxe, vocat, pecoriſque magiſtris
Velocis *b* jaculi certamina ponit in ulmo,
i *Antequam regnaret Jup. qui fuit nutritus in Dictæo monte Cretenſi.* Corporáque agreſti nudat prædura palæſtrâ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus & frater: ſic fortis Hetruria crevit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septémque una ſibi muro circundedit arces.
Ante etiam ſceptrum i Dictæi regis, & antè
k *Nondum erant bella, ac ne arma quidem bellica.* Impia quam cæſis gens eſt epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
k Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
l *Jam fatigato ingenio parcendum eſt.* Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et *l* jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM.
LIBER III.

ARGUMENTUM.

Hic Liber, ſicut & qui proximè ſequitur, Paſtoralis, non Georgicus, à quibuſdã vocatus fuit, ut annotat Servius in fine ſuorum Commentariorum in Librum ſecundũ. Quinetiam non procul à principio Comment. in primũ, tradit quoſdam aſſeruiſſe duos tantùm eſſe Georgicorũ libros: ſed ità, ut eorum ſententiam rejiciat. Virgilius certè, poſtquam duobus ſuperioribus libris Arationis Plantationiſque rationem abſolvit, nunc Paſtionis curam (quæ in generali Operis totius propoſitione tertia pars erat) hoc Libro exequitur. Duæ autem ſunt argumenti hujus partes: Quarum prior Armentorum, Equorum præſertim & boum, curam continet; qualeſ potiſſimùm parandi ſint admiſſarii, quibuſq; indiciis equini pulli generoſitas poſſit deprehẽdi, qæq; omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Poſterior pars minoris pecoris paſcendi rationẽ cõplectitur, Oviũ præcipuè & caprarũ; generáq; morborũ explicat quibus greges peculiariter infeſtantur, unà cũ eorũ cauſis & remediis. Inter cætera autẽ morborũ genera, & peſtilentiã enumerat: arrepãq; indè occaſione Lucretium imitatur, ad graviſſimam quandam Illyrici, Venetiarum, vicinarúmque regionum peſtilentiam digreditur.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Tẽque, Pales, & te, paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramina paſcua læta,
Quèis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni,
Omnia divina monſtravit carmine vates.

TE a quoque, magna Pales, & te memorande canemus
Paſtor ab Amphryſo; vos ſylvæ amnèſque Lyczi.
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata: quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & b Latonia Delos?
Hippodamèque? humerõque Pelops inſignis eburno,
Acer equis? tentanda via eſt quâ me quoque poſſim
Tollere humo, c victórque virũm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit)
d Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;

a *Ut Cererem & Bacchum cecinimus ita etiam te canemus, magna Pales, dea pabuli.*
b *In qua Latona enixa eſt Apoll. & Dian.*
c *Qui aliquid perfecit & abſolvit. Sic & paulò pcnt.*
d *Parnaſſo, ai Serv. Heliconæ.*

Et

Et viridi in campo templum de marmore ponam
e Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas,
f In medio mihi Cæſar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
g Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucóſque Molorchi,
Curſibus & crudo decernet Græcia ceſtu.
Ipſe, caput tonſæ foliis ornatus olivæ.
Dona feram: jam nunc ſolennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſóſque videre juvencos:
h Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus; útque
i Purpurea intexit tollant aulæa Britanni
In foribus pugnam ex auro ſolidóque elephanto
k Gangaridûm faciam, victoríſque arma Quirini:
Atque hic undantem bello; magnúmque fluentem
Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſúmque Niphatem
Fidentémque fugâ Parthum verſíſque ſagittis;
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Jove gentis
Nomina, Troſque parens, & Trojæ Cynthius autor.
Invidia infelix Furias amnémque ſeverum
Cocyti metuet, tortóſque l Ixionis angues,
Immanémque rotam, & inexuperabile ſaxum.
Interea Dryadum m ſylvas ſaltúſque ſequamur
Intactos, tua, Mecænas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age, ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore n Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
o Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni primâ quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos:
Corpora præcipuè matrum legat: optima torvæ
Forma bovis, cui p turpe caput, cui plurima cervix,
Et crûrum tenus à mento q palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & auris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo,
Aut juga detrectans, interdúmque aſpera cornu,

e *Prope vel Juxta.*
f *Cæſari templum dicabo, & ejus ſimulacrum in medio collocabo.*
g *Exhibebo ludos Circenſes.*
h *Significat ſcenã verſatiles habentẽ machinas, quæ verſatæ oſtendebant quæ extra urbem aut quæ in urbe erant.*
i *Purp. &c. quia in ludis ſcenicis aulæũ tẽdi ſoleb.*
k *De Gangaridis Indiæ Pop. victoriam & lauream optat Auguſto.*
l *Quibus Ixion religatus eſt ad rotam.*
m *Hoc argumentũ tractemus, ab aliis Rom. intactũ, ut tuis juſſis pareamus.*
n *In Cithærone optima paſcua.*
o *Æneidem pellicetur, cujus lib. 6 genus Aug. lib. 8. res geſtas perſtringit. Dicit autem ſe effecturum ut fama factorum ejus tot annos duret, quot anni ſunt ab ipſo uſq; ad mund principium.*
p *Veſtum ſeu valde magnũ caput, & longa cervix.* q *Palear. ampla à collo penè ad genua demiſſa.*

Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et r gradiens imâ verrit vestigia caudâ.
Ætas s Lucinam justósque pati t Hymenæos
Desinit ante decem, post quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex aliâ generando u suffice prolem.
OPTIMA quæque dies x miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac NE post amissa requiras.
Antè veni, & sobolem armento y sortire quotannis,
Necnon & pecori est idem delectus equino,
Tu modò, quos in spem statuis z submittere gentis,
Præcipuum jam indè à teneris impende laborem.
Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altiùs ingreditur, & a mollia crura reponit;
b Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti.
Nec vanos horret strepitus: (illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obesáque terga;
Luxuriátque toris animosum pectus: honesti
c Spacides, glaucique; color deterrimus albis,
Et d gilvo) tum, siqua sonum procul arma dedère,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem,
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At e duplex agitur per lumbos spina; cavátque
Tellurem, & f solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effundit equinâ
g Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jā segnior annis
Deficit, abde domo, h nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem i senior, frustráque laborem
Ingratum trahit: &, siquando ad k prælia ventum est,
(Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis)
Incassùm furit. Ergo animos l ævúmque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolémque parentum;
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi m carcere currus;

r *Caudâ profusâ usque ad calces.*
s *Partum.*
t *Coitum.*
u *Subministra.*
x *Ut Homer.* δειλοῖσι βροτῖσι.
y *Substitue.*
x *Ut, submittere tauros. Serv. equi admissarii.*
a *flexibilia.*
b *Cùm flumen transvehendum est gregi, in primis prægreditur.*
c *Rutili, Phœnicei. Gl. Cærulei. At Serv. F. liveis oculis exp.*
d *Qualis color est in melle.*
e *Lata spina: ut Duplici dentalia dorso pro crasso dorso.*
f *Duris ungulis.*
g *Saturnus in equum versus.*
h *Quidam leg. & pro nec.*
i *Aliàs senio.*
k *Prælia Venerea, Coitum. Alibi, Venerem nocturnáque bella.*
l *Ætatē, ut certū annorum numerū non excedat.*
m *Carceribus.*

Cùm

Cùm ſpes arrectæ juvenum, exultantiſque *n* haurit
Corda pavor pulſans? illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus *o* axis,
Jámque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aera per *p* vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec morâ, nec requies: at fulvæ nimbus aranæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatúque ſequentûm.
Tantus amor laudum, tanta eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quattuor auſus
Jungere equos, *q* rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ gyróſque dedêre
Impoſiti dorſo; atque *r* equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
ſ Æquus uterque labor: æquè juvenémque magiſtri
Exquirunt calidúmque animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fugâ verſos ille egerit hoſtes.
Et patrium Epirum referat fortéſque Mecenas,
t Neptunique ipsâ diducat origine gentem.

His ánimadverſis, inſtant ſub *u* tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere *x* pingui
Quem legêre ducem, & pecoſi *y* dixêre maritum;
Pubentéſque ſecant herbas, fluvióſque miniſtrant,
Farráque nè *z* blando nequeant ſupereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati,
Ipsâ autem *a* macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondéſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
b Cùm graviter tunſis gemit area frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio nè *c* luxu obtuſior uſus
Sit *d* genitali arvo, & *e* ſulcos oblimet inertes
Sed rapiet ſitiens Venerem, interiúſque recondat.

Rurſus, cura patrum *f* cadere, & ſuccedere matrum
Incipit: *g* exactis gravidæ cùm menſibus errant
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fugâ, fluviósque innare capaces.
h Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundùm
Flumina; muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet umbra,
Eſt lucos *i* Silari circa ilicibuſque virentem
Plurimus *k* Alburnum volitans, cui nomen *l* aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertêre vocantes,
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſylvis

n *Ferit quidam expl. Exhaurit ſpiritus: ut inter ſpem & metum accidere ſolet.*
o *Currus.*
p *Al. tenerum.*
q *Al. rapidus.*
r *Equitem pro equo. Ennii imitatione.*
ſ *Æqualis labor.*
t *Ab equo Neptuni, qui natus eſt tridentis percuſſione. De hoc Virg. lib. 12*
u *Tempus admiſſuræ.*
x *Sagina.*
y *Deſignaverunt.*
z *Bland. lab. vocat coitum.*
a *Ante admiſſuram menſem unum, ne vaccæ cibo aut potione ſe impleant.*
b *Meridiani temporis deſcriptio.*
c *Obeſitate corporis. At Scr. dicit. Propter luxuriem vegetum.*
d *Fulvæ, naturalibus.*
e *Claudat meatus.*
f *Recedere, vel minui.*
g *Menſe duodecimo equæ pariunt. Plin.*
h *Paſcantur in locis viridibus & Varro vocat.*

aquoſis. *i* *Lucaniæ ſil.* *k* *Lucan. mont.* *l* *Tabanum*

Diſugiat

Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & icti ripa *m* Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
n Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentáque pasces
Sole *o* recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, *p* cura in vitulos traducitur omnis:
Continuó que notas & nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *q* sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi,
Dum *r* faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuèrint, ipsis é torquibus *s* aptos
Junge pares, & coge *t* gradum conferre juvencos:
Atque illis jam sæpe *u* rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea *x* pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec *y* vescas salicum frondes, ulvámque palustrem;
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ,
z More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium turmásque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et *a* Jovis in luco *b* currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantûm *c* lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & *d* plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc *e* jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiámque tremens, etiam *f* insçius ævi.
At, *g* tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis, *h* sinuétque alterna volumina crurum,
Sitque *i* laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ:
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris

m *Fl. Lucaniæ.*
n *Hæc fuit Io, Inachi fil. in vaccã à Jove trãsformata.*
o *Mane & vesperi.*
p *Ut suprà, cura patrũ cadere, & succ. matrum inc: exact. &c.*
q *Al. sacros.*
r *Vtp te adhuc teneri.*
s *Aptatos.*
t *Simul incedere.*
u *vacuo plaustro subjungendi.*
x *Juvencis indomitis.*
y *Siccas et teneras*
z *Ut mos erat patribus, id est, majoribus.*
a *Jouis Olympici.*
b *Curuli certamine decertare.*
c *Lituorum & buccinarum auditum ferre.*
d *Manu magistri blandè attrectantis.*
e *Jamprimo. Phil. legit adverb.*
f *Nondum ab animis sumpta fiducia.*
g *Quarto autem anno.*
h *Mollis alterna crurum explicatu glomeratio. Plin.*
i *Præparetur ad futurum laborem.*

k *Diſſipat.* Iucubuit, Scythiæque hyemes atque arida *k* differt
Nubila; tum ſegetes altæ campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæque ſonorem
l *Impellunt ſe.* Dant ſylvæ, longique *l* urgent ad littora fluctus.
Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.
m *Olympici.* Hic vel ad *m* Elei metas & maxima campi
Elei equus curſor vel vectarius. Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret eſſeda collo.
Tum demum craſsâ magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito: namque ante domandum
n *Frænis.* Ingentes tollent animos, prenſique negabunt
o *Itaque vel in longinqua paſcua marem placet ablegari, vel ad præſepia contineri.* Verbera lenta pati, & duris parêre *n* lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quâm venerem & cæci ſtimulos avertere amoris,
Sive boûm, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
o Atque ideo tauros procul atque in ſola relègant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina *p* lata:
p *Ne natatus ſic facilis.* Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
CARPIT enim vires paulatim, uritque *q* videndo
q *Dum videtur.* Fœmina; nec nemorum patitur meminiſſe nec herba.
r *Alternatim.* Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
ſ *Oblucantes.* Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
t *Alibi in tali diſcriptione, Gemitu nemus omne remugit.* Paſcitur in magna ſylva formoſa juvenca
Illi *r* alternantes multâ vi prælia miſcent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora ſanguis
u *Retorquens oculos ad ſtab.* Verſáque *ſ* in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu; *t* reboant ſylvæque, & magnus Olympus.
x *Pabulis in quit us regnabat dux gregis.* Nec mos bellantes unà ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris.
Multa gemans ignominiam, plagáſque ſuperbi
y *Perſeverans, à pernitendo. Sed al. pernox.* Victoris, tum quos amiſit inultus amores;
Et ſtabula *u* aſpectans *x* regnis exceſſit avitis.
Ergo omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet *y* pernix inſtrato ſaxa cubili,
x *Herbâ paluſtri & aculeatâ.* Frondibus hirſutis & *z* carice paſtus acutâ;
Et tentat ſeſe, atque *a* iraſci in cornua diſcit
a *Eadem fere Æn.* 12. Arboris obnixus rrunco, ventóſque laceſſit
Ictibus, & ſparſâ ad pugnam proludit arenâ.
b *Securum ex victor. præced.* Pòſt, ubi collectum robur, viréſque receptæ,
Signa movet, præcépſque *b* oblitum fertur in hoſtem:
c *Sic paulatim tantus movetur ad prælia.* *c* Fluctus ut in medio cœpit cùm albeſcere ponto,
Longiùs ex altóque ſinum trahit; utque volutus
d *Aquis in ſe contortis.* Ad terras immanè ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat unda
d Vorticibus, nigrámque altè ſubjectat arenam.
e *Variæ, verſicolores.* Omne adeò genus in terris hominumque ferarúmque,
Et genus æquoreum, pecudes, *e* pictæque volucres,

f In

f In furias ignémque ruunt; *g* Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
h Sævior erravit campis, nec funera vulgò
Tam multa informes urſi ſtragémque dedêre
Per ſylvas, eum ſævus aper, tum peſſima tigris.
Heu! malè tum Libyæ *i* ſolis erratur in agris.
Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, ſi tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, nec verbera ſæva,
Nec ſcopuli, rupéſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina correptos undâ torquentia *k* montes.
Ipſe ruit, dentèſque *l* Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram, *m* fricat arbore coſtas.
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat,
Quid *n* Juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus Amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat ſerus freta; quem ſuper ingens
o Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes.
Nec moritura ſuper crudeli funere *p* Virgo.
Quid lynces *q* Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet antè omnes furor eſt inſignis equarum;
Et *r* mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ
Illas ducit amor trans Gargara, tránſque ſonantem
Aſcanium; ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuóque avidis *ſ* ubi ſubdita flamma medullis,
(Vere magis, quia vere calor redit oſſibus) illæ,
Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibus altis,
Exceptántque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis *t* vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos & depreſſas convalles
Diffugiunt (non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus)
In Boream Caurúmque, aut unde *u* nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum.
Hinc demum hippomenes *x* vero quod nomine dicunt
Paſtores, *y* lentum diſtillat ab inguine virus:
Hippomenes, quod ſæpe malæ legêre novercæ,
Miſcuerúntque herbas, & non inoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dùm capti circumvectamur amore.

Hoc ſatis armentis: ſuperat *z* pars altera curæ,
Lanigeros agitare Greges, hirtáſque Capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes ſperate coloni.
a Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:

f i. *amoris.*
g *In unoquoque genere eadem vis eſt amoris, idem impetus.*
h *Quàm cùm turget libidine.*
i *Deſertis.*
k *Saxa ingentia. Hyperb.*
l *Sabin. ſpec. prægenere. Dicit autem ſuem domeſticũ, ſen cicurẽ.*
m *Indurat attritu arborũ coſtas.*
n *Leander.*
o *Aer nubibus plenus per quẽ iter eſt ad cœlum.*
p *Hero.*
q *Baccho ſacræ cujus currum trahunt.*
r *Mentem earum incendit libidine; vel quaſi ingeneravit illorũ mentì tantos libidinis ſtimulos.*
ſ *Accenſus libidine ignis.*
t *Vide Ariſt. Var. & Plin.*
u *Quia pluvioſus & nubiloſus eſt.*
x *Nom. vero, i.*
a re ipſa impoſito nomine hinc etymum habente.
y *Viſcidum.*
z *Secunda pars hujus libri, de gregibus ovium & caprarum.*
a *Videtur eſſe Luer. imitatus*

Sed me *b* Parnaſſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor; juvat ire jugis, qua nulla priorum
Caſtaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multâ duram ſtipulâ filicúmque maniplis
Sternere ſubter humum; glacies nè frigida lædat
Molle pecus, ſcabiémque ferat, turpéſque podagras.
c Pòſt hinc digreſſus, jubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & *d* fluvios præbere recentes;
Et ſtabula à ventis e hyberno apponere Soli
Ad medium converſa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit extremóque irrorat Aquarius anno.
f Hæc quoque non curâ nobis leviore tuenda;
Nec minor uſus erit, *g* quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis:
Quàm magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra,
Læta magis preſſis manabunt ubera mammis.
Nec minùs interea *h* barbas incanáque menta
i Cinyphii *k* tondent hirci, ſetáſque comantes,
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur verò ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrentéſque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta; ſuóſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem ventóſque nivales,
l Quò minùs eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertas; victúmque feres & virgea lætus
Pabula, nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumque gregem atque in paſcua mittes;
Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum manè novam, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Indè, ubi *m* quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem *n* ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut *o* ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus

b *Ut ſup. lib. 2. Me verò primùm dulces ante omnia Muſæ.*
c *Ulteriùs pergens.*
d *Aquam recèns hauſtam.*
e *Contra plagam meridianam per quam ſol currit per hyemem.*
f *Caprilia non minùs quàm ovilia. Serv. ait eſſe pro Hæ quoque tuendæ, ſub. capræ.*
g *Licet magno pretio comparentur lanæ ovium purpureo colore tinctæ.*
h *Capræ & hirci tondentur & velluntur ad uſũ nauticũ & ad bellica tormenta.*
i *à Cinyphe Libyæ fluvio.*
k *Priſcianus vult eſſe enalagen, pro tondentur.*
l *Quantò minùs curam ſui gerere poſſunt, & ſibi providere quæ egeſtas mortalis deſiderat tantò, ſtudioſius illis neceſſaria ſuppeditabis. Alteram autem lectionem, Quo minor, poſſe ferri non puto.*
m *Meridiei inc'pientis periphraſis.* *n* *Exilice factis.* *o* *Pro, Sicubi umbra ſacra accubet in memore ac ſub arboribus jaceat.*

p Solis ad occaſum, cùm frigidus aera Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna.
Littoráque Halcyonem reſonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totum ex ordine menſem
Paſcitur, ítque pecus longa in deſerta, ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet, omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectúmque, laremque,
Armáque, q Amyclæúmq; canem, Creſſámq; pharetram:
Non ſecu ac r patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
ſ Ante aſpectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non quà Scythiæ gentes, Mæoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes t Iſter arenas,
Quáque redit medium Rhodope porrecta ſub u axem:
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis & alto
Terra gelu latè, ſeptémque aſſurgit in ulnas:
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum x Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras,
Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceano rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine y cruſtæ,
Undáque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes:
Puppibus illa priùs patulis, nunc hoſpita plauſtris.
z Æráque diſiliunt vulgò, veſtéſque rigeſcunt
Indutæ, cædúntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem a vertêre lacunæ.
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto b non ſeſius aere ningit.
Intereunt pecudes; ſtant circumfuſa c pruinis
Corpora magna boûm; confertóque agmine cervi
Torpent d mole novâ, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
e Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, gravitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub alta
Otia agunt terrâ congeſtáque robora, totáſque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & f pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo Septem ſubjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro

p *Ab occaſu parvo intervallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt, quoad contenebravit.*
q *Laconicum.*
r *Avitis, Martiis à Mare progenitore acceptis.*
ſ *Serv. vult unâ voce legi, Ante aſpectatæ.*
t *Fluvius Scythiæ, cùm creditur & Danubius.*
u *Septentrionum.*
x *Sol nec ortu ſuo nec occaſu nubes diſſolvit.*
y *Ex glacie.*
z *Ærea vaſa frigore confringuntur. At Serv. exponit Crepant.*
a *Verſæ ſunt.*
b *Non ſegnius quàm incoaverat.*
c *Pruinis, abuſivè pro nubibus.*
d *nimia magnitudine.*
e *En. 12. Cervum, aui puniceæ ſeptem formidine pennæ.*
f *Pocula ſimilia vini poculis faciunt.*

Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi *g* lanicium curæ : primùm aſpera ſylva,
Lappæque tribulique abſint : fuge pabula læta :
Continuóque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, nè maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentûm ; plenóque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans : nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum lotóſque frequentes
Ille manu ſalſáſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam *h* excretos prohibent à matribus hœdos,
i Primáque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſêre horiſque diurnis,
Nocte *k* premunt ; (quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor)
Aut parco ſale *l* contingunt, hyemíque reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema ; ſed unà
Veloces Spartæ catulos acrèmque moloſſum
Paſce ſero pingui : nunquam, cuſtodibus illis,
Nocturnum ſtabulis furem, incurſúſque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis *m* Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros ;
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Látratu turbabis agens ; montéſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum..
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
n Galbaneóque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlúmque exterrita fugit ;
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecoríque aſpergere virus,
o Fovit humum : cape ſaxa manu, cape robora, paſtor ;
Tollentémque minas, & ſibila colla tumentem
p Dejice : jámque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cùm medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardóſque trahit *q* ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea *r* convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum :
Qui dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,

g Non tam curam lanæ quàm lanati pecoris ſignificat.
h Validiores.
i Primam partē rictûs, ne poſſint ſugere lac.
k Cogunt in caſeos.
l Aſpergunt.
m Abactores, Prædatores.
n Galbani odore ſerpentium peſtis fugatur.
o amplexa eſt terram in qua poſſit latêre.
p Cæde ſerpentē donec caudæ volubilitas conquieſcat.
q Curvatura colubri.
r Erectus ; ad differentiam repentium toto corpore.

Stagna

Stagna colit, ripiſque habitans hic piſcibus atram
Improbus ingluviem raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſpérque *f* ſiti, atque exterritus æſtu.
Nè mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas;
Cùm *t* poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad Solem & linguis micat ore *u* trifulcis.
Morborum quoque te cauſas & ſigna docebo.
x Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
y Altiùs ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
z Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſúſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti *a* contingunt corpus amurcâ,
Et ſpumas miſcent argenti, vivâque ſulfura,
Idæáſque pices, & pingues *b* unguine ceras,
Scillámque, helleboróſque graves, nigrúmque bitumen.
Non tamen ulla magis *c* præſens fortuna laborum eſt,
Quàm ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os: ALITUR vitium, vivíſque *d* tegendo;
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet * omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantûm lapſus ad oſſa
Cùm furit, atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit *e* incenſos æſtus avertere, & inter
Ima *f* ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acérque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſepius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem *g* ignaviùs herbas,
h Extremámque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & *i* ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuò culpam ferro compeſce, priùs quàm
Dira *k* per incautum ſerpent contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt; ſed tota æſtiva repente,
l Spémq; gregémq; ſimul, cunctámq; ab origine gentẽ.
Tum ſciat, *m* aerias Alpes & Norica ſiquis
Caſtella in tumulis, & lapidis *n* arva Timavi,
Nunc quoque poſt tantò videat, deſertáque regna

f *Nam hoc genus ſiti magis quàm aliâ re accenditur.*
t *Pelle depoſitâ redit ad priorem ætatem.*
u *Trifariam fiſſis.*
x *Quæ corpora reddit turpia.*
y *Per medullas & oſſa penetravit.*
z *Salſa enim aqua magis pruriginem creat.*
a *Perungunt.*
oleo.
b *Pinguedine.*
c *Efficax remedium morbi.*
d *Dum tegitur.*
* *Al. omina.*
e *Illum febris æſtum.*
f *Subjicit deinde Virgilius febricitantibus ovibus de talo vel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere.*
g *Aliàs ſegniùs.*
h *Ob laſſitudinẽ.*
i *Al. ſerâ nocte.*
k *Gregem inficiat contagione.*
l *Agnes pariter, cum matribus.*
m *Celſiſſimas.*
n *Venetias.*

Paſtorum, & longè ſaltus latéque vacantes.
o *Aëre corrupto.* Hic quondam *o* morbo cœli miſeranda coorta eſt
p *Peſtis.* *p* Tempeſtas, totóque autumni incanduit æſtu;
q *Nec ſimplici quidem morte moriebantur.* Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
q Nec via mortis erat ſimplex; ſed, ubi ignea venis
r *Paulatim, ſenſim.* Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniáque in ſe
ſ *In ſacrificiis.* Oſſa *r* minutatim morbo collapſa trahebat.
t *Quæ utrinque ab hoſtia manandadeꝑ debat.* Sæpe *ſ* in honore deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum niveâ circundatur *t* inſula vittâ,
u *Qui ferire cunctabantur.* Inter *u* cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſiquam ferro mactaverat *x* antè ſacerdos,
Indè nec impoſitis ardent altaria fibris,
x *Antequam hoc mortis genus illi accideret.* Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summáque jejunâ ſanie infuſcatur arena.
y *Extiſpex ex fibris veneno corruptis nihil præſagire poteſt.* Hinc lætis vituli z vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
z *Paſſim.* Tuſſis anhela ſues, ac faucibus *a* angit obeſis.
Labitur infelix, ſtudiorum atque immemor *b* herbæ,
a *Angina fauces illorum invadit.* Victor equus, fontéſque avertitur, & pede terram
Crebrà ferit: demiſſæ aures, incertus ibidem
b *Graminis. Quidam ſubtilius pro victoria accip.* Sudor, & ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
c *Ingraveſcere.* Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit *c* crudeſcere morbus,
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
d *Anhelitus gravis,* *d* Spiritus, interdum gemitu gravis; imáque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
e *Ex nimia ſiccitate.* Sanguis, & obſeſſas fauces *e* premit aſpera lingua.
f *Lat. Len. Vinū.* Profuit inſerto *f* latices infundere *g* cornu
g *Col. vocat infundibulum.* Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio; *b* furiiſque refecti
h *Vino reſcillati in rabiē agebātur.* Ardebant; ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, *i* errorémque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
i *Al. ard rémque* Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
k *Conſortis interitu.* Concidit, & miſtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremóſque ciet gemitus: it triſtis arator,
l *Al. non gramina poſſunt Grata movere animum.* Mœrentem abjungens *k* fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, *l* non mollia poſſunt
Prata *m* movere animum, non qui per ſaxa volutus
m *Id eſt, ad ſui deſiderii illicere.* Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inertes,

Ad

Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terrás
Invertisse graves? Atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere *n* repostæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque *o* exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres,
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & *p* uris
Imparibus ductos alta ad *q* donaria currus.
Ergo ægrè rastris terram *r* timantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montèsque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum.
Nec gregibus *s* nocturnus *t* obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ, cervique fugaces
Nunc intérque canes & circum tecta vagantur.
Jam *u* maris immensi prolem, & genus omne natantûm
Littore in extremo, ceu *x* naufraga copora, fluctus
Proluit: insolitæ *y* fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aer avibus *z* non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea,, nec jam mutari pabula *a* refert,
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phyllyrides *b* Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit antè metúmque,
Inque dies avidum surgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum & crebris mugitibus amnes,
Arentésque *c* sonant ripæ, collésque supini.
Jámque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo;
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec *d* viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ;
Nec tondere quidem morbo e illuviéque perestâ
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verùm etiam invisos siquis tentárat amictus,
Ardentes *f* papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde morantí
Tempore, contactos artus *g* sacer ignis edebat.

n *Aut abundantes, aut variæ. Nec crapulâ nec ingluvie morbum illum contraxerant.*
o *Non stagnantia, sed currentia.*
p *Bobus agrestibus.*
q *Don. (sicut & pulvinaria interdum) pro templis.*
r *In rimas agunt.*
f *Pro noctu: ut dicitur matutinus pro manè.*
t *insidiatur obambulando.*
u *Pisces.*
x *Naufragio ejecta.*
y *Quasi timentes marinam pestilentiam.*
z *Pernitiosus, pestilens.*
a *Prodest.*
b *Ch. & Mel. per synecd. pro. præstantiss. quibuslib. medicis.*
c *Resonant per echo.*
d *nec lavari nec coqui poterant.*
e *Sanie quæ sordida est.* f *Pustulæ, Carbunculi.* g *Erysipelas propriè: sed hic potest & de peste accipi.*

P. Virgillii Maronis
GEORGICORUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Quarto hoc Libro Apum curam mellificiique rationem (quæ pars in generali Operis totius propoſitione poſtrema erat) copioſiſſimè exequitur. Cùmque argumentum Hoc adeò anguſtum eſſet ut intra paucos verſus poſſet conſumi, variis id digreſſionibus dilatat, jucundiſque tranſlationibus ampliſicat & exornat. Nam & ſuam quandam apibus rempublicam aſſignat, reges ipſis tribuens, caſtra, prætoria, urbes, populos, officia, ſtudia, & mores: idque tanta dexteritate, ut nuſquam immemor ſuarum tranſlationum à propoſito excidat. Poteſt autem & hic Liber in duas partes ſecari. In priori enim ejus parte propagandarũ conſervandarúmque apum curam exequitur: in poſteriori, rationem quâ, cum funditus interierint, denuo poſſint reparari. Cujus inventi autorem Ariſtæũ quendã paſtorem facit; qui primus amiſſas opes, jugulatis aliquot boũm jugis, creditur reparâſſe.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Protinus aerii mellis redolentia regna,
Hyblæas & apes, alvearum & cerea tecta,
Quique apibus flores, examina quæque legenda,
Indicat, humentéſque favos, cœleſtia dona.

a Prot. *Hic pro Deinceps exinde.*
b *Aerii mel. ut Græc. mei quoddam dicitur ἀερόμελι. Ex aere enim defluit ros, ex quo mel.*
c *Apiarium ſit in horti parte ſecreta, & aprica, & à ventis remota.*
d *Laſcivè exultantes.*
e *Ab alvearibus melle pinguibus.*

a PRotinus b aerii mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam, Mecænas, aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimóſque duces, totiúſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatióque petenda,
c Quò neque ſit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdiq; d petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
e Pinguibus a ſtabilis, meropéſque, aliæque volucres.

Et

Et manibus *f* Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam latè vaſtant, ipsáſque volantes
Ore ferunt, dulcem *g* nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus;
Palmáque veſtibulum aut ingens oleaſter obumbret:
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere *h* ſuo, ludétque favis emiſſa juventus,
Vicina invitet *i* decedere ripa calori,
Obviáque hoſpitiis teneat frondentibus arbos,
In medium, *k* ſeu ſtabit iners ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices & grandia conjice ſaxa;
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtivum Solem; ſi fortè *l* morantes
Sparſerit & aut *m* præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia latè
Serpylla, *n* graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint *o* alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
p Utráque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
q Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent, collectúmque *r* hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodère larem: penitúſque repertæ
ſ Pumicibúſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & lævi rimoſa cubilia limo
Unge, fovens circùm, & raras ſuperinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum ſine, nevè rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, *t* vociſque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hyemem Sol aureus egit
Sub terras cœlúmque æſtiva luce reclusit,
Illæ continuò ſaltus ſylváſque peragrant,
Purpureóſque *u* metunt flores, & flumina libant
Summa leves, hinc neſcio quâ dulcedine lætæ
Progeniem *x* nidóſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia *y* fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum *z* caveis ad ſydera cœli
Nare per *a* æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcurámque trahi vento mirabere *b* nubem,
Contemplator: aquas dulces & frondea ſemper

Tecta

f *Hirundo.*
g *Pullis crudelis, qui apum morte nutriuntur.*
h *Sibi grato & aptiſſimo.*
i *Ut ſuprà Decedere noctis.*
k *Sive ſtagnans ſit aqua, ſive profluens.*
l *Tardè remeantes.*
m *Ventus præcipites dederit in aquam.*
n *Bene, vehementer, valde ſuaviter.*
o *Pro alveis.*
p *Tam caloris quàm frigoris.*
q *Quæ vocavit aditus.*
r *Ut fungantur hoc officio.*
ſ *Lapidibus cavernoſis. Alibi, Pumice latebroſo.*
t *Reſonat echo repercuſſum.*
u *Secant.*
x *Favos.*
y *Aliàs, fingunt.*
z *Alvearibus.*
a *Ver ſerenum.*
b *Examen conglobatum.*

Tecta petunt: *c* huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ *d* ignobile gramen;
Tinnitúſque cie, & *e* Matris quate cymbala circùm.
Ipſæ conſident *f* medicatis ſedibus; ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint, (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continnóque animos vulgi & trepidantia bello
Corda licet longè preſciſcere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & *g* vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum *h* trepidæ inter ſe coeunt, penniſque coruſcant,
Spiculáque exacuunt roſtris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo ubi ver nactæ *i* ſudum campóſque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit ſonitus: magnum miſtæ glomerantur in orbem,
Præcipitéſque cadunt: non denſior aere grando,
Nec de concuſſâ tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant;
Uſque adeò *k* obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos verſa fugâ victor dare terga coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
l Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui viſus, eum, ne *m* prodigus obſit,
Dede neci: Melior vacua ſine regnat in aula.
n Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſint genera) hic melior inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis; ille horridus alter
Deſidiâ, *o* latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ità corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & ſulgore coruſcant,
Ardentes auro; & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior ſoboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & *q* durum Bacchi domitura ſaporem.
At cùm incerta volant cœlóque examina ludunt,
Contemnántque favos, & frigida tecta relinquunt;
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
r Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut aſtris audebit vellere ſigna.

c *Ad alveos.*
d *Vile, utpote ubique naſcens.*
e *Qualia in ſacris Cybeles, matris deorum.*
f *Quas ità aſperſeris.*
g *Bombus ut buccina aliqua.*
h *Quidem expon. feſtinantes.*
i *Serenum poſt pluvias.*
k *Obſtirmati, Obſtinati animis.*
l *Dimicatio injectu pulveris diſcutitur.*
m *Mella conſumens.*
n *Virgilius hîc Ariſtotelis imitator.*
o *Non rotundam, ut alter.*
p *Pulchri coloris, & nitidi levéſque.*
q *Mulſum intell.*
r *Sublime volare.*

Invitent

Invitent croceis *f* halantes floribus horti,
Et, cuſtos furum atque avium, cum falce ſaligna
t Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.
Ipſe thymum pinòſque ferens de montibus altis
Tecta ſerat latè circùm, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat; ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum
u vela traham, & terris feſtinem advertere proram,
Forſitan &, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferíque roſaria *x* Pæſti;
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortúſque per herbam
Crèſceret in ventrem cucumis: nec *y* ſera comantem
Narciſſum, aut *z* flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallentéſque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Quà *a* niger humectat flaventia culta *q* Galeſus,
c Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca *d* relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportûna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circùm
Lilia, verbenáſque premens, veſcúmque papaver,
Regum æquabat opes animis, ſerâque revertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atque autumno *e* carpere poma:
Et cùm triſtis hyems *f* etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æſtatem increpitans ſeram, Zephyróſque morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & *g* ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus.
Quótque in *h* flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras *i* in verſum diſtulit ulmos,
k Edurámque pyrum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jámque miniſtrantem platanum portantibus umbram.
Verùm hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus *l* iniquis,
Prætereo, atque aliis poſt me memoranda relinquo.
Nunc agè naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam; pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiáque æra ſecutæ,
m Dictæo cœli regem pavêre ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ, & certos novêre penates:

Venturæque

f *Fragrantes.*
t *Nati Lampſaci, quæ eſt urbs Helleſponti.*
u *Ut nautæ ad portum tendentes.*
x *Oppida Calabriæ.*
y *Sera pro ſero.*
z *Flexibilis.*
a *Aliàs piger.*
b *Fluv. Calab.*
c *Cilicem.*
d *Relicti à ſuis.*
e *Pro carpebat, ut præcedit onerabat, & ſequitur tondebat.*
f *Aliàs etiamnum.*
g *Redundantia.*
h *Verno tempore.*
i *In ordinem tranſtulit.*
k *Nimium durant, Prægrandem.*
l *Anguſtis.*
m *In Dictæo ſpecu Jovis extitêre nutrices.*

Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita repnount.
n *Pro victu.* Namque aliæ *n* victu invigilant, & fœdore pacto
Providentvictum. Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi *o* lachrymam, & lentum de cortice *p* gluten,
o *Humorem.* Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
p *Florem & rorem qui eſt in flore.* Suſpendunt ceras: aliæ ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt *q* nectare cellas.
q *Melle quod eſt inſtar nectaris* Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia *r* ſorti;
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cœli:
r *Ex ſorte, more militari.* Aut onera accipiunt venientûm. aut agmine facto
Ignavum pecus fucos à præſepibus arcent.
ſ *Propere cudunt.* Fervet opus, redolétque thymo fragrantia mella.
t *Pro quovis metallo ex quo fabric. ſul.* Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cùm *ſ* properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt reddúntque, alii ſtridentia tingunt
u *Al. antrum.* *t* Æra lacu; gemit impoſitis incudibus *u* Ætna:
x *Ita ut ex al. ternis ictibus velut concentus quidem muſicus audiatur.* Illi inter ſeſe magnâ vi brachia tollunt
In *x* numerum, verſántque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)
y Cecropias innatus opes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo: grandævis oppida curæ,
y *Optimas quales ſunt Atticæ.* Et munire favos, & z Dædala fingere tecta.
z *Artificioſa.* At feſſæ multâ referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ; paſcuntur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices caſiámque, crocúmque rubentem,
a *Nigros.* Et pinguem tiliam, & *a* ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
b *Murmurant.* Manè ruunt portis; nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis
c *Ipſis aptus.* Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, *b* muſsántque oras & limina circum.
d *Non ſe committunt aëri volaturæ. Potiùs, Non fidunt.* Pòſt, ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſóſque ſopor *c* ſuus occupat artus.
Nec verò à ſtabulis pluviâ impendente recedunt
Longius aut *d* credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis *e* aquantur,
e *Aquam hauriunt è vicino.* Excurſáſque breves tentant, & ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburram,
f *Pro, concubitui.* Tollunt; his ſeſe per inania nubila librant.
Illum adeò placuiſſe apibus mirabere morem,
g *Fœtus.* Quòd nec *f* concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
h *Favos.* In Venerem ſolvunt, aut fœtus nixibus edunt:
i *Iterum componunt. Al. Refingunt.* Verùm ipſe foliis natos & ſuavibus herbis
Ore legunt; ipſe régem parvóſque *g* Quirites
Sufficiunt; aulaſque & *h* cerea regna *i* refigunt.

Sæpe

Sæpe etiam, duris errando in cotibus, alas
Attrivere, ultróque animam ſub *k* faſce dedêre.
Tantus amor florum, & generandi glora mellis.
Ergò ipſas quamvis *l* anguſtus terminus ævi
Excipiat, (neque enim plùs ſeptima ducitur æſtas)
At genus *m* immortale manet, multóſque per annos
Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes,
Obſervant. Rege incolumi, mens omnibus una eſt;
Amiſſo, rupêre fidem, conſtructáque mella
Diripuêre *n* ipſæ, & crates ſolvêre favorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circumſtant fremitu denſo ſtipántque frequentes;
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis & *o* hauſtus
Æthereos dixere: deum namque ire per omnes
Terráſque, tractáſque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc redde deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viva volare
Syderis in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Siquando ſedem *p* auguſtam ſervatáque mella
Theſauris *q* relines; priùs hauſtus *r* ſparſus aquarum
ſ Ore fove, fumóſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora *t* meſſis:
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede repulit amnes;
Aut eadem ſydus fugiens ubi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & *u* ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, *y* animáſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcéſque futuro,
Contuſóſque animos & res miſerabere fractas;
Aut ſuffire thymo, *z* ceráſque incidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus;
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus axos ſuſpendit aranea caſſes.
Quòmagis exhauſtæ fuerint, hòc acriùs omnes
Incumbent generis lapſi farcire ruinas;

k *Onere.*
l *Non plùs ſeptem annis vivunt.*
m *Per ſucceſſionem.*
n *Ipſamet.*
o *Haurire aliquid cœleſtis ſpiritus ſeu divini.*
p *Al. anguſtum.*
q *Contrà antè,*
---*tenuia cera*
Spir. linunt
r *Pro ſpargens.*
ſ *Ipſo hauſtu.*
Ita Serv. Sed legitur etiam,
hauſtu aquarum
Ora fove.
t *mellis decerpendi, vere & autumno.*
x *Aculeos latemes.*
y *Statim poſt vulnus moriuntur.*
z *Omnes vitioſi favi tollantur.*

Com

Complebúntque *a* foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam *b* caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo;
(Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuò eſt ægris alius color, horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentûm
Exportant tectis, & *c* triſtia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ;
Tum ſonus auditur gravior, tractimque ſuſurrant,
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter,
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis:)
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Melláque *d* arundineis inferre canalibus, ultrò
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arentéſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta vel pſythia paſſos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & gravè-olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen e amello
Fecêre agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno *f* ingentem tollit de ceſpite ſylvam;
Aureus ipſe, ſed in foliis, quæ plurima circûm
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ;
Sæpe deûm *g* nexis ornatæ torquibus aræ;
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina *h* Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quòque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor; altiùs omnem
Expediam primâ repetens ab origine, famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata *i* Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis,
Quáque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundet arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Uſque *k* coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacet arte ſalutem.
Exiguus primùm atque ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibſque

a *Cellulas.*
b *Morbos, ſicut nobis.*
c *Funerantium more comitantur exequias.*
d *Arundineiſq; infuſi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti melli, & cum galla vel arida roſa detriti, galban. etiam &c.*
e *Meliphyllum, in Gloſſ.*
f *Varios caules ab una radice.*
g *Coronis ex ea factis.*
h *Galliæ fluv.*
i *Urbis Ægyp. vicinæ Alexandriæ, quam Alex. Pellæus id eſt Macedo, condidit.*
k *Quos Sol nigro colore tinxit.*

Parietibúſque premunt arctis, & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus bimâ curvans jam cornua fronte
Quæritur: *l* hujs geminæ nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque peremptо
Tunſa per integram *m* ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt; & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiáſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm inpellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus *n* humor
Æſtuat, & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primò, mox & ſtridentia *o* pinnis
Miſcentur, tenuémque magis, magis aera carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupère; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prælia Parthi.
Quis deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Vnde nova *p* ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens *q* Peneïa Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morbóque fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens, atque hâc affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclarâ ſtirpe deorum (pollo)
(Si modò, quem perhibes, pater eſt *r* Thymbræus A-
Iuviſum fatis genuiſti? aut quò tibi noſtri
Pulſus amor? *ſ* quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te *t* matre relinquo.
Quin age, & ipſa manu *u* felices erue *x* ſylvas,
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes,
Ure ſata, & validam in vites molire bipennem;
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: eam circum Mileſia vellera nymphæ
Carpebant *y* hyali *z* ſaturo fucata colore,
a Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla;
Neſæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flava Lycorias, (altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;)
Clióque, & Beroe ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis *b* incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, atque Aſia Deiopeïa;

l Suffocationis notatio.
m Liqueſcunt & putreſcunt.
n Sanguis.
o Inter ſe conveniunt pennarum levitate.
p Exordia.
q Quis primus hoc experientia didicit?
q Theſſalica; à Peneo Theſſaliæ fluvio.
r Arthymbra, Phrygiæ oppido.
ſ Quomodo cæleſtes honores ſperent, qui terreſtres tueri non poſſunt?
t Quamvis tu ſis mihi mater.
u Fertiles.
x Syl. pro, arbores.
y Vitreo col. viridi nymphis apto.
z Largo.
a Ex Iliad. 6. & Theog. Heſ.
b Venantium habitu: multæ enim nymphæ ſunt venatrices.

Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta;
Atque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
c Luctus Aristæi; c vitreisque sedilibus omnes
Obstupuêre: sed antè alias Arethusa sorores
Prospiciens summâ flavum caput extulit undâ;
Et procul, O gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, d tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic, perculsa novâ mentem formidine, mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina divûm
Tangere, ait: simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret: at illum
Curvato in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jámque domum mirans genetricis, & humida regna,
e Speluncisque e lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat; & ingenti motu stupefactus aquarum
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, f Phasimque, Lycúmque,
Et caput unde altus primùm se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caïcus,
Et gemina auratus taurina cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare g purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis h adolescunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii i carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait: simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter k liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti l subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum sic incipit ipsa.
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cæruleus proteus, magnum qui m piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Æmathiæ portus patriámque revisit
Pallenen

c *Quòd aqua sit pellucida ut vitrum. Paulò antè, Hyali saturo fucata colore.*
d *Quem maximè curas & diligis.*
e *Qui sunt fontium & fluviorum receptacula.*
f *Asiæ flu. qui in Colchide scaturit; at Lycus in Phrygia majori.*
g *Pro cæruleo.*
h *Pro incenduntur.*
i *Pocula spec. pro genere.*
k *In ignem vinum purissimum fudit.*
l *Sursum jacta. Erat autem hoc felicissimum augurium.*
m *Quia dii marini primâ parte sunt equi, postremâ pisces,*

Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandævus Nereus: *n* novit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ità Neptuno viſum eſt, immania cujus
Armenta & *o* turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi cauſam, eventúſque ſecundet.
Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando *p* flectes: vim duram & vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, *q* medios cùm Sol accenderit æſtus,
Cùm ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis
Se recipit; facilè ut ſomno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus vinciſque tenebis,
Tum variæ illudent ſpecies acque ora ferarum.
Fiet enim ſubitò ſus horridus, *r* atráque tigris,
Squamoſúſque draco, & fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ità vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit,
Sed quanto ille magis formas ſe vertit in omnes,
Tantò, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris incepto tegeret cùm lumina ſomno.
Hæc ait, & *ſ* liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo toto nati corpus *t* perduxit: at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quò plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
u Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis:
Intus ſeſe vaſti Proteus tegit *x* obice ſaxi.
Hic juvenem in latebris averſum à lumine nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
y Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Arrebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat; arebant herbæ, & cavæ flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum *z* vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſo in littore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſedit ſcopulo medius numerúmque recenſet;
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas,

n *Homerum interpretatur.*

o *Magnæ, ut, Cui turpe caput.*

p *Al. Vinces.*

q *Temp. meridiano.*

r *Sæva.*

ſ *Unxit eum, ut poſſet videndi numinis capax eſſe.*

t *Pro perduxit leg. & perfudit.*

u *Tempeſtate occupatis, periclitantibus. Nauticum verbum.*

x *Al. objice; ut ſupra objicibus. pro opicibus.*

y *Meridiei periphr.*

z *Marina monſtra, aut piſces.*

Vix defessa senem passus componere membra,
a *Manuum vinculis.* Cum clamore ruit magno, *a* manicisque jacentem
Occupat: ille, suæ, contrà, non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque, horribilémq; feram, fluviúmq; liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore loquutus;
b *Hic nam enterrupat cum indignatione. Vel simpliciter pro Quisnam.* *q* Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit: at ille,
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine *c* velle: deûm præcepta sequuti
Vênimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
c *Velle adventûs mei causam inquirere.* Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit.
d *Non humilis sed magni.* *d* Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna *e* lues commissa: tibi has miserabilis Orpheus
e *Al. Luis, magnorum scelerum est ista persolutio.* Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & raptâ graviter pro *f* conjuge sævit.
f *Eurydice.* Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
g *Thraciæ montes.* Implêrunt montes; flêrunt *g* Rhodopeïæ arces,
Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
h *Mœstum, vel deceptum.* Ipse cavâ solans *h* ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te *i* solo in littore secum,
i *Deserto.* Te veniente die, te decedente canebat.
k *Promontorium Lycaoniæ, ubi fingitur descensus ad inferos.* Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, manésque adiit, *l* regémque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
l *Ditem, Plutonem.* At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacráque luce carentûm;
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber;
m *Eadem Æn. 6.* *m* Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quos circum limus niger, & deformis arundo
n *Al. inamabilis.* Cocyti, tardâque palus *n* innabilis undâ,
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.
Quin ipse stupuêre domus, atque intima lethi
o *Al. innexæ.* Tartara, cæruleosque *o* implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuítque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.

Jam-

Jámque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens, (namq; hanc dederat Proserpina legem,)
Cùm subita incautum dementia cepit amentem,
Ignoscenda quidem, *p* scirent si ignoscere manes.
Restitit Eurydicénque suam jam luce sub ipsa,
Immemor (heu!) victúsque animi, respexit, ibi omnis
q Effusus labor, atque immitis rupta *r* tyranni
Fœdera; térque fragor stagnis auditus averni.
Illa, Quis & me, inquit, miseram & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro,
Fata vocant, conditque *s* natantia lumina somnus.
Jámque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens (heu! non tua) palmas.
Dixit, & ex oculis subitò ceu fumus in auras
Commistus tenues, fugit diversa, neque illum,
Prensantem nequicquam umbras & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec *t* portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ *u* nabat *x* jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub *y* aeriâ deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens *z* Philomela sub umbrâ
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramóque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexêre Hymenæi;
Solus Hyperboreas glacies, *a* Tanaimque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens: *b* spretæ Ciconum quo munere matres
Inter sacra deûm, nocturnique Orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! animâ fugiente vocabat:
Eurydicen toto *c* referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus, & se jactu dedit æquor in altum:
Quáque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At *d* non Cyrene; namque ultro affata timentem.
Nate, licet tristes animo deponere curas.

p Ut suprà, Nescíq; humanis precibus mansuescere corda.
q Factus irritus & inanis.
r A Dite sibi datam legem violavit.
s Vide v. 856. lib. 5. Æn.
t Charon.
u Vehebatur.
x Utpote mortua.
y Valde excelso.
z Luscinia. Quidam vol. esse spec. pro genere.
a Scythiæ fluvium.
b Legitur & Spreto; ut sit, Quo nuptiarum munere spreto. Sunt autem Cicones in Thracia.
c Cùm echo resonaret.
d In altum se iti. dem non dedit.

Hæc omnis morbi causa; hinc miserabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus: tu munera supplex
Tende, petens pacem, & e faciles venerare f Napæas:
Namque dabunt veniam votis, iràsque remittent.
Sed modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & g intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras altâ ad delubra dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporáque ipsa boum frondoso desere luco.
Póst, h ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque revises;
i Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ.
Haud mora: continuò matris præcepta facessit;
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quattuor eximias præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Pòst, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque revisit.
Hìc verò subitum ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt; liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensáque trahi k nubes, jámque arbore summâ
Confluere, & lentis l uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum
m Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat jura, n viámque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem o ignobilis otî;
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

e *Exorabiles.*
f *Herbarum & florum deas.*
g *Jugum non passa.*
h *Nono pòst die.*
i *Veneratam placabis, per hypallag.*
k *Examina nubibus similia.*
l *in morem uvæ conglobatas defluere.*
m *Fortiter pugnat; ut Scipiadæ, fulmina belli.*
n *Ut lib. 1. quem mox quæ sint hab. deorũ Conc. incertum est, &c.*
o *In quibus gloria otio adjuncta non est.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER I.
ARGUMENTUM.

Trojâ captâ, Æneas, Anchisæ & Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiã navigat, immissâ ab Æolo rege Ventorũ, rogatu Junonis,

Junonis, gravissima tempestate, ad Libicũ littus appellitur; egressúsque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit; singulósq; in singulos naves (tot enim ex dispersâ classe collegerat) æqualiter distribuit; sociósq; deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis, ad tolerandum quod reliquum erat laboris, exhortatur. Interea Venus Æneæ sui Trojanorúmq; causam apud Jovem agit, omniúmq; calamitatũ illarũ causam Junoni imputat. Jupiter contrà, reserata Fatorũ serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causâ huc illuc oberrami, sese obviam præbet, navesque dispersas salvas esse nunciat; ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc iis in locis condebat Dido. Æneas itaque, matris beneficio cavâ nube cinctus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen, quòd neq; Junonio hospitio, neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinẽ substituit, qui inter amplexus & oscula latenter reginæ amorẽ inspirat Æneæ.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus,
Æneas, odiis Junonis pressus iniquæ
Italiam quærens, Siculis erravit in undis:
Fatigatus tandem Libyæ pervenit ad oras:
Ignarúsque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ.
Quinetiam nebulâ septus pervenit ad urbem,
Arreptósque undis socios cum classe recepit.
Hospitióque usus Didûs per cuncta benignæ,
Excidium Trojæ jussus narrare parabat.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Æolus immittit ventos, Junone precante,
Trojanósque vagos Libicas expellit in oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Æneam recipit pulchrâ Carthagine Dido:
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

Aliud Monostichon.

Primus habet, Libicam veniunt ut Troës in urbem.

Aliud.

Æneas primo Libycis appellitur oris.

Admonendus es, Lector, primos quatuor versus in quibusdam editionibus omnino separari à sequentibus, quòd

à Varo & Tucca sublati fuisse dicantur, quorũ judicio principiũ aptiùs Æneis habitura esset ab illo versu, Arma virúmque, &c. *Eos certè multi ex veteribus minimè agnovisse videntur: neq; est fortasse cur hos tanquam Æneïdos principiũ agnoscamus, cùm potiùs sint velut in ipsâ præfantis. Quia tamen cohæret alioqui cum illo quinto is qui inter hos est quartus & ultimus, in testimoniũ antiquæ separationis spatiũ interjiciendũ duximus.*

Est autem hæc illorum quatuor versuum sententia. Qui juvenis tenui stylo bucolica scripsi, & scripsis post bucolica Georgicis, arva votis agricolæ quantumvis avidi respondere coëgi; nunc cano Arma. Perperam enim verbum Caëgi solet hic exponi, adjecta post ipsum interpunctionis notâ

A

ILLE ego *a* qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, &, egressus sylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratus opus agricolis. At nunc horrentia Martis

ARma, virúmque cano, Trojæ qui *b* primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavináque vênit
Littora, multùm ille & terris jactatus, & alto,
Vi superûm sævæ *c* memorem Junonis ab iram:
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem,
Inferrétque deos Latio: genus unde Latinum,
Albánique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina deûm, tot *e* volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores,
Impulerit, Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii *f* tenuêre *g* coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberináque longé
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
h Posthabitâ coluisse Samo, hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse
(Si quâ fata sinant) jam tum tenditque fovétque.
Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ *i* verteret arces.
Hinc populum latè *k* regem bellóque superbum,
l Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas,
Id metuens *m* veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis;

a Vide horũ quatuor versuum expos. in iis quæ proximè præced.
b Primus venit fato prof. Alii, Princeps. Alii, in primis.
c Ut lib. 5. Junonis gravis ira, & inexaturabile pectus.
d A quo Ænea.
e Veluti molem quandam.
f Pro, quam tenuere.
g Cultores advenæ. Serv. Quidam tamen non simpliciter cultores intell. sed respectu coloniæ; quasi in coloniam deductos.
h Non contempta, sed in secundis habita.
i Pro, everteret, quod in aliis.
k Regnantem, imperantem.
l Eodem modo dictum quo venire subsidio, seu auxilio. Non signif. autem motum, sed tempus duntaxat; perinde acsi tantũ dixisset, futurum excidio.
m Longi; utpote decennalis.

Necdum

Necdum etiam causæ irarum sævique dolores
Exciderant animo; manet altâ mente repôstum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores;
His accensâ super, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immittis Achillei,
Arcebat longè Latio: multósque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem!
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & n spumas salis ære ruebant,
Cùm Juno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc o secum; Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & p furias Ajacis Oilei?
Ipsa q Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecítque rates, p evertítque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit; scopulóque infixit acuto.
Ast ego, quæ diuûm incedo regina, Jovísque
Et soror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
Talia s flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca t fœta furentibus Austris,
Æoliam vênit: hic vasto rex Æolus antro
u Luctantes ventos tempestatésque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum x murmure montis
Circum claustra fremunt: celsâ y sedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollítque z animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, a molémque & montes insuper altos
Imposuit, regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est.
Æole, (namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere b vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
c Ilium d in Italiam portans, victósque penates.
Incute vim ventis, submersásque obrue puppes:
Aut age e diversos, & disjice corpora ponto.

n *Spumans mare æratis navium rostris secabant.*
o *Volutavit; ut ver.* 30.
p *Furiosos amores Ajacis qui filius Oilei fuit.*
q *Jovis fulmen.*
r *Mare prius tranquillum ita perturbavit ut eversum videretur.*
s *Inflammato.*
t *Gravida, plena.*
u *Elaborantes egredi, inquit Ser. Sed male, cum Corrado, inter se pugnantes in ipso etiam antro.*
x *Cum ablat. murmure. Serv. vult jungi gemit. montis, non. cum claustra.*
y *Sedet Æol. in folio quod est in celsa arce.*
z *Impetus ventorum.*
a *Montium altorum.*
b *Al. ventos. Sed magis placet vento; ut intell. eosdem attolleri atq; inflare ventum immittendo, ut sit sing. pro plur. Quidam tamen Vento exp. uti uno vento.*
c *Res & homines Ilienses.*
d *Vel, ex Ileo vidio pen. portans in Ital.*
u *In diversa loca: al. Diversos.*

sunt

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ:
Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deiopeiam
Connubio, jungam *f* ſtabili, propriámque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi juſſa capeſſere *g* fas eſt.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra Jovémque
h Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
Nimborúmque facis tempeſtatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum *i* conversâ cuſpide montem
Impulit in *k* latus: ac venti, velut agmine facto,
Quâ data porta, *l* ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuêre mari, totúmque à ſedibus imis
Unà Eurúſque Notúſque *m* ruunt, creberque procellis
Africus; & vaſtos volvunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamórque virûm ſtridórque rudentum.
n Eripiunt ſubitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra:
Intonuêre *o* poli, & crebris micat *p* ignibus æther,
Præſentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvúntur frigore membra:
Ingemit, & *q* duplices tendens ad ſydera palmas
Talia voce refert. O térque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! O Danaûm fortiſſime gentis,
Tydide! méne Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuáque animam hanc effundere dextrâ,
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi *r* ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta ſub undis
Scuta virûm, galeáſque, & fortia corpora volvit?
Talia *ſ* jactanti ſtridens Aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctúſque ad ſydera tollit.
Franguntur remi: tum *t* prora avertit, & undis
Dat latus: inſequitur cumulo præruptus aquæ mons:
Hi ſummo in fluctu pendent, his unda dehiſcens
Terram inter fluctus *u* aperit: furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa *x* latentia torquet.
(Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras,
y Dorſum immane mari ſummo) tres Eurus ab alto
In brevia & Syrtes urget, (miſerabile viſu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ,
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculos *z* ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronúſque magiſter
Volvitur in caput: aſt illam ter fluctus ibidem (ter.
Torquet agens circum, & rapidus *a* vorat æquore vor-
Apparent

f Quod careat divortio.
g Nefas eſſet non cap.
h Impetras mihi regnum à Jove conciliato.
i In quo vaſtum antrum.
k Quod venti flant obliquè.
l Pro irruunt; vel, erumpunt cum impetu.
m Hîc autem aſſivè, quaſi eruunt, evertunt.
n Ut l. 3. Involvúntque diem nimbi.
o Pro aëre.
p Fulguribus.
q Ambas, utraſque alibi,
r Corpore & virtute belli ā, Homer,
ſ Ut voces jactat inanes.
t Avertendo dat latus undis.
u Oſtendit.
x Quæ latebant ob tempeſtatem.
y Velut dorſum.
z Magnus fluctus percuſſo Or. gubernatore, capite in puppim ingruit. A Servio etiā ingens ponitur exp. magna pars ponti; ut ſit Synecdoche.
a Abſorbet.

Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virûm, tabulæque, & Troja gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ *b* vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit *c* hyems: laxis laterum *d* compagibus omnes
Accipiunt inimicum *e* imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissámque hyemem sensit Neptunus, & imis
f Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas *g* cœlique ruinâ:
Nec latuêre doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur.
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri,
Jam cœlum terrâmque *h* meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
i Quos ego? sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi *k* non simili pœnâ commissa luetis.
Maturate fugam, regíque hæc dicite vestro,
Non illi imperium pelagi sævúmque tridentem,
Sed mihi sorte datum: tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos: illâ se jactat in aulâ
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citiùs tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, Solémque reducit.
Cymothoë simul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo: *l* levat ipse tridenti,
Et vastas *m* aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cùm sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat;
Tum, pietate gravem ac meritis si fortè virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, *n* cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, *o* currúque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ quæ proxima littora cursu
Contendunt petere, & Lybiæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum sylvis *p* scena coruscis

b *Vehebatur.*
c *Tempestas. Sic mox.*
d *Coagmentationibus.*
e *quidam intel. de aqua marina; sed potius accipiendum de pluvia, ne sit hysteron proteron.*
f *Aquam refusam & turbatam in imis gurgit.*
g *Tempestate quæ è cœlo eruerat.*
h *Potestate à me non datâ.*
i *Aposiopesis est.*
k *Non itidem castigabimini verbis.*
l *Lebet & navigabiles facit, ut exp. Serv. tanquam ad Syrtes referens. Alii, Levat naves, id est, aufert & liberat.*
m *Ità ut ex his naves exire possent.*
n *Jam serena vectus per maria.*
o *Currus pro equis.*
p *Umbraculum simile scenis veterum.*

Desuper,

Desuper, *q* horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, *r* vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus: hîc fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora *f* morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac magno telluris amore
Egressi, optatâ Tröes potiuntur arenâ,
Et *t* sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
u Susceptitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam:
Tum *x* Cererem corruptam undis Cerealiáque arma
Expediunt, fessi rerum; frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea concendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea *y* si quâ
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in *z* puppibus arma Caïci.
Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hîc, arcúmque manu scelerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates:
Ductorésque ipsos primùm capita alta ferentes
a Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec priùs absistit quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & sociis partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O socii, (neque enim ignari sumus *b* antè malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & * Scyllæam rabiem penitâsque sonantes
c Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstúmque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
d Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, *e* premit *f* altum corde dolorem.
Illi se præde accingunt dapibúsque futuris;
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.

q *Horrorem incutiente.*
r *Naturali.*
s *Ut Dente tenaci, lib. 6.*
t *Maris aspergine madefactas.*
u *Succepit, Ser.*
x *Frumentum aquâ madefactum.*
y *Al. si quem.*
z *Ut lib. 10.* *--Præfigere puppibus arma.*
a *habentes cornua ramosa quales sunt arbores*
b *Ut Græcè τῶν πρὶν κακῶν. vel, ante malorum, ipsi.*
* *Lib. 3. Scyllam & cær. can. resonantia saxa.*
c *Accessistis.*
d *Perseverate in his tolerandis.*
e *Occultat.*
f *Al. alto.*

Pars in frusta secant, verubúsque g trementia figunt;
Littore ahena locant alii, flammásque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, h mensæq; remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt;
Spémque metúmque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, i nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat, cùm Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Littoráque, & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus; O, qui res hominúmque deúmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuêre? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certè k hinc Romanos olim, l volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus? quæ te, genitor, sententia vertit?
Hôc equidem m occasum Trojæ tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc n eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur: quem o das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus, Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi;
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It p mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi sedésque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troïa; nunc placidâ compôstus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum!) amissis unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu quo cœlum tempestatésque serenat,
q Oscula libavit natæ, dehinc talia fatur.
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi: cernes r urbem & promissa Lavini

g *Palpitantia adhuc.*

h *Mensæ in quibus dapes appositæ fuerant; vel ipsæ dapes. Sed illud malo.*

i *Quia olim, quos quærebant amissos, sæpiùs vocabant antequam abirent.*

k *Hinc, ex Æneæ & Troja.*

l *περιπλομένων ἐνιαυτῶν, Hom.*

m *Excidium.*

n *Itidem adversa.*

o *Dare vis.*

p *Quia tum mare vocatur.*

q *Parva era leviter tetigit.*

r *Id est, promissa Lavini mœnia per Evpexegesin. Alioqui intell. Trojam & La. Quidam, Romam & Lavinium.*

Mœnia,

Mœnia, ſublimémque feres ad ſydera cœli
Magnanimum Æneam: neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populóſque feroces
Contundet, moréſque viris & mœnia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
f Ternáque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio complebit, regnúmque à ſede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
t Alba trec. annis caput regni fuit
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea; donec regina ſacerdos
Marte grávis geminam partu dabit Ilia prolem.
Indè lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanóſque ſuo de nomine dicet.
His ego u nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi: quin aſpera Juno,
Quæ mare nunc terráſque metu cœlúmque fatigat,
Conſilia in melius referet, mecúmque fovebit
Romanos rerum dominos, x gentémque togatam.
Sic placitum: veniet luſtris labentibus ætas,
Cùm y domus Aſſaraci Phthiam clárâſque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchrâ Troſanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris
Julius, à magno demiſſum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis Orientis onuſtum,
z Accipies ſecura: a vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis b mitéſcent ſecula bellis.
Cana Fides & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva ſedens ſuper arma, & centum vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & c Maiâ genitum demittit ab alto,
Ut terræ, hæque novæ pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris; nè d fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus aſtitit oris:
Et jam juſſa facit; ponunt que ferocia Pœni
Corda, volante Deo: inprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.
At pius Æneas, per noctem plurima volvens,

f Terna hyber. Tres anni.

u Nec certum imperii terminum nec certum annorum ſpatium ſtatuo.
x Gentem Romanam.
y Aſſaracus Capyn, Capyſ Anch. genuit patrem Æneæ.
z Al. aſpicies.
a Hic quoque deus erit; ut, Vann. in quoque v. in hac.
b Per Auguſtum.
c Mercurium.
d Voluntatis Jovis

Ut primùm lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant, (nam inculta videt) hominésne, feræne,
Quærere constituit, sociisque *e* exacta referre.
Clássem *f* in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circùm atque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
g Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitùmque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpalice, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris, de more, *h* habilem suspenderat arcũ
i Venatrix, dederátque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodóque *k* sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic *l* errantem fortè sororum.
Succinctam pharetrâ, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut *m* spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: ac Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum.
O, quam te memorem, virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: *n* ô dea, certè!
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrúmque leves quæcunque laborem:
Et *o* quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti,)
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus. Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est *p* gestare pharetram,
Purpureóque *q* altè suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios. & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens, *s* longa est injuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore,
Cui pater *t* intactam dederat, primísque jugârat
u Ominibus, sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes:
Quos inter medius vènit furor, ille Sichæum
Impius ante *x* aras, atque auri cæcus amore,
Clàm ferro incautum *y* superat, *z* securus amorum
Germanæ; factúmque diu celavit; & *a* ægram,
Multa malus simulans, vanâ *b* spe lusit amantem.

e Exquisita. S. Fort. Exactè cognita quid si verò adverbialiter, pro Exactè?
f In loco convexo quasi ex nemore jacto; nam sylvis scena coruscis desuper imminebat.
g Ut Homer. πάλλων δίο δοῦρε. Reperitur autem hic versus lib. 12. de Turno.
h Aptum sexui.
i Quasi venatrix.
k Sin, Vestis.
l Vagantem feram investigando.
m Præ ardore & ira.
n O virgo, es certè dea. Sed quæ dea?
o Sub qua regione cœli.
p Ut gesto.
q Usq; ad genua, ut s. Nuda genu.
r Pygmalionem.
s Ejus narratio longè est repetẽda.
t Virginem ded. in matrim.
u Quia auspices nuptiis interponebantur.
x Herculis, cujus sacerdos erat.
y Pro intermit.
z Contemptor. Solutus metu ne pro amore odiũ consequeretur.
a Animo, id est, tristem.
b Reditûs illius

Ipsa

Ipſa ſed in ſomnis inhumati vênit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
c *Occultum ſc. familiæ, quòd ab affine & cognato fuiſſet interf.* Nudavit, c cæcúmque domûs ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriáque excedere ſuadet:
Auxiliúnque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido, ſociósque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
d *Quas Pygmal. ſuas putabat.* d Pygmalionis opes pelago; dux fœmina facti.
Devenêre locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentémque novæ Carthaginis arcem;
e *Vide Juſtinum.* Mercatique ſolum, facti de nomine e Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti talibus ille,
Suſpirans imóque trahens a pectore vocem;
f *A raptu Helenæ.* O dea, ſi f primâ repetens ab origine pergam,
g *Enumerationem, qualis eſſe ſolet in annal.* Et vacet g annales noſtrorum audire laborum,
Antè diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (ſi veſtras fortè per aures
Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos
h *Caſu ſuo.* h Forte ſuâ Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum famâ ſuper æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
i *Suâ ſtellâ, quam ſemper mihi per dixem.* Matre deâ i monſtrante viam, data fata ſequutus:
Vix ſeptem convulſæ undis Euróque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europâ atque Aſiâ pulſus. Nec plura querentem
Pa la Venus medio ſic interfata dolore eſt.
Quiſquis es, haud (credo) invîſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſèmque relatam
k *Actam in tut. Aq. converſis.* Nuntio, & k in tutum verſis Aquilonibus actam;
Ni fruſtra augurium vani docuêre parentes.
l *Cycnos navibus, aquilam tempeſtat. comparat.* Aſpice bis ſenos lætantes agmine l cycnos,
Ætherea quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
m *Deſignare, eligere.* Aut m capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantúſque dedêre;
Haud aliter puppéſque tuæ, pubéſque tuorum

Aut

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit; & avertens roseâ cervice refulsit;
n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravêre; pedes *o* vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce sequutus.
Quid natum toties crudelis *p* tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere nè quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas,
Ipsa Paphum sublimis abit, sedèsque revisit
Læta suas; ubi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ, sertisque [illegible] halant.
Corripuêre viam inter [illegible] quâ semita monstrat.
Jámque ascendebant collem, qui *q* plurimus urbi
Imminet, adversásque aspectat desuper arces:
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & *r* strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros,
s Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa:
Pars *t* aptare locum tecto, & concludere *u* sulco.
Jura magistratùsque legunt, sanctúmque senatum.
Hic portus alii effodiunt, hic alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub Sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus; aut cùm *x* liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientûm; aut agmine facto,
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit mediâ, *y* lætissimus umbrâ,
Quo primùm jactati undis & *z* turbine Pœni
Effodêre loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & *a* facilem victu per secula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido

n Ambrosiâ illitæ, vel immortales.
o Quæ priùs nodo sinus col. flu. v. 324.
r Ut Juno & cætera numina, quæ mihi (utpote Trojano) adversantur.
q Longus 3000. passus C. ex Pol. & Appian.
r Vias lapidibus stratas.
s Molibus factis extollere.
t Al. optare.
u Fossa.
x Liquida ex Georg. 4 Defæcata, pura.
y Amœnissimus.
z Vento.
a Fertilem.

b *Numinis ſimulacro.*
Condebat, donis opulentum & *b* numine divæ;
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
c *Felicitas.*
Leniit; hîc primùm Æneas ſperare ſalutem
d *Collatas, ſeu cõparatas. Omnes miratur, ſed hanc tamen præ illa.*
Auſus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens, dum quæ *c* fortuna ſit urbi,
Artificúmque manus *d* inter ſe, operúmque laborem
f *Id eſt, ſibi convenientia, vel, ſibi debita; quæ (vel qualia) meretur.*
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam famâ totum vulgata per orbem;
Atriden, Priamúmque, & ſævum ambobus Achillem.
g *Virtuti. vel factis laudabilibus.*
Conſtitit, & lacrymans, Quis jam locus (inquit) Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus, ſunt hîc etiam *f* ſua præmia *g* laudi;
h *Sunt qui res afflictas & miſerabiles cõmiſeratione & lachrymis proſequũtur; quæ miſeris aliquod ſunt ſolamen.*
Sunt *h* lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.
Sic ait, atque animum picturâ paſcit inani,
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Námque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, *i* premeret Trojana juventus;
Hac phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
i *Impreſſionem faceret; Cum impetu incuteret.*
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lachrymans; primo quæ *k* prodita ſomno,
Tydides multâ *l* vaſtabat cæde cruentus;
k *A Dolone.*
Ardentéſque avertit equos in caſtra priuſquam
l *Hominibus exhauriebat & vacua faciebat. Sic alibi. Quinetiam Vaſta dari, pro eodem.*
Pabula guſtâſſent Trojæ, Xanthúmque bibiſſent,
m Parte aliâ fugiens amiſſis Troïlus armis,
Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, currúque hæret reſupinus *n* inani,
Lora tenens tamen: huic cervíxque comæque trahuntur
m *P. 2. picturæ.*
Per terram, & *o* versâ pulvis *p* inſcribitur haſtâ;
n *Cui jam deerat rector.*
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplúmque ferebant,
Supliciter triſtes, & *q* tunſæ pectora palmis.
o *Retro converſâ cuſpide haſtæ.*
Divo ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
p *Exaratur, ſcalpitur, ſulcatur.*
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
q *Ad movendum Dææ animum.*
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut ſpolia, ut currus, utque ipſum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conſpexit inermes.
r *Æthiopis.*
Se quoque principibus permiſtum agnovit Achivis,
ſ *Mœniam lunam referentibus.*
Eoáſque acies, & *r* nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum *ſ* lunatis agmina *t* peltis
t *Scutis brevibus.*
Pentheſilea furens, mediiſque in prœlibus ardet,
u *Aur. cing.*
Aurea ſubnectens exertæ *u* cingula mammæ
Tiriph. baltei.
Bellatrix, audétque viris cõcurrere virgo.

Hæc

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutûque hæret defixus in uno;
Regina ad templum, formâ pulcherrima, Dido
Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.
Qualis in x Eurotæ ripis, aut per juga y Cynthi
Exercet Diana choros; quam mille ſequutæ
Hinc atq; hinc glomorantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiénſque deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regníſque futuris.
Tum foribus divæ, mediâ teſtu dine templi,
Septa z armis, ſolióque altè ſubnixa, reſedit,
a Jura dabat legéſque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat.
Cum ſubitò Æneas concurſu accedere magno
Anthea, Sergeſtúmque videt, fortémque Cloanthum,
Teucrorúmque alios, ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penitúſque alias advexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates;
b Lætitiáque c metúque avidi conjungere dextras
Ardebant: ſed d res animos incognita turbat.
Diſſimulant, & nube cavâ ſpeculantur e amicti,
Quæ fortuna viris, claſſem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes f veniam, & templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, & coràm data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit.
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Juſtitiáque dedit gentes frænare ſuperbas,
Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus, prohibe infandos à navibus ignes:
Parce g pio generi, & propriùs res aſpice noſtras.
Non nos aut ferrò Lybicos populare penates
Vènimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
OEnotrii coluêre viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Huc curſus fuit.
Cùm ſubitò aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penitúſque h procacibus Auſtris,
Pérque undas, ſuperante ſalo, pérque invia ſaxa
Diſpulit: huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominũ? quæve hunc tam barbara morẽ
Permittit patria? i hoſpitio prohibemur arenæ;

x *Fl. Laconiæ.*
y *Montis Deli.*
z *Armatis cuſtodibus.*
a *Quidam ann. jura dabat, non autem dicebat, ut judex. Sed hoc ſubtilius.*
b *Ob ſocios liberatos.*
c *Propter concurſum Pœnorũ.*
d *Cauſa ſociorum adventûs.*
e *V. ſuprà. Et multo nebulæ circum dea fudit amictu.*
f *Pacem.*
g *Trojanis, qui ſunt pii.*
h *Obſtinate urgentibus. Subinde ſuum in nos flatum repetentibus.*
i *Cum littora jure gentium comunia ſint.*

Bella cient, primâque vetant consistere terrâ.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At k sperate deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis;
Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Æthereâ, nec adhuc crudelibus occubat umbris,
l Non metus; officio nec te certâsse priorem
m Pœniteat: sunt & Siculis regionibus urbes,
n Armâque, Trojanóque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et sylvis aptare trabes, & o stringere remos:
Si datur Italiam, sociis & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiúmque petamus.
Sin absumpta salus, & te, p pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli;
At freta Sicaniæ saltem, sedésque paratas,
Unde huc advecti, regémque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus: cuncti simul q ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ nescit urbem?
r Virtutésque, virósque, & tanti incendia belli?
Non s obtusa adeò gestamus pectora Pœni,
Nec tam aversus equos Tyria t Sol jungit ab urbe.
Seu vos u Hesperiam magnam, x Saturniáque arva,
Sive Erycis fines, regémque optatis Acestem;
Auxilio tutos dimittam, opibúsque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
y Urbem quam statuo? vestra est: subducite naves:
Tros Tyriúsque mihi nullo discrimine z agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas: equidem per littora certos
Dimittam, & Lybiæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus sylvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, a jamdudum b erumpere nubem
Ardebant: prior Æneam c compellat Achates,
Nate deâ, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociósque receptos.
c Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes; & in æthera purgat apertum.

Restitit

k *Timete d. m. benefactorum, & malefactorum.*
l *Al. Non metuo officio,*
m *Non metuendum tibi est ne te pœn. &c.*
n *Homines apti ad arma.*
o *Ligna incidere ex quibus remi fiant.*
p *Æneas.*
q *Consentiebant. Assentientes quidem, sed ostendentes se ægre ferre injurias sibi illatas.*
r *Virtutes virorum.*
s *Crassa ingenia.*
t *Quia putantur obtusiores, qui reg. à Sole remotiores & frigidiores incolunt.*
u *Italiam quæ Hesp. magna, ut differat ab Hispania.*
x *Latium.*
y *Vultis urbem quam statuo?*
z *Regetur.*
a *Cum socios vidissent, & Didonem loquentem audîssent.*
b *rupta nube exire. Aliàs, Abrumpere.*
c *Oronies.*

Reſtitit Æneas, claráque in luce reſulſit,
d Os humeróſque deo ſimilis: namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflârat honores:
Quale *e* manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariúſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic reginam alloquitur, cunctíſque repente
Improviſus ait. Coràm, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos reliquias Danaûm, *f* terræque marîſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias: grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quicquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti)
Præmia digna ferant: quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
Infreta dum fluvij current, *g* dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, *h* polus dum ſydera paſcet;
Semper honos, noménque tuum, laudéſque manebunt,
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Sereſtum:
Pòſt, alios; fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Obſtupuit *i* primò aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; & ſic ore loquuta eſt.
Quis te, nate deâ, per tanta pericula caſus
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Túne ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, noménque tuum, regèſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Séque ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite, ô tectis juvenes ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit conſiſtere terrâ.
k Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat: ſimul Æneân in regia ducit
Tecta: ſimul divûm templis *l* indicit honorem.
Nec minùs interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga

d *Oris venuſtate & humerorum latitudine.*
e *Artificis.*
f *Ut in principio hujus lib. multùm ille & terris jactatus & alto.*
g *Dum in mont. umbr. latera inclinata circumibunt.*
h *Pro polus Ba. legit palus. de omni humore, aut de mari; ut, Hom. λίμνη.*
i *Primò cum ea nota quæ adverb. eſſe indicat. Non enim primo jungitur cum aſpectu ſed refertur ad ſeq. deinde.*
k *In meipſa experta quid ſit malis conflictari, diſco miſeris ſuccurr. At Serv. vult Non reperi & ante diſco.*
l *Id eſt, feriis: ut eſſet publica gratulatio, & deorum favor accederet; At Serv. Juſſit fieri ſupplicationes.*

4 An hundred great fat hogs

Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos;
m Munera lætitiámque dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veites oſtróque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum: ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius n coſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidùm ad naves præmittit Achatem:
Aſcanio o ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet; pallam p ſignis auróque rigentem,
Et circumtextum croceo q velamen acantho;
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret inconceſsóſque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxima natarum Priami; collóque monile
r Baccatum, & duplicem gemmis auròque coronam.
Hæc ſ celerans iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
t Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domũ timet u ambiguam, Tyrióſq; x bilingues:
Urit atrox Juno: & ſub noctem cura recurſat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem.
Nate, meæ vires, mea magna potentia, ſolus
Nate, y Patris ſummi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora z jactetur, odiis Junonis iniquæ,
a Nota tibi; & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa b tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus: & vereor quò ſe c Junonia vertant
Hoſpitia: haud tanto ceſſabit d cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, & cingere flammâ
Reginam meditor; nè e quo ſe numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quâ facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idaliam, ſacratâ ſede recondam;

Nè

m Id eſt, vinum inq. Ser. at Correctius, Mittit hæc omnia, ut Neptuno ſacrificent. Quæ res munera ei Lætitiã Neptuno afferat. Hæc ille. * Eſt autem & alia lectio (ſed minùs rationi conſentanea) die, ut ſit pro dixi. De qua vide Gell.
n Eſſe mente quietâ.
o Nunciet.
p Ex auro intertexto factis.
q Cycladem circumtextã ſignis acanthũ herbam ſeu virgultum referentibus.
r Baccis ornatũ, i. margaritis.
ſ Celeriter exequens.
t Sub Aſcan. imagine.
u [illegible] poteſt [illegible] Græcis an Troja. faveat.
x Perfidos.
y Jovis fulmina,
z Al. Jactetúrque ut vocatque.
a Pro Notum, Græc. more.
b Hoſpitio acceptum retinet.
c In quibus Juno colitur.
d In opportunitate tanta.
e Ad nutum alicujus numinis.

Nè quà ſcire dolos, mediúſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non ampliùs unam,
f Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cùm te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallásque *g* veneno.
Paret amor dictis charæ genetricis, & alas
Exuit, & *h* greſſu gaudens incedit Iüli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aſpirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm *i* venit, aulæis jam ſe regina ſuperbis
k Aureâ compoſuit ſpondâ, l mediámque locavit,
Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt; ſtratóque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant manibus famuli lymphas, Cererémque caniſtris
Expediunt, tonſíſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis *m* adolere penates.
Centum aliæ, totidémque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina *n* læta frequentes
Convenêre, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
o Flagrantéſque dei vultus, ſimulatáque verba,
Pallámque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, *p* peſti divota futuræ,
Expleri mentem nequit, *q* ardeſcitque tuendo
Phœniſſa, & puero pariter doniſque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ collóque pependit,
Et magnum *r* falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet, inſcia Dido
Inſidiat quantus miſeræ deus: at memor ille
ſ Matris Acidaliæ, paulatim abolere *t* Sichæum
Incipit, & vivo tentat *u* prævertere amore
Jampridem *x* reſides animos deſuetáque corda.
Poſt[illegible] *y* prima quies epulis, menſæque remotæ,
Crateras magnos ſtatuunt, & *z* vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocémque per ampla volutant

f *Fallendo aſſume. Falsò repræſenta. Scal. exp. Falſam habeas & præ te feras, Repræſentes.*
g *Amoris quaſi veneno.*
h *Incedit cum Achate eodem modo quo Iülus inceſſiſſet, ſi adfuiſſet.*
i *Aſcanius.*
k *Auratis veſtibus ornata, vel Aureâ ſpondâ, per Synær:*
l *In lecto qui medius erat accubuit.*
m *Colere, honorare, augere, & lætos facere, ſuffire.*
n *Quæ lætitiam præ ſe ferre videbantur.*
o *Vultus qui ſic flagrabant ut Dei eſſe apparerent.*
p *Pernicioſo & exitiali amori.*
q *Incenditur amore, Concipit flammas amoris.*
r *Quem falsò ſuum eſſe dicebat.*
ſ *Mandatorum matris.*
t *Amorem in Sichæum. Præoccupare Junonem præveniendo.*

x *Inertes ad amandum.* *y* *Quia repetebant potationes.* *z* *Procul cor. ut l. 3. magnum crat. coronâ induit: vel ut Hom,* Κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

vina coronant, G + they fill Atria; Brimmers, or trim ye bowls with Garlands.

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auróque poposcit,
Implevítque mero pateram, quam Belus & omnes
A Bello *a* soliti: tum facta silentia tectis.
Jupiter, (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Trojâque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse *b* minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate *c* faventes.
Dixit, & in mensa *d* laticum libavit honorem:
Primáque libato *e* summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit *f* increpitans: ille impiger hausit
g Spumantem pateram, & pleno se proluit *h* auro:
Pòst alii proceres, citharâ crinitus Iöpas
Personat auratâ docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque *i* labores;
Unde hominûm genus, & pecudes; unde imber, & *k* ignes;
Arcturum, *l* pluviásque Hyadas, geminósque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, *m* longúmque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias (inquit) Danaûm, casúsque tuorum,
Errorésque tuos, nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

a Soliti implere, cùm vellent bibere.
b Posteros.
c Linguis & animis.
d Vinum, quod est lætitiæ honor.
e Cùm libâsset, quod relictum erat ore leviter tetigit.
f Increpitando instans ut acciperet, sive urgens.
g Adhuc spumantem, utpote plenam, cùm vinum Dido vix degustâsset.
h Aurea patera. Aliàs, ore.
i Defectus.
k Fulgura & fulmina.
l Pluv. adjectivum est.
m Magnum, & donec ipsa viveret duraturum, inquit Cor. At Non. Sævum & perniciosum. Alii longum adverbialiter accipiunt.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER II.
ARGUMENTUM.

Didûs voluntati morem gerens Æneas excidii Trojani seriem narrat. Ea est hujusmodi. Græci decimo belli Trojani anno attritis jam viribus, virtutiq; diffidentes, ad dolûm confugiunt: noctéq; eâ quæ urbis incendium antecessit fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis ut portis urbis reciri non posset, cujus utero lectissimum

quemq;

quemq; procerũ includunt. Trojani, partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, dirutâ muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempestâ Græci à Tenedo profecti, p.r eam muri ruinâ quâ equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon, reserato equi utero, armatos emittit. Omnia ferro flammisq; fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur ut sibi fugâ consulat, deósq; patrios, incendio eripiat. Ille tamẽ honestâ mortẽ turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit Satis feliciter primum impetum succedit Trojanis, donec, Choræbi consil. ũ sequuti, sumptis Græcorũ armis, suorũ telis obruuntur. Interea Priami regio oppugnatur, Priamúsq; ipse à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque, frustra tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquũ esset, sacra Anchisæ patri committit, eósq; in humeros suos sublato, assumptisq; Ascanio filio Creüsâq; uxore, fugâ arripit: Græci à tergo insequuntur. In eo tumultu Creüsa uxorẽ amittit: cujus quærendæ causâ per totam urbẽ oberrans, obvia sit uxoris umbra, virúmq; mortis suæ certiorẽ facit. Ipse ad socios revertitur, quò jam magnum virorũ mulierumq; numerum confluxerat, ejus auspicio quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Conticuêre omnes: tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Trojæ, casúsque suorum;
Fallaces Graios, simulatáque dona Minervæ,
Lacontis pœnam, & laxantem claustra Sinonem;
Somnum quo monitus occeperat Hectoris atrum:
Jam flammas cœli, Trũm patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper;
Impositúmque patrem collo, dextrâque prehensum
Ascanium, frustra à tergo comitante Creüsâ;
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Cogitur Æneas bellorum exponere casus.
Graiorúmque dolos, & equum, fraudémque Sinonis,
Excisámque urbem, Priamique miserrima fata;
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, charúmque amiserit ipse Creüsam.

Aliud Monostichon.

Edocet excidium Trojæ eladémque secundum.

Aliud.

Funera Dardaniæ narrat fletúsque secundo.

Conticuêre

CONticuêre omnes, *a* intentique orâ tenebant:
Indè toro pater Æneas ſic orſus ab alto.
Infandum, regina, jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipſe miſerrima vidi,
b Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
c Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyſſei,
Temperat á lachrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadéntque *d* cadentia ſydera ſomnos.
Sed, ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremùm audire laborem;
Quanquam animus meminiſſe horret, luctúque refúgit,
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum, divinâ Palladis arte,
Ædificant, ſectâque intexunt abiete *e* coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitúſque cavernas.
Ingentes uterúmque, armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima famâ
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm ſinus, & ſtatio malè fida carinis.
Huc ſe provecti deſerto in *f* littore condunt.
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergò omnis longo *g* ſolvit ſe Teucria luctu:
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertóſque videre locos, litúſque relictum.
h Hîc Dolopum manus, hîc ſævus tendebat Achilles;
i Claſſibus hic locus, hîc acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primúſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias, ſuſpectáque dona
Præcipitare jubent, *k* ſubjectíſque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITUR *l* incertûm ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi *m* ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon *n* ardens ſummâ decurrit ab arce;
Et procul, O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
o Dona carere dolis *p* Danaûm? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;

Pro intenta ora habebant, id eſt, defixa in loquentem; ut ſit Hypal. vel, intenti ad ejus verba, ne hiſcebant quidem.
b Quibus magna ex parte interfui; vel, quorum magnam partem ego cum meis expertus ſum.
c Tam denique miſera, ut ne ipſi quidem hoſtes ſine lachrymis ea audire poſſint. Sic l. 11. Vel. Priamo miſerandâ manus.
d Adventante aurorâ.
e Interiora ſtatumina, quibus laterum compages nitebatur.
f Hujus inſulæ, quæ cultoribus vacua Achilli in prædam conceſſa fuerat.
g Excuſſo luctu dant ſe lætitiæ Trojani.
h Verba ſunt viſentium.
i Manipulis, Iſid. Sic & Serv. de equitibus.
k Pro ſubjectiſve; niſi ferè ita ſcribendum eſt.
l Mobile, inſtabile
m Coram omnibus,
o Dona car. dolis?

videntibus cunctis. Auc eſt Periſſologia.
n Ita æſtuant.
p Dan. ſic not. Eſtne tam malè vobis notus?

Aut

Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, q venturáque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo nè credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos r & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque ſ feri curvam compagibus alvum
Contorſit: ſtetit illa tremens, uteróque recuſſo,
Inſonuère cavæ gemitúmque dedère cavernæ.
Et, ſi fata deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojáque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea poſt terga revinctum
Paſtores, magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui ſe ignotum venientibus ultrò,
t Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu u certè occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certántque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm x inſidias, & crimine ab uno
y Diſce omnes.
Namque ut conſpectu in medio z turbatus inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circumſpexit;
Heu! quæ nunc tellus, (inquit) quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos uſquam locus, a inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis
Impetus: hortamur fari; quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc poſitâ tandem formidine, fatur.
Cuncta equidē tibi, rex, b fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando, c aliquot ſi fortè tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria, quem d falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſère neci, nunc e caſſum lumine lugent;
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regnúmque vigebat
Conſiliis, & nos aliquot noménque decúſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſei
(Haud ignota loquor) f ſuperis conceſſit ab oris,
Affictus vitam in tenebris, luctúque trahebam,

Oppreſſura urbem, utpote ejus mœnibus altior.
r *Tum quoq; cum ferunt dona.*
ſ *Equi.*
t *Hæc ipſas inſidias.*
u *Al. certæ.*
x *Al. inſidias & crimen, ab uno.*
y *Diſce omn.*
z *Quaſi turbatus. Sed fieri etiam poteſt ut eſſet turbatus, donec vidiſſet an ſua fallacia ſuccederet.*
a *Al. & ſuper. Conveniet autem & cum præced. neque.*
b *Quicunque me ſequatur eventus. Ità Ser. quâ legit, fuerit quodcunque.*
c *Malo voces aliquod, quæ jungatur cum nomen, quam aliquid, quod jungendum eſſet cum fando.*
d *Sub falſo crimine proditionis*
e *Trivatũ lumine, interemptum.*
f *Interampſit eſt.*

Et

Et casum insontis mecum indignabar g [illegible]
Nec tacui demens; & me, fors siqua [illegible]
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & h quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec i Calchante ministro——
Sed quid ego hæc autem nequiequam ingrata revolvo?
Quidve moror? k si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est, jamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Trojâ cupière relictâ
Moliri, & longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam: sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster l euntes:
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat,
Sanguine placâstis ventos, & m virgine cæsâ,
Cùm primùm n Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut vênit ad aures,
Obstupuère animi, gelidúsque perima cucurrit
Ossa tremor, cui o fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat: & mihi jam multi crudele p canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectúsque recusat
Prodere voce suâ quenquam, aut opponere morti,
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
q Composito r rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensêre omnes, & quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulêre.
Jámque dies infanda aderat: mihi sacra s parati,
Et t salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulvâ
Delitui, dum vela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi jam patriam u antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatúmque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent

g *Palamedis.*

h *Quærere dolos, qui ipsi essent arma ad resistendũ mihi.*

i *Calchantis ministerio & operâ me destinat aræ, vel opponit morti ut sequ. Vel subaudiendum tale quid.*

k *Si omn. Græc. eodem loco & numero ducitis, & pro hostibus habetis.*

l *Ire parantes, vel, iter ingredientes.*

m *Iphigenia. Agamem. filia.*

n *In Aulidem.*

o *Fata præparent mortem.*

p *Prædicabant.*

q *Ex compacto, Ulyssis impulsu, non oraculi jussu Ῥήγνυσι φωνήν, In vocem erumpit.*

s *Parati cœperunt.*

t *Mola salsa, quâ frons victimæ, & foci, necnon cultri aspergebantur.*

u *Antiq. charam: sed potius Argos antiq. vocat patr. ut & Soph. commendat à vetustate. Quidam antiq, pristinam intell.*

Effugia,

Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos & conscia numina veri,
Per, siqua est quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictisque ità fatur amicis,
x Quisquis es (amissos hinc jam obliviscere Graios)
Noster eris; mihique hæc ediscere vera roganti:
Quò molem hanc immanis equi statuêre? quis autor?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus & arte Pelasgâ,
Sustulit exutas vinclis ad sydera palmas:
Vos, y æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait, vos, aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, z vittæque deûm, quas hostia a gessi;
Fas mihi Graiorum b sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Siqua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis teneas, servatâque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit; impius ex quo
Tydides sed enim, scelerûmque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuêre sacram effigiem, manibûsque cruentis
c Virgineas ausi divæ contingere vittas;
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, aversa d dea mens,
Nec dubiis ea signa dedit e Tritonia monstris.
f Vix positum castris simulacrum, arsêre coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsûsque per artus
Sudor iit; térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Chalchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
g Omnia ni repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexêre carinis.
Et nunc quòd patrias vento petiêre Mycenas,
Arma deósque parant comites, pelagòque remenso
Improvisi aderunt: ità b digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuêre, i nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attolere molem
Roboribus textis, cœlóque educere jussit;

x *Quisquis es, noster eris: ... sunt imperi... transfugas ... fidem sus... pientis. K...*
y *Sydera penates; ... ternúmque adytis effert penetr... ignem. Alii Vestæ focos.*
z *Suni qui deum jungunt cum hostia.*
a *Cum essem victima aræ destinata.*
b *Quia sacramenti, mihi aris religione videbatur esse obstrictus.*
c *Vittæ enim aliæ erant virginales, aliæ maritales.*
d *Minervæ.*
e *Minerva.*
f *Simulatque posit. fuit.*
g *Auspicia, ut & duces ab exercitu auspiciorum repetendorum causa Romam redibant. Aliàs, omnia; malè.*
h *Interpretatur numinis commotionem. Ità Serv. qui videtur legere omnia.*
i *Sacrilegium Ulyss. ac Diom...*

Nè

Nè recipi portis aut duci in mœnia possit,
Neu populum *k* antiqua sub relligione tueri.
Nam si vèstra manus violâsset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dii priùs omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibúsque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res; captíque dolis *l* lachrymísque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo *m* tranquilla per alta
(Horresco referrens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, paritérque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Ponè *n* legit, insinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis *o* vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt; & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Pòst, ipsum auxilo subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirísque ligant ingentibus; & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, *p* superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno;
Clamores simul horrendos ad sydera tollit:
q Quales mugitus, fúgit cùm saucius aram
Taurus, & *r* incertam excussit cervice securim.
At gemini *s* lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt *t* Tritonidis arcem,
Sub pedibúsque deæ, clypeíque sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
u Insinuat pavor; & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide *x* robur
Læserit, & tergo *y* sceleratam intorserit hastam,
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Lumina, conclamant.

k Sub favore pristino.

l Lacry. coact. ut Ter. Una lacrymula quã oculos terãdo miserè vix vi expresserit.

m Per mare tranquillum.

n Non erat legere esse navigare, præstringere, afferens hunc locũ.

o Mobilibus.

p Supereminent.

q Similes mugitibus tauri qui fugit, &c.

r Dubiè illisam seu impactam, & non cert. ict.

s Labi serpentum propriè est.

t Minervæ, quæ suprà Tritonia.

u Insinuat, pro insinuatur.

x Ut suprà, attollere molem Roboribus textis.

y Pro sceleratus, per hypal.

Dividimus

Dividimus z muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibúsque rotarum
Subjiciunt a lapsus, & b stupea vincula collo
Intendunt: scandit fatalis machina muros,
Fœta armis: circùm pueri innuptæque puellæ
c Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa subiit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria! ô divûm domus Ilium! & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedêre.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
d Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei e jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus f ultimus esset
Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.

Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonumque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuêre; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per g amica b silentia Lunæ,
Littora nota petens; flammas cum regia i puppis
Extulerat: fatisque deûm defensus k iniquis
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon, illos patefactus ad auras
Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Sthenelúsque, duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem, Athamásque, Thoásque,
Pelidèsque Neoptolemus, primúsque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem somno vinóque sepultam.
Cæduntur vigiles portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largósque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, atérque cruento
Pulvere, perque l pedes trajectus lora tumentes,
(Hei mihi! qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!)
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens quæ circum m plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces.

z *Superpositos Scææ portæ.*
a *Id est, rotas quibus devolveretur.*
b *Funes cannabinos.*
c *Hymnos.*
d *Etiam vates, sicut antea sæpius nam Helena veniente prædixerat futura bella & mala.*
e *Vel aperiri ea jussu dei, vel (si quando fabulam) non unquam credita Teucris, adque dei jussu.*
f *Quod nefcientes*
g *Sibi*
h *Lunæ*
i *Ut, dat clarum è puppi signum, lib.*
k *Infestis Trojanorum rebus, at rebus Græc. amicis.*
l *Pedes habens loris trajectos.*
m *Cum clausit portis solus extra urbem cum Græcis consisteret.*

O lux

O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus, Hector, ab oris
Exſpectate venis? ut te, poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominúmque urbíſque labores,
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu! fuge, nate dea, téque his, ait, eripe flammis:
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ Priamóque datum: *n* ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hâc defenſa fuiſſent.
Sacra ſuóſque tibi commendat Troja penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære;
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu,
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribúſque obtecta *o* receſſit)
p Clareſcunt ſonitus, armorúmque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cùm flamma furentibus Auſtris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boúmque labores,
Præcipitéſque trahit ſylvas: ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum *q* ſaxi de vertice paſtor.
Tum verò manifeſta *r* fides, Danaûmque pateſcunt
Inſidiæ, jam Deiphobi dedit ampla ruinam
ſ Vulcano ſuperante domus; jam proximus ardet
t Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamórque virûm clangórque tubarum.
Arma amens capio; *u* nec ſat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum ſociis, ardent animi. *x* FUROR iráque mentem
Præcipitant; pulchrúmque mori ſuccurrit in armis.
Ecce autém, telis Panthus elapſus Achivûm,
Panthus *y* Otriades, arcis Phœbíque ſacerdos,
Sacra manu, victóſque deos, parvúmque nepotem
Ipſe trahit, curſúque amens ad *z* limina tendit.
Quo res ſumma loco, Panthu? *a* quâ prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit.
Venit ſumma dies, & ineluctabile tempus
b Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter *c* Argos
Tranſtulit: incenſa Danai dominantur in urbe.

n Poſſent humano auxilio cõmuniri, potuiſſent & meâ dextrâ defendi.

o In receſſu quodam erat.
p Clarè audiuntur.

q Montis.
r Non illius ſomnii, (ut quidam volunt) ſed fraudis. Cr. Nam ſeqq. Dan. &c.
ſ Vulc. pro igni.
t Ucalegontis domus proxima.
u Vide proximè ſequentem annot.
x Non mirum eſt me arma cepiſſe ſine ratione; nam furor, &c.
y Al. Othriades.
z Al. limina.
a Cùm tu eam relinquas.
b Phrygiæ.
c In Græcam.

Ar-

Arduus amatos *d* mediis in mœnibus ostans
Fundit equus; victórque Sinon incendia miscet
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
e Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, *f* parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & *g* cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine divûm,
In flammas, & in arma feror; quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus, & maximus *h* armis
Iphitus, oblati per Lunam, Hypanisque, Dimâque,
Et lateri *i* agglomerant nostro; juvenisque Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Trojam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et *k* gener auxilium Priamo Phrygibûsque ferebat;
Infelix, qui non sponsæ præcepta *l* furentis
Audierat.
Quos ubi *m* confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his. Juvenes, fortissima *n* frustrà
Pectora, si (vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat) succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
UNA salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus: indè (lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
o Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis) *p* per tela per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra *q* cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit *r* lacrymis æquare labores?
Urbs *s* antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima pérque vias sternuntur inertia passim
Corpora, pérque domos, & religiosa deorum
Limina; nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
t Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoresque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis.
Festinate, viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa ferúntque

d *Ubi arx fuerat.*
e *Tot millia adsunt aliorũ, quot nunquam, &c.*
f *Ad inferendam necem.*
g *Nocturno prælio.*
h *Al. annis.*
i *Agglomerant, sc. ut præced. addunt se.*
k *Fuerat gener.*
l *Per furorem vaticinantis.*
m *Agglomeratos, ut modò præc.*
n *Aliàs, conjungit.*
Frustra impugit Ser. cum seq. sq.
o *Expulit ad prædandum.*
p *Per tela bellia, vide Stam.*
q *Non silicâ, sed ianni, ut alibi.*
r *Pro laboribus æquari lacrymis.*
s *Vide supra, patriam antiquam.*
t *Quondam exponitur Aliquando. sed hic malim Aliquando tandem.*

Pergama: vos celsis nunc primùm à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit *u* medios *x* delapsus in hostes.
Obstupuit, retróque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidúsque repentè refûgit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secùs Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis;
Ignarósque loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans successu animísque Choræbus,
O socii, quâ prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quâque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus. DOLUS, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeíque insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accomodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc *y* ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, *z* haud numine nostro:
Multáque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & notâ conduntur in alvo.
Heu! NIHIL invitis fas quenquam fidere divis.
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus à templo Cassandra adytísque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina: nam teneras *a* arcebant vincula *b* palmas.
Non tulit *c* hanc speciem furiatâ mente Choræbus,
Et sese medium injecit *d* moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primùm ex alto delubri culmina telis
Nostrorum obruimur; oritúrque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undíque collecti invadunt; acerrimus *e* Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopûmque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephirúsque, Notúsque, & lætus Eoïs
Eurus equis; stridunt sylvæ, sævítque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,

u Med. Serv. manifestos, ut, quanquã in media jam morte tenetur.
x Del. pro, se delapsum; ut Græc. diceretur, ἠσθάνετο πεσών.
y Ipse Dym. Vel interpung. post ipse, ut de se loquatur.
z Haud favente nobis numine, ut innuit D. in Ter.
a Continebant.
b Quas alioqui tetendisset, ut moris est.
c Hoc spectaculũ.
d Al. periturus.
e Ajax Oileus.

Apparent,

Apparent, primi clypeos *f* mentitáque tela
Agnoscunt, atque ora *g* sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero : primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit : cadit Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum : pereunt Hypanisque Dymásque,
Confixi à sociis : nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis insula *h* texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela, nec ullas
i Vitavisse vices Danaûm : &, si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu, Divellimur indè
Iphitus & Pelias mecum : quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & *k* vulnere tardus Ulyssei.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic verò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli totâ morerentur in urbe :
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúnque *l* actâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus ; clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà turres ac tecta domorum
Culmina convellunt : his se (quando ultima cernunt)
Extremâ jam in morte parant defendere telis ;
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt : alii strictis mucronibus imas
Obsedêre fores ; has servant agmine denso.
m Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vímque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postésque relicti
A tergo ; infelix quâ se (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum *n* Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaïca castra :
Aggressi ferro circùm, quâ *o* summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque : ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit : ast alii subeunt : nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.

f Quæ nos Græc. esse mentiebantur.
g Linguæ Græcæ
h Protexit.
i Non vitásse pericula, ne vulnerans aut interficiens Danaos vicissim vulneraret aut interficeret ab illis.
k Etiam vuln. tard. non solùm senectute.
l Facta testudine. At. Ser. intel. de machina.
m Quasi antea defecissent.
n Hectoris & Andromaches filiũ ; ut, parvúmq; nepotẽ Ipse trahit.
o Extrema.

Vestibulum ante ipsum, primóque in limine Pyrrhus
Exultat, telis & p luce coruscus ahenâ:
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina pastus
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis, nitidúsque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore trisulcis.
Unà ingens q Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, unà omnis r Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, postésque à cardine vellit
Æratos; jámque excisâ trabe, firma ſ cavavit
Robora, & ingentem lata dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatósque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseróque tumultu
Miscetur penitúsque t cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea sydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent u postes, atque oscula figunt.
Instat vi patriâ Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primósque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
Non sic agger ruptis cùm spumeus amnis
Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campósque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas.
Vidi Hecubam, centúmque nurus, Priamùmq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse x sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, (spes tanta nepotum)
Barbarico postes auro, spoliisque superbi
Procubuêre: tenent Danai quâ deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsâque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueto trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis, y nudóque sub ætheris axe,
Ingens z ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa penates.
Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,

Præcipites

p *Fulgore armorum æreorum. Sed æs pro ferro; ut, Ardentès cl. atque æra mic. cerno.*

q *Ætolorum princeps.*

r *A Scyro insulâ unâ Cyclad.*

ſ *Perforavit.*

t *Cavædium intell. quod post atrium erat.*

u *Dictum ex Rom. more, tribuentium aliquid relig. post. & liminibus.*

x *Quòd in ara Herœi Jovis, ad quam Pr. occisus fuisset, sacratus ignis pervigil & perpetuus.*

y *Sub dio, sub cælo.*

z *Ara Jovis Hercei.*

Præcipites, atrâ ceu tempestate columbæ, a Sedebant
Condensæ, & divûm a amplexæ simulacra b [redacted]
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut videt: quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes;
Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
Ad sese, & sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria c lustrat
Saucius: illum ardens infesto d vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jámque manu tenet, & premit hastâ.
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in e media jam morte tenetur,
Nõn tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (siqua est cœlo pietas quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coràm me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdâsti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis f in hoste fuit Priamo; sed jura fidémque
Supplicis erubuit, corpúsque exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone g pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pellidæ genitori: h Illi mea i tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere: Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati;
Implicuitque comam lævâ; dextráque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit, ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama tot quondam populis terrísque superbum
Regnatorem Asiæ: jacet ingens littore truncus,
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primùm sævus circumstitit horror;
Obstupui: subiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalentem: subiit deserta Creüsa,

a *Hoc Æschylo est, βρετίων ἔχεσθαι.*
b *Pro tenebant legitur & sedebant.*
c *Circumspectat.*
d *Vuln. pro telo.*
e *Quanquam ante oculos certam habet mortem. Med. Serv. exp. manifesta.*
f *In me Priamo hoste, pro in me Priamum, cùm hostis essem.*
g *Adhæsit umboni, minimè penetrans.*
h *Dom. in Ter. vult esse adverbium loci, pro illic.*
i *Tristitiam illi allatura*

Et direpta domus, & parvi casus Iüli.
Respicio, & k quæ sit me circum copia lustro.
l Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jámque adeò n super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secretâ in sede latentem
p Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passímque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsêre ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & p sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc spartam incolumis patriásque Mycenas
Aspiciet? partóque ibit q regina triumpho?
Conjugiúmque, domúmque, patres, natósque videbit.
Iliadum turbâ & phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudârit sanguine littus?
Non ità: namque etsi NULLUM memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas: r animúmque explêsse juvabit
Ultricis flammæ, & cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar;
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, & purâ per noctem in luce refulsit,
Alma parens, confessa deam, qualísque s videri
Cœlicolis, & quanta solet; dextráque prehensum
Continuit; roseóque hæc insuper addidit ore.
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? t superet conjúxne Creüsa,
Ascaniúsque puer? quos omnes undique Graiæ
Circumerrant acies; &, u ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
x Culpatúsve Paris: verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternítque à culmine Trojam.
Aspice, (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circùm
Caligat, nubem eripiam: tu nequa parentis
Jussa time, y neu præceptis parêre recusa)
Hic, ubi disiectas moles avulsáque saxis
Saxa vides, mistóque undantem pulvere fumum,

k *Quæ copia militum: quantus militũ numerus.*
l *Comperio, omn. deseruisse, &c.*
n *Unus super-eram.*
p *Helenam.*
p *De illa scelerata, vel, sceleris pœnas.*
q *Tanquam reg.*
r *Quidam exp. Anim. inflammatum ad ultionem.*
s *Spectari à cœl. Nam majores esse credebant habitu corporis deos quàm homines. T. ex Tranq. & Tac.*
t *Superstes sit.*
u *Ni m. c. restitisset, jam fl. tulissent, &c.*
x *Criminosus.*
y *Veretur ne imperanti sibi fugam non obtemperet.*

Neptunus

Neptunus muros magnóque emota tridenti
z Fundamenta quatit, totámque à ſedibus urbem
Eruit: hìc Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociúmque furens á navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia (reſpice) Pallas
Incedit, nimbo effulgens & Gorgone ſævâ.
Ipſe Pater Danais animos viréſque ſecundas
Sufficit, ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe, nate, fugam, finémque impone labori.
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicáque Trojæ
Numina magna deûm.
Tum verò omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja:
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro acciſam crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim, illa uſquè minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat;
Vulneribus donec paulatim evicta ſupremùm
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac, ducente a deo, flammam inter & hoſtes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Aſt ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,
Antiquáſque domos genitor (quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam);
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliúmque pati. Vos ô quibus b integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque c ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervâſſent ſedes: ſatis una ſupérque
Vidimus excidia, & capta d ſuperavimus urbi.
e Sic, ô, ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ioſe f manu mortem inveniam; miſerebitur hoſtis,
Exuviáſque petet. EACILIS jactura ſepulchri eſt.
Jampridem inviſus divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixúſque manebat.
Nos contrà effuſi lacrymis, conjúxque Creüſa,
Aſcaniúſque, omniſque domus; nè g vertere ſecum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet
Abnegat, inceptóque & ſedibus hæret in iiſdem.
Rurſus in arma feror, mortémque miſerrimus opto.
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?

z *Cenſebant Nep. tridente ſuo non ſolùm mare ſed terrâ etiâ movere & labefactare, ſed & partes abrumpere.*

a *Deo dictum de dea.*

b *De juvenibus intell.*

a *Sine alterius auxilio, quo egêt Anchiſes.*

d *Superſtites fuimus.*

e *Me hîc ut mortuum & jacentem relinquite.*

f *Manu hoſtis inven. mortem; ille miſerebitur, &c. Alii intell. Manu mea: & miſ. hoſt. me ad hoc adjuvans.*

g *Pro, evertere.*

Méne efferre pedes, genitor, te posse relicto
Sperásti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo perituræque addere Trojæ
Téque tuósque juvat; patet isti janua letho:
h *Reveritur à cæde Priami.* Jámque *b* aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras,
i *Al. Hocce erat.* Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, útque
Áscaniúmque, patrémque meum, juxtáque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
k *Vocat ad mortem.* Arma, viri, ferte arma; *k* vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, sinite instaurata revisam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus, clypeóque sinistram
Insertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
l *Mihi patri.* Hærebat, parvúmque patri tendebat Iúlum.
m *Periculis, in cunctis ejus.* Si periturus abis, & nos rape *m* in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum: cui parvus Iúlus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor.
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cùm subitum dictúque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorúmque ora parentum,
n *Summitas pilei.* Ecce levis summo de vertice visus Iúli
Fundere lumen *n* apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & sanctos restringere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos hoc tantùm; &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque hæc omnia firma.
Vix ea fatus erat senior, subitóque fragore
o *Prosperum.* Intonúit o lævùm, & de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit:
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæâ claram se condere sylvâ,
p *Coactus mihi assentiri, vel mihi cedere: Victus forma o augurio. Pomp.* Signantémque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & latè circùm loca sulfure fumant.
Hic verò *p* victus genitor se tollit ad auras;
Affatúrque deos, & sanctum sydus adorat.
Jam jam nulla mora est: sequor, & qua ducitis adsum.
q *Sub potestate vestra.* Dii patrii, servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestróque *q* in numine Troja est.

Cedo

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille: & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúſque æſtus incendia volvunt.
r Ergo agè, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris; nec me labor iſte gravabit.
Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Iülus
Sic comes, & ſ longè ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templúmque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtáque antiqua cupreſſus,
Religione patrum multos ſervata per annos:
Hanc ex t diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patriósque penates:
Me, bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros ſubjectáque colla
Veſte ſuper fulvique inſternor pelle leonis,
u Succedóque oneri: dextræ ſe parvus Iülus
Implicuit ſequitúrque patrem non paſſibus æquis:
Poné ſubit conjux: ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus x excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evaſiſſe viam; ſubitò cùm creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitórque per umbram
Proſpiciens, nate, exclamat, fuge, nate; propinquant;
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido malè numen amicum
Confuſam eripuit mentem: namque avia curſu
Dum ſequor, & notâ excedo regione viarum,
(heu!) miſero conjux fatóne erepta Creüſa
Subſtitit, erravitne viâ, ſeu laſſa recedit,
Incertum; nec pòſt oculis eſt reddita noſtris. a
Nec priùs amiſſam reſpexi, y animúmque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris ſedémque ſacratam
Vènimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites, natúmque, virúmque z fefellit.
Quem non incuſavi amens hominúmque deorúmque?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium Anchiſémque patrem Teucróſque penates
Commendo ſociis, & curvâ valle recondo:
Ipſe urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
b Stat caſus renovare omnes, omnémque reverti

r *Cùm dicas te cedere.*
ſ *Procul obſervet veſt. ut ea ſequatur.*
t *Diverſis itineribus.*
u *Subeo humeris, ut ſuprà.*
x *Conſternat.*
y *In mentem venit oculos reflectere.*
z *Spem fefellit. comitum, &c.*
a *Certum mihi eſt, velut fixum in animo, & immotum. Alibi, Sedet hoc animo.*

Per

Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuráque limina portæ,
Quâ gressum extuleram, repeto, & *b* vestigia retro
Observata sequor per noctem, & *c* lumine lustro:
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Indè *d* domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
e Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami *f* sedes, arcémque reviso.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateréſque auro solidi, captiváque vestis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.
Ausus quinetiam voces jactare per umbram.
Implevi clamore vias; mœstúsque Creüsam,
Nequicquam ingeminans, iterúmque iterúmque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & *g* notâ major imago.
Obstupui stetĕrúntque comæ, & *h* vox faucibus hæsit,
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
Quid tantùm insano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt: nec te comitem *i* asportare Creüsam
Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies; ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit *k* agmine Tibris.
Illic res lætæ, regnúmque, & regia conjux
Parta tibi: *l* lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopúmve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jámque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere, deseruit, tenuésque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno,
Sic demum socios consumptâ nocte reviso.
Atque hîc ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio, admirans numerum; matrésque, virósque.

Col-

b Mea vest.
c Oculos circumfero, oculis circumspicio.
d Domum me ref. visurus num fortè eò ped. retulisset.
e Pro Ilico.
f Si fortè pedem, si f. t. ut in præc.
g Tanquam de dea dicitur. Vi. annot. in v. 591.
h Sic Terent. Eun. Lingua hæret metu.
i Sic quædam Pierii exemp. Al. hinc asp. abundante syll.
k Impetu. Quidam tractu.
l Ad seq. refert Ser, Nil flere; nec enim captiva sum.

Collectam *m* exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convênere, animis opibúſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebátque diem; Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum: nec ſpes *n* opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato *o* montem genitore petivi.

m *Ad exiliũ. Ita S. qui ait Donat, contra metrũ legiſſe ex Ilio, quaſi de Ilio.*
n *Ferendæ urbi.*
o *Idam S. ex l. 8.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Everſâ Trojâ, Æneas, collectis ſuorum reliquiis quæ cædi flammíq; ſupererant, paratâque apud Antandrum viginti navium claſſe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polimneſtore cæſi prodigiis, Delum petit: conſultóque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis ſuæ matrem (hoc eſt, primam originis ſuæ terram) repetendam dediciſſet, falſâ Anchiſæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cùm ibi quoq; poſitis jam mœnibus graviſſimâ peſte exagitaretur, in ſomnis monitus à Diis penatibus, relictâ Cretâ Italiam petit. Ibi ſubitâ obortâ tempeſtate, primùm ad Strophadas inſulas appulſus ab Harpyiis infeſtatur: mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde Corcyram prætervectus, Epirum tenet; quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui poſt Pyrrhi cædem Andromache in conjugium ceſſerat. Helenus Æneam hoſpitio excipit, omniq; humanitatis genere complectitur; imminentiúmq; terrâ mariq; periculorum certiorem facit. Æneas, relictâ Epiro, Tarentum primámq; Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achæmenidem ab Ulyſſe in Cyclopis antro deſertum ſupplicem recipit: edoctúſq; ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras ſolvit: memorque præceptorum Heleni, vitatis Caribdis & Scillæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur; ubi Anchiſes, tum ſenio tum longæ navigationis jactatione fatigatus fatis concedit. Inde Italiam petiturus, immiſſâ ab Æolo ſubitâ tempeſtate in Africam ejicitur: quam partem Libro primo exquirit.

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Post eversa Phrygum regna, ut fuga cœpta moveri:
Utque sit in Thracen primò devectus, ibique
Mœnia condiderit, Polydori cæde piatâ
Regis & hospitium ut Phœbi responsa canebant.
Cœptum iter in Creten: rursus nova fata reperta,
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas,
Inde fuga: atque iterum enarrat præcepta Cæleno:
Liquerit atque Helenum, perceptis ordine fatis.
Supplicem Achæmenidem, Polyphemo urgente, receptũ,
Amissúmq; patrem Drepani: atque hic deinde quievit

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Post casum Trojæ fabricatâ classe superstes
Vela dat Æneas, urbémque in littore Thracum,
Mox aliam pulsus Creteis condit in oris.
Cedit & hinc, Helenumque videt, præceptáque dicit
Ætnæum Cyclopa fugit, sepelítque parentem.

Aliud Monostichon.

Tertius errores canit, amissúmque parentem.

Aliud.

Tertius à Trojâ vectos canit æquore Teucros.

POstquam a res Asiæ Priamíque evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diversa exilia, & desertas quærere terras
Auguriis agimur divûm: classémque sub ipsa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur:
b Contrahimúsque viros. Vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans portúsque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum
c Cum sociis, natóque, penatibus, & c magnis diis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates,
Dum d fortuna fuit: feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadásque meo nomen de nomine signo.
e Veneri.
Sacra e Dionææ matri, divísque ferebam,
f Opimum: quia, quæ saginati sunt nitore dicuntur.
Auspicibus cœptorum operum; superóque f nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta,

a Ut res Agamemn. v. 54. intell. imperium Tyoj. quod erat in Asia; nam Phrygia in Asia; illi in Phr. sed minore.
b Colligimus
c Qui publ. colebantur, & quorum max. imp. ac numen erat.
d fortunati fuimus.
e Veneri.
f Opimum: quia, quæ saginati sunt nitore dicuntur.

Virgulta, & denſis haſtilibus horrida g myrtus.
Acceſſi, viridémque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúſque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Alter & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agreſtes,
Gradivúmque patrem, *b* Geticis qui præſidet arvis;
Ritè ſecundarent viſus, oménque *i* levarent.
Tertia ſed poſtquam majori haſtilia nixu
Aggredior, genibúſque adverſæ obluctor arenæ:
(Eloquar, an ſiliam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures.
Quid miſerum, Ænea, laceras? jam parce ſepulto;
Parce pias ſcelerare manus, *k* non me tibi Troja
Externam tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & jaculis *l* increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſtetěruntque comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi; cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingíque urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit,
Res Agamemnonias victriciáque arma ſequutus,
Fas omne obrumpit; Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis,
Auri *m* ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monſtra deûm refero; &, quæ ſit ſententia, poſco;
Omnibus idem animus, ſcelerată excedere terrâ;
Linquere pollutũ hoſpitiũ, & *n* dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro *o* funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus: *p* ſtant manibus aræ,
Cæruleis mœſtæ vittis atrâque cupreſſo;
Et circùm Iliades crinem de more ſolutæ.
q Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
r Sanguinis & ſacri pateras; animámque *ſ* ſepulchro
Condimus, & magnâ ſupremùm voce ciemus.
Indè ubi prima fides pelago, placatáque venti

Dant

g *Myrtea virg. apta ad haſtilia.*

h *Thraciæ arvis, cujus partè olim tenuerunt Getæ.*
i *Bonum ac leve facerent.*

k *Troja me tibi tulit (id eſt, educavit) non externum.*
l *Reviruit.*

m *Execrabilis, ut. Sacr. pand. parte.*
n *Hypall. Pro Dare claſſem Auſtris.*
o *Sepulcrum.*
p *Poſitæ ſunt.*
q *Inferiarum appellatio ab hac ſignif.*
r *De victimis ſumpti.*
ſ *Ad tumulum elicimus.*

Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt ſocii naves, & littora complent.
t Recedere videntur navigantibus u Apollo. Prouehimur portu: terræque urbéſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereïdum matri & Neptuno Ægeo;
Quam pius n Arcitenens, oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaroque revinxit;
x Propter terræ motus. Immotámque coli dedit, & contemnere x ventos.
Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit; egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique ſacerdos,
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
y Hoſpitalitatis jure. Jungimus y hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto.
z Perpetuam. Non. & Serv. Da x propriam, Thymbræe, domum, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Troje
Pergama, relliquias Danaûm atque immitis Achillei.
Quem ſequimur? quóve ire jubes? ubi ponere ſedes?
a Oraculum. Dá, pater, a augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram; tremere omnia viſa repentè,
b Produc. ſyllaba quæ ob ſeq. liquidam, vel quod ſit in fine vocabuli. b Liminâque, laurûſque dei, totúſque moveri
Mons circum, & mugire adytis c cortina recluſis.
Submiſſi petimus d terram, & vox fertur ad aures.
Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
c Locus unde oraculum datur. Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
d Terram. Tractum de hiſtoria. Vide Ser. Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus: miſtóque ingens exorta tumultu
Lætitia; & cuncti quæ ſint ea mœnia quærunt,
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
e Loquitur ut ſenex. aut quia ſe moriturum ſciebat. Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, ô proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto:
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnæ, uberrima regna:
Maximus unde pater (ſi ritè audita recordor)
f Elegit ut, Pars optare locum. Teucrus Rhœteas primùm eſt advectus ad oras,
f Optavítque locum regno: nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Coribantiáque æra,
Idæúmque nemus: hinc fida ſilentia ſacris;
Et junctì currum domuêre leones.
Ergo agite, &, divûm ducunt quâ juſſa ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modò Jupiter adſit,

Tertia

Tertia lux classem Creteis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores;
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedésque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus:
g Bacchatámque jugis Naxon, viridémque Donysam,
Olearon, niveámque Paron, sparsáque per æquor
Cycladas, & crebris h legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco; & lætam cognomine gentem
Hortor i amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque ferè sicco subductæ littore puppes;
Connubiis arvísque novis operata juventus;
Jura domúsque dabam: subitò cùm tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandáque vènit
Arboribúsque satísque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbúmque remenso
Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ divûm, Phrygiíque penates,
Quos mecum à Trojâ mediísque ex ignibus urbis
Extuleram, vìsi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, quà se
Plena per k insertas fundebat Luna fenestras:
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque l arma sequuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes;
Imperiúmque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ nè linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii m cognomine dicunt,

g *Aut vitibus consitam, aut celebratam Bacchi, aut ubi Bacchum egit triumphum.*
h *Prætervehimur, prætervavigamus.*
i *Domos construere, ex Gl. at Serv. Sacrificia celebrare.*
k *Quæ edibus inseriæ & interpositæ erant; ut Lucr. Insertis fundunt radii per opaca domorum.*
l *Tuum imperium sequuti. Vel, Tanquam ad militiam sub te duce profecti.*
m *Ab Hespero rege Hisp. vide*

Terra *Serv.*

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem:
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiúsque pater; genus à quo principe nostrum.
Surge agè, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Coritum terrásque requirè
Ausonias: dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velatásque comas, præsentiáque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendóque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
n Intemerata focis: perfecto lætus *o* honore
Anchisen facio certum, rémque ordine pando.
Agnovit prolem *p* ambiguam, *q* geminósque parentes;
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis *r* exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & cuncti dictis paremus ovantes.
ſ Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastúmque cavâ trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates; nec jam amplius ulla
Apparent terræ; cœlum undique & undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,
t Noctem hyememq; ferens; & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora: dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvère diem nimbi, & *u* nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctémque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ, mediâ Palinurus in unda.
Tres adeò incertos cæcâ caligine Soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primùm se *x* attollere tandem
Visa, *y* aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt: Strophades Graio stant nomine dictæ

Insulæ

b Rite perfecta, Serv.
o Sacrificio quo dii honorantur.
p Non incertam sed duplicem, ut seq.
q Gem. par. S. duos.
r Fatigate.
ſ Ut Trojam & Thraciam.
t Caliginem cum procella seu tempestate, ut in seq.
u Nubes caliginosæ.
x Quia terra videtur exurgere cum propinquamus litoribus.
y Ostendere.

Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno
Harpyiæque colunt aliæ, Phineïa postquam
Clausa domus, mensásque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis & ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque z manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque genus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos ipsúmque vocamus
a In prædam partémque Jovem: tunc littore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitæ horrifico b lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas;
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo; tum vox terrum dira inter odorem.
Rursum, in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circùm atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, c arísque reponimus ignem.
Rursum d ex diverso cœli cæcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes: sociis tunc arma capessant
Edico, & dirâ bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, e tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & f nova prælia tentant.
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt; scelerique fugâ sub sydera lapsæ,
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
g Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem.
Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
h Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
Et i patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta;
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portúsque intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.

z *Manus pro unguib. Græcè,* γαμψώνυχος.

a *In prædæ partem, Nam de præda diis immolabant.*

b *Ut v.243. celerique fugâ sub sydera lapsæ.*

c *Id est quod dixit, in part.*

d *Ut ex secreto montium i. e. loco.*

e *Disponunt & tegunt. Sic v. seq. Scuta condendo lateri faciunt.*

f *Nova sibi, & non usitata.*

g *Infelicitatis nuntia, ut Hom.* μάντι κακῶν.

h *Perfidi; à Laomedonte, qui deos mercede fraudavit*

i *Neptunio.*

Dixit, & in ſylvam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubitâ k gelidus formidine ſanguis
Diriguit; cecidêre animi: nec jam ampliùs armis,
Sed votis precibúſque jubent expoſcere pacem:
Sive deæ, ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres.
At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritóſque indicit honores.
Dii, prohibete minas; dii, talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios: tum littore funem
Diripere, excuſióſque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventúſque gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu l nemoroſa Zacynthos,
Dulichiúmque, Saméque, & Neritos ardua ſaxis:
Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna;
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,
Et n formidatus nautis o aperitur p Apollo.
Hunc petimus feſſi, & parvæ ſuccedimus urbi:
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.
Ergo inſperatâ tandem tellure potiti,
Luſtramúrque Jovi, votíſque incendimus aras;
q Actiáque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii, juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, medióſque fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno:
Æneas hæc de Danais victoribus r *arma.*
Linquere tum portus jubeo, & conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus ſæcrias Phæacum abſcondimus arces,
Littoráque Epiri t legimus, portúque ſubimus
Chaonio, & celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptríſque potitum;
Et u patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui; miróque incenſum pectus x amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progrediar portu, claſſe & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes, & triſtia dona
Ante urbem in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manéſque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem ceſpite inanem,

Et

k *Ut v. 30. ---gelidúſque coit formi; ſanguis.*

l *Ut Hom. dicit, ὑλήεσσα Ζάκυνθος.*

m *Celeriter tranſimus. Scopt. autem regnâ vocat, irridens.*

n *Vel propter aſperitatem locorum, vel quia moris erat aliquem de nautis ei immolari.*

o *Procul apparet, Procul ſe oſtendit. Gal.* On commence a diſcouvrer.

p *Templum Apoll. in Actiaco littore. Sed & mons Leucat. Apollini ſacer.*

q *In honorem Auguſti dictum.*

r *Subaud. Dicavit, vel Conſecravit.*

ſ *Valde altas.*

t *Præternavigamus, Tranſimus.*

u *Trojano Heleno, antea ejus fratri Hectori nuptam.*

x *Deſiderio compellandi.*

Et y geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circàm
Arma amens vidit, magnis exterrita monſtris
Diriguit viſu in medio; calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur.
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate dea? viviſne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? dixit, lacrymáſque effudit, & omnem
Implevit clamore locum: vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco.
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco.
Nè dubita, nam vera vides.
Heu! quis te caſus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejecit vultum, & demiſsâ voce loquuta eſt.
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori; quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus juvenémque ſuperbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſequutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque Hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriáſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit;
Pergamáque Iliacámque, jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperátne, & veſcitur aurâ?
Quem tibi jam Troja ———
Ecquæ jam puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animóſque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longóſque ciebat
Incaſſum fletus: cùm ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus offert;
Agnoſcitque ſuos, lætúſque ad mœnia ducit;
Et multùm lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo, & parvum Trojam, ſimulatáque magnis
Pergama, & arente n Xanthi cognomine rivum
Agnoſco, Scææque amplector limina portæ:

y *Videntur veteribus honoratorum virorum domi aras ſoliti conſecrare.*
z *Rebus inſperatis, Serv. Sed malim, Rebus quæ tanquàm monſtra, erant mirabiles.*
a *Inconſolabiliter & impatienter dolenti.*
b *Signatè loquitur eſt; quid dejectam dixerat. Excipiuntur enim quæ cadunt. Serv.*
c *Polyxena.*
d *Pyrrhi.*
e *Pertulimus, donec in ſervitio poſitæ enitescerem. Legitur & enixè.*
f *Ledæ neptem.*
g *Ut paul. pòſt.*
h *Pro montibus; ut intell. à parte totum.*
i *Dolétne perdita tam patriam? Vide Serv.*

Necnon & Teucri sociâ simùl urbe fruuntur.
Illos porticibus rex *k* accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterásque tenebant.
Jámque dies, altérque dies processerat; auræ
Vela vocant, *l* tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso.
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, *m* Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ,
Fare agè, (namq; omnem cursum mihi *n* prospera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare *o* repôstas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,
Obscœnámque famem) quæ prima pericula vito,
Quidve sequens tantos possim superare labores.
Hic Helenus, cæsis primùm de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittásque resolvit
Sacrati capitis; méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo *p* suspensum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos.
Nate deâ, (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
b Sortitur, volvítque vices; is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior *r* hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinósque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit *s* invia terris.
Antè & Trinacriâ *t* lentandus remus in unda,
Et *u* salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æ æque insula Circes,
Quàm tutâ possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
His autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.

k *Convivio, ut Ter. in Eunuch.*
l *Ab effectu, pro tumefaciente.*
m *Al. Tripodas, Clarii lauros. Vult autem Ser. per lauros oracula intelligi.*
n *Pro, omnis religio prosperum dixit cursum, per hypallagen.*
o *Longè positas.*
p *Sollicitum & attentum, S. suspensum, numine plenum.*
q *Disponit, Ordinat Alluſit.*
ad sortes Apollinis, cujus est sacerdos.
r *Malè Serv. exp. vicina.*
s *Superatu difficilis.*
t *In Siculo mari navigandum, quo remi lententur, & curventur, & flectantur. Unde lenti ditti Catullo... lentos incurvans gurgite remos.*
u *Tyrrheni & Adriatici maris.*

Hic

Hic & narytii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis x Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa y Petilia muro.
Quin ubi transmissa steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves,
Pupureo z velare comas adopertus amictu;
Nequa inter sanctos ignes, a in honore deorum,
Hostilis facies occurrat, & b omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in relligione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & c angusti rarescent claustra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu, dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vastâ convulsa ruinâ,
(TANTUM ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt; cùm d protinus utraque tellus
Vna foret, vênit e medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arváque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras
Erigit alternos; & sydera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
f Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus; postrema immani corpore g Pristis,
Delphinum caudas utero h commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
i Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud tibi, nate deâ, præque omnibus unum,
Prædicam, & repetens iterùmque iterúmque monebo.
Junonis magnæ primúm prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus k supera donis: sic denique l victor
Trinacriâ fines Italos mittère relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
m Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis;
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub imâ
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,

x *Melibœensis, à Melibœa urbe Thessaliæ; Alii, Magnesiæ.*
y *Lucanorum metrop. Straboni.*
z *Imper. pass.*
a *inter sacrificandum.*
b *Sacrificii ordinem rumpat.*
c *Quia à continenti 3000 pass. distat, est autem proment. Sicil.*
d *Continuè, adverb. loci.*
e *In medium.*
f *Primæ partes corporis, τὰ πρῶτα, ὤνθρωπος. Sic postr. τὰ ἔχατα.*
g *Balæna. πρίστης.*
h *Commissas habens, id est adaptatas, vel junctas.*
i *Immorantem.*
k *Expugna ejus animum, & coge tibi esse benevolum.*
l *Voti compos.*
m *Consecratos lacus, Avernum & Lucrinum.*

Digerit in numerum, atque antro seclusa reliquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem, verso tenuis cùm cardine ventus
n *Janua aperta:* Impulit, & teneras turbavit *n* janua frondes;
id est, Per januam apertam ingressum ventus. Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
o *Inconsulti* Hîc tibi nequa morâ fuerint dispendia tanti,
abeunt, sedémque odêre Sibyllæ. (Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas;
Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella.
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet; cursúsque dabit venerata secundos.
Hæc sunt quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade agè, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
p *Hîc ult. syllaba prod. rationc finalitatis.* Dona dehinc auro *p* gravia sectóque *q* elephanto
Imperat ad naves ferri; stipátque carinis
q *Ebore.* Ingens argentum, Dodonæósque lebetas;
Loricam consertam hamis, auróque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi: sunt & *r* sua dona parenti.
r *Apta ætati.* Addit equos, additque duces:
s *Secundo, ut Gr. dic.* Remigium supplet; socios simul instruit armis.
At Ser. simpliciter exp. flanti. Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora nequa *s* ferenti.
t *Qui dignus es habitus.* Quem phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio, Anchisa, Veneris t dignate superbo,
u *Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis.* Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc aripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est:
x *Prosequor sermonem.* Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (ait) ô felix nati pietate: quid ultra
x Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minùs Andromache, digressu mœsta supremo,
y *Al. Sub tegmine.* Fert picturatas auri y sub tegmine vestes,
z *Tanta munera dat quanta merebatur Ascanius.* Et Phrygiam Ascanio chlamydem; z nec cedit honori;
Textilibúsque onerat donis, ac talia fatur.
a *Hom. μνῆμα Ἑλένης χειρῶν.* Accipe, & hæc manuum tibi quæ a monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
b *Vult dictum, ut à Val. Fl. Nec spes ulla super.* Conjugis Hectoreæ; cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei b super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
At Ser. Valde, vehementer. Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis,

Vivite

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper *c* cedentia retro,
Quærenda: effigiem Xanthi Trojámque videtis,
Quam vestræ fecêre manus; melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit *d* minùs obvia Graiis.
Siquando Tibrim vicináque Tibridis arva
Intrâro, gentíque meæ data mœnia cernam,
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos
Epiro *e* Hesperiâ quibus idem Dardanus autor,
Atque iidem casus; unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam
f Sortiti remos; passímque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat;
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo;
Arcturum, pluviásque Hyadas, geminósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi *g* signum: nos castra movemus,
Tentamúsque viam, & velorum pandimus alas.
Jámque rubescebat stellis Aurora fugatis;
Cùm procul obscuros colles humilémque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera *h* coronâ
Induit, implevítque mero; divósque vocavit,
Stans celsa in puppi,
Dii maris, & terræ, tempestatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portúsque patescit
Jam proprior, templúmque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eôo fluctu curvatur in arcum;
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes;
Ipse *i* latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque à littore templum.
Quattuor hic (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises; Bellum, ô terra hospita, portas:

c Ut Italiam fugientem alibi dicit.

d Minùs obnoxia Græcorũ injuriæ.

e Græcorũ more, pro Dardanus. ἐσπερόθεν. Serv.

f Sorte partiti officia remigandi.

g Faculam elevavit; ut, Flammas cum regia puppis extuleras.

h Aut usque ad summum Implevit, aut revera coronavit.

i Procul intuentibus: ut paulo antè, — patescit Jam propior.

Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur,
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait: tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit *k* ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ *l* maxima, ritè
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora; continuò, perfectis ordine votis,
Cornua velatarum *m* obvertimus antennarum,
Grajugenûmque domos suspectàque linquimus arva,
Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti
Cernitur: attollit se diva Lacinia contrà,
Cauloniique arces, & *n* navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna.
Et gemitum ingentem pelagi, pulsatáque saxa
Audimus longè, *o* fractáque ad littora voces;
Exultántque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises; Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat,
p Eripite, ô socii, paritérque insurgite remis.
Haud minus ac jussi faciunt: primùsque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite; & iidem
Subductâ ad manes imos descendimus undâ.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedêre:
Ter spumam elisam & *q* rorantia vidimus astra.
Interea *r* fessos *s* ventus cum Sole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris,
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse; sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis:
Interdúmque atram *t* prorumpit & æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ;
Attollítque globos flammarum, & sydera lambit:
Interdum scopulos avulsáque *u* viscera montis
Erigit Eructans, liquefactáque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi *x* semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam expirare caminis;
Et, fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum det causa videmus:
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus *y* æthrâ
Syderea polus; obscuro sed nubila cœlo,

k Lætabundos.

l Dixerat enim --præque omnibus unum prædicam.

m Ut cursum mutaremus.

n Naufragia afferens.

o Quæ cessant, cùm fluctus ad littora sunt fracti.

p Hoc periculo, insurgentes remis.

q Irrorata.

r Remigando.

s Ventus cecidit, cadente simul Sole.

t Evomit.

u Saxa & viscera.

x Pro semiustum, quasi semianimis sit Encel. Al. leg. semiustum.

y Per splendorem æthereis.

Et

Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eõo,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm subitò è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandáque cultu
Procedit, suppléxque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, z immissáque barba,
Consertum tegmen spinis; at a Cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque, ubi Dardanios habitus, & Troïa vidit
Arma procul, paulùm aspectu conterritus hæsit,
Continuítque gradum; mox sese ad littora præceps
Cùm fletu precibùsque tulit. Per sydera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.
b Hoc sat erit. Scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates;
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
c Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur.
Sum patria ex Ithacâ, comes infelicis Ulyssei,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (d manssissétque utinam fortuna) profectus.
Hic me, dum e trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro,
Deseruêre. Domus f sanie dapibúsque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altáque pulsat
Sydera, (dii talem terris avertite pestem)
Nec g visu facilis, nec dictu affabilis ulli;
Viscéribus miserorum & sanguine vescitur atro,
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro
Prensa manu magnâ, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, sanióque aspersa natarent
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Mandaret. & tepidi tremerent sub dentibus artus:
Haud impunè quidem; nec talia passus Ulysses,
Oblitúsve i sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam k simul expletus dapibus, vinóque l sepultus,

z *Promissa, prolixa.*
a *Ut dicitur Gr.* ἄλλα *vel* πάλλα *pro* κατὰ τὰ ἄλλα.
b *Ut postea,* ---*satis est gentem effug. nefad.*
c *Pro, Dilaceratum spargite; Me dilaceratæ, & membr. sp.*
d *Manss. utinam genitor, quamvis pauper.*
e *Suidam hic malè exp. Festini.*
f *Corrupto occisorum sanguine.*
g *Cujus ne aspectum quidem facilè quis sustineat.*
h *Ser. Expersa, quod exp. Madefacta. Nam si aspersa dixerit, (inquit) id est, irrorata, tapetibus & hyperbole junguntur.*
i *Artis suæ. Versutiæ suæ.*
k *Simulac.*
l *Ut, Invadunt urb. vino somnóq; sepultam.*

Cervicem

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frustra cruento,
Per somnum, commista mero; nos magna precati
Numina, sortitíque vices, unà undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torvâ solum sub fronte latebat,
Argolici *m* clypei aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantúsque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent,
Cùm vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra, domósque traho, vastósque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitúmque pedum vocémque tremisco:
Victum infelicem, bacchas, lapidosáque corna,
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primùm ad littora classem
Conspexi venientem; huic me, quæcunque fuisset.
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque absumite letho.
Vix ea fatus erat; summo cùm monte videmus
Ipsum inter pecudes vastâ se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monstrũ horrendũ, *n* informe, ingens, cui lumẽ ademptũ.
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas,
Solaménque mali: *o* de collo fistula pendet.
Postquam alros tetegit fluctus, & ad æquora vênit,
Luminis effossi fluidum lavit indè cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditúrque per æquor
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul indè fugam trepedi scelerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitíque incidere *p* funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum *q* vocis vestigia torsit.
Verùm, ubi nulla datur *r* dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo;
Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes
Intremuêre undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvísque immugiit Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes *ſ* nequicquam lumine torvo

m De magnis & tot. clyp. Arg. intell. totum corpus circumteg. unde Hom. ἀσπιδὸς ἀμφιβρότης.

n Quidam exp. Deformes; sed malim quòd sit contra omnem cõsuetam formam.

o Hec verba, De collo fist. pend. videntur notha. Tib. Don. ea non agnoscit, sicut nec codices quidam

p Navis retinaculum.

q Remigii.

r Anxia quadam aviditate manum in navem injicere. Al. leg. Dextrâ attrectare.

ſ Quia ex loco tam longinquo nocere non poterant.

Ætnæos

Ætneos fratres cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus, aut corniferæ cypariſſi
Conſtiterant, ſylva alta Jovis lucúſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà, juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter, utramque viam lethi, diſcrimine parvo,
t Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaróſque ſinus, Tapſúmque jacentem.
Talia monſtrabat u relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyſſei.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſupter mare; qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci juſſi veneramur: & indè
Exupero præpingue ſolum x ſtagnantis Heloti.
Hinc altas cautes projectáque ſaxa Pachyni
Radimus; & ſatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloï,
Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus indè y Agragas oſtentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Téque datis linquo ventis, palmoſa Selinus,
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit: hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
(Heu!) genitorem, omnis curæ caſúſque levamen,
Amitto Anchiſen: hic me, pater optime, feſſum
Deſeris, (heu!) tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, curſúſque docebat:
Conticuit tandem, factóque hic fine quievit.

t *Ni pro Ne, Placuit ne ten. curſ. inter utr. viam modico mortis interſtitio, id eſt, Syl. atque Char.*

u *Renavigans.*

x *Qui ſuperfunditur campis, ut Nilus.*

y *Mons muro cinctus, in cujus ſumma parte oppidum.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido, amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejúsque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere; quóque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas & Dido venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò, diffugiunt: Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis omnibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarbæ, Getulorum regis, (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneã jubétque ut, relictâ Africâ, in Italiam navigét. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clàm per socios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat; precibúsque & lacrymis, tum per seipsam tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas, iterum in somnis à Mercurio admonitus, intempestâ nocte anchoras solvit. Illa, doloris impatiens, in editissima ædium parte simulatione sacrorum ingentem pyram extulit; ablegatáque Barce Sichæi nutrice, nè quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi conscíscit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Ai regina gravi Veneris jam carpitur igne,
Consulitur soror Anna: placet succumbere amori,
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clàm fœdera jungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine divûm
Æneas classémque fugæ sociósque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari:
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas;
Concenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annáque suadet
Nubere: junguntur, nimbo cogente, sub antro.

Incusat

Incusat precibus patrem contemptus Iarbas.
Navigat Æneas jussu Jovis: illa, dolore
Impatiens & amore, necem sibi protinus infert.

Aliud Monostichon.

Uritur in quarto Dido, flammásque fatetur.

Aliud.

Quartus item miseræ duo vulnera narrat Elisæ.

AT Regina, gravi jamdudum *a* saucia *b* curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbeâ *c* lustrabat lampade terras,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm sic unanimem alloquitur male-sana sororem.
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit: heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotúmque sederet,
Nè cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam *e* primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæsum thalami tedæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna, (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
f Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, nóctémque profundam,
g Antè, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulcro.
Sic effata, *h* sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert. O luce magis dilecta sorori,
Soláne pepetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec *i* præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare *k* sepultos?
Esto: *l* ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Libyæ non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductorésque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?

a Saucia mens amore.
b Duras curas, de curis amoris dicit.
c De Sole, Flammis opera omnia lustrat. Ser. hic illustrabat, purgabat.
d Quis, est hic admirantis.
e Spe perpetui amoris frustrata sum. Ser. pro Decepit & fefellit.
f Impulit & labare fecit. Vel, impellendo seu impulsu lab. f.
g Vacat antè, cùm præcedat priùs. Sed ita Hom. geminat interdum πρίν.
h Cavitatem oculorum.
i Ut δῶρ' Ἀφροδίτης, Hom.
k Sepultum maritum Sich.
l Ægr. mœrore. Quidam Ægram mariti dixit. i. ob maritum.

Nec

Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ *m* infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
n Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ,
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
p Quam tu urbẽ, soror, hanc cernes! quæ surgere regni
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modò posce deos veniam; sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
Dum pelago desævit *r* hyems, & aquosus Orion;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
s Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo;
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante *t* ora deûm pingues spatiatur ad aras,
u Instauratque diem donis; pecudúmque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? *x* est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
y Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens: qualis conjectâ cerva sagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor *z* agens telis, liquitque volatile ferrum.
a Nescius: illa fugâ silvas saltúsque peragrat
Dictæos; hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniásque ostentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit;
Iliacósque iterum demens audire labores
Exposcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi *b* digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadéntque cadentia sydera somnos,
Sola domo mœret vacuâ, stratísque *c* relictis
Incubat: illum *d* absens absentem auditque videtque:
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.

m *Ut lib. 2. Justitiáque dedit gentes frænare superbas.*
n *Libyæ pop.*
o *Cui vincla jugalia curæ, ut paulo pòst.*
q *Quam pro quantam. Sic quæ, quanta.*
q *Pete à diis ut concedant, atq; adeò da operam rei divinæ, deósque precare. Sic mox, pacem exquirunt.*
r *tempestas, ut alibi.*
s *Al. frugiferæ. Sed rectius Legiferæ, id est, Θεσμοφόρῳ. Nam Dido urbi quam fundabat leges erat daturæ.*
t *Simulacra.*
u *Quia jam antea sacrificaverat.*
x *Edit; ut, Vulnus alit venis.*
y *Carpitur igni: ut in principio hujus libri.*
z *Persequens.*
a *Ignotus, latens.*
b *Digressi à toris in quibus quisque accubuerat.*
c *Ab Æneа.*
d *Ut, Hærent infixi pectore vultus. Verbáque.*

Non cœptæ aſſurgunt turres; non arma juventus
Exercet, portúſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatàque machina cœlo.
Quam ſimulac tali perſenſit e peſte teneri
Chara Jovis conjux, f nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.
Egregiam verò laudem & ſpolia ampla referris
Túque puérque tuus: magnum & memorabile nomen,
Una dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeò fallit, g veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactóſque Hymenæos
Exercemus? habes totâ quod mente petîſti:
Ardet amans Dido, traxítque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum paribúſque regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaléſque tuæ Tyrios permittere h dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente loquutam,
Quò regnum Italiæ Libycas i averteret oras)
Sic contrà eſt ingreſſa Venus. Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror, ſi Jupiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
k Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; ſequar. Tum ſic excepit regia Juno.
l Mecum erit iſte labor: nunc quâ ratione quod inſtat
Confieri poſſit paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas unâque miſerrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſque m retexerit orbem.
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum n trepidant alæ, ſaltúſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Devenient: adero; & o tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriámque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adverſata, petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
Oceanum interea ſurgens Aurora reliquit:
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, p plagæ, lato venábula ferro,
Maſſylique ruunt equites, & odora canum vis.

e *Ut, falláſque veneno.*
f *Adverſâ famâ æquè atque amore laborare.*
g *Ut lib. 1.... & vereor quo ſe Junonia vertant Hoſpitia.*
h *Dextræ, pro fidei.*
i *Al. adverteret.*
k *In unum populi corpus coaleſcere.*
l *Meus erit iſte labor tentandi ejus animum & explorandi.*
m *Quem nox tegebat.*
n *Feſtinant equites.*
o *Si eti am tuum ſubſequatur fideliter officium.*
p *Nomini generali ſubjecta eſt ſpecies.*

Reginam

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamyden circumdata limbo;
Cui pharetra ex *q* auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites & lætus Iülus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, *r* atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthíque fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit, Apollo,
Instaurátque choros; mistíque altaria circum
Cretésque Dryopésque fremunt, pictíque Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollíque *s* fluentem
t Fronde premit crinem *u* fingens atq; implicat auro;
Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: aliâ de parte patentes
x Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montésque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jámque hos cursu, jam præterit illos;
Spumantémque dari pecora inter *y* inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit: insequitur commistâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
z Dardaniúsque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiêre: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Deveninnt: prima & Tellus & a pronuba Juno
Dant signum: fulsêre ignes, & conscius æther
Connubii; summóque *b* ululárunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi primúsque malorum
Causa fuit: neque enim specie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplò Lybiæ magnas it fama per urbes:
FAMA, malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo.
Parva motu primò, mox sese attollit in auras;
c Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque sororem
Progenuit

q Al. humero.
r Comitatum suum.
s Fluentum unguento, unguentatum Serv.
t Lauri.
u Componens.
x Celeriter transeunt.
y Non repugnantia; ut, --- sternuntur inertia passim Corpora.
z Ascanius.
a Ut, Túque harum interpr. curarum & conscia Juno.
b mortem hoc connubium sequuturam significantes.
c Nec humili fortunæ parcit, nec superiori: ita Serv. Sed potius signif. eam ex parva in immensum crescere.

Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis: (mæ,
Monſtrũ horrendũ, ingens, cui, quot ſunt corpore plu-
Tot vigiles oculi ſubter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures,
Nocte volat cœli medio terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos: aut *d* ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, ac magnas territat urbes:
Tam ficti pravique tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc *e* hyemem inter ſe luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virũm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, *f* raptâ Garamantide nymphâ,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras poſuit, *g* vigilémque ſacravérat ignem,
Excubias divũm æternas, pecudúmque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi, & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, *h* media inter numina divũm,
Multa Jovem manibus ſupplex orâſſe ſupinis.
Jupiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
i Aſpicis hæc? an te, genitor cùm flumina torques,
k Necquiquam horremus? *l* cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & *m* inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit, cui littus arandum,
Cuíque loci leges dedimus, connubia noſtra
Repulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille *n* Paris cum *o* ſemiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinémque *p* madentem
Subnixus, *q* rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis aráſque tenentem
Audiit omnipotens, oculóſque ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniámque ducem (Tyriâ Carthagine qui nunc
r Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.

d *Per domos nobilium, & per aulas regum.*

e *Hyemem totam genio indulgere. Sic Naſo, Et vacuus ſomno noctem, quàm longa, peregi.*

f *Stuprata.*

g *Sign. Iarbam condidiſſe templũ Jovis Ammonis quod apud Gar. oraculo nobile erat, & lucernam ignis inextincti habebat.*

h *Ac ſi diceret, diis teſtibus.*

i *Curas hæc?*

k *Hoc ex Epic. ſententia.*

l *Quorum origo non apparet, quorũ cauſa nos latet.*

m *Vi omnino caventia tonitrua.*

n *Paridi ſimiliter raptor.*

o *Ut, O verè Phrygiæ; neque enim Phryges.*

p *Fluentem ſuprà de Apol.*

q *Raptâ Didone, ut Paris raptâ Helenâ.*

r *Moratur, & terit tempus.*

Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui ſ gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
t Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſuâ molitur laude laborem;
Aſcanióne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: hæc ſumma eſt; hic noſtri nuncius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido u pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hâc animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit;
Dat ſomnos, adimitque, & lumina morte x reſignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jàmque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum aſſiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulſatur, & imbri.
Nix humeros infuſa tegit; tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primùm paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit; y avi ſimilis quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlùmque volabat,
Littus arenoſum Libyæ, ventòſque ſecabat,
z Materno veniens ab avo, Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus Iaſpide fulvâ
a Enſis erat, Tyrióque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris; divis quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
b Uxorius urbem
Extruis (heu!) regni rerúmque oblite tuarum,
Ipſe deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet;
Ipſe hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tuâ moliris laude laborem;

Aſcanium

ſ *Ut, Hinc popul. latè regem.*
t *Proderet. propagaret. Vel, Faciis oſtenderet ſe genus à Teucro ducere, ab eo non degenerans.*
u *Celeritate pari ventis: ut Homer.* ἅμα πνοιῇσ ἀνίμοιο.
x *Ex Rom. more, quo mortuis oculi in rogo aperiebantur, qui antè domi clauſi fuiſſent.*
y *Mergo.*
z *Quia natus Maiâ Atlantis filiâ.*
a *Pro vagina.*
b *Uxori nimium indulgens, Uxori obſequens; qui Gr.* γυναικοκρατούμενος.

Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iüli
Reſpice, cui regnum Italiæ Romanáque tellus
Debentur. Tali Cyllenius *c* ore loquutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas aſpectu obmutuit *d* amens,
e Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulcéſque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperióque deorum.
(Heu! quid agat? *f* quo nunc reginam ambire furentẽ
Audeat affatu? & quæ prima exordia ſumat?)
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partéſque rapit varias, pérque omnia verſat.
Hæc *g* alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea Sergeſtúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Claſſem aptent taciti, ſociòſque ad littora cogant,
Arma parent, & quæ ſit rebus cauſa novandis
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollíſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocyùs omnes
Imperio læti parent: ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (QUIS fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motúſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: *h* eadem impia Fama furenti
Detulit armari claſſem, curſúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieaterica Baccho
Orgia, *i* nocturnúſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro.
Diſſimulare etiam ſperâſti, perfide, tantum
Poſſe nefas? tacitúſque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris *k* ſydere claſſem?
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
l Crudelis! Quid ſi non arva aliena, domóſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret?
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas, dextrámq; tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ *m* nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miſerere domûs labentis, & iſtam
Oro (ſi quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadúmque tyranni

c *Ore pro oratione; vel, Talia loq. ore.*
d *Conſternatus & attonitus, ut alibi.*
e *Alibi ſtetérúntque comæ.*
f *Quibus blanditiis circumvenire.*
g *Alternis modò hoc modo illud conſiliũ capiendi.*
h *Quæ ad Iarbã paulo antè nuntia venerat.*
i *Quòd ille noctu celebr. Ex Cith. autem monte clamor veluti numinis Bacchas vocabat.*
k *Tempore.*
l *In teipſum odio meî.*
m *Non pudoreṁ, non regnum. Dixerat enim. Antè pudor quã te violem.*

Odère, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ solâ sydera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum [n] nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem siqua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, siquis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, [o] qui te tantùm ore referret;
Non equidem omnino [p] capta aut deserta viderer.
Dixerat: ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & [q] obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert. Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam; nec meminisse pigebit Elissæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquor: nec ego [r] hanc abscondere furto
Speravi (nè finge) fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
[s] Auspiciis, & [t] sponte meâ cómponere curas;
Urbem Trojanam primùm dulcésque meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,
Et [u] recidiva manu posuissem Pergama victis.
Séd nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussêre capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, [x] quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque [y] injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Jove missus ab ipso.
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi.
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus autor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.

Nam

n *Quæ te conjugē vocabam, nunc hosp. tantùm vocare possum.*

o *In quo tui saltem imaginē haberem. Quidam intell. Referret te ore tantū, non item moribus.*

p *Capta, pro captiva.*

q *Obstinatus.*

r *Hanc sub. profectionem Ita Ser. non, hanc fugam. Atque ita à præced. separāda hæc esset, Ne finge fugam.*

s *Ut vellem, ut optarem.*

t *Meo arbitratu deliberare.*

u *Post casum restituta.*

x *Noctésque diésque.*

y *Injuriā quam illi facio. Ob famil. Juliam, cui fatis imper. debitum fuisse poeta canit: in gratiam Cæs.*

Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miſeratus amantẽ eſt?
Quæ quibus anteferam? jamjam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
z NUSQUAM tuta fides. Ejectum *a* littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
b Amiſſam claſſem, ſocios à morte reduxi.
Heu! furiis incenſa feror. *c* Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo
Interpres divûm fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat: neque te teneo, neque dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis (ſi quid pia numina poſſunt)
Supplicia hauſurum ſcopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum: ſequar atris ignibus abſens:
Et cùm frigida mors animâ ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero; dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, *d* & auras
Ægra fugit: ſéque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere: ſuſcipiunt famulæ, collapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnóque animum labefactus amore,
Juſſa tamen divûm exequitur, claſſéque reviſit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celſas
Deducunt toto naves; natat uncta carina:
Frondentéſque ferunt remos, & robora ſylvis
Infabricata, fugæ ſtudio.
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectóque reponunt,
e It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle anguſto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Caſtigántque moras: opere omnis ſemita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
Quóſve dabas gemitus, cùm littora fervere latè
Proſpiceres arce ex ſummâ, totámque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe AMOR! quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & ſupplex animos ſubmittere amori:

z *Non tutum eſt quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri.*
a *Littore excepi, Vel littore egentẽ.*
b *Renovavi, vel reparavi.*
c *Nunc prætexit Apollinem, &c.*
d *Non reſpirat, exanimata.*
e *It nigrum campis agmen, Enniihemiſtichium de elephantis quo antè Accius unus erat de Indis.*

Nè quid inexpertum, fruſtra moritura, relinquat,
Anna, vides toto properari littore circùm;
Undique convenère: vocat jam carbaſus auras:
Puppibus & læti nautæ impoſuêre coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre, ſoror, potero: miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi: ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus;
Sola viri *f* molles aditus & *g* tempora nôras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, claſſémve ad Pergama miſi;
Nec patris Anchiſæ *h* cineres manéſve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Expectet facilémque fugam ventóſque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec *i* pulchro ut Latio careat, regnúmque relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam, (miſerere ſororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.
Talibus orabat: taléſque miſerrima fletus
Fértque refértque ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas *k* tractabilis audit.
Fata obſtant, placidáſque viri deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
l Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant, it ſtridor, & altè
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes;
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantùm radice in Tartara tendit:
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur *m* inanes:
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; tædet cœli convexa tueri.
u Quò magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendam dictu) latices nigreſcere ſacros;
Fuſáque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis *o* antiqui, miro quod honore colebat,
p Velleribus niveis & feſtâ fronde revinctum,
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cùm terras obſcura teneret;

f *Facilet.*
g *Quibus facilè ad eum patebat aditus. Ut alibi, molliſſima fandi Tempora.*
h *Nam ſepulchra violare, cineréſq; eorum diſſipare, maximum ſcelus habebatur.*
i *Quod tã pulcrũ illi videtur, ut omnia ei poſtponat.*
k *Exorabilis.*
l *Flantes ex Alpibus.*
m *Nihil proficientes.*
n *Vidit quod in cauſa eſt quò magis, &c.*
o *Aut prioris, aut chari.*
p *Quia nubentes puellæ venientes primò ad limen mariti, poſtes ornabã. laneis vittis*

Soláque

Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipſe furentem
q In ſomnis ferus Æneas; ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam. & Tyrios deſertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et r Solem geminum, & duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris
Cùm fugit, ſ ultricéſque ſedent in limine diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus ſecum ipſa modúmque
Exigit; & mœſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat.
Inveni, germana, viam (t gratare ſorori)
Quæ mihi reddat u eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta Solémque cadentem
Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus x aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epuláſque draconi,
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferúmque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas;
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſydera retro;
Nocturnóſque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor, chara, deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige; & y arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, z exuviáſque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas: abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtrátque ſacerdos.
Hæc effata ſilet; pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis a prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet b quàm morte Sichæi.
Ergò juſſa parat.
At regina, pyrâ penetrali in ſede ſub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice ſectâ,
Intenditque locum ſertis, & c fronde coronat
Funereâ; ſupèr exuvias, enſémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri,

q *Pro, in ſomniis id eſt, vigiliis.*
r *Ex Euripide.*
ſ *Quia apud Æſchylum templum Apol. non ingred. Furiæ, ſed Or. in limine expectant.*
t *Grat. Antiq. pro Gratulare.*
u *Illum meum amatorem.*
x *Conſertum, conſperſum.*
y *Enſem; ut mox, enſémque relictum.*
z *Veſtes.*
a *Tegere, Abſcondere. Vel per hypallag. pro Prætex. nova ſacra funeribus.*
b *Quam contigerant morte Sich.*
c *Verbenis, quæ in ſacro nocturno erant funereæ, ut à cupreſſo, non è læta fronde.*

Stant aræ circùm; & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebúmque, Chaósque,
d Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Averni,
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus e amor.
Ipsa molâ, manibúsque piis, altaria juxta,
Unum exuta f pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos & conscia fati
Sydera; tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, justúmque memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvæque & sæva quiérant
Æquora; cùm medio volvuntur sydera lapsu;
Cùm tacet omnis ager; pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa; nec unquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit: g ingeminant curæ, rursúsque resurgens
Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ita corde volutat.
En, quid agam? rursúsne procos irrisa priores.
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata h maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
i Jussa sequar? k quiáne auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
Irrisam accipiet? nescis, (heu!) perdita, necdum
l Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu, lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
m Nec licuit thalami expertem n sine crimine vitam
Degere, more feræ? tales nec tangere curas?
Non servata fides o cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.

d *Quia pingi triformis solebat, & tribus speciebus animalium invocabatur.*
e *Medicamentum amorem concilians. Philtron, quod hippomanes vocatur.*
f *Sic apud Nas. ----vestes induta recinctas, Nuda pedem.*
g *Ingeminantur, augentur.*
h *In maritos, quorum nuptias dedignata sum.*
i *Quæ eis à Jove jussa sunt.*
k *An quia juvat, &c. q. d. Quasi verò mihi prosit eos esse à me lev. aux. & stet, &c.*
l *Trojanæ. Sic Laomedontiadæ, l. 3. ad perfidiam respicit Laomedontis.*
m *Nonne licuit?*
n *Sine crim. ut suprà,---succumbere culpæ.*
o *Cin. Sich. pro Sichæo. S. Alii interpungunt post cineri.*

Huic

Huic ſe forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſúſque ità viſa monere eſt,
(Omnia Mercurio ſimilis, vocémque, colorémque,
Et crines flávos, & membra decora juventæ:)
Nate deâ, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec quæ circumſtent te deinde pericula cernis,
Demens? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirúmque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, ſæváſque videbis
Collucere faces, jam *p* fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age, rumpe moras. VARIUM & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum verò Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſociósque *q* fatigat:
Præcipites *r* vigilate, viri, & conſidite tranſtris;
Solvite vela citi: deus, æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortóſque incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte deorum
Quiſquis es, imperióque iterum paremus ovantes.
Adſis, & placidúſque juves, & ſydera cœlo
Dextra feras. Dixit, vaginâque eripit enſem
t Fulmineum, ſtrictóque ferit re.inacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet, rapiúntque, ruúntque;
Littora deſeruêre; latet ſub claſſibus æquor;
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina, è ſpeculis ut primùm albeſcere lucem
Vidit, & *u* æquatis claſſem procedere velis,
Littoráque & vacuos ſenſit ſine remige portus.
Térque quatérque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventéſque abſciſſa coma, Proh Jupiter! ibit
Hic, (ait) & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient? totáque ex urbe ſequentur?
Diripiéntque rates alii navalibus? ite;
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos. (tat?
x Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania mu-
Infelix Dido? nunc te *y* fata impia tangunt.
Tum *z* decuit, cùm ſceptra dabas. En dextra, *a* fidéſque,
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſque epulandum apponere menſis?

p *Aut Syßole, aut Metaplaſm. Conjug.*
q *Excitat urgens.*
r *Evigilate.*
t *Quidam exp. Flumìnis modo reſplendentem.*
u *Feliciter plenis ſine motu aliquo.*
x *Quia loquitur abſentibus.*
y *Fata illùm impii; ut ſuprà Æn. vocavit impium. Aliàs facta.*
z *Decuit talia loqui, vel cogitare.*
a *Fidéſque illius quem aiunt port. &c.*

Verùm

Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna: *fuiſſet*:
Quem metui moritura? faces in *b* caſtra tuliſſem:
Implêſſémque foros flammis, natúmque patrémque
Cum genere extinxem; memet ſupèr ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Túque harum interpres curarum & conſcia Juno,
c Nocturniſque Hecate triviis ululate per urbes,
Et diræ ultrices, & dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces: Si tangere portus
d Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt,
Et ſi fata Jovis poſcunt, *e* hic terminus hæret;
f At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videátque indigna ſuorum
Funera; nec, cùm ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optatâ luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor, hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris exoſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferróque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires;
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent *g* ipſique nepotes.
Hæc ait, & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
(Namque ſuam patriâ antiquâ cinis ater habebat)
Annam, chara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem;
Dic corpus properet *h* fluviali ſpargere lymphâ,
Et pecudes ſecum & monſtrata *i* piacula ducat:
Sic veniat: túque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra *k* Jovi Stygio, quæ rité incepta paravi,
Perficere eſt animus, finémque imponere *l* curis;
Dardanii que *m* rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum *n* ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos; enſémque recludit
Dardanium, *o* non hos quæſitum munus in uſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes notúmque cubile
Conſpexit, paulùm lacrymis & mente morata,

Incubuitque

b *Claſſem*: *ut*, *---nos eaſtra movemus.*
c *Quòd ſacra illi hærent noctu in triviis. Unde Trivia, ut Græc. τριοδῖτις.*
d *Ut Græc. μιαιφόνον κεφαλὴν dicunt.*
e *Hoc immutabile eſt, immotum manere debet, ut termini agrorum immoti manent.*
f *Saltem hoc meis precibus concedite, ut bello aud. pop. &c.*
g *Ipſi quoq; nep.*
h *Ut in ſacris quæ fiebant diis inferis.*
i *Ea quibus ad expiationem opus eſt.*
k *Jovi St. plutoni.*
l *Quia ſacris inferuis amor. & curas ſolvi credebant.*
m *In quo ejus imago fuerat.*
n *Non re, ſed ſtudio celerebat gradum.*
o *Quod cùm daret Æneas, nihil tale cogitaverat futurum.*

Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata deúſque ſinebant,
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit *p* imago.
Urbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico á fratre recepi.
Felix (Heu!) nimiùm felix, ſi littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit; & os impreſſa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: *q* ſic? ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat *r* omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collaptam aſpiciunt comites, enſémque cruore
Spumantem, ſparſáſque manus: it clamor ad alta
Atria; concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt; reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
ſ Culmina pérq; hominum volvantur, pérque deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror *t* fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, *u* fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primùm deſertæ *x* querar? comitémne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata *y* vocáſſes:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tuliſſet.
His etiam *z* ſtruxi manibus, patriósque vocavi
Voce deos, ſic te ut *a* poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti te méque, ſoror, populúmque, *b* patrésque
Sidonios, urbémque tuam: date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſiquis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos,
Semianimémque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitóque innixa, levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem ingemuitque repertâ.
Tum *c* Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficiléſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexóſque reſolveret artus.
Nam quia *d* nec fato, *e* meritâ nec morte peribat,

p *Ex opinione Ennii animas ad inferos deſcendere non credentis, ſed quædam ſimulacra. Eademque fuit & Homeri.*
q *Ita Serv. Alii, Sic ſic juvat, &c.*
r *Omnia (non omnia, ut in multis edit.) id eſt, Mors noſtra illi diſcedenti ſit ominoſa.*
ſ *Per tecta domorum & templorum.*
t *Cruentans.*
u *Id cogitabas?*
x *Querárne quòd cum. ſor. ſpreveris?*
y *Vocare me debuiſſes, vel debueras.*
z *Regum iſtum.*
a *Exanimatâ. Ita Serv. ſed potius, Sic ad mortem compoſitâ.*
b *Senatum Carthaginenſem.*
c *an: pronuba, aut inferna, ut Ser. ait. Sed potius de ſupera, quæ eſt pronuba.*
d *Quæ violenta ſunt, non videntur fato evenire,*
e *Pro, naturali.*

Sed

Sed miſera ante diem, ſubitóque accenſa furore;
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: *f* Hunc ego Diti
Sacrum *g* juſſa fero, téque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

f Hunc crinem.
g A Junone.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER V.
ARGUMENTUM.

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempeſtatis in Siciliam defertur; ubi ab Aceſte benignè exceptus, manibus Anchiſæ patris, quem ſuperiore anno, eodem die, apud Drepanum ſepeliverat, anniverſarium ſacrum facit, ludóſque apud tumulum ejus inſtituit, ſuáque victoribus præmia decernit. Navali certamine vincit Cloanthus. Euryalus, Niſi dolo, curſu ſuperat. Entellus ſenex Daretem juveniliter ſe jactantem cæſtu vincit. Sagitandi peritiâ ſuperat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatiſque habitâ ratione, Aceſte decernuntur, cujus ſagitta in aerem emiſſa ſubitò exarſerat. Aſcanius, in honorem Anchiſæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equeſtres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in claſſem conjiciunt, quatuórque naves exurunt, cæteræ ſubitâ à Jove immiſſâ pluviâ incendio ſunt ereptæ. Nocte ſequenti Anchiſes, Æneæ filio in ſomnis apparens, Jovis verbis admonet, ut Nautæ conſilium ſequutus, mulieres imbelle que ſenes in Sicilia relinquat, ipſe cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam navigat, Sibillæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu ad ſe in campos Elyſios eſſe perventurum, ubi & poſteritatis ſuæ ſeriem omniúmque inſtantium bellorum diſcat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, opidum in Sicilia condit nomine Aceſtam: eò & matrum & ſenum bello inutilium coloniam tranſcribit: ipſe cum exercitûs robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, navigantì

Æneæ

Æneæ mare tutum præſtat. Palinurus in tanto ſecuritate ſomno ſuccumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejúſque vicem ſupplet Æneas.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Navigat Æneas; Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios, unà hoſpes Aceſtes:
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium eſt cunctis ardens delapſa ſagitta.
Iris, anum Beroën habitu mentita ſenili,
Incendit naves, ſubitus quas vindicat imber.
In ſomnis pater Anchiſes quæ bella gerenda,
Quóque duce ad manes poſſit deſcendere, monſtrat.
Tranſcribit matres urbi populúmque volentem.
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Æneam: tumulóque patris perſolvit honorem.
Tum cogit naves incendere Troadas Iris.
Troës ibi linquunt ſocios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in undis.

Aliud Monoſtichon.

Quintus habet ludos, & claſſem corripit ignis.

Aliud.

Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.

INterea medium Æneas jam claſſe tenebat
a Certus iter, fluctúſque *b* atros Aquilone ſecabat;
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem
Cauſa latet: duri magno ſed amore dolores
Polluto, notúmque furens quid fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuêre rates, nec jam ampliùs ulla
Occurrit tellus, cœlum undique, & undique pontus:
Olli *d* cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyemémq; ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu! *e* quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? ſic deinde loquutus
Colligere *f* arma jubet, validiſque incumbere remis;
Obliquatque *g* ſinus in ventum; ac talia fatur.

a Navigandi aſque in terram in quam fato vocabatur. Sic autem alibi, Certus eúndi.
b Quos nuper flans Aquilo atros effecerat.
c Ubi altum tenuêre procul à littore provectæ.
d Pro nigro; ut Græci κυάνεον dicunt.
e Pro διὰ τί Priſc. Eſt autem Ennii.
f Pro armamentis, ut Gr. ὅπλα.
g Velu obliqua tondit.

Magnanime

Magnanime Æneа, non, ſi mihi Jupiter autor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſi fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà neque tendere tantum
Sufficimus : ſuperat quoniam fortuna, ſequamur ;
Quoque vocat vertamus iter : nec littora longè
p Nam Eryx filius Veneris. Fida reor fraterna *b* Erycis, portúſque Sicanos ;
i Obſervata. Si modò rite memor *i* ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas, Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, & fruſtra cerno te tendere contrà.
k Alibi, Tendit iter velis. *k* Flecte viam velis : an ſit mihi gratior ulla,
Quóque magis *l* feſſas optem dimittere naves,
l Feſſos ſocios, qui navibus vehuntur. Quàm quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſten,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa ?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri : fertur cita gurgite claſſis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis
Adventum, ſociáſque rates, occurrit Aceſtes,
m Et quòd feris abundaret Libya, & quòd inde pulcher. pelles afferrentur. Horridus in jaculis, & *m* pelle Libyſtidis urſæ ;
Troïa Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit : veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gazâ lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
n Stellarum aſpectũ abſtulerat. Poſtera cum primo *n* ſtellas oriente fugârat
Clara dies, ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur.
Dardanidæ magni, genus alto à ſanguine divûm,
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo relliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terrâ, mœſtáſque ſacravimus aras.
Jàmque dies (ni fallor) adeſt, quem ſemper acerbum,
Semper honoratum (ſic dii voluiſtis) habebo.
o Si verſarer in Getulia. Tanquã de deſertis aut hoſtilibus locis loquitur. Hunc ego Getulis *o* agerem ſi Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprenſus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen ſolennéſque ordine pompas
Exequerer, ſtruerémque *p* ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius & oſſa parentis
p Sibi convenientibus, vel, ſibi debitis cumulatum. (Haud equidem ſine mente reor, ſine numine divûm)
Adſumus & portus delati intramus amicos.
Ergò agite, & cuncti lætum celebremus honorem :
q Ventorum poteſtatem tribuit Æolo Anchiſæ, teſte Lactantio. *q* Poſcamus ventos, atque hæc mea ſacra quotannis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Aceſtes
Dat numero capitâ in naves : adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.

Præterea,

Præterea, ſi non diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit r melior, levibúſve ſagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu;
Cuncti adſint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat ſ maternâ tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius, ; ſequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum milibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo ritè mero t libans carchetia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo u ſanguine ſacro;
Purpureóſque jacit flores, ac talia fatur.
Salve, ſancte parens x iterum; ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Auſonium (quicunque eſt) quærere Tibrim.
Dixerat hæc; adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placidé tumulum, lapſúſque per aras;
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & lævia pocula ſerpens,
y Libavítque dapes, rurſúſque inoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria z liquit,
Hôc magis inceptos genitori inſtaurat honores;
Incertus geniúmne loci, famulúmne parentis,
Eſſe putet: a cædit quinas de more bidentes,
Tótque ſues, totidem nigrantes terga juvencos;
Vináque fundebat pateris; animámque vocabat
Anchiſæ magni, b manéſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque ſerenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant.
Famáque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat: læto complêrunt littora cœtu
Viſuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circóque locantur
In medio; ſacri tripodes, viridéſque coronæ,

r *Præſtantior.*
Vult autem jac. & ſag. dici Ser. pro jactu ſagittarum; ut vacet particula ve. Sed nimis durum hoc fuerit.
ſ *Veneri matri ſuæ dicata.*
t *Inferias fundi ſignif. quæ Gr. χοας vocant.*
u *Victimarum, ut alibi.*
x *Sic S. diſtinguit poſt Iterum; quia cùm ſepeliit eum, dixerat Salve & vale.*
y *Leviter guſtavit.*
z *Tamdiu permanſit quamdiu cuniæa aris ſuperpoſita flamma conſumeret.*
a *Sacra dicta Suovetaurilia innui putat Turneb.*
b *Anchiſæ animam ab inferis reverſam.*
c *Sic pulchri ut ſacros putares. Vel, Quales ſacrari ſolent.*

Et

Et palmæ, pretium victoribus; armâque,& oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta.
d Inceptos, inchoatos; ut Pugnam committere. Et tuba *d* commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quattuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
e Triremem deſcribit, per ἀναχρονισμὸν. Cùm Trojani belli tempore nondum fuiſſe conſtet. Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin;
Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Memmi:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; e triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtúſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur *f* magnâ: Scyllâque Cloanthus
Cæruleâ, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Eſt Procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora, quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi ſydera Cori:
g Tranquillo ſilet, immotâque attollitur undâ
h Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater; unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
i Ductores longè effulgent oſtróque decori.
Cætera pòpuleâ velatur fronde juventus,
Nudatóſque humeros oleo perfuſa nitescit.
f Quia refertur ad navem. Sic Ter. dixit Eunuchum ſuum. *g Cùm mare eſt tranquillum.* *h Saxi illius latitudo.* *i Domini navium non gubernatores.*
Conſidunt tranſtris, *k* intentáque brachia remis,
Intenti expectant ſignum: exultantiáque *l* haurit
Cordia pavor pulſans, laudúmque arrecta cupido.
Indè, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluêre ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totúmque dehiſcit
Convulſum remis roſtris ſtridentibus æquor.
k Al. Nudataque; ſed Ser. intenta. *l Pro exhaurit, i. e. emovet: ſubſiliunt enim pavore aut ſpe. Vel exhaurit ſpiritibus.*
Non tam *m* precipites bijugo certamine campum
Corripuêre, ruúntque effuſi *n* carcere currus:
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſère *o* jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremitúque virûm ſtudiiſque faventûm
p Conſonat omne nemus, vocémque incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
m Feſtinantes. *n Carceribus.* *o Jugalibus equis.* *p Echo ſignif.*
Effugit ante alios, primúſque elabitur undis,
Turbam inter fremitúmq; Gyas: quem deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere *q* pinus
Tarda *r* tenet: poſt hos æquo *ſ* diſcrimine Priſtis
Centaurúſque locum tendunt ſuperare *t* priorem;
Et nunc Priſtis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc unà ambæ junctiſque feruntur
Frontibus,
zn ſeq. *q Navis.* *r Malè exp. Tenetur. Retinetur. Eſt enim Tenet, Eum retinet.* *ſ Interſtitio, Intervallo.* *t Inter ſe. Is autem erat tertius. Nam G. primus, Cl. ſecundus erat.*

Frontibus, & longæ ſulcant vada ſalſa carinæ.
Jámque propinquabant ſcopulo, metámque tenebant,
Cùm u princeps medióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tantùm mihi dexter abis? huc dirige curſum:
Littus ama, & lævas ſtringat ſine x palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quò diverſus abis? y iterum, pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ ſcopulóſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubitúſque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrymis caruère genæ: ſegnémque Menœten,
Oblitus decoriſque ſui ſociúmque z ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter;
Hortatúrque viros, clavámque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior madidáque fluens in veſte Menœtes.
Summa petit ſcopuli, ſiccáque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri & riſêre natantem,
Et ſalſos rident a removentem pectore fluctus.
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheóque, Gyan ſuperare b morantem.
Sergeſtus capit antè locum, ſcopulóque propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ;
Parte prior, partem roſtro premit æmula Priſtis.
At mediâ ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus; Nunc, nunc inſurgite remis,
c Hectorei ſocii, d Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus uſi,
Ionióque mari, Maleæque ſequacibus undis,
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo:
(Quanquam ô!) ſed ſuperent quibus hoc, Neptune, de-
Extremos pudeat rediiſſe: e hoc vincite, cives, [diſti.
Et prohibete f nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt; vaſtis tremit ictibus g ærea puppis;
Subtrahitúrque ſolum: tum creber anhelitus artus
Aridáque ora quatit: ſudor fluit undique h rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem;
Námque furens animi dum proram ad ſaxa ſuburget
i Interior, ſpatióque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.

u *Ordinis eſt.*

x *Remus; propriè remi pars extrema.*

y *Vel, Quò diverſum abis iterum?*

z *Quæ periclitabatur, amiſſo gubernatore.*

a *Sæpiùs vomentem.*
b *Imperitiâ gubernatoris.*
c *Aut fortiſſimi; aut revera quondam Hect. ſocii.*
d *In excidio Trojæ.*
e *Hoc ſit victoriæ loco, non committere ut extremi redeatis.*
f *Summum hoc dedecus.*
g *Firmiſſimâ.*
h *More vivorum. Tanquam per rivos.*
i *Sinifterior. S. At. T. Qui curſu breviore ad metam tendebat.*

Concuſſa cautes, & acuto in *k* murice rem*i*
Obnixi crepuêre; illiſáque prora *l* pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur;
Ferratáſque ſudes, & acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractóſque *m* legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſúque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri ventíſque vocatis
n Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſúmque exterrita *o* pennis
Dat tecto ingentem; mox, aëre lapſa quieto,
p Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugâ ſecat ultima Priſtis
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primàm in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibúſque vadis, fruſtráque vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Indè Gyan ipſámque ingenti mole Chimæram
Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jámque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctíque ſequentem
Inſtigant ſtudiis; reſonat clamoribus æther.
Hi, *q* proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, *r* vitámque volunt pro laude paciſci:
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia *ſ* poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus,
Fudiſſétque preces, divóſque in vota vocâſſet.
Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras, voti *t* reus, extáque ſalſos
u Porriciam in fluctus, & vina liquantia fundam
Dixit; eúmque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcíque chorus, Panopeáque virgo;
Et pater ipſe manu magnâ Portunus euntem
Impulit; illa Noto citiùs volucríque ſagittâ
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſi, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum
Declarat, viridíque advelat tempora lauro;
Muneráque in naves ternos aptare juvencos,
Vináque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori *x* chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura *y* Mæandro duplici *z* Meliboea cucurrit:

Intex-

k *Saxi acumine.*
l *Nutavit, libravit ſeſe. Pomp.*
m *Colligunt.*
n *Vicina littoribus, unde altum eſt longè poſitum.*
o *Malè cum extgrr. Ser. jungit.*
p *Secat purum aërem.*
q *Quaſi jam propriam victoriam.*
r *Mutare ex pacto vitam cum laude.*
ſ *Sperantes victoriam opinione ſpectantium.*
t *Debitor. Unde vota ſolventes dicimus Abſolutos.*
u *Al. Projiciam. Sed vide Macrob.*
x *Veſtem prætextam, eandémque Phrygiam, id eſt, acu pictam.*
y *Erat in chl. flexuoſa purpura in modum Mæandri.*
z *Pro Melibœenſis.*

Intextúſque *a* puer frondoſâ regius Ida
Veloces jaculo cervos curſúque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi *b* palmas nequicquam adſydera tendunt
Cuſtodes; ſævítque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Lævibus huic *c* hamis conſertam auróque trilicem
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor, apud rapidum Simoënta, ſub Ilio alto)
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus curſu palantes Troäs agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiáque argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Jámque adeò donati omnes, opibúſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora *d* teniis:
Cùm ſævo è ſcopulo multâ vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpè viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit ſaxo lacerúmque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardénſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, ſéque in ſua membra plicantem:
Tali remigio navis ſe tarda movebat;
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus, ſociósque reductos.
Olli ſerva datur, *e* operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus, Pholoë, geminique ſub ubere nati.
Hôc pius Æneas miſſo certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant ſylvæ; mediâque in valle *f* theatri
Circus erat: quò ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructóque reſedit
Hîc, qui fortè velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, miſtique Sicani:
Niſus & Euryalus primi.
Euryalus formâ inſignis viridique juventâ;
Niſus amore pio *g* pueri: quos deinde ſequutus
Regius egregiâ Priami de ſtirpe Diores.
Hunc Salius ſimul & Patron; quorum alter *b* Acarnan,

a *Ganym. imago intenta cbl.*

b *Aut mirantes aut increpantes deos.*

c *Squamis ferr. conſertam, & tribus liciis ornatam per eos currentibus.*

d *Vittis. Al. tæniis abſque ſyenæreſi.*

e *Lanificii & texturæ perita.*

f *Theat. Circus, id eſt, ſpatium ſpectaculi.*

g *Ser. putat pueri poſſe etiam jungi ſequentibus.*

h *Epirota. Acarnania enim pars Epiri.*

Alter ab Arcadiâ, Tegeæ de ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopéſque,
Aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde loquutus.
Accipite hæc animis, lætáſque advertite mentes;
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
i Gnoſia bina dabo k levato lucida ferro
Spicula, cœlatámque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenámque ſagittis
Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt: ſignóque repentè
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles; ſimul ultima l ſignant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, m longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalúmq; Helymus ſequitur: quo deinde n ſub ipſo
Ecce volat calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: o ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque ferè ſpatio extremo, feſsique ſub ipſum
Finem adventabant, lævi cùm ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut fortè juvencis
Fuſus humum, viridéſque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Concidit immundóque ſimo ſacróq; cruore.
Non tamen p Euryali, non ille oblitus amorum
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens:
q Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & r munere victor amici,
ſ Prima tenet, Plauſúque volat fremitúque ſecundo,
Poſt Helymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum t caveæ conſeſſum ingentis & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptúmque u dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ;
Gratior & pulcro x veniens in corpore virtus
Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores,

i *Cretenſia.*
k *Lævigato.*
l *Oculis intuentur ultima ſpatia, aviditate vincendi.*
m *Sic & Cicero eſt loquutus.*
n *Poſt ipſum.*
o *Si plus ſpatii ſupereſſet, eum præteriret, aut certè in dubio relinqueret uter prior ad metam perveniſſet.*
p *Non oblitus amorum Euryali.* *Legitur etiam amoris; item amorem eſt.*
q *Salius.*
r *Beneficio.*
ſ τὰ πρῶτα.
t *Theat. Circi.*
u *Illo Niſi dolo ſibi præreptum.*
x *Proveniens, creſcens.*

Qui

Qui ſubiit palmæ, fruſtrâque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat y caſum miſereri 2 inſontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui a laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus b olli,
Et clypeum c efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptunî ſacro Danais de poſte refixum,
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt, ubi confecti curſus, & dona peregit;
d Nunc, ſi cui virtus, animúſque in pectore e præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum:
Enſem atque inſignem galeam, ſolatio victo.
Nec mora, continuò vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm ſe murmure f tollit;
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra;
Idémque ad tumulum quo maximus occubat Hector
Victorem Buten immani corpore (qui ſe
Bebrycîâ veniens Amyci de gente ferebat)
Perculit, & fulvâ g moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altam in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic h alius; nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúſque inducere cæſtus.
Ergò alacris, cunctóſque putans excedere i palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Natæ deâ, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quò me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore k fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ.
Entelle, heróum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem

y *Alludi putat Ser. Tanquam reſpiciendo ad id quod contigit, ut caderet. Sic certè ſtatim poſt,* Et te lapſorum miſeret.
z *Cujus culpâ non factum eſt ut ultimus ad metam pervenerit.*
a *Virtute; à ſequente quod præcedit. Aut laudabili facto.*
b *Illi arriſit. Vel, Olli juſſit efferri.*
c *Depromptum afferri in medium.*
d *Pro Nunc legitur & Huc.*
e *Promptus, Si cui ineſt prompta alacritas.*
f *Effert ſe ſecundo rumore.*
g *Morienti ſimilem; Vel morti proximum.*
h *Qui cum eo certet.*
i *Al. Pugna.*
k *Cum fremitu quodam jubebant.*

Trinacriam, & ſpolia illa tuis *l* pendentia tectis?
Ille ſub hæc, Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigéntque effœtæ in corpore vires.
Si mihi quæ quondam fuerat, quâque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa,
Haud equidem pretio inductus pulcróque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit, quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duróque intendere brachia tergo.
Obſtupuêre animi; tantorum ingentia ſeptem
Terga boûm plumbo inſuto ferróque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longéque recuſat:
Magnanimúſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces.
Quid ſiquis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, *m* triſtémque hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc ſparſóque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit; his ego *n* ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, *o* æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat *p* autor Aceſtes;
Æquemus *q* pugnas: Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris *r* dejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertóſque
Exuit, atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſâ cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit *ſ* armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiáque ad ſuperas interritus extulit auras.
t Abduxêre retro longè capita ardua ab ictu;
Immiſcéntque manus manibus, pugnámque laceſſunt.
Ille pedum melior motu fretúſque juventâ:
Hic *u* membris & mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant, vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe *x* vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus; errátque aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſúque immotus eodem,
Corpore *y* tela modo atque oculis vigilantibus *z* exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,

Aut

1 *Romano more dictum; quia Ro. ædium ſuarum limina affixis hoſtium ſpoliis exornabant.*

m *Quod Eryx in ea ab Herc. ſit occiſus.*

n *Ferre manum in prælia, ut paulo ante.*

o *Invida, Don. Sed potiùs fortaſſe, Quæ vult eſſe æmula juvenil. roboris, & fruſt. id conatur.*

p *Hujus certaminis.*

q *Arma æquemus; à conſeq. id quod præcedit. Sic paulo pòſt, Paribus armis.*

r *Al. Rejecit.*

ſ *Cæſtibus paribus.*

t *Quia ſolent pugiles dextrâ petentes adverſarium, caput ab ictu in lævam longiùs deflectere, ne feriantur.*

u *Membrorum mole.*

x *Pro ictibus.*

y *Ictus.*

z *Vitat, Declinat, Effugit, Cic. in Cat.*

Aut montana *a* sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnémque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
b Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celeríque elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & *c* ultro
Ipse gravis gravitérque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Consurgunt *d* studiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primúsque accurrit Acestes,
Æquævúmque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus;
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies: *e* quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utrâque manu pulsat versátque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longiùs iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ; fessúmque Dareta
Eripuit, *f* mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversáque numina sentis?
g Cede Deo. Dixitque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utroque caput, crassúmque cruorem
Ore rejectantem, mistósque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeámque ensémque vocati
Accipiunt: *h* palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauróque superbus,
Nate deâ, vósque hæc, inquit, cognoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires.
Et quâ servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui domum astabat pugnæ; durósque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæstus.
Arduus, effractóque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces:
i Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hic victor cæstus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat qui fortè velint, & præmia ponit:

a Circumsidet.

b Attollit, seu erigit.

c A nemine impulsus.

d Ser. exp. In studia; Vel ut in aliis libris, In studiis. Fortasse, Præ studiis; ut studere alicui, pro favere.

e Pro, Quàm multo nimbo grando præcipitatur.

f Consolans.

g Cujus favore tam bene pugnat Entellus.

h Palmæ mentio non fuit facta; sed hæc erat commune omniũ certamin. præmium; quamvis aliud proprium esset. Hîc enim victoriam non declarat simpliciter.

i Alludi videtur ad hostias succidaneas: de quibus & Proverb. δευτέρων ἀμείνονων.

Ingentique manu malum de nave Seresti
k *Extento.* Erigit, & volucrem *k* trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenêre viri; dejectámque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoöntis.
l *Modò victor.* Quem *l* modò navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus ô clariſſime frater
m *Juſſus à Minervâ.* Pandare, qui quondam *m* juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ ſubſedit Aceſtes,
n *Ipſe quoque, quamvis eſſet ævi maturus.* Auſus *n* & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris.
Primáque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit; adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales: & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
o *Sic paulò prius, Labitur infelix: de eo qui victoriâ excidit, quæ in promptu eſſe videbatur.* Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.
Aſt ipſam *o* miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & *p* vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
p *Periphraſis funis.* Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens Eurytion fratrem *q* in vota vocavit.
q *Quia colebatur apud Lycios quaſi heros.* Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigrâ figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitámque reliquit in aſtris
r *Pro dira videtur poni, non pro tarda; cùm mox incenſâ claſſe, illius diri portenti fides repræſentata ſit.* Aëriis, fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcúmque ſonantem.
Hìc oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens,
r Seráque terrifici cecinerunt omina vates.
ſ *Sagitta.* Námque volans liquidis in nubibus arſit *ſ* arundo,
t *Æn. omen accipit ut lætum, quod averſari, ut dirum debuit. Celeritas autem volantis ſagittæ celeritatem etiã eventus portendit.* Signavitque viam flammis tenuéſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinémque volantia ſydera ducunt.
Attonitis hæſêre animis, ſuperóſque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus t omen
Abnuit Æneas; ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
Sume pater; (nam te voluit rex magnus Olympi

Talibus

Talibus auſpiciis *u* exortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurycion prælato invidit honori,
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur *x* donis qui vincula rupit:
Extremos, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe comitémque impubis Iüli
y Epitiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age, & Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſúſque inſtruxit equorum.
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait: ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe *z* patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsâ coma preſſa *a* coronâ.
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro:
Pars læves humero pharetras; it *b* pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum *c* circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis ſeni quemque ſequuti,
Agmine partito fulgent, paribúſque magiſtris.
Una acies juvenum: ducit quam parvus ovantem
(Nomen avi referens) Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis; veſtigia primi
Alba pedis, frontémque oſtentans arduus albam.
Alter Atys; genus unde *d* Atyi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iülo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher, Iülus
Sidonio eſt invectus equo; quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu *e* pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterúmque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum oculóſque ſuorum
Luſtravêre in equis, ſignum clamore paratis
Epitides longè dedit, inſonuítque *f* flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni

u *Præmium extra ordinem. Hoc autem erat honorificentiſſimum.*

x *Ad dona.*

y *Periphantem Epeti filium.*

z *Vacuum eſſe camporum ſpatium.*

a *Galea, ut Hom. eam vocavit* στέφανον. *Apud Hom. Il.* λ. στεφάνη.

b *Pectoris & colli confinio.*

c *Torques.*

d *Pier. ex vet. l.*

e *Gloriæ cupiditatis ſolicitos; ut, Corda pavor pulſans.*

f *Virga quæ ſonat in morem flagelli.*

Diductis

Diductis ſolvère *g* choris; rurſúſque vocati
Convertêre vias, infeſtáque tela tulêre.
Indè alios ineunt curſus, alióſque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternóſque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga *h* fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi; factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Cretâ fertur Labyrinthus in altâ
i Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuiſſe dolum, quâ ſigna ſequendi
Falleret indeprênſus & irremiabilis error:
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
k Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo;
Delphinum ſimiles, qui per maria *l* humida nando
Carpathium Libycúmque ſecant, ludúntque per undas.
Hunc morem, hos curſus, atq; hæc certamina primus
Aſcanius, Longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & *m* priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſo modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuêre ſuos: hinc maxima *n* porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem,
Trojáque nunc pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primùm *o* fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventóſque adſpirat eunti,
Multa movens, *p* necdũ antiquum *q* ſaturata dolorem,
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrans,
Deſertóſque videt portus, claſſémque relictam.
At procul *r* in ſola ſecretæ Troades æcta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum adſpectabant flentes, Heu! tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris: vox omnibus una
Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergò inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque deæ, veſtémque *ſ* reponit.
Fit Beröe, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent:
Ac *t* ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert.
O miſeræ, quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Syderáque

g *Aciebus. Ternis choris etiam legi tradit Pier. ut tres illæ equitũ turmæ, quæ uno agmine conſeſſum omnem luſtraverant, ad flagelli ſonitum in ternos choros diductæ ſint, unaquaque turmâ ſua ſpatia corripiente.*
h *Al. fuga.*
i *Hypal. pro Cæcum textis par.*
k *Implicant.*
l *Ad ὑγρὰ κίλευθα, Hom. reſpici putat Ser.*
m *Qui tenuerunt loca ubi Alba eſt condita.*
n *Poſt longum temp. interval.*
o *Alia fortuna evenit.*
p *Nondum ſaturata pœnis quas dolor ejus jam ſumpſerat.*
q *Aliàs Exaturata, quod vehementius eſt.*
r *Pro, Solæ in deſerto littore, per Hypall.*
ſ *Seponit, ut aliam faciem & veſtem accipiat.*
t *Sic facta Beroë; i. ſic ſumptâ facie ſumptóque habitu Beroës.*

Syderáque emenſæ ferrimur; dum per mare u magnum
Italiam ſequimur x fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes:
Quis prohibet y muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte penates,
Nulláne jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta, videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: Hic quærite Trojam;
Hic domus eſt, inquit, vobis; jam tempus z agi res.
a Nec tantis mora prodigiis: en quatuor aræ
Neptuno. Deus ipſe faces animûmque miniſtrat.
Hæc memorans, prima b infenſum vi corripit ignem;
Sublatáque procul dextrâ connixa coruſcat,
Et jacit: arrectæ mentes ſtupefactáque corda
Iliadum. c Hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix;
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
Eſt Dorycli conjux: divini ſigna decoris,
Ardentéſque notate oculos, qui d ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſque ſonus, vel e greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beröen digreſſa reliqui
Ægram, indignantem tali quòd ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres f primò ancipites oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter g amorem
Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna;
Cùm dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentémque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monſtris actæque furore,
Conclamant, rapiúntque focis penetralibus ignem.
Pars ſpoliant aras; frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuncius Anchiſæ ad tumulum, cuneóſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
b Caſtra; nec exanimes poſſunt retinere i magiſtri.
Quis furor iſte novus? quò nunc, quò tenditis, (inquit)
Heu! miſeræ cives? non hoſtem inimicáque caſtra
Argivum, k ſpes uritis: en ego veſter
Aſcanius: galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli ſimulacra ciebat.

u *De mediterraneo, ut alibi.*
x *Ut lib. 6. Italiæ fugientis prædimus oras.*
y *Murorum fundamenta jacere.*
z *Trojam fieri. Vel potius, Incendi claſſem.*
a *Non cunctandū eſt his obſequi.*
b *Ipſa infenſa.*
c *Subaudi, ait, vel dixit.*
d *Odor; ut, Ambroſiæq; comæ divinũ vertice odorem Spiravêre.*
e *Ut, Et vera incceſſu patuit dea.*
f *Antequam numen agnoſcerent.*
g *Am. pr. terræ ſuadebat; contrà, fatalis terræ expectatio diſſuadebat.*
h *Claſſem; ut, Nos caſtra movemus.*
i *Cuſtodes.*
k *Naves in quibus ſpes veſtræ ſunt poſitæ; videlicet perveniendi ad regna.*

Acce-

Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm;
Aſt ille diverſa metu per littora paſſim
Diffugiunt, ſylváſque, & ſicubi concava furtim
Saxa petunt; piget incepti, lucíſque; ſuóſque
l *Furoris cauſâ.* Mutatæ agnoſcunt, excuſſáque pectore *l* Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuêre: udo ſub robore vivit
m *Qui non citò emicat, utpote denſior & ex materia uda.* Stuppa, vomens *m* tardum fumum; lentúſq; carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit *n* corpore *o* peſtis.
n *Navis.* Nec vires heröum, infuſáque flumina proſunt.
o *Incendium.* Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas.
Jupiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
p *Si reſpicit res humanas pietas, quæ de terris olim receſſit. Ser. ex tribus expoſit. hanc præfert.* Trojanos, ſi quid *p* pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuáque hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat, cùm effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitrúque tremiſcunt
q *Montes.* *q* Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſiſque nigerrimus Auſtris;
Implentúrque ſuper puppes, ſemiuſta madeſcunt
Robora; reſtinctus donec vapor omnis, & omnes,
r *Ab incendio, ut ſuprà.* Quatuor amiſſis, ſervatæ à *r* peſte carinæ.
At pater Æneas, caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; verſans, Siculiſne reſideret arvis,
Oblitus fatorum, Italáſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multáque inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo;
Iſque his Æneam ſolatus vocibus infit.
Nate deâ, quò fata trahunt retrahúntq; ſequamur: [eſt.
Quicquid erit, SUPERANDA omnis fortuna ferendo
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, & conjunge volentem:
s *Superſunt.* Huic trade, amiſſis *ſ* uperant qui navibus, & quos
Pertæſum magni incepti rerúmque tuarum eſt,
Longævóſque ſenes, ac feſſas æquore matres;
Et quicquid tecum invalidum metuénſque pericli eſt,
Delige; & his habeant terris ſine mœnia feſſi.
t *Ab Aceſte.* Urbem appellabunt, *t* permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum verò in curas animum diducitur omnes,
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat;

Viſa

Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ ſubitò tales effundere voces.
Nate, mihi vitâ quondam (dum vita manebat)
Chare magis, nate, Iliacis exercite fatis,
Imperio Jovis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos juvenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atque *u* aſpera cultu,
Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos: non me impia namque
Tartara habent triſtéſque umbræ, ſed amœna piorum
Concilia Elyſiúmque colo: huc caſta Sibylla
x Nigrantûm multo pecudum te *y* ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, diſces.
Jámque vale: torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit;
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Pergameúmque larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio, & plenâ ſupplex veneratur acerrâ.
Extemplo ſocios, primúmque accerſit Aceſten;
Et Jovis imperium & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis: nec juſſa recuſat Aceſtes.
z Tranſcribunt urbi roſtres populúmque volentem
a Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipſi tranſtra novant, flammiſque ambeſa reponunt
Robora navigiis, aptant remóſque rudentéſque;
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
b Sortitúrque domos, hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Eſſe jubet. Gaudet regno Trojanus Aceſtes:
Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumulóque ſacerdos
Et lucus latè ſacer additur *c* Anchiſeo.
Jámque dies epulata novem gens omnis & aris
Factus honos: placidi ſtraverunt æquora venti.
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter ſe noctémque diémque morantur.
Ipſæ jam matres, ipſi quibus aſpera quondam
Viſa maris *d* facies, & non tolerabile numen,

u *Vt lib. 9. Natos ad flumina primum Deferimus, ſævóque gelu duramus & æſtu.*

x *Nigrarum.*

y *Mactatis multis pecudibus.*

z *Reſpexit ad morem Rom. quia tranſcripti in colonias deducebantur.*

a *Deponunt quaſi onera de navibus. Quidam diſtingunt poſt volentem, ut hi dicerentur deponere animos, i. ſubmittere inertiæ.*

b *Sorte partitur.*

c *Anchiſæ tumulo.*

d *Sic alibi dicit vultum maris.*

Ire

Ire volunt, omnémque fugæ perſerre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet, ſolvíque ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extáque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taléſque effundit pectore queſtus.
Junonis gravis ira & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatíſve infracta quieſcit.
Non mediâ de gente Phrygum exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem
Reliquias Trojæ; cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur: cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis tu teſtis in undis
Quam molem ſubitò excierit; maria omnia cœlo
Miſcuit; Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc auſa tuis.
Proh ſcelus! ecce etiam, Trojanis matribus actis,
Exuſſit fœdè puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſâ ſocios, ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tibrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: merui quoque: ſæpè furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque teſtor)
Æneæ mihi cura tui: cùm Troïa Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemeréntque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Æneam, nec diis nec viribus æquis,
Nube cavâ eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi: pelle timores:
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantùm, amiſſum quem gurgite quatet:
Unum pro multis dabitur caput.

His

e *Cædere jubet ex ordine, & ſolvi f. S. Sed dura hæc fuerit trajectio.*
e Cædere deinde jubet, ſolvíque ex ordine funes.
f *Sic & Macr. legit; utitur & Liv. Cruda exta, cæſa victima, in mare porricit.*
f Porricit in fluctus,
g *Affertur & hæc lectio, Nec pœnam trâxa per omnem Relliquias: Trojæ cin. &c.*
g *Affertur & hæc lectio,* Nec pœnam traxiſſe per omnem Relliquias Trojæ; cineres atque oſſa peremptæ
h *Q. d. Viderit cur tam furioſè illos exagitet.*
h *Q. d. Viderit cur tam furioſè illos exagitet.*
i *Adactis, impulſis. Vel, Actis in furorem.*
i *Adactis, impulſis. Vel, Actis in furorem.*
k *Ignobili, vel Peregrinæ.*
k *Ignobili, vel Peregrinæ.*
l *Vel diſtingue poſt fas; ut omne jung. cum fidere.*
l Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
m *Iis quæ feci merui hoc, ut fiderei mihi.*
m *Iis quæ feci* merui quoque: ſæpè furores
n *Æquis junctum duobus duplici ſignificatione. Diis non æquis, i. adverſis. Virib. non æquis, i. non æqualibus, impariбus. Vel, Diis non æquis, Non æquali favore proſequentibus.*
n æquis,

His ubi læta deæ permulſit pectora dictis,
Jungit equos curru genitor, ſpumantiáque addit
Fræna o feris,, manibúſque omnes effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru:
Subſidunt undæ, tumidúmque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis; fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ p comitum facies: immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inoúſque Palæmon,
Tritonéſque citi, Phorcíque exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Niſæe, Splóque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem; jubet ocyùs omnes
Attolli malos, intendi brachia q velis.
Unà omnes fecère r pedem; paritérque ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus; unà ardua torquent
Cornūa, detorquéntque: ferunt ſua flamina claſſem.
ſ Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jámque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ;
Cùm levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra demovit tenebroſum, & diſpulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi triſtia t ſomnia portans
Inſonti: puppíque deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, fuditque has ore loquelas:
Inſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem,
u Æquatæ ſpirant auræ; datur hora quieti.
Pone caput, feſſóſque oculos furare labori.
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne ſalis placidi vultum fluctúſque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere x monſtro?
y Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat; clavúmque affixus & hærens
Nuſquam amittebat, oculóſque ſub aſtra tenebat.
Ecce, deus ramum, Lethæo rore madentem,
Víque ſoporatum Stygiâ, ſuper utraque quaſſat
Tempora; cunctantique z natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cúmque gubernáclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpè vocantem.
Ipſe volans, tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non a ſeciùs æquore claſſis,

o *Equis. Aut pro epitheto, cum duræ ſit repetitio antecedentis.*
p *Comitum ipſius Neptuni.*
q *Al. remis; ut, intentáq; brachia remis.*
r *Pedem, i. funem qui pes vocatur, quo velum tenditur; unde facere pedem, pro vela tendere.*
ſ *Ut, Primus ibi ante omnes, &c.*
t *Hîc ſomnia δ. vult eſſe ſoporem.*
u *Ut, æquatis claſſem procedere velis.*
x *Mari, cujus monſtroſa eſt mutabilitas.*
y *Quid enim committam Æneam fall. erit autem & deceptus, cùm ipſe etiam fuerim deceptus. Sed fuerunt & qui legerint, Méne huic concredere monſtro Æneam?*
z *Fluctuantia, ut cum valde ſomno premuntur ac gravantur.*
a *Al. Segniùs.*

Promiſſiſque

Promiſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jámque adeò ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multorúmque oſſibus albos.
Tum rauca aſſiduo longè ſale ſaxa ſonabant:
b *Æneas.* Cùm *b* pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſúque animum concuſſus amici:
O nimiùm cœlo & pelago confiſe ſereno!
c *Al. & ignota.* Nudus *c* in ignotâ, Palinure, jacebis arenâ.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER. VI.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit: peractisque de more ſacrificio, Phœbi oraculum conſulit. Ibi & inſtantia pericula & futuri belli eventum diſcit. Miſeni cadaver in littore inventum exurit, reliquiáſque ſub proximo monte ſepelit, qui Miſeni nomen ab illo obtinuit. Indè columbarum ductu ad aureum ramum pervenit; quo decerpto, mactatiſque hoſtiis, deos inferos veneratus, Sybyllâ duce, per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quòd ſepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit; cúmque unà in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique & exſequiarum ſpe conſolatur. Poſt hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberóque medicatis oſſis ſopito, per loca infantium, eorúmque qui falſo crimine damnati capite ſupplicium luerant, iter faciens, pervenit ad ſedem eorum qui amoris impatientia manus ſibi conſciverant. Ibi Eliſam conſpicatus, cùm ei ſe purgare vellet, illa indignabunda conſpectum ejus effugit. Inde progreſſus, Deiphobum, in ſedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conſpicit; necíſque ejus indignum modum ab ipſo edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, ſcelaratorúmque pœnas à Sybyllâ edoctus, ad Ditis ipſius mœnia contendit, aureúmque ramum in ipſo regiæ limine defigit. Poſt hæc ad fortunatorum ſedes iter inſtituit, & à Muſæo ad patrem ſuum perducitur. Ibi Anchiſes Æneæ filio Albanorum Romanorúmque regum catalogum

logum recenſet, nobiliúmque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæſaris & Auguſti laudes deſcendit, Marcellúmque Octaviæ filium, immaturâ morte præreptum, miris in cælum laudibus effert. Indè per eburneam portam ad ſuperos regreſſus ſocios revisit, reliquiſque Cumis Cajetam petit.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum

Cumas deinde venit: fert hinc reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: mons ſervat nomen humati.
Ramum etiam, antè deûm placato numine, portat:
Et vates longæva unâ deſcendit Avernum.
Agnoſcit Palinurum, & ibi ſolatur Eliſam.
Deïphobúmque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum pœnas diſcit, narrante Sibyllâ.
Convenit Anchiſen penitus in valle virentes;
Agnoſcítque ſuam prolem, monſtrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur, ſociúſque revisit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatiſque petit reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: poſt hæc adit infera regna:
Congreſſúſque patri, diſcit genus omne ſuorum,
Quóque modo caſus valeat ſuperare futuros.

Aliud Monoſtichon.

Quæruntur Sexto manes & Tartara Ditis.

Aliud.

Æneam memorat viſentem Tartara Sextus.

SIc fatur lacrymans, *a* claſsíque immittit habenas;
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum *b* dente tenaci
Anchora *c* fundabat naves, & littora curvæ
d Prætexunt puppes: juvenũ manus e micat *f* ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit, ſylvas, inventáque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo

a *Claſſi liberum dat curſum, ut datur equo, cùm ei laxantur habenæ & permittuntur.*
b *Morſu, ut lib. 1. unco non alligat anchora morſu.*
c *Siſtebat: nam quod in fundo eſt, non movetur.* d *Tegunt oram litt. exter.* f *Flagrans Italiæ deſiderio.* e *Proſilit vete.*

Præfidet, horrendæque procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane petit, magnam cui mentem animúmq;
Delius inſpirat vates, aperítque futura.
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama eſt) fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Insuetum hominibus: cùm avium ſit volare.
g Inſuetum] Inſuetus per iter gelidas b enavit ad Arctos,
Chalcidicáque lævis tandem ſuper aſtitit arce.
Redditus his primùm terris tibi, Phœbe, ſacravit
h Enavit, ut mox.
i Remigium alarum, poſuítque immania templa.
20. i Rẽ. alar. pro aliis quibus enaverat.
In foribus k lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum!) ſeptena quotannis
k Pictum erat leth. Andr. vel ſculptum.
Corpora natorum: ſtat ductis l ſortibus urna.
Contrà elata mari reſpondet m Gnoſſia tellus.
l Quia ſortitò mittebantur.
Hîc crudelis amor tauri, ſuppoſtáque furto
Paſiphaë; miſtúmque genus, proléſque biformis,
m Creta.
Minotaurus ineſt, Veneris n monumenta nefandæ.
n Quia fœtus mõſtrojus teſtabatur nef. concubitum.
Hîc o labor ille domûs, & inextricabilis error.
Magnum p reginæ ſed enim miſeratus amorem
o Labyrinthus.
Dædalus, ipſe dolos tecti ambagéſque reſolvit,
p Ariadnes.
Cæca regens filo veſtigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, q ſineret dolor, Icare, haberes.
q Si permiſiſſet dolor patris Dædali, ut ſeq. Bis con.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidêre manus. Quin protinus r omnia
40. ſ Perlegerent oculis, ni jam præmiſſus Achates
Afforet, atque unà Phœbi Triviæque ſacerdos,
Deïphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
r Scribunt, pro Omnia, alii omnẽ, al. omne, al. omnes.
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de t intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
40 Talibus affata Æneam (nec ſacra u morantur
f Pro perlegiſſent, & aff. pro affuiſſet.
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Excíſum Euboïcæ latus ingens rupis x in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, oſtia centum;
t Injuges juvencos intell. Macr.
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo, Poſcere, fata
u Differt ſacrif.
Tempus, ait: deus, ecce deus. Cui talia fanti
x In ſimilitudinem antri.
Ante fores ſubitò non vultus, non color unus,
Non comptæ mansêre comæ: ſed pectus anhelum,
y Oracula de fatis.
Et rabie fera corda tument; majórque z videri,
z Videri cœpit: vel videbatur.
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Jam propiore dei. Ceſſas in vota precéſque,
Tros (ait) Æneas? ceſſas? neque enim antè dehiſcent
a Attonitis reddentis. Ora autem pro foribus.
a Attonitæ magna ora domûs: & talia fata
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor; ſudítque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,
Dardana

Dardana qui Paridis direxti tela manúſque
Corpus in Æacide; magnas *b* obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitúſque repóſtas
c Maſſylum gentes, *d* praetentáque Syrtibus arva: 60
Jam tandem Italiæ *e* fugientis prendimus oras.
f Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſequuta.
Vos quoque *g* Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Diique deæque omnes quibus obſtitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque, ô ſanctiſſima vates,
Præſcia venturi, da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros
Errantéſque deos, agitatáque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtóſque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego námque tuas ſortes, arcanáque fata
Dicta meæ genti, ponam; lectóſque ſacrabo,
Alma, viros: foliis *h* tantum nè carmina manda;
Nè turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas, oro: finem dedit ore loquendi.
At *i* Phœbi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates; magnum *l* ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum: tantò magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jámque domûs patuêre ingentia centum
Sponte ſuâ, vatiſque ferunt reſponſa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis,
(Sed terrâ graviora manent) in regna Lavini
Dardanidæ venient; (mitte hanc de pectore curam)
Sed non ut veniſſe volent: bella, horrida bella,
Et Tibrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint: alius Latio jam partus *m* Achilles,
Natus & ipſe deâ: nec Teucris *n* addita Juno
Uſquam aberit; cùm tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti *o* conjux iterum hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu NE cede malis, ſed contrà audentior ito
Quam tua te fortuna ſinet: via prima ſalutis
(Quod minimè reris) Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antróque remugit.
Obſcuris vera involvens: ea frænа furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primùm *p* ceſſit furor, & rabida ora quiêrunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,

b *Circumdantia.*
c *Africæ. Spec. pro genere.*
d *Circumfuſa.*
e *Quæ fugere videbatur.*
f *Hactenus illa Tr. fort. nos ſic comitata: vel pro perſecuta.*
g *Trojanæ.*
h *Tantùm rogo nè mandes ſ. i. ſcribas in f. palmæ.*
i *Quæ nondùm poſſet implere oraculorum ſermones.*
k *Horrenda, vel Furens.*
l *Tentando an poſſet. Vel, Bacch. cum furore ſe exagitat, tentant an poſſit.*
m *Alius Achilles, Turnus.*
n *Inimica, Ser. & approbat Scal.*
o *Lavinia.*
p *Non penitus 100 receſſit, ſed paulatim cœpit imminui.*

O virgo, nova mi facies inopináve ſurgit;
q 2. d. Præveni cogitatione omnia quæ ex te audio. Al. percepi. Omnia q præcepi, atque animo mecum antè peregi.
Unum oro: (quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo)
Ire ad conſpectum chari genitoris & ora
Contingat; doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela,
Eripui his humeris, medióque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortémque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat: natique patriſque,
Alma, precor, miſerere; potes namque omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus
Threïciâ fretus citharâ fidibúſque canoris;
r Si fratrem Pollux alternâ morte redemit, &c. & mî genus ab Jove, id eſt, Et mihi idem concedatur cui eſt gen. ab J. ſ. r Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Theſea? magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove ſummo.
Talibus orabat dictis, aráſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates: ſate ſanguine divûm,
Tros Anchiſiade, FACILIS deſcenſus Averni:
(NOCTES atque dies patet atri janua Ditis)
Sed revocare gradum, ſuperáſque evadere ad auras,
Hoc opus, hîc labor eſt: pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, ſ potuêre, tenent media omnia ſylvæ;
ſ Revocare gradum.
Cocytúſque ſinu labens circumfluit atro.
Quòd ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & inſano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda priùs: latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
t Sacratus, dictus. Junoni infernæ t dictus ſacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis deſerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo.
u Ritè carpe. Ergo altè veſtigia oculis, & u rite repertum
Carpe manu: namque ipſe volens faciliſque ſequetur,
x Alioqui, vel Sin minùs. Si te fata vocant: x aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
y Polluit. (Heu! neſcis) totámque y inceſtat funere claſſem,

Dum

Dum conſulta petis, noſtróque in limine z pendes.
Sedibus a hunc refer antè ſuis, & conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima b piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aſpicies. Dixit, preſſóque obmutuit ore.
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, c cæcóſque volutat
Eventus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & d paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone e ſerebant,
Quem ſocium exanimum vates, quod corpus humandũ
Diceret: atque illi Miſenum in littore ſicco,
Ut venêre, vident indignâ morte peremptum:
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis f obibat & haſtâ.
Poſtquam illum victor vitâ ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, g non inferiora ſequutus.
Sed tum fortè cavâ dum h perſonat æquora i conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina divos;
Æmulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſâ immerſerat undâ.
Ergò omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas: tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes; k aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœlóque educere certant.
Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribúſque accingitur l armis;
Atque hæc ipſe ſuo triſti tum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam, & ſic ore precatur:
m Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto; quando omnia verè
n (Heu!) nimiùm de te vates, Miſene, loquuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi ſedêre ſolo: tum maximus heros
o Maternas agnoſcit aves, lætúſque precatur:
Eſtè duces, ô, ſiqua via eſt, curſúmque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat

z *Suſpenſus hæres, vel moraris. At Ser. ſollicitus es.*
a *Tuum amicum Miſenum.*
b *Piacula: nam ſuprà dixit, totámque inceſtat fun. claſſ.*
c *Incertos.*
d *Q. d. comes eſt, ut itineris, ità etiam curarum.*
e *Unde dictus ſermo. Al. ferebant.*
f *Verſabatur in pugnis.*
g *Non inferiorem laude virum.*
h *Sonat per æquora. Vel, perſonare facit æquora.*
i *Nam ante tubam inventam veteres conchâ uſi ſunt.*
k *Pyram in modum aræ lignis conſtrui ſolitam.*
l *Inſtrumentis acc. ut illos adjuvet. Vel operum eſt particeps: ex præced. id quod ſequitur.*
m *Q. d. Quid ſi nunc ſe oſtendat? Vel optantis eſt: ut, O ſi.*
n *Vel, Heu nim. per parenth.*
o *Veneri matri ſacras.*

Ramus humum: tuque, ô dubiis p ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
Pascentes illæ tantum prodire volando,
Quantum q acie possent oculi r servare sequentûm.
Indè ubi venêre ad fauces grave-olentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidúmque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor unde auri per ramos ſ aura refulsit.
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere novâ, quod t non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat speciès auri frondentis opacâ
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidúsque refringit
u Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tedis & robore secto
Ingentem struxêre pyram; cui frondibus atris
Intexunt latera, & feralesx antè cupressos
Constituunt, decorántque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
y Expediunt, corpúsque lavant z frigentis, & ungunt,
Fit gemitus, tum membra a toro defleta reponunt;
Purpureáque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti subiêre feretro,
Triste ministerium, & subjectam more b parentum
Aversi tenuêre facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fusoque crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavêre favillam:
Ossáque lecta cado texit Chorineus aheno.
Idem ter socios purâ c circumtulit undâ,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ;
Lustravítque viros, dixítque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suáque arma viro, remúmque tubámque,
Monte sub d aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternúmque tenet per sæcula nomen.
His actis, propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, e tuta lacu nigro nemorúmque tenebris;
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens ſ supera ad convexa ferebat:
Unde locum Græi dixerunt nomine * Avernum.

p *Ne mihi desis: Ne me destituas.*
q *Acumine oculorum.*
r *Pro observare.*
ſ *Pro splendore. Discolor autem, quia ex viridi arb. alium color effulsit.*
t *Vide Plinium.*
u *Quòd illi avido cunctari videbatur.*
x *In anteriori parte.*
y *Expeditè & celeriter proferũt.*
z *Jam frigentis, utpote mortui.*
a *Feretro.*
b *Quia propinquioribus virilis sexûs hoc dabatur officium.*
c *Purgavit, ut expon. Ser. addens esse antiquum verbum.*
d *Altissimo.*
e *Cincta.*
f *Ad cæli curvitatem.*
* ἄορνον.

Quattuor hic primùm nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœlóque Erebóque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidámque cruorem
g Succipiunt pateris: ipſe atri velleris agnam
Æneas *b* matri Eumenidum magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilémque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi *i* nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina Solis & ortâs,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante *k* deâ: Procul, ô procul eſte, profani,
Conclamat vates, totóque abſiſtite luco:
Túque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effato furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loco nocte ſilentia latè,
Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro
Pandere res *l* altâ terrâ & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte per umbras,
Pérque domos Ditis vacuas & inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce *m* maligna
Eſt iter in ſylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum, primiſque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuêre cubilia Curæ,
Pallentéſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, & maleſuada Fames, & turpis Egeſtas,
(Terribiles viſu formæ) Lethúmque, Labórque:
Tum conſanguineus Lethi Sopor, & *n* mala mentis
Gaudia; mortiferúmque adverſo in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſáque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monſtra ferarum:
Centauri in foribus *o* ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et *p* centumgeminus Briareus, ac bellua *q* Lernæ,
Horrendùm ſtridens flammiſque armata Chimæra;
Gorgones, Harpyæque, & forma *r* tricorporis umbræ.

g *Succipiunt antiquè pro ſuſcipiunt.*
h *Nocti. Sorori autem Terræ.*
i *Quæ totâ nocte arderent: Inferis dicatus.*
k *Proſerpinâ.*
l *Profundâ caligine terræ.*
m *Obſcurâ. Ego malim, parcâ.*
n *Ex ſceleribus provenientia.*
o *Ut de equis, quòd illi ex parte ſint equi.*
p *Centimanus: & (ſecundum quoſdam) etiam centiceps.*
q *Paludis bellua, Hydra.*
r *Geryonis.*

Corripit hic ſubitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictámque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
ſ Admoneat volitare, t cavâ ſub imagine formæ
Irruat, & fruſtrà ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hîc cœno vaſtâque voragine gurges
Æſtuat, atque omnem u Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon; cui plurima mento
Canities inculta jacet; x ſtant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris y nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, z veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed a cruda deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
b Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroûm, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſylvis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum,
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos:
Aſt alios longè ſummotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motúſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel c quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſâ generate, deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiámque paludem,
Dii cujus d jurare timent & fallere numen:
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumatáq; turba eſt;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare priùs, quàm e ſedibus oſſa quiêrunt.
Centum errant annos, volitántque hæc littora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſæ ſatus, & veſtigia preſſit,
Multa putans, ſortémque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & f mortis honore carentes,
Leucaſpim & Lyciæ ductorem claſſis Orontem;
Quos ſimul à Troja ventoſa per æquora vectos
Obruit Auſter, aquâ involvens navémque virósque.

Ecce

ſ *Ni admoneuiſſet eum vit. ten. volitare, &c. irruiſſet & diverberâſſet umbras.*
t *Non ſolidâ, ſed inani.*
u *In Coeytum per Stygem. Al. Cocyti.*
x *Horrent. Alii exp. Plena ſunt flammâ.*
y *Non fibulâ, ſed nodo ſuſpenſus.*
z *Miniſterio fungitur circa vela. At Serv. Obſequitur velis.*
a *Ut Græc. ὠμοχέρων.*
b *Hic verſ. & duo ſequent. extant ſuprà, Geor. 4.*
c *Quod eſt diſcrimen inter has quæ linquunt rip. & illas quæ vada livida verrunt, id eſt, navigant?*
d *Juratum numen fallere, pejerare.*
e *Sepulcralibus.*
f *Sepulturæ. Alibi, Quiſquis bonos tumuli.*

Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat,
Qui Lybico nuper curſu, dum ſydera ſervat,
Exciderat puppi, mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medióque ſub æquore merſit?
Dic age: námque, mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo,
Qui fore te ponto incolumem, finéſque canebat
Venturum Auſonios: en, hæc promiſſa *g* fides eſt?
Ille autem, Néque te Phœbi *h* cortina fefellit,
Dux Anchiſiade, nec me deus æquore merſit.
Námque gubernáculum multâ vi fortè revulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſúſque regebam,
Præcipitans traxi mecum: maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quàm tua nè ſpoliata *i* armis, excuſſa *k* magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis.
Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ; vix lumine quarto
Proſpexi Italiam ſumma ſublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ; jam tuta tenebam;
Ni *l* gens crudelis madidâ cum veſte gravatum,
Prenſántémque uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet, prædámque ignara putáſſet.
Nunc me fluctus habet, verſántque in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iüli,
Eripe me his, invicte, malis; aut tu mihi terram
Injice, (námque potes) portúſque require *m* Velinos.
Aut tu, ſiqua via eſt, ſiquam tibi diva creatrix
Oſtendit, (neque enim, credo, ſine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
n Da dextram miſero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus aut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque ſeverum
Eumenidum aſpicies? ripámve injuſſus adibis?
Deſine fata deûm flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſûs.
Nam tua *o* finitimi, longè latéque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt,
Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolennia mittent;
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſúſque parumper
Corde dolor triſti; *p* gaudet cognomine terrâ.

g *Al. fidéſque.*
h *Locus unde reſponſa ſeu oracula dabat: & hic pro ipſo oraculo.*
i *Gubernaculo.*
k *Gubernatore.*
l *Lucanorum.*
m *Velia, Lucaniæ oppidum.*
n *Auxilium præſta.*
o *Ex hiſtoriâ: quia Lucanis in peſtilentia reſponſum eſt, Manes Palinuri placandos.*
p *Gaudet quòd habiturus ſit terram ſibi cognominem. Sed in Pier. vet. lib. eſt terræ: ut ſit, Gaudet quòd ter. habitura ſit id cognomen.*

Ergò

Ergo iter inceptum peragunt, fluvióque propinquant.
Navita quos jam indè ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias; jam ifthinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoúmque;
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
q Cerberum. q Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio regis traxitque trementem;
r Proserpinam. Hi r dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hic insidiæ tales, (absiste moveri)
f Licet per nos. Nec vim tela ferunt: f licet ingens janitor antro
t Quia Jovis est filia ex Cerere; Æternùm latrans exsangues terreat umbras:
Pluto autem Jovis frater. Casta licet t patrui servet Proserpina limen.
u Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras. Troïus Æneas, pietate insignis & armis,
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
u Ad videndum genit. At ramum hunc (x aperit ramum qui veste latebat)
x Profert. Agnoscas: tumida ex ira tum corda residunt.
y Sub dicta fuerunt. Nec plura y his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Indè alias animas, quæ per juga longa sedebant,
z Quia velut laxantur spatia, multitudine remotâ. Deturbat, z laxátque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam: gemuit sub pondere cymba
a Intexta, ex quo fragilem ostendit. Vel futilis, German. a Sutilis, & multam accepit rimosa palude n.
Tandem trans fluvium incolumes vatémque virúmque
Informi limo glaucáque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
b In profundum somnũ immersũ. Occupat Æneas aditum, custode b sepulto,
c Transit. c Evaditque celer ripam irremiabilis undæ.
Continuò audite voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.

Nec

Nec verò hæ ſine ſorte datæ, ſine judice, ſedes:
Quæſitor Minos urnam movet, ille ſilentûm
Conciliúmque vocat, vitáſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca qui ſibi lethum
Inſontes peperêre manu, lucémque peroſi
d Projecêre animas: quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre *e* labores!
Fata obſtant, triſtique palus *f* inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi; ſic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe *g* peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mœſtámque Eriphylen,
Crudelis nati monſtrantem vulnera, cernit;
Evadnénque, & Paſiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros
Ut primùm juxtà ſtetit, agnovítque per umbram
Obſcuram, (qualem *b* primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat, per nubila Lunam)
Dimiſit lacrymas, dulcíque affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam, ferróque extrema ſequutam.
Funeris (heu!) tibi cauſa fui: per ſydera juro,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi:
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca *i* ſenta ſitu, cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc *k* tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, téque aſpectu nè ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torvà tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymáſque *l* ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes:
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas caſu perculſus iniquo,
Proſequitur lacrymans longè, & miſeratus euntem.
Indè datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima,

d *Quaſi rem vilem.*
e *Mala quibus vita eſt obnoxia.*
f *Innabilis leg. quidam.*
g *Al. Peremit.*
h *Primâ menſis parte.*
i *Squalida.*
k *Tantum dol. ut ex eo necem tibi conſciſceres.*
l *Ciebat ſibi. Aut ſermo quidem ejus lacrym. cieb. ſed illa immota manſit. Quidem exp. ciere poterat.*

Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago;
Hic multùm fleti *m* ad ſuperos bellóque *n* caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucúmque, Medontáque, Therílochúmq;
Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetem;
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor *o* fruſtratur hiantes.
Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
p Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manúſque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultrò:
Deïphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum *q* de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſtâ te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magnâ manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum ſervant; *r* te, amice, nequivi
Conſpicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atq; hîc Priamides: Nihil ô tibi, amice, relictũ eſt:
Omnia Deïphobo *ſ* ſolviſti, & *t* funeris umbris.
Sed me fata mea & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſêre malis; illa hæc monumenta reliquit.
Námque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, (nôſti, & nimiùm meminiſſe neceſſe eſt)
Cùm fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit *u* alvo;
Illa, chorum ſimulans, *x* evantes orgia circum
Ducebat Phrygias; flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis ſomnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, preſsitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
y Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emoverat, & fidum capiti ſubduxerat enſem;

Intrà

m *Apud ſuperos.*
n *Mortui, à cadendo; unde cadavera, & cadiva olea.*
o *Imperfectus relinquitur.*
p *Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.*
q *Pro in te.*
r *Tuum corpus. Sic, Nunc me fluctus habet, ut ſupra.*
ſ *Quia conſtituto tumulo manes vocavit.*
t *Sepulturæ umbr. nam funus eſſe non potuit ſine cadavere.*
u *Ut ſuprà, machina fœta armis. Al. tamen alvum.*
x *Bacchantes: quoniam Bacchus, ſeu Liber, dicitur etiam Evan.*
y *Ironicè dictum.*

Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur unâ
Hortator ſcelerum z Æolides: dii talia Graiis
a Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint: b pelagine venis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine Sole domos, loca turbida, adires?
c Hâc vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, brevitérque affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit;
Hâc iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contrà; Nè ſævi, magna ſacerdos.
Diſcedam; d explebo numerum, reddâtque tenebris:
I, decus, i, noſtrum; melioribus utere fatis:
Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubitò, & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquétque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa ingens, ſolidóque adamante columnæ,
Vis ut nulla virûm, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras.
Tiſiphonéque ſedens, pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum inſomnis ſervat noctéſque diéſque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæva ſonare
Verbera; tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitúmque exterritus e hauſit:
Quæ ſcelerum facies? (ô virgo, effare) quibúſve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas f caſto ſceleratum inſiſtere limen.
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa g deûm pœnas docuit, pérque omnia duxit.
Gnoſius hæc Radamanthus habet duriſſima regna;
Caſtigátque, auditque dolos; ſubigitque fateri
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram h commiſſa piacula mortem.
Continuò ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans, torvóſque ſiniſtrâ

z *Ulyſſes.*
a *Reddite, ſeu rependite.*
b *Vi tempeſtatis huc delatus.*
c *Dum alter alterum viciſſim interrogat.*
d *Implebo num. umbrarum. ad eos revertens. Pro reddar ten. & ità implebo num. ut ſit hyſteron proteron. At Ser. expl. dicit eſſe minuam veſtrum num.*
e *Auribus hauſit.*
f *Pio.*
g *Quas dii nocentibus conſtituerunt.*
h *Commiſſa piacularia perpetratis ob quæ facienda ſunt ſacra piacularia.*

Intentans

Intentans angues, vocat agmina ſæva *i* ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ: cernis cuſtodia quàlis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
k Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo:
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.
l Quattuor hic invectus equis, & lampada quaſſans,
Per Graiûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque ſibi poſcebat *m* honorem;
Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit, (non ille *n* faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: roſtróque immanis vultur obunco
Immortale jecur *o* tundens, *p* fœcundáque pœnis
Viſcera, *q* rimatúrque epulis, habitátque ſub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Perithoámque?
Quos ſuper atra ſilex, jamjam lapſura cadentique
Imminet adſimilis? lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxtà
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas;
Exſurgítque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatúſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuêre ſuis, (quæ maxima turba eſt;)
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſequuti
r Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
Incluſi pœnam exſpectant: nè quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunáve merſit.
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum
Diſtricti pendent: ſedet, æternúmque ſedebit,
Infelix Theſeus: Phlegyáſque miſerrimus omnes
Admonet,

i *Sorores ſunt Alecto & Megæra.*

k *Sævior quàm illa quæ limina ſervat.*

l *Quadrigis invectus.*

m *Al. honores.*

n *Non faces, nec f. t. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.*

o *Tundendo depaſcens avium more. Sed tondens erit κείρων, ut Hom. dicit, ἅπαξ ἐκείρων.*

p *Id eſt, renaſcentia; ut ſeq. fibris renatis.*

q *Rimando depaſcitur.*

r *Impiè deficientes à ſuis hoſtium arma ſequuti ſunt.*

Admonet, & magnâ teſtatur voce per umbras,
DISCITE juſtitiam moniti, & non temnere divos.
Vendidit hic auro patriam, *f* dominúmque potentem
Impoſuit; fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invaſit natæ, vetitóſque Hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſóque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprẽndere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longævæ ſacerdos,
Sed jam age, carpe viam, & *t* ſuſceptum perfice munus;
Acceleremus, ait: *u* Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter greſſi per opaca viarum,
Corripiunt ſpatium medium, foribúſque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpúſque recenti
Spargit aquâ, ramúmque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenêre locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedéſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
x Purpureo; Solémque ſuum, ſua ſydera nõrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threïcius longâ cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Jámque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heröes, *y* nati melioribus annis,
Iláſque, Aſſaracúſque, & Trojæ Dardanus autor.
Arma procul, currúſque virûm miratur inanes.
Stant terræ *z* defixæ haſtæ, paſsímque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia *a* currûm
Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit (ecce) alios dextrâ lævâque per herbam
Veſcentes, lætámque choro *b* Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde ſupernè
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera paſſi;
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat;
Quique pii vates, & *c* Phœbo digna loquuti;
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes;
Quique ſui memores alios fecêre *d* merendo:
Omnibus his nivcâ cinguntur tempora vittâ.

f *Quidam de Cæſ. dictatore intell.*
t *Redde ramum Proſerpinæ.*
u *Intel. ferrea, ſicut antea, --fiat ferrea ad auras.*
x *Pulchro.*
y *Sic Catul. O nimis optato ſeculorum tempore nati Heroes, ſalvete.*
z *Namolim poſteriorem partem haſtæ præpilabant, ad defigendum humi.*
a *Pro currunm.*
b *Carmen de laude Apoll.*
c *Ph. digna, id eſt, vera.*
d *Bene merendo. Qui ſuis meritis memoriam ſui reliquerunt.*

Quos

Quos circumfusos sic est affata Sibylla:
(Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis.)
Dicite, felices animæ, túque, optime vates,
e *Propter illum, ejus causâ. Ergô cum circumst. agnoscit & Serv.* Quæ regio Anchisen, quis habet locus? *e* illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ità reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
f *Virentia rivorum causâ.* Riparúmque toros & prata *f* recentia rivis
Incolimus: sed vos (si fert ità corde voluntas)
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit; & antè tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superúmque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes;
g *Res ab illis gestas. Al. genúsque.* Fatáque, fortunásque virûm, moresque, *g* manúsque
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Æneam, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Venisti tandem, tuáque expectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur óra tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
h *Spes mea, quia spei cura est comes. At. Ser. cura mea exp. dulciss. filium.* Tempora dinumerans; nec me mea *h* cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quàm metui nè quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem; Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
i *Mari.* Stant *i* sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; téque amplexu nè subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprênsa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
k *Præter fluit.* Lethæúmque, domos placidas qui *k* prænatat, amnem.
l *Gentium & pop. animæ.* Hunc circum *l* innumeræ gentes populique volabant;
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serenâ
Floribus insidunt variis, & candida circum
m *Pro quibusvis floribus.* *m* Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causásque requirit,
n *Procul.* Inscius Æneas, quæ sint ea flumina *n* porrò,
o *Impetu.* Quive viri tanto complêrint *o* agmine ripas.

Tum

Tum pater Anchiſes: Animæ quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
p Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coràm,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quò magis Italiâ tandem lætere repertâ. [eſt
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc q ire putandũ
Sublimes animas? iterúmque ad tarda reverti
Corpora? Quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo,
r Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio ſ cœlum, ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra,
Spiritus intus alit; totámque infuſa per t artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Indè hominum pecudúmque genus, vitæque volantûm,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
Seminibus, u quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundáque membra.
Hinc metuùnt, cupiúntq;, dolent, gaudéntq;, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ x tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine vita relinquit.
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes: penitúſque neceſſe eſt
Multa diu y concreta modis z inoleſcere miris.
Ergò exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos; aliis ſub gurgite vaſto
a Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
QUISQUE ſuos patimur b manes: exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
c Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores ſuper ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natúmque unáque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbámque ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſint
Adverſos d legere, & venientûm diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrúmque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

p *Ab effectu, quia ſecuros reddunt: ut, pallida mors.*
q *Ire ſublimes ad cœlum. At Ser. animos ſublimium, non omnium.*
r *Reſpondet.*
ſ *Pro aëre & æthere.*
t *Elementa, quæ membra ſunt mundi.*
u *In tantum viget in omn. pars divinitatis, in quantum ſinit corp. qualitas.*
x *Corporis.*
y *Conglutinata.*
z *Creſcere.*
a *Al. invectum.*
b *Supplicia quæ ſunt apud manes: vel de geniis intell.*
c *Hæc quidam jungunt illis, Quiſque ſuos pat. manes.*
d *Diſcernere.*
Alii perluſtrare.

Ille (vides) *e* purâ juvenis qui nititur haſtâ
Proxima ſorte tenet lucis loca: primus ad auras
Æthereas Italo commiſtus ſanguine ſurget,
Sylvius, *f* Albanum nomen, tua *g* poſthuma proles;
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regúmque parentem:
Unde genus Longâ noſtrum dominabitur Albâ,
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, &, qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires.
At qui umbrata gerunt civili tempora *b* quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrúmque Inui, Bolámque, Corámque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & *i* avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet: viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignat honore?
En, hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septémque una ſibi muro circundabit arces,
Felix prole virûm: qualis *k* Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc geminas *l* nunc flecte acies; hanc aſpice gentem,
Romanóſque tuos: hîc Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, *m* divûm genus, aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; ſuper & Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet extra ſydera tellus,
Extra *n* anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in *o* adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent divûm, & Mæotica tellus,
Et ſeptem gemini *p* turbant trepida oſtia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit * æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Placârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo *q* Nyſæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

e Sine ferro.
f Quia omnes Alba. reges dicti ſunt Sylvii.
g Te humato naſcitura.
h Coronâ civicâ ex quercu, quæ dabitur iis qui civem ſervâſſent.
i Numitori. Nam cum hoc Rom. & Remus Nep. uno anno regnârunt.
k Cybele mater deûm, à Berecynthio caſtello Phrygiæ.
l Al. huc flecte, ut ſit Epanaleſſis.
m Al. divigenus.
n Oſtendit 12. ſigna, in quibus eſt circulus Solis.
o Al. adventum.
p Turbantur.
* Æripidem.
q Montis Indiæ.

Aut

Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanáque menta
Regis Romani, primus qui *r* legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum: cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residésque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: quem juxtà sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimiùm gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges animámque superbam,
s Ultoris Bruti facésque videre receptos?
Consulis imperium hic primus *t* sævásque secures
Accipiet, natósque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea *u* fata *x* minores:
Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
Quin Decios Drusósque procul, sævúmque securi
Aspice Torquatum, & referentem *y* signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu! quantum inter se bellum, * si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragémque ciebunt!
Aggeribus *z* socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens, *a* gener adversis instructus *b* Eöis.
Nè, pueri, nè tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
c Túque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.
d Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæcis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden, genus armipotentis Achillei,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Lybiæ? *e* parvóque potentem
Fabricium? vel te *f* sulco, Serrane, serentem?
Quò fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
g Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia *h* mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt causas meliùs; cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,

r *De Numâ Pompilio.*

s *Ultoris & libertatis pub. & violati pudoris.*

t *Quæ sævierunt etiam contra liberos.*

u *Al. Facta.*

x *Al. Nepotes.*

y *Quæ Galli victis Rom. abstulerant.*

* *Al. limina.*

z *Cæsar.*

a *Pompeius.*

b *Orientis pop.*

c *Tu Cæsar. Hortans autem ad parcendum, clementem esse significat. Prior fortasse pro Superior, Victor.*

d *L. Mummius.*

e *Paupertate gloriosum.*

f *Qui ab aratro evocatus ad Dictaturam fuit.*

g *De quo dictum fuit ab Ennio, Unus homo nob. &c.*

h *Quasi æs deposito rigore in mollitudinem vivi animalis concessurum sit.*

(Hæ tibi erunt artes) pacísque imponere *i* morem;
Parcere subjectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises; atque hæc mirantibus addit:
Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victórque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques; sternet Pœnos, Gallúmque rebellem;
Tertiáque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hîc Æneas, (unà namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parûm, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille, *l* virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitũ? quantũ *m* instar in ipso est?
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbrâ.
Tum pater Anchises, lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum nè quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Esse sinent: nimiùm vobis Romana propago
Visa potens, Superi, *n* propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tibirine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum *o* spe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides, invictáque bello
Dextera! non illi quisquam se impunè tulisset
Obvius armato, seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animámque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic totâ passim regione vagantur
p Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incendítque animum *q* famæ venientis amore;
Exin bello viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentésque docet populos, urbémque Latini;
Et quo quemque modo fugiátque ferátque laborem.
Sunt geminæ *r* somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens *s* elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unáque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ;

i Pro morem legitur & legem. Alioqui morem quidam exp. leges ad conservandum pacem pertinentes.

l Marcellum.

m Quidam exp. Exemplar. Quidam, Quanta æquiparatio virtutis cumulo cui sanguine junctus est.

n Perpetua: ut Da propriam Th. domum.

o Friget antiquitatem generis.

p Sic ἠερόεντα κέλευθα, vias aëris, pro caliginosis, dicunt Gr. quæ ad Orcum ferunt. Ità T. qui & aliter exp.

q Laudis futuræ.

r Pro somnii potiùs dictum putat Turn. ut apud Hom. ὀνειρείῃσι πύλῃσι.

s Ebore.

Ille

Ille viam ſecat ad naves, ſociósque reviſit.
Tum ſe ad Cajetæ tecto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Cajetam, nutricem ſuam, Æneas ſepelit; locúmque ipſum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes ſedem prætervehitur, ſecundóque vento ad Tiberis oſtia defertur; adverſóque flumine ſubvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi cùm ex Aſcanii verbis cognoviſſet eam eſſe terram fatis ſibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractûs regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & ſuo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus, legatione auditâ, præter poſtulata, Laviniam filiam ſuam (quam, ex Fauni patris ſui oraculis, & augurum reſponſis, externo viro tradere jubebatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno proſperis Trojanorum rebus offenſa, Alecto ad diſturbandam pacem ab inferis évocat; quæ primùm Amatam, Latini uxorem, deinde ipſum etiam Turnum furiis ſuis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem converſæ, quæ tum forte venationi operam dabat, manſuetum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regii liberis imprimis charum. Quem cùm Aſcanius ſagittâ vulnerâſſet, ruſtici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex ſuperiore loco claſſicum canit. Cadunt in eo tumultu, Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galeſus, agricola regionis totius locupletiſſimus: qui cùm in urbem mortui eſſent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum ſuſcipiendum, injuridmque manu vindicandam, exſtimulant. Verùm cùm ille, & fatorum & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non poſſet ut illis bellum indiceret, Juno ipſa belli portas aperuit. Turni auſpicia ab bellum ſequitur Mezentius, unà cùm Lauſo filio: item Aventinus Herculis ex Rheâ filius, Catillus & Coras Tyburtini, fratres, Camilla ex Volſcorum gente, mulier fortiſſima, aliique complures; quorum catalogus ad finem Libri recenſetur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Hic quoque Cajetam sepelit : tum deinde profectus
Laurentum venit : hanc verbis cognovit Iüli
Fatalem terram : Mensis (væ !) vescimur, inquit.
Centum oratores veniam pacémque petentes
Ad regem mittit, lectos tum sorte, Latinum ;
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus,
Hoc fortè Alecto Junonis dissipat irâ.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes socia arma parant, fremit arma juventus.

Aliud incerti Autoris

Argumentum.

Tandem deveniunt Laurentia Tröes in arva,
Et pace acceptâ læti nova mœnia condunt.
Nocte satam Juno Furiam evocat ; illa Latinos
Inter & Æneadas bellum serit, & ciet arma.
Protinus auxiliis terra instruit Itala Turnum.

Aliud Monostichon.

Septimus Æneam reddit fatalibus arvis.

Aliud.

In Phrygas Italiam bello jam Septimus armat.

TU *a* quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dedisti :
Et nunc *b* servat honos sedem tuus, *c* ossáque nomen
Hesperia in magna (siqua est ea gloria) signat.
At pius exsequiis Æneas ritè solutis,
Aggere compósito tumuli, postquam alta quiérunt
Æquora, tendit iter velis, portúmque reliquit.
Aspirant auræ *d* in noctem : nec candida cursum
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Dives inaccessos ubi *e* Solis filia lucos
Assiduo *f* resonat cantu, tectísque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.

a *Sicut Misenus & Palinurus.*
b *Quidam exp. per Hypall. pro Sedes servat honorem tuum.*
c *Tumulus nomen habet.*
d *Circa noctem.*
e *Circe, ut mox.*
f *Pro resonare facit : vt alibi, personat, personare facit.*

Hinc

Hinc exaudire gemitus iræque leonum
Vincla recuſantûm, & ſera ſub nocte rudentum:
Setigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ *g* nè monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu littora dira ſubirent,
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jámque rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Cùm venti *h* poſuêre, omniſque repentè reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore *i* tonſæ.
Atque hìc Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circúmque ſupráque
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant,
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cùm primùm Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam; & primæ *k* revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, diva, mone: dicam horrida bella:
Dicam acies, *l* actóſque animis in funera reges,
Tyrrhenámque manum, totámque ſub arma coactam
Heſperiam: major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat,
Hunc Fauno & nymphâ genitum Laurente Maricâ
Accipimus. Fauno Picus pater; iſque parentem
Te, Saturne, refert: tu ſanguinis *m* ultimus autor.
Filius huic, fato divûm, prolémque virilis
Nulla fuit; primáque oriens erepta juventâ eſt.
Sola domum & tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, *n* jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totâque petebant
Auſoniâ: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavíſque potens; quem regia conjux
Adjungi generum *o* miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multóſque * metu ſervata per annos:
Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,

g *Nè contingeret illis in talia monſtra mutari.*

h *Ceſſavêre, quievêre.*

i *Remi: à tondendo, i. radendo.*

k *Rem ab ipſis primordiis repetam.*

l *Impulſos potiùs, quàm collectos.*

m *Primus, ut exp. Ser. Sed qui primus deſcendendo, ult. eſt aſcendendo. Sic ult. principium dixit Cic.*

n *Idem aliis verbis dicit: licet aliter cenſeat Ser. Sic Naſo, Hæc ubi nubilibus primùm maturuit annis.*

o *Deſiderio ad hoc efficiendum ferebatur.*

* *Religioſo, vel religione.*

Ipſe ferabatur Phœbo ſacrâſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ, (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obſedêre apicem, & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſummâ dominarier arce.
Præterea, *p* caſtis adolet dum altaria tedis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprèndere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari,
Regaléſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id verò horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem famâ fatíſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex, ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucóſque *q* ſub alta
Conſulit Albunea; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævámque exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes omníſque *r* Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cùm tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
ſ Pellibus incubuit ſtratis, ſomnóſque petivit;
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris;
Et varias audit voces, fruitúrque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hinc & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat *t* ritè bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratíſque jacebat
Velleribus: ſubitò ex alto vox reddita luco eſt;
Nè pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede *u* paratis.
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant quorúmque à ſtirpe nepotes
Omnia *x* ſub pedibus, quà Sol *y* utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertíque regíque videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monitúſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circum latè volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit abaggere claſſem.
Æneas, primíque duces, & pulcher Iülus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,

p Serv. exp. piis: ſed & in ſua ſignif. poteſt intelligi, ut perinde ſit ac ſi ipſamet caſta diceretur.

q Pro in. eſt autem Albunea & fontis & ſylvæ nomen.

r Propriè Sabinorum tractus.

ſ Ad Amphiarai oraculum quidam alludi putant.

t Cum debita ſolemnitate.

u Paratis, Turno.

x Sub poteſtate ſua.

y Mare Eöum & occiduum: ut Hor. Utero Pœnus.

Inſti-

Inſtituúntque dapes, & z adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis, (ſic Jupiter ipſe monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic fortè allis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris;
Heus, etiam menſas conſumimus, inquit Iülus;
a Nec plura, alludens: ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primámque loquentis ab ore
b Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuò, Salve, fatis mihi debita tellus;
Vóſque (ait) ô fidi Trojæ ſalvete penates:
Hic domus, hæc patria eſt: genitor mihi talia namq;
(Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit;
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere c menſas,
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebant,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, &, primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive d habeant homines, ubi mœnia gentis
Veſtigemus, & à portu diverſa petamus.
Nunc e pateras libate Jovi, precibúſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina f reponite menſis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat; & Geniúmque loci, primámque deorum
Tellurem, nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctiſque orientia ſigna,
Idæúmque Jovem, Phrygiámque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœlóque Erebóque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo g clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hìc ſubitò Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem quo b debita mœnia condant:
Certatim inſtaurant epulas, atque i omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cùm primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
k Diverſi explorant: hæc, fontis ſtagna Numici;
Hunc, Tibrim fluvium: hìc fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſâ delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis

z *Ad. lib. quæ mox dicit Cereale ſolum, item pat. quadras, item menſas. Erant menſæ paniceæ.*
a *Dixit ludens: ut etiam ex Cic. affertur illud pro hoc. Vel ad reſponſi fidem verba componens, inquit Serv.*
b *Vix exſpectans donec totam eloqueretur, dixit protinus ſe eam agnoſcere & omen accipere.*
c *Intell. Menſas paniceas quæ ſubjiciebantur epulis: quæ & Adorea liba dicuntur: Sed & Cereale ſolum & Quadras patulas ipſe vocat.*
d *Habitem; ut & Græc. ἴχεσθε.*
e *Vinum, Contin. pro contento.*
f *Ut mox, Inſtaurant epulas.*
g *Serenus. Tonans autem ſereno cœlo Jupiter boni ominis augurium dare exiſtimatur.*
h *Promiſſa fatis.*
i *Magn. quidam exp. Valde manifeſto.*
k *In diverſas partes profecti.*

Ire

Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donáque ferre viro, pacémque expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſâ,
Molitúrque locum: primáſque in littore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jámque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque ſubibant.
Ante urbem pueri & *l* primævo flore juventus
Exercentur equis, domitántque in pulvere *m* currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſúque ictúque laceſſunt:
Cùm provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veſte reportat
Advenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit *n* ſummâ, Laurentis regia Pici,
o Horrendum ſylvis & relligione parentum.
Hinc ſceptra accipere & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum,
Antiqua ex cedro, Italúſque, patérque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnúſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo aſtabant; aliique *p* ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multáque præterea ſacris in *q* poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculáque, clypeique, ereptáque roſtra carinis.
Ipſe *r* Quirinali lituo, parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat,
Picus, equûm domitor; quem capta cupidine conjux,
ſ Aureâ percuſſum virgâ, verſúmque venenis
Fecit avem Circe, ſparſítque coloribus alas.
Tali intus templo divûm patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, (neque enim neſcimus & urbem
Et genus; auditíque advertitis æquore curſus)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ceu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

Fluminis

1 *Qui puberes erant. Nam ſexto decimo anno tyrones erant. Ind. & Serv.*

m *Equos ſub curribus.*

n *Urbe ſummâ, pro Acropoli, ut Græc. eam vocant, ἄκρην πόλιν, & frequentiùs compoſ. ἀκρόπολιν.*

o *Id à ferè dictum ut alibi Metu, de religioſo metu ſeu religione.*

p *Alii omnes perpetuâ ſerie à primâ origine uſque ad Lat. At Ser. vult eſſe pro Aboriginum reges.*

q *Sic, Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi.*

r *Cum Quir. lituo, lituum Quir. habent, Non autem, ſuccinct. lituo.*

ſ *Ser. malè jungit cum conjux, ut dictum ſit per Ironiam.*

Fluminis intrâstis ripas, portúque sedetis,
Nè fugite hospitium; néve ignorate Latinos,
Saturni gentem, *t* haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veterísque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ità ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciámque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coryti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat; & dicta Ilioneus sic voce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris;
Nec sydus regione viæ, littúsve fefellit:
Consilio hanc omnes animísque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurreret orbis,
Audiit & *u* si quem tellus extrema *x* refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
y Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis littúsque rogamus
Innocuum, & cunctis *z* undámque aurámq; patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausoniis gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (nè temne, quòd ultro
a Præferimus manibus *b* vittas ac verba precantûm)
Et petière sibi, & voluêre adjungere, gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis *c* egere suis: hinc Dardanus ortus.
Huc repetit; jussísque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tibrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
d Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
e Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, *f* sacérque tiaras,

t *Hic & seq. vers. describit vitam hominum aurei seculi sub Saturno. Nam cùm appellat veterem deum, haud ità multi sunt anni, sed fama pervagata non est.*

u *Siquis procul habitat.*
x *Ser. expon. refluo.*
y *Bello & excidio Trojano.*
z *Aquâ & aëre, quæ omnibus patere debeant.*

a *Pro prætendimus.*
b *Cui me fortuna precari, Et vittâ comptos voluit prætendere ramos.* τλὸ ἱκετηρίαν προτείνειν.
c *Impulerant.*
d *Hâc aureâ paterâ.*
e *Diadema.*
f *Pro sacra tiara,*

Iliadúmque

Iliadúmque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſolóque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamóque moratur.
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem;
Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribúſque in regna vocari
g Auſpiciis; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem,
Tandem lætus ait, Dii noſtra incepta ſecundent,
Auguriúmque ſuum: dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modó Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociúſque vocari)
Adveniat, vultus néve exhorreſcat amicos.
Pars mihi h pacis erit dextram tetigiſſe i tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt; generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio reſtare canunt) qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant: huic illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant k ter centum nitidi in præſepibus l altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictíſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa m monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminóſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem;
Illorum de gente, patri quos n Dædala Circe
Suppoſitâ de matre nothos furata creavit.
o Talibus Æneadæ donis dictíſque Latini
p Sublimes in equis redeunt, pacémque reportant.
Ecce autem, Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auráſque invecta tenebat;
Et lætum Æneam claſſémque ex æthere longè
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſquè Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates: ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,

g *Poteſtate pari.*
h *Fœderis. Abeo quod ſequitur id quod præcedit.*
i *Dixit ut Græci, & quidem vetuſtiores dixerunt, τύραννον, pro rege ſimpliciter.*
k *Ut in legione Rom. erant trecenti equites.*
l *Ad oſtendendum equorum magnitudinem.*
m *Phaleræ. Sed alii ad Phal. referunt quod ſequitur, tecti auro.*
n *Ingenioſa.*
o *Cum tal. donis & dictis.*
p *Vel, ſublimes talibus donis & dictis, i.e. erectis animis ob t. d.*

Num

Num capti potuêre capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies mediósque per ignes
Invenêre viam? at, q credo, meanumina tandem
Fessa jacent r odiis, aut exsaturata quievi.
Quinetiam patriâ excusso infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto:
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Carybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alveo,
ſ Securi pelagi atque mei. t Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: u concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ: [rentes?
(x Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone me-
Aſt ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix; quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Æneâ: quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod us-
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. [quàm est.
Non dabitur regnis (estq) prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exscindere regum.
Hâc gener atque socer coëant y mercede suorum;
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
z Cisseis prægnans ignes enixa a jugales;
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, labotem,
Hanc operam; nè noster honos infractáve b cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint; Italósve obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereásque inferre faces; tibi nomina mille,
MILLE nocendi artes, fœcundum concute pectus,
Disjice c compositam pacem, sere crimina belli;
Arma velit, poscátque simul, rapiátque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis,

q *Credo; q. d. scilicet.*
r *Quidam odiis jung. cum quievi.*
ſ *Sine metu pel. & mei.*
t *Talis locus lib. 1. Pallásne exur. classem.*
u *Illi suos iras in Cal. effundere.*
x *Pro, quam sceleris pœnam.*
y *Suorum cæde confœderationem hanc emant.*
z *Hecuba Cisſei filia, quæ se facè parere somniavit.*
a *Pro conjugales, i. matrimonio conceptos.*
b *Pro cadat, vel vincatur. Infracta autem, quæ antea fuit infracta.*
c *De qua convenit.*

Principio

Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, *d* tacitúmque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnique Hymenæis,
e Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic deæ cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & lævia pectora lapsus
f Volvitur attactu nullo, *g* fallítque furentem,
Vipeream inspirans animam, fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tenia vittæ,
Innectítque comis, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Molliùs & solito matrum de more loquuta est;
Multa super nata lacrymans Phrygiísque Hymæneis.
Exsulibúsne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret natæque tuique?
Nec matris miseret, quem primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo?
h At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæámque Helenam Trojanas vexit ad arces?
i Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consánguineo totiès data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente *k* Latinis,
Idque sedet, Fauníque *l* premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
Inclus Acrisiúsque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà stare videt, *m* penitúsque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totámque pererrat;
Tum verò infelix ingentibus excita monstris,
Immensam *n* sine more furit *o* lymphata per urbem.
p Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habenâ
q Curvatis fertur spatiis; stupet inscia turba,
Impubésque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ: non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populósque feroces.
Quinetiam in sylvas, *r* simulato numine Bacchi,
(Majus adorta nefas, majorémque orsa furorem)
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tedásque moretur;

f Eua

d Tacitè obs. & sine strepitu.
e Fœminis usitatæ.
f Ità ut non attingeret. Vel, ut tactus ejus nõ sentiretur.
g Latenter inspirat furenti. Fur. autẽ i. furere incipientem, vel, dum in furorem concitatur. Aliter Serv.
h Al. Annon.
i Quid erit, vel est, tua fides, quid e. &c. q. d. Cujus est pretii? Vel subaudi prodest, aut tale quid.
k Quidam Lat. jung. cum sedet.
l Urgent.
m Nam dixit, Ac dum prima lues, &c.
n Inusitato quodam modo & inaudito.
o Furore percussa.
p Tibull. eâd. comp. utitur.
q Per obliquas vias.
r Quòd in furore sibi videretur sacra B. celebrare.

ſEuœ Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans: etiam molles tibi t ſumere thyrſos,
Te luſtrare u choro, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat, furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruêre domos; ventis dant colla comáſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
x Pampineáſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida y pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvúmque repentè
Clamat, Io matres audite z ubi quæque Latinæ.
Siqua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis a agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliúmque omnémque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Acriſioneïs Danaë fundâſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardea quondam
Dictus avis, & nunc magnum b manet Ardea nomen.
Sed c fortuna fuit, tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit; in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ:
Fit Calybe Junonis anus templíque ſacerdos;
Et juveni ante oculos his ſecum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patière labôres?
Et tua Dardaniis d tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæſitas e ſanguine dotes
Abnegat, externúſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, f ingratis offer te irriſe periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placidâ cùm nocte jaceres,
Ipſa palàm fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem, portiſque moveri
Lætus in arma para; & Phrygios, qui flumine g pul-
Conſedêre, duces, pictáſque exure carinas.
Cœleſtûm vis magna jubet: rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic b juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim

t *Sumebat, & ſic in ſeq. Ser. Vel potiùs cum his infinitivis aſſumendum verbum vociferabatur, ex partic. vocif. repetitum.*
u *Al. Choros.*
x *Nam thyrſos pampinis vitium implexos geſtabãt in his ſacris.*
y *Pineam facem.*
z *Sic & Priſc. legit, expon. Quæcunque, al. Unacunque.*
a *Talem agit, i. tali modo agit. Ità agit & verſat.*
b *Al. tenet.*
c *Fortuna ità tulit ut Turn. carperit q.*
d *Transferri à te ad colonos Dard. Tibi erepta tradi col.*
e *Tuo.*
f *Pro quibus nulla gratia reddetur.*
g *Ut ſuprà, flu. Tiber. amœno.*
h *Turnus.*

Ore

Ore refert: Classes invectas Tibridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures;
(Nè tantos mihi finge metus) nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te *i* victa situ verique *k* effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacémque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;
Diriguêre oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantáque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberáque insonuit, rabidóque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsâ formidine ludit?
Respice *l* ad hæc; adsum Dirarum ab sede sororum:
Bella manu lethúmque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossáque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens *m* fremit, arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira supèr: magno veluti cùm flamma sonore
n Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultántque æstu latices: furit intus *o* aquæ vis,
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis,
p Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, pollutâ pace, Latinum;
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, *q* divósque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ,
Hunc atavi reges, hunc *r* claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte novâ speculata locum quo littore pulcher
Insidiis cursúque feras agitabat Iülus.
Hic subitam canibus rabiem *s* Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, bellóque animos accendit agrestes.

i Squalore & macore consumpta.
k Cui sunt effœtæ vires ad dicendum quod verum est: Cui est exhausta vis dicendi vera: Ut innuat illam cœpisse delirare.
l Quidam ad hæc adjum, i. ad regum arma.
m Cum fremitu poscit.
n De virgis facl.
o Al. Aquasi Fum.
p Melius quàm si diceret, Nec jam vis undam capit.
q Quia votis nuncupatis bella sumebant.
r Pro Clara dext. factis, per hypallagen.
s Alecto, à Cocyto fluvio inferorum: Cocytique petit sedem.

Cervus

Cervus erat formâ præstanti & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheúsque pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua sertis;
Pectebátque u feram, puróque in fonte lavabat.
Ille x manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat sylvis, rursúsque ad limina nota
Ipse domum serâ y quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iúli
Commovêre canes, fluvio cùm fortè secundo
Defluxeret, ripâque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit; actáque multo
Pèrque uterum sonitu pérque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota inter tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questúque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (z pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt; hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: a quod cuique repertum
Rimanti, TELUM ira facit: vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ spirans immanè securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornúque recurvo
Tartaream intendit vocem; quâ protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuêre profundæ.
Audiit & b Triviæ longè lacus, audiit amnis
Sulfureâ Nar albus aquâ, fontésque Velini;
Et trepidæ matres pressêre ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, quâ buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effunditapertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, fudibúsve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atráque latè
Horrescit strictis seges ensibus; æráque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:
Fluctus utì primo cœpit cùm c albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas

t *Tyrrhei filii: legitur autem & Tyrrhëïdæ.*

u *Ut alibi de equo. Quadrupedem expon.*

x *Pro manuũ, ut vult Ser. Sic currum pro curruũ.*

y *Quantumvis serâ nocte.*

z *Furia.*

a *Quod quærens quisq; reperit, ira jubet esse illi pro telo: ut l. 1. Furor arma ministrat.*

b *Qui Dianæ speculum dicitur.*

c *Quia cùm incipit mare paululùm turbari, partes ejus quæ non moventur albescere videntur & vernare: at cùm inhorruit, nigrescit.*

Erigit, indè imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagittâ,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon,
Sternitur; hæsit enim sub gutture *d* vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuémque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circà; seniórque Galesus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantûm, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ *e* commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli *f* convexa per auras,
Junonem *g* victrix affatur voce superbâ:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant:
Quandoquidém Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendámque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spergam arma per agros.
Tum contrà Juno, Terrorum & fraudis abundè est;
h Stant belli causæ; pugnatur comminus armis;
Quæ fors prima dedit sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent Hymenæos
Egregium *i* Veneris genus & rex ipse Latinus.
Te super æthereas errare licentiùs auras
Haud pater ipse velit, summi regnator Olympi.
Cede locis; ego siqua *k* super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas.
Cocytíque petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & famâ multis memoratus in oris;
l Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, mediòque fragosus
Dat sonitum saxis & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum & sævi *m* spiracula Ditis
Monstrantur; ruptóque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras cœlúmque levabat.
Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum: ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsósque reportant,
Almonem puerum, *n* fœdatíque ora Galesi;
Implorántque deos, obtestantúrque Latinum.

d Pro sagitta: ut infesto vulnere Pyrrhus.

e Ut dicitur committi pugna cùm inchoatur.

f Pro convecta quidam accip. ut Usq; coloratis omnis devexus ab Indis. Georgic. l. 4. pro devectus. Alii, per convexa, per auras Jun. affatur.

g Voti compos.

h Manent, permanent.

i Æneas.

k Pro superest, restat.

l i. e. omni parte sancti.

m Quæ à Græc. χειρόνεια, fauces subterraneæ, tetrum exhalantes odorem & pestiferum: ex quo Ditis fauces existimabantur.

n Cruentati.

Turnus

Turnus adeſt, medióque in crimine cædis & ignis
o Terrorem ingeminat: Teucróſque in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia p matres
Inſultant q thyaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martémque r fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente frigore,
Quæ ſeſe, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet; ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum ſ exſuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos auráſque pater teſtatus inanes,
Frangimur (heu!) fatis, inquit, ferimúrque procella,
Ipſi has t ſacrilegio pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri: te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, u omniſque in limine portus;
Funere felici ſpolior: nec plura loquutus,
Sepſit ſe tectis, rerúmque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem x protinus urbes
Albanæ coluêre ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve, Arabéſve parant, ſeu tendere ad Indos,
y Auroramque ſequi, Parthóſque repoſcere ſigna:
Sunt geminæ belli portæ, (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ & ſævi formidine Martis;
Centum ærei claudunt vectes, æternáque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus:
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabeâ cinctúque Gabino
Inſignis, reſerat, ſtridentia limina, conſul;
Ipſe z vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes;
Æreáque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſtéſque recludere portas.
a Abſtinuit tactu pater, averſúſque refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapſa morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet b inexcitâ Auſonia atque immobilis antè.

o *Ut paulò antè Terrorum & fraudis abunde eſt.*
p *De quibus ſuprà & poſtea.*
q *Choreis.*
r *Cum clamore depoſcunt.*
ſ *Al. expugnare.*
t *Vos ſacrileg. pendite hujus belli pœnas. Vocat ſacril. quòd bellum ſuſceiperent contra voluntatẽ deorum.*
u *Securitas omnis in promptu eſt.*
x *Perpetuâ & non intermiſſâ obſervatione.*
y *Orientis populos.*
z *Evocat ad bella. Putat Serv. alludi ad genus tertium militiæ, quod Evocatio dicebatur.*
a *Attingere portas noluit ad ipſas referendas.*
b *Antè inexc. atque imm. at intell. quamtò diutiùs deſides fuerant, tantò ardentiùs ad bellum tunc fuiſſe profectos. Mox dicit, qui bello excita reges.*

Pars pedes ire parat campis; c pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos & ſpicula lucida tergent
Arvinâ pingui, ſubigúntque in cote ſecures;
Signáque ferre juvat, ſonitúſque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tybúrque ſuperbum,
Ardea, d Cruſtumeríque, & turrigeræ Antennæ.
Tegmina tuta e cavant capitum, flectúntque ſalignis
Umbonum crates: alii thoracas aheneos,
Aut læves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jámque ſonant; it bello teſſera ſignum
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeúmque auróque trilicem
Loricam induitur, fidóque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantúſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſequutæ
Complêrint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus f arſerit armis.
Et meminiſtis enim, divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor divûm Mezentius, agmináque armat.
Filius huic juxtà Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus, equûm domitor, debellatórque ferarum,
Ducit Agyllina g nequicquam ex urbe ſequutos
Mille viros: h dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, i & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum
Victoréſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeóque inſigne paternum
Centum angues, cinctámque gerit ſerpentibus hydram
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier, poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto, k Tytinthius attigit arva,
Tyrrhenóque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævóſque gerunt in bella l dolones,
Et tereti pugnant mucrone, verúque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſetâ, cum dentibus albis,
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeóque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,

Frati

c *Pars ard. pro ardua in altis equis, i. Populus partim parat ire pedes, partim arduus alt. &c. Sic alibi ad rem, non ad vocē reſpicit.*

d *Mutavit, cùm Cruſtumerium dicēretur.*

e *Cavant tegm. pro conficiunt cava tegm.*

f *Splenduerit: aut, quorum armorum amore flagraverit: aut, quibus armis ardenter prælata ſit.*

g *Qui in prælio periit, neq; paternum imperium recepit.*

h *Dignus qui lætior eſſet imperii paterni ſtatus.*

i *Q.d. Dignus alius patris imperiis lætioribus.*

k *Hercules.*

l *Dolones ſunt vel flagella intra quorum virgam latet pugio; vel (ſecundum Var.) ingentes conti cum ferro breviſſimo.*

Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillúſque, acérque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur;
Ceu duo nubiginæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, *m* Homolen Othrynq; nivalem
Linquentes curſu rapido; dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
(Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventámque focis, *n* omnis quem credidit ætas)
Caculus: hunc legio latè comitatur agreſtis:
Quique altum Prænesten viri, quique arva *o* Gabinæ
Junonis, gelidámque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos dives Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei currúſve ſonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvóſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti; *p* veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis: crudus tegit altera pero.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos deſuetáque bello
Agmina in arma vocat ſubitò, ferrúmque *q* retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquóſque Faliſcos,
Hi *r* Soractis habent arces, Flaviniáque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucóſque Capenos.
Ibant *ſ* æquati numero, regémque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cùm ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: ſonat amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magníque ipſe agminis inſtar;
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, *t* priſcíque Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Metuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui *u* roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montémque Severum,
Caſperiámque colunt, Forulóſque & flumen Himellæ;
Qui Tiberim Fabarímque bibunt; quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quóſque ſecans *x* infauſtum interluit Allia nomen:

m *Montes Theſſaliæ, qui exiſtimantur eſſe Centaurorum.*

n *De his verbis, omnis quem credidit ætas, lege Ser. & vide an debeas illi credere.*

o *Quæ Gabiis coluit.*

p *Pede ſiniſtro nudo pugnare inſtituerunt.*

q *Tractat ferrum quod tractare deſueverat.*

r *Mons apud Irpinos, haud longè à Flaminia, de quo Horatius, Videsne altâ ſtet nive candidum Soracte?*

ſ *In pares ordines digeſti.*

t *Id eſt, Sabini.*

u *Al. Roſcida; ſed Roſea Ser. agnoſcit, à loci nomine.*

x *Ob cladem ibi acceptam à Romanis.*

Quàm multi Lybico volvuntur y marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel cùm Sole novo densæ torrentur aristæ
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
z Scuta sonant, a pulsúq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnóque feroces
Mille b rapit populos; vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicinâque juxta
Æquora; quíque Cales linquunt, amnísque vadosi
Accola vulturni; paritérque Saticulus asper,
Oscorúmque manus: teretes sunt c aclides illis
Tela; sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Œbale, quem generâsse Telon Sebetide nymphâ
Fertur Teleböum Capreas cùm regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quíque Rufas Batulúmque tenet, atq; arva Celennæ;
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere d cateias:
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex;
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misêre in prælia Nursæ,
Ufens insignem famâ & felicibus armis;
Horrida præcipuè cui gens, assuetáque multo
Venatu nemorúm, e duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, sempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
f Fronde super galeam & felici comptus olivâ,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
g Vipereo generi & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantúque manúque solebat;
Mulcebátque iras, & morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus h Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevêre i lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora; k pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.

y *Mari.*

z *Quidam scuta s. jungunt præced. comparationi.*

a *Al. Pulsúque pedum conterrita tellus.*

b *Rapit, Raptim adducit.*

c *Jacula ansata vel amentata; cùm sequatur flag. lento, i. ferreo amento: ac fortasse ex ἀτκύλιδες facta ex ἀτκύλαι, depravata est vox.*

d *Tela Gallica.*

e *Infertilibus.*

f *Nam sacerdotes & vates coronati & infulati erant. Ser. exponit, Frondibus comptus festivæ olivæ.*

g *Terrenis serpēt. Hydris autem aquæ serp.*

h *Al. Anguitiæ: progenies Marsorum, qui anguibus adversantur.*

i *Etiā alii lacus.*

k *Frequenti sacrific. Plac. q. d. Non qualis ante fuit, vel illic, vel apud Tauros, humano gaudens cruore.*

Námq;

Námq; ferunt famâ Hippolytũ, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriáſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſydera rurſus
Ætherea & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus abumbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine *l* Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemorique *m* relegat;
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſóque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudêre marinis.
Filius ardentes haud *n* ſecùs æquore campi
Exercebat equos, currúque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
o Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Cui *p* triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, *q* Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At lævem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeatáque totis
Agmina denſantur campis, Argiváque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteréſque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici;
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrúmque Numici
Littus arant, Rutulóſque exercent vomere colles,
Circúmque jugum: queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Ferocia luco;
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidúſque per imas
r Quærit iter valles, atque in mare conditur, Uſens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo *ſ* calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus, ſed prælia virgo
Dura pati, curſúque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

l Jaſum Æſculapium Phœbo genitum. At Serv. Pœnigenam etiam affert. i. matre Pœnâ genitum.
m Segregat. At Serv. Commendat ab aliis ſegregatum.
n Al. Segniùs: ut & Serv. legit, & expon. Non ſegniùs patre. Tam audax, ut nec paternæ mortis terreretur exemplo.
o Ser. exp. agit. At ego crediderim potiùs dictum exemplo Græcorum verborum, στρωφᾶται & πολεῖται.
p Galea tres habens conos & luphos, tréſque criſtas, Græc. τριφάλεια.
q Ingentes, & Ætnæis ſimiles.
r Ut ſignif. fluminis angustias.

ſ Lanificio.

Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbáque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis † inhians animis; ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixâ cuspide myrtum.

† *Cum furore quodam patefacto ore.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarúmque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarúmque suarum paucitate diffidens, Tiberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur in quibus postea Roma condita fuit: Evandríque Regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventûs ejus causâ cognitâ, benignè hospitio excipit; sacrísque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causam ritúsque sacrificii edocet, locáque ejus tractûs nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus, quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur; eadémque à Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulcritudine delectatus, cùm cætera omnia, tum clypeum imprimis, qui res à posteritate suâ strenuè gerendas habebat depictas, studiosè admiratur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ causa petendi,

Æneæ

Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadeâ profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium: huic natum & ſocia agmina jungit
Evander: Pallas fatis comes ibat iniquis.
Jámque habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fatáque fortunáſque ducum, cæſúſque ſuorum
Sortitus clypeo, divinâ intentus in arte eſt.

Aliud Incerti Autoris Argumentum.

Vidit ut Æneas ſummâ vi bella parari,
Arcadas Evandrúmque ſenem ſibi fœdere jungit;
Dardanióque duci ſociatur Etruria tota.
Arma petit genetrix, dat Mulciber; in clypeóque
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

Aliud Monoſtichon.

Præparat Octavo bellum, quos mittat in hoſtes.

Aliud.

Dat ſimul Æneæ ſocios Octavus & arma.

UT *a* belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu,
Utq; acres *b* concuſſit equos, útq; *c* impulit arma;
Extemplo turbati animi, ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera: ductores primi Meſſapus, & Ufens,
Contemptórque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Æneam claſſi, victóſque penates
d Inferre, & fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multáſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis, quem (ſi fortuna ſequatur)
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtiùs ipſi
Quàm Turno regi aut regi apparere Latino.
e Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc *f* dividit illuc,
In partéſque rapit varias, pérque omnia verſat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca, jámque ſub auras
Erigitur,

a *Vexillum.*

b *Illo tubæ ſonitu.*

c *Ad pedites pertinere, & eſſe ſacrorum, tradit Serv. Quidam exp. de haſtâ impulsâ in hoſtium fines, ut poſtea moris fuit fecialibus.*

d *Ut Lib. 1. Inferréque deos Latio.*

e *Fiebant, aut quid tale.*

f *Sic Catullus, Nos aliò mentes, aliò diviſimus aures.*

Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes,
Alituum pecudúmque genus, ſopor altus habebat ;
Cùm pater in ripa gelidíque ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſerámque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci, fluvio Tiberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus ; eum tenuis g glauco velabat amictu
Carbaſus & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis :
O ſate gente deûn, Trojanam ex hauſtibus urbem
h Qui revehis nobis, æternáque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti arviſque Latinis ;
Hîc tibi certa domus, certi, i nè abſiſte, penates,
Neu belli terrere minis : tumor amnis & iræ
Conceſsêre deûm.
Jámque tibi (nè vana putes hæc fingere ſomnum)
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hîc locus urbis erit, requies ea certa laborum :
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano : nunc quâ ratione quod inſtat
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris (genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſequuti)
Delegêre locum, & poſuêre in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum aſſiduè ducunt cum gente Latina :
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera junge.
Ipſe ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate deâ, primíſque k cadentibus aſtris
Junoni fer ritè preces, iráſque minaſque
Supplicibus ſupera votis : mihi victor honorem
Perſolves : ego ſum, pleno quem flumine cernis
l Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis :
Hîc mihi magna domus, celſis m caput urbibus exit.
Dixit ; deinde lacu fluvius ſe condidit alto,
Ima petens : nox Æneam ſomnáſque reliquit.
Surgit, & ætherei ſpectans orientia Solis
Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces :
n Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus unde eſt
Tuque

g *Dii fluviorum & maris hoc veſtitu glauco, id eſt, cæruleo, pingi ſolebant, & capite arundine tecto. Carbaſo autem texebantur tenuiſſ. vela.*

h *Ob Dardanum Trojani generis autorem ex Italia profectum. Unde lib. 7. hinc Dard. ortus. Huc repetit.*

i *Nè deſere tuum inceptum. Junguntur autem Nè abſiſte, neu terrere : ideò illa Nè abſ. non incluſa ſunt Parentheſi.*

k *Ut lib. 2. Suadéntque cadentia ſydera ſomnos.*

l *Radentem.*

m *De fonte fluvii excedit, Etruriæ parte exeunte. Convenit quod addit, quocunque ſolo pulch. exit.*

n *Ità Serv. diſtinguit. Alii Nymphæ Laurentes, nymph.*

Tûque, ô Tibri, tu, ô genitor, cum flumine ſancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
o Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.
Adſis ô tandem, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat: geminâſque legit de claſſe biremes
Remigióque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atq; oculis mirabile monſtrũ,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur, ſus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacrâ ferens, & cum p grege ſiſtit ad aram.
Tibris eâ fluvium, quàm longa eſt, nocte tumentem
Leniit, & tacitâ refluens ità ſubſtitit undâ,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergò iter incœptum celebrat q rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictáſque innare carinas.
Olli remigio noctémque diémque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, viridéſque ſecant placido æquore r ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cùm muros arcémque procul & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyùs advertant proras, urbíque propinquant,
Fortè die ſolennem illo rex arcas honorem
Amphytrioniadæ magno diviſque ferebat
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Uno omnes juvenum primi, pauperque ſenatus,
Thura dabant, tepidúſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & ſ tacitis incumbere remis,
Terentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptóque volat telo obvius ipſe;
Et procul è tumulo, Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
t Qui genus? unde domo? pacémne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
(Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:)
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egêre ſuperbo.

o *Quòd fluvii dividunt ſe in brachia, partes, vel oſtia, quæ cornua vocantur; ut Rhenúſque bicornis: ſive ob mugitum.*

p *Fœtu. Eſt autem Hyſteron prot. pro ſiſtit & mactat.*

q *Rumore ſecun. inter comites de felici profectione, ut: quidam exp.*

r *Sylvarum vicinarum imagines in flumine apparentes.*

ſ *Pro, Tacitè incumbere.*

t *Qui eſtis genere? quo genere eſtis? ut Creſſa genus Tholoë.*

Evandrum

Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, corámque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Accepitque manu, dextrámque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviúmque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere u ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor & Arcas,
Quódque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & ſancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua x terris didita fama,
Conjunxêre tibi, & fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & autor,
Electrâ (ut Graii perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, y non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe, meúmque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli z Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant.
Et mare quod ſuprà teneant, quódque alluit infra.
Accipe dáque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculóſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcóque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultúmque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
a Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa:
Mirabárque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus b Phenei ſub mœnia duxi.

Ille

u *Paciferæ olivæ ramum, ut modò dixit.*

x *Per terras ſparſa: in quibuſdam edit. dedita malè pro didita, voce antiquâ: ut, Ditior hic ſubitò Trojana per agmina rumor.*

y *Cum nullo antè pactus ſum ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: ſed intrepidum me tibi commiſi. Artem fortaſſe intell. Artificioſam orationem.*

z *Rutula, à Dauno rege.*

a *Uno eodémque itinere: vel Continuato itinere. Alii, Ulteriùs pergentem.*

b *Oppidi Arcadiæ.*

Ille mihi insignem pharetram, Lyciásque sagittas,
Discedens, chlamydémque auro dedit intertextam,
Frænáque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò &, quam petitis, *c* juncta est mihi fœdere dextra;
Et, lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibúsque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc veniistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineóque viros locat ipse sedili:
Præcipuúmque *d* toro & villosi pelle leonis
e Accipit Æneam, solióque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerántque canistris
f Dona laboratæ Cereris, Bacchúmque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus,
g Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquã exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterúmque ignara deorum
Imposuit: sevis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritósque novamus honores.
Jam primùm saxis *h* suspensam hanc aspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertáque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxère ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci, facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radiis; sempérque recenti
Cæde tepebat humus, foribúsque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magnã se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
i Auxilium adventúmque dei: nam maximus *k* ultor,
l Tergemini nece Geryonis *m* spoliisque superbus,
Alcides aderat, tauróque hàc victor agebat
Ingentes, vallémque boves amnémque tenebant.
At *n* furiis Caci mens effera, nè quid inausum
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem formã superante juvencas.
Atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum
o Indiciis raptos, saxo occúltabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam *p* signa ferebant.

c *Juncta est antiquis amicitiis per illud Anchisæ hospitium.*
d *Ex herbis strucio, superimposito sedili.*
e *Acceptum collocat super toro cooperto pelle leonis.*
f *Panes è Cerere confectos, id est, è frumento.*
g *Quidam exp. integri, & nunquam interrupti.*
h *Quasi jam-jamque lapsuram.*
i *Adventus dei, qui adventum auxilio fuit.*
k *Qui se aliis etiam plurimis ultorem exhibuit.*
l *Tricorporis.*
m *Taurus, ut vers. seq.*
n *Furis in alios.*
o *Vestigiis.*
p *Vestigia.*

Interea,

Interea, cùm jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitúmque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne quereiis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtóque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarſerat antro
Felle dolor: rapit *q* arma manu, nodiſque gravatum
r Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidêre timentem,
Turbatúmque *ſ* oculis; fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncámque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paternâ
Pendebat, fultóſque emuniit obice poſtes;
Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnémque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens: ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter *t* feſſus vallè reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: indè repentè
Impulit, impulſu quo maximus ipſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuêre cavernæ.
Non ſecùs ac ſiquâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, diis inviſa, ſúpérque immane barathrum
Cernatur, trepidéntque immiſſo lumine manes.
Ergò inſperata deprenſum in luce repentè,
Incluſúmque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniáque arma
Advocat, & ramis vaſtiſque *u* molaribus inſtat.
Ille autem (neq; enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine cæcâ,
Proſpectum eripiens oculis, glomerátque ſub antro
Fumiferam noctem, commiſtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis; ſéque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quâ plurimus *x* undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ:
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit,

q Sagittas.
r Clavam.

ſ Eâ parte turbatum quæ proditrix eſt mentis, ut inquit Serv. addens legi etiam oculi; ut ſit, vidêre turbatum oculi.

t De animo vult intelligi S. pro Egens conſilii: Sed alii ſimpliciùs, de corpore.

u Lapidibus qui non minores molaribus erant.

x Intelligit vaporem qui in morem undæ circumvolvebatur.

Corripit, in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis;
Abstractæque boves, y abiuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibúsque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosáque setis
Pectora z semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavêre diem; primúsque Potitius autor,
Et domus Herculei a custos Pinaria sacri.
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare, agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula b porgite dextris;
Communémque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, c Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavítque comas, foliísque innexa pependit:
Et sacer d implevit dextram scyphus: ocyùs omnes
In mensam læti libant, divósque precantur.
e Devexo interea propior ſit vesper Olympo:
Jámque sacerdotes, primúsque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammásque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt; cumulántque oneratis lancibus aras.
Tum f Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ
Monstra manu geminósque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojámque Œchaliámque: ut duros mille labores
Rege sub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. g Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæúmque Pholúmque, manu; tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuêre lacus: te h janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus arma tenens: non i te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantémque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collésque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem

y *Quæ jurejurando negaverat esse apud se, vel pejerando retinebat. Ser. Contra jus retentæ.*

z *Antea vocavit semihominem.*

a *Ministra: ut Triviæ custos.*

b *Præbete invicem pocula.*

c *Herculi consecrata.*

d *Ad signif. magnitudinem: ut Græc. dicunt,* μεγαλωστὶ

e *Inclinato in noctem.*

f *Qui tripudiantes aras circumibant.*

g *Orationis forma mutatur in μίμησιν.*

h *Cerberum.*

i *Non te ità circumstetit, ut reddiderit rationis egentem, id est, amentem. Vel, non fuisti rationis egens, & consilii inops, cùm te circumstetit.*

Perfectis

Perfectis referunt: ibat rex *k* obsitus ævo,
Et comitem Æneam juxtà natúmque tenebat
Ingrediens; varióque viam sermone levabat.
Miratur, *l* faciléque oculos fert omnia circum
Æneas, capitúrque locis, & singula lætus
Exquiritque, auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, *m* Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Génsque virûm truncis & duro robore nata;
Queis neque mos neq; cultus erat; nec jungere tauros,
Aut *n* componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legésque dedit; Latiúmque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureáque (ut perhibent) illo sub rege fuêre
Secula; sic placidâ populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac *o* decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tunc manus Ausonia & gentes venêre Sicanæ:
Sæpius & nomen *p* posuit Saturnia tellus.
Tum reges, aspérque immani corpore Tibris;
A quo post Itali fluvium cognomine Tibrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patriâ, *q* pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuêre locis; matrisque egêre tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus autor Apollo.
Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscũ Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
r Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal
s Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & *t* sacri monstrat nemus Argileti:
u Testatúrque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad *x* Tarpeiam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Jam tum *y* religio pavidos terrebat agrestes
z Dira loci, jam tum sylvam *a* saxúmque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cùm sæpè nigrantem
Ægida

k *Sic Ter. dicit, Pannis annisque obsitum.*
l *Mobiles.*
m *Pallanteæ, ubi postea palatium fuit.*
n *Nec quærere nec parta tueri, q. d. In diem vivebant.*
o *Discedens & degenerans à priore colore.*
p *Depositi, mutavit in aliud.*
q *Navigationem in longinquas & ult. terras procul domo parantem. Sic pelagi extrema erunt extremæ & longissimè remotæ ejus partes.*
r *Ad imitationem Athenienſis asyli fecit.*
s *Id est, ostendit Lupercal Panos Lycæi, dictum ex more Arcad.*
t *Execrabilis.*
u *Jurat non suâ culpâ jura hospitis fuisse violata, quòd Argus quidam, ab eo susceptus hospitio, ibi fuisset necatus.*
x *Dictam postea Tarpeiam, sic & Capitolia.*
y *Metus.*
z *Ser. expon. magna, cui non assentior.*
a *Tarpeium.*

Ægida concuteret dextrâ, *b* nimbóſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias veterúmque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri, paſsímque armenta videbant
c Romanóque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes, Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit, hæc illum regia cepit.
d Aude, hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebúſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit, ſtratíſque locavit
Effultum foliis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentúmque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamóque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
e Debita, caſuráſque inimicis ignibus arces,
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opíſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſúmve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpè laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
f Arma rogo, genitrix nato, te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiúmque meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
g Cunctantem amplexu molli fovet, ille repentè
Accepit ſolitam flammam, notúſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecùs atque, olim tonitru cùm rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater *h* æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis *i* ex alto? fiducia ceſſit
Quò tibi, diva, mei? *k* ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decémque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,

b *Pro fulminibus.*

c *Ubi poſtea Rom. forum & Carinæ fuerunt.*

d *In animum tuum fortiter inducito.*

e *Fataliter ad exitium deſtinata; ità Ser. quaſi fato debita.*

f *Poſt arma rogo dixit Ser. eſſe diſtinguendum, ut cui petat non dicat, ſed relinquat intelligendum.*

g *Cunctantem de promiſſione.*

h *Magno, atque adeò immenſo. Legitur autem & devictus.*

i *Ex alto non expon. ex vetuſto & antiquo; at argumentatione longè repetitâ.*

k *Si ſolicita itidem fuiſſet de armis habendis.*

Quicquid in arte meâ possum promittere curæ,
Quod fieri ferro liquidóve potest electro;
Quantum ignes *l* animæq; valent: *m* absiste, precando
Viribus indubitatæ tuis. Ea verba loquutus,
Optatos dedit amplexus; placidúmque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum; ceu fœmina primum
Cui tolerare colo vitam tenuique *n* Minervâ,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulásque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos:
Haud secùs ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
o Insula Sicanium juxta latus Æoliámque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis;
Quam subter specus & Cyclopum exesa caminis
Antra *p* Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Audíti *q* referunt gemitum; strídúntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
r Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropésque, & nudus membra Pyracmon.
His informarum manibus jam parte politâ
Fulmen erat, (*s* toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres *t* imbris torti *u* radios, tres nubis aquosæ
Addiderant; rutuli tres ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitúmque, metúmque
Miscebant operi, flammísque sequacibus iras.
Parte aliâ Marti currúmque rotásque volucres
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidáque horrificam, *x* turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auróque polibant,
Connexósque angues, ipsâque in pectora divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, (inquit) *y* cœptósq; auferte labores
Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ:
Præcipitate moras: nec plura affatus. At illi

l *Venti efficere possunt in fabrili arte.*
m *Desine precando me, ostendere te incertam de authoritate quâ valere possis apud me.*
n *Lanificio, Lanificii arte. Alii pro mercede & pretio quod Minervale dicitur.*
o *Unam ex Vulcanis insulis nomine Hieram describit, ubi collis est flammas noctu evomens.*
p *Quòd ex illis ictibus etiam Ætnæa resultarent ant. Vel, quasi Ætnæ.*
q *Per echo.*
r *Hoc pro huc, ut test. Prisc. & Serv.*
s *Qualia plur. Jup. ab omni parte cæli dejicit in terr.*
t *Periph. grandinis. Torti, i. e. constricti & coacti in grandinem.*
u *Fulminis, quod trifidum fingebatur, cuspides radios dicebant. Sic Apollo. dixit ἀκτῖνας.*
x *Ad bella concitatæ. ut s. Extemplo turbati animi.*
y *Al. Certos lab. i. qui quotidiano opere exercentur; qui olim instituti, qui vobis præcipuè jussi.*

Ocyùs

Ocyùs incubuêre omnes, paritérque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificúsque chalybs vastâ fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septenósque orbibus orbes
Impediunt: alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii a stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multâ vi brachia tollunt
In numerum, versántque tenaci forcipe massam.
Hæc pater Æoliis properat dum b Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicáque inducitur artus,
Et c Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressúmque canes comitantur herilem.
Hospitis Æneæ sedem & secreta petebat,
Sermonum memor & promissi d muneris, heros.
Nec minùs Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus; & e licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Thusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentáque regnis
Jungere castra paro: f quam fors inopina salutem
Ostentat; fatis huc te poscentibus g affers.
Haud procul hinc h saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bellu præclara jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipsius generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibúsque manus, atque oribus ora;
(Tormenti genus) & i sanie tabóque fluentes
Complexu in misero, longâ sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt ipsúmque domúmque:

2 *Distribuerunt inter se, sive diviserunt artis suæ officia; ut alibi, sortiti remos. Propriè sorte diviserunt.*

a *Ità tingunt ut strideant, seu stridant; vel tingendo stridere faciunt.*

b *Vulcanus, à Lemno insula.*

c *Calceos Tuscos primùm Senatores, deinde milites gerere soliti sunt.*

d *Auxilii promissi illi.*

e *Quem illis tutò inter se conferre licebat.*

f *Al. quæ.*

g *Fati necessitate factum est ut venires: fortunæ beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur & affer.*

h *Opere antiquo.*

i *Sanie mortui, tabo viventis.*

Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergò omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis;
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto námque fremunt condenſæ littore puppes,
Signáque ferre jubent: retinet longævus aruſpex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtúſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius îrâ;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipſe oratores ad me regnique *k* coronam
Cum ſceptro miſit, mandátque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenáque regna capeſſam.
Sed mihi tarda *l* gelu ſeclíſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni miſtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret: tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidémque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; *m* defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates;
Multáque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo *n* Cytherea dediſſet *o* aperto.
Námque improviſò vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenúſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atq; iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione ſerenâ,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuêre animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit *p* ſonitum, & divæ promiſſa parentis
Tum memorat; Nè verò, hoſpes, nè quære profectò
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor *q* Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniáque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu! quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant?

k *Inſigne, ſpecies pro genere; quia Tuſci reges non habuerunt coronam. Inſignia autem, pro magna.*
l *Frigore ſenili tarda & annis debilitata.*
m *Intenti: ſed defixi præ ſe fert etiam ſtuporem quendam.*
n *Venus.*
o *Sereno, ut alibi, aperta ſerena.*
p *Quid ſonitus ſignificaret.*
q *Olymp. vel de Olymp. poſcor, i. hæc ſigna causâ mei fiunt: vel in Olymp. poſcor: at rectius, Poſcor ad bellũ ex Olympo.*

Qua

Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa ſub undas
Scuta virûm, galeáſque, & fortia corpora volves,
Tibri pater! poſcant acies, & r fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto:
Et primùm ſ Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, t heſternúmque Larem parvóſque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad naves graditur, ſocióſque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cætera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerúmque patríſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt u exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus x aureis.
Fama volat parvam ſubitò vulgata per urbem
Ocyùs ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, y propiúſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletùm lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!
(Qualis eram cùm primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorúmque incendi victor acervos,
Et regem hâc Herilum dextrâ ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat; terna arma movenda,
Ter letho ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis)
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo; neque z finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduâſſet civibus urbem.
At vos, ô ſuperi, & divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii, quæſo, a miſereſcite regis,
Et patrios audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant:
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum;
Vitam oro: patiar quemvis b durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea ſera & c ſola voluptas,
Complexu teneo: gravior nè nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

r *Datam de fœderibus ſanciendis fidem violent.*
ſ *Hypall. pro Herculeas aras in quibus erant ignes ſopiti.*
t *Cui pridie ſacrificaverat.*
u *Eximium, egregium.*
x *Aut quia ungues ipſi, cùm aruerint, auri imitantur colorem: aut quia ſolebant deaurari.*
y *Timent propinquum periculum.*
z *Al. finitimo.*
a *Al. Reminiſcere regis, Exaudique preces patrias.*
b *Ferre, ſuſtinere.*
c *Ut Gr. dicunt, μονογενῆ.*

Jámque adeò exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio chlamyde & pictis *d* conspectus in armis:
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer undâ
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrásque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculísque sequuntur
Pulverea nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
e Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campū.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum latè sacer; undique colles
Inclusêre cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrâsse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucúmque, diémque,
Qui primi fines aliquando habuêre Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsóque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natúmque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, *f* séque obtulit ultro:
En perfecta mei promissâ conjugis arte
Munera; nè mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia *g* poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis & tanto lætus *h* honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit;
Miratúrque intérque manus & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammásque vomentem,
Fatiferúmque ensem, loricam exære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radiis, longéque refulget.
Tum læves ocreas electro auróque recocto,
Hastámque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorúmque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturíque inscius ævi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis *i* ab Ascanio, pugnatáque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam; *k* geminos huic ubera circum
Ludere

d *Conspicuus, spectabilis.*
e *De quadruped. properantibus hæc vox dicitur. Plaut. quadrupedanti canterio.*
f *Deam confessa, ut lib. 2.*
g *Provocare.*
h *Quòd manifestam viderat matrem, & numinis sui plenam.*
i *Usq; ad Aug. Cæs. in ord. fecerat.*
k *Totus hic locus Ennian. est.*

Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu *l* cavæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitóque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatióque seni Curibúsque severis.
Post, iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterásque tenentes,
Stabant, & cæsâ jungebant fœdera *m* porcâ.
Haud procul indè *n* citæ Metiũ in diversa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis, Albane, *o* maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus,
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Necnon Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similémque minanti
Aspiceres, pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In *p* summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleóque recens horrebat regia culmo.
Atque hîc auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcémque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea *q* vestis:
r Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantes Salios, nudósque Lupercos,
s Lanigerósque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarúmque ora trementem;
Secretósque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstúmque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totúmque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auróque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,

l *Ubi populum spectat.*

m *Pro porco dictum putant Gram. Suet. porcam, Livius porcum dixit. Sed porcum & de fœminâ dictum fuisse videtur.*

n *Ut quæ cursitabant in spatio Circi maximâ concitatione curriculi.*

o *Manere debuisses, vel debueras.*

p *Summâ clypei parte.*

q *Pro barba; unde investis, imberbis.*

r *ῥαβδωτοῖς, virgas quasdam in longum aut latum variâ serie & colore porrectas habentibus.*

s *Quia flamines gestabant pileum, in quo erat brevis virga desuper habens aliquid lanæ.*

Cum patribus populóque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriúmque aperitur vertice sydus.
Parte aliâ ventis & diis Agrippa secundis
Arduus agmen agens; cui, *t* belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, virésque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequitúrque (nefas!) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis *u* rostris stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tantâ mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: *x* arva novâ Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contráque Minervam
Tela tenent: sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristésque ex æthere Diræ,
Et scissâ gaudens vadit Discordia pallâ:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
y Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jámque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & *z* Iapyge ferri
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque sinus, & totâ veste vocantem
Cæruleum in gremium *a* latebrosáque flumina victos.
At Cæsar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ *b* ludísque viæ plausúque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravêre juvenci.
Ipse sedens niveo *c* candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptátque superbis
Postibus. Incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam vestis & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelagas, Carásque, sagittiferósque Gelonos
Pinxerat:

t De bello Siculo quod cum Pompeio gestum est.

u Sic & lib. 5. sed alii leg. utrobique rostrisque strid.

x Arva Nept. pro mari.

y Q. d. littoralis, qui in Leucatio littore colebatur, & ludis triennalibus, equestribus, &c. celebrabatur.

z Vento ex Apuliâ flante.

a Quia Nili origo nescitur.

b Ludi compitalitii celebrantur.

c Marmorei templi limine.

Pinxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenúsque bicornis,
Indomitique d Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis,
Miratur, rerúmque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famámque & fata nepotum.

d *Al. Dacæ, vel, Daci.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Abſente Æneâ, & in Tuſciâ conquirendis auxiliis occupato, Turnus à Junone per Iridem admonitus nè tantam rei benè gerendæ occaſionem amitteret, quàm proximè ad hoſtes copias admovet. Qui cùm ſuis ſe mœnibus continerent, neq; æquo loco facerent dimicandi poteſtatem, ut illis ſpem omnem fugæ intercluderet, claſſem exurere conatur. Erat ejus claſſis materia ex Idææ matris lucò cæſa: quapropter matris precibus adductus Jupiter naves omnes inſtanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Poſt hæc imminente jam nocte, Turnus adverſus hoſtium eruptiones ad oppidi portam excubias diſponit: iis Meſſapum præfecit. Interim conſultantibus Trojanorum ducibus quemnam potiſſimùm ad Æneam mitterent, qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam ſuſcipiunt Niſus & Euryalus, conjunctiſſimum amicorum par: qui, cùm urbe emiſſi hoſtium excubias vino ſomnóque obrutas offendiſſent, Rhamnetem cum magno Rutilorum numero trucidant, eorúmque ſe ſpoliis exornant. Verùm cùm inſtante jam luce ſe recipere conantur, à Volſcentis equitibus conſpecti ad ſylvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hoſtes incidit, & à Volſcente, fruſtrà deprecante Niſo, confoditur. Niſus quoque, cæſo Volſcente, & Euryali nece ſtrenuè vindicatâ, multis vulneribus confoſſus, ſuper amici corpus cecidit. Capita haſtis affixa in caſtra deferuntur: ubi à Trojanis è mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hoſtes oppugnat: magna utrinque ſtrages editur. Ibi Aſcanius Numanum inſolentius ſe jactantem ſagittâ ictu interficit. Pandarus

&

& Bitias successu elati portam recludunt, hostésque subeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto, Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanósque in fugam convertit. Tandem, hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem quæ fluvio alluitur; &, ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos revertitur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Atque ea diversâ penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem,
Nympharum in speciem divino numine versæ.
Euryali & Nisi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur; castra Æneadæ vallúmque tuentur.
Audacem Rutilum dat letho pulcher Iülus.
Fit via vi. Turnus Bitian & Pandaron altum
Dejicit, & totis victor dat funera castris:
Jámque fatigatus recepit se in castra suorum.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ad Turnum properè Junonia mittitur Iris,
Instigátque animos: acies movet ille, Phrygásque
Obsidet: in nymphas versa est Æneïa classis.
Euryalus Nisúsque luunt nece prælia noctis.
Ut Turnus potitur castris; mox pellitur indé.

Aliud Monostichon.

Nonus habet pugnas; nec adest dux ipse tumultu.

Aliud.

Daunius expugnat Nono nova mœnia Trojæ.

ATque ea diversâ penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus sacratâ valle e sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore loquuta est:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, f volvenda dies (en) attulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relictâ,

e *Hîc sedere de eo dicit qui mortuis feriatur.*
f *Voluta, ut apud Lucr. Exp. quidã volubilis. Sic Hõ.* σκηπτολομήρων ἐνιαυτῶν.

Sceptra

Sceptra Palatini ſedémque *g* petit Evandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetravit ad urbes;
Lydorûmque manum, collectos armat agreſtes. [rus.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere cur-
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
Dixit; & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentémque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicéſque ad ſydera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſequutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempeſtas? video medium *h* diſcedere cœlum,
i Palantéſque polo ſtellas: ſequar omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummóque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.
Jámque omnis campis exercitos ibat apertis,
k Dives equûm, dives pictaï veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coercent
Tyrrhidæ juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt:
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis *l* amnibus *m* altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam ſe condidit alveo.
Hîc ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caïcus,
n Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ!
Ferte citi ferrum, date tela, *o* ſcandite muros:
Hoſtis adeſt: eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Nánque ità diſcedens præceperat *p* optimus armis
Æneas, ſiqua interea *q* fortuna fuiſſet,
Nè ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modò & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iráque *r* monſtrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt;
Armatíque cavis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, ut antè volans *ſ* tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improviſus adeſt, maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâque tegit galea aurea rubrâ;
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait; & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ; & campo ſeſe arduus infert.
t Clamore excipiunt ſocii, fremitúque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur *u* inertia corda:

g *Petit pro petiit, ut, Malo me Gal. Vol. Sed tamen I. petivit.*
h *Ut Cic. de hiatu terræ, Cum terra diſceſſiſſet magnis quibuſdã imbribus.*
i *Diſcurſantes, vel vagantes.*
k *Exercitus potiùs quàm Meſſapus.*
l *Alveis, ut vult Ser. Alii de ſeptem fluminibus quæ in ſe Ganges recipit.*
m *Altus per tacit.* i. *per profundam altitudinem. Ser.*
n *Pro quantus; admirantis, non interrogantis.*
o *Al. & ſcandite.*
p *Q. d. ſicut decet optimum ducem.*
q *Si quis caſus bellicus interveniſſet.*
r *Hortatur.*
ſ *Peditum, quia equitũ comparatione tardi ſunt.*
t *Haſtæ jactum clamore comitantur. Al. clamorem.*
u *Quæ talia eſſe judicabant ex iis quæ ſtatim addit, Non æquo dare ſe campo.*

x *Non facere pugnandi potestatem.*

y *Ultra mediam noctem.*

z *Magis probat S. quæ via. Quidam quâ exp. In quo loco: via autem, accessio ad muros.*

a *Coget æquo campo se dare.*

b *Ignem vel incendii materiam.*

c *Armatur.*

d *Factum hoc licet priscum sit, tamen fama ejus non est obliterata.*

e *Æneæ.*

f *Al. angit, ut & apud Serv.*

g *Eximе mihi metus. Libera me hoc metu.*

h *Legitur etiam fata trahis? quam lect. sequitur Ser.*

i *Jus, ut exp. Ser.*

k *Securus eventuum ac periculorum: quia potiùs qui navigat, incertus certa adit pericula.*

l *Vel olim jung. cum præcedentibus.*

x Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditúmque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,
y Nocte super mediâ; tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper & improbus irâ
Sævit in absentes; collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ficcæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor ossibus ardet:
Quâ tentet ratione aditus, & z quâ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque a effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
Invadit, sociósque b incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes c accingitur atris.
Diripuêre focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: prisca fides d facto, sed fama perennis.
Tempore quò primùm Phrygiâ formabat in Idâ
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his effata Jovem; Da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summâ, quò sacra ferebant,
Nigranti piceâ trabibúsque obscurus acernis:
Has ego e Dardanio juveni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius f urget.
g Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem
Nè cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi:
O genitrix, quò h fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
i Fas habeant? k certúsque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem portúsque tenebunt
Ausonios, l olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniúmque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereïa Doto

Et

Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atráque voragine ripas,
Annuit; & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complêrant; cùm Turni injuria *m* matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tedas.
Hic primùm nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab Aurorâ cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæíque chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troüm Rutulorúmque agmina complet:
Nè trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Néve armate manus: maria antè exurere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus: vos ite ſolutæ,
Ite deæ pelagi; *n* genitrix jubet: & ſua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinúmque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontóque feruntur,
o Quot priùs æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuêre animis Rutuli; conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis; cunctatur & amnis
Raucà ſonans, revocátque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra *p* petunt; his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: *q* non tela nec ignes
Exſpectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera adempta eſt:
Terra autem *r* in manibus noſtris: tot millia *ſ* gentes
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Siqua Phryges præ ſe jactant reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum eſt, tetigêre quòd arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt & mea contrà
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem
Conjuge præreptâ: nec ſolus tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma *t* Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Antè ſatis, penitus modò non genus omne peroſos
Fœmineum; quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſorúmque motæ, *u* lethi diſcrimina parva,
Dant animos: annon viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, conſidere in ignes?
Sed vos, ô lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes

Etruſci

m *Quidam intell. de matre deorum Berecynthia, quæ & Cybele, cujus paulò antè facta mentio.*

n *Alii Gen. jubet jungunt præced.*

o *Quidam verò cod. non habent hunc verſum.*

p *Malum Trojanis portendunt.*

q *Non exſpectant Troj. ut Rutulorũ telis aut ign. pereant, qui jam navium amiſſione perierunt.*

r *In veſtra eſt poteſtate; Nobis paret.*

ſ *Al. Gentis.*

t *Nam Mycenæ urbs Agamemnonis.*

u *Al. lethi diſcrimine parvo.*

Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Nè timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
x Luce palàm certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelaſgâ,
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri, & pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuti
Purpurei criſtis juvenes auróque coruſci
Diſcurrunt, variántque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper è vallo proſpectant Troës, & armis
Alta tenent; necnon y trepidi formidine portas
Explorant, pontéſque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt: inſtant Mneſtheus acérque Sereſtus:
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores z juveni; & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum [eſt.
Excubat, a exercétque vices, b quod cuique tuendum
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides, (comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibúſque ſagittis:)
Et juxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadûm; Trojana nec induit arma,
Ora puer primâ ſignans intonſa c juventâ.
His amor unus erat, paritérque in bella ruebant.
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, d Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quiete eſt.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: ſomno vinóque ſoluti
Procubuêre: ſilent latè loca: percipe porrò
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes, populúſque patréſque,
Expoſcunt, mittique viros qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt, (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros, & e mœnia Pallantea.

Obſtupuit

x *Hanc opponit tenebris & furtis, quæ dixit.*

y *Feſtini per formidinem.*

z *Aſcanio. Al. Juvenum: quod de magiſtris militum accipiendum eſſet ut vult Serv. Sed alteram lect. ſequitur & Don.*

a *Id eſt, per vices excubat.*

b *Ad id quod accepit tuendum.*

c *Pro lanugine & erumpente barbâ, ut & ἄβη, Gr.*

d *Incendor hoc ardenti deſiderio dei alicujus inſtinctu? an quiſque ſuam diram cupiditatem pro dei inſtinctu habet, vel efflatu?*

e *Ubi nunc credit eſſe Æneam.*

Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum:
Méne igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ità me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Æneân & fata extrema ſequutus.
Eſt *f* hic, eſt animus lucis contemptor; & iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quò tendis, honorem.
Niſus ad hæc; Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: *g* non; ità me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quæcunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſiquis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Siquis in adverſum rapiat caſûſve deúſve,
Te ſupereſſe velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit qui me raptum pugnâ, pretióve redemptum,
Mandet humo ſolitæ: aut, ſiqua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decorétque ſepulcro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris,
Quæ te ſola, puer, multis è matribus *b* auſa
Proſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem; Cauſas nequicquam nectis inanes;
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait: vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervántque vices: ſtatione relictâ
Ipſe comes Niſo graditur, regémque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi & delecta juventus
Conſilium ſummîs regni de rebus habebant;
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet.
i Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio: tum Niſus & unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam & pretiúmque moræ fore: primus Iülus
Accepit *l* trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
Æneadæ, neque hæc noſtris ſpectentur ab annis
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinóque ſepulti
Conticuêre: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, atérque ad ſydera fumus
Erigitur: *m* ſi fortunâ permittitis uti;
Quæſitum Æneân ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.

f *Vel hic adverbium: id eſt, in meo pectore.*

g *Q. d. Non fas eſt, inquam. Alii partic. non jungunt ſequentibus.*

h *Pro, Auſa eſt proſequi, vel Proſequitur, rem tantam auſâ: Cæterùm pro auſa legitur etiam una.*

i *Oſtendit eos diuturnâ ſtatione fatigatos.*

k *Sic Naſo, Grãde moræ prætium.*

l *Feſtinos.*

m *Fortunam ſequi, & arripere occaſionem.*

Vidimus

Vidimus *n* obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum & tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans humeros dextráſque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro *o* talibus auſis
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primùm
Dii moréſque dabunt veſtri: tum cætera reddet
Actutùm pius Æneas, atque *p* integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imò ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
(Excipit Aſcanius) per magnos, Niſe, penates,
Aſſaricique larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor, (quæcunque mihi *q* fortuna fidéſque eſt,
In veſtris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ;
Et tripodas * geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam ſceptríſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus *t* ipſum illum, clypeum, criſtáſque rubentes
r Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivóſque dabit, ſuáque omnibus arma;
ſ Inſuper his, campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te verò, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: *t* Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: *u* tantùm fortuna ſecunda
Aut adverſa cadat: ſed te *x* ſuper omnia dona
Unum oro: Genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque pericli eſt,
Inque ſalutatam linquo, (nox, & tua teſtis
Dextera) quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.

n *Nos in obſc. vall. Poſiti vid. prim. partem urbis.*

o *Serv. legit, Laudibus iſtis, ut in aliis cod.*

p *Vel de præſenti temp. vel de futuro; id eſt, cùm ad maturam ſeu virilem ætatem pervenerit.*

q *Me commendo veſtræ virtuti.*

* *Diſting. Petitus, gem. auri; duo m. t.*

r *Extrà ſortẽ tibi dabo: nec in ſortitionem prædæ mittentur, ſed tibi extraordinem, cedent.*

ſ *Præter hæc; aliàs, inſuper id campi.*

t *Nunquã meam de hoc audaci incepto ſententiam mutabo.*

u *Hoc tantummodo de me poſſũ promittere. Ità Ser. qui ex hac expoſ. oſtendit ſe adverb. à ſequentibus & præcedent. ſeparare. At Don. videtur legiſſe, tantùm fort. ſecunda, Haud adverſa cadat.*

x *Pro ultra.*

y Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In casus omnes. Perculsa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iülus;
Atque z animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater antè solebat,
Quæ tibi polliceor reduci rebúsque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vaginâ aptârat eburnâ.
a Dat Nisus Mnestheus pellem horrentísque leonis
Exuvias: galeam fidus b permutat Alethes.
Protinus armati incedunt; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenúmque senúmque
Prosequitur votis: necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animúmque gerens curámque virilem.
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctísque per umbram
Castra inimica petunt; multis tamen antè futuri
Exitio: passim vino somnóque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus:
Inter lora rotásque viros, simul arma jacere,
Vina simul: prior Hyrtacides sic ore loquutus:
Euryale, audendum dextrâ; nunc c ipsa vocat res:
d Hâc iter est: tu, nequa manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longé.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocémq; premit: simul ense superbum
Rhamnetem aggredítur, qui fortè tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratíssimus augur:
Sed non augurio potuit depellere e pestem.
Tres juxta famulos, temerè inter tela jacentes,
Armigerúmque Rhemi premit, aurigámque sub ipsis
Nactus equis, ferróque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncúmq; relinquit,
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra toriq; madent: necnon Lamyrúmq; Lamúmque,
Et juvenem Serranum, illâ qui f plurimâ nocte
Luserat, insignis facie, multóque jacebat
Membra deo victus; felix, si g protinus illum

y *Fac me posse sperare te non defuturum precibus meis.*
z *Repræsentavit Euryalum charitatem erga parentes.*
a *Hoc verbum in præced. etiã intell. Ensem exuit, & dat Euryalo.*
b *Quia sunt aliæ galeæ explorantium.*
c *Occasio suadet.*
d *Per hostium cædem & audaciam nostram.*
e *Exitium, mortẽ.*
f *Plurimã. Qui in plurimam usque noctem, i. maximã nollis partẽ, lus.*
g *Ulteriùs pergendo, seu progrediendo, vel non intermittendo.*

Æquâsset nocti ludum, in lucémque tulisset.
h *Tmesis, pro perturbant ovilia.* Impastus ceu plena leo *h* per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus mutúmque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadúmque, Herbesúmque subit, Rhœtúmque, Abarimq;
Ignaros; Rhœcum vigilantem, & cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
i *Pro cruore. Eduxit gladium cum multo cruore. Alii legunt recep. purpureum, de ense qui multo cruore purpurem. Vel multâ morte, cum multo morientis cruore.* Condidit assurgenti, & multâ *i* morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mixta
Vina refert moriens: hic *k* furto fervidus instat;
Jámque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè videbat
Carpere gramen equos: breviter cùm talia Nisus,
(Sensit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est, via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
k *Persequitur furtivos cædes. At Serv. expon. nocturno prælio,* Armáque, craterásque simul, pulchróque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula, (Tyburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cùm jungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutili prædâque potiti:)
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
l *Aptam & convenientem. Sic, humeris de more habitem suspenderat ærum.* Tum galeam Messapi *l* habilem cristisque decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno * regi responsa ferebant;
* *Al. regis.* Ter centum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jámque propinquabant castris, muróque subibant,
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt:
m *Non penitùs illustri; quod lib. 6. dicit, Lunæ sub luce maligna.* Et galea Euryalum *m* sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temerè est visũ: conclamat ab agmine Volscus,
State, viri; quæ causa via? quive estis in armis?
n *Nihil responderunt. Tendo contra ferm. tuum, i. tibi respondeo.* Quóve tenetis iter? Nihil illi *n* tendere contrà,
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota [mat.
Hinc atque hinc, omnémque o aditum custode coro-
o *Al. abitum: quod magis probat Serv.* Sylva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda

Impediunt,

Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jámque imprudens evaſerat hoſtes.
Atque *p* lacus, qui poſt, Albæ nomine, dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum,
Euryale *q* infelix, quâ te regione reliqui?
Quáve ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
r Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentûm.
Nec longum *ſ* in medio tempus, cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis,
t Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtrà.
Quid faciat? quâ vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe mediis moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyùs adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſiqua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat; &, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit *u* adverſi in tergum Sulmonis, ibíque
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hòc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum *x* librabat ab aure,
Dum trepidant: it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectóque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens; nec teli conſpicit uſquam
Autorem, nec quo ſe ardens emittere poſſit.
Tu tamen *y* interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli; mea fraus omnis: nihil iſte nec auſus,
Nec potuit, (cœlum hoc & conſcia ſydera teſtor.)
Tantùm infelicem nimiùm dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus

p Al. locos.

q Ad ſeipſum refert, ut patet è Ser. & tu diſting. Euryale, infelix q. l. r. r.

r Al. Fallaces ſylvas: ut diſting. revolvens.

ſ Inter auditum ſonum & viſum Euryal.

t Sic modò dixi: fallacem ſylvam.

u Qui erat è regione, etſi non adverſo pectore. Haſta porrò ſic fracta eſt ipſo impetu, ut findaretur: ità haſtile fiſſum, & ipſâ fiſſione acuminatum, præcordia tranſit.

x Geſtus jaculantis exprimitur. Nam manualia tela aut ab aure aut à latere jaciuntur.

y Donec ille inveniatur.

z Transadigit costas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrósque per artus
It cruor, inque humeris cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Langueſcit moriens, lassóve papavera collo
Demisêre caput, pluviâ cùm fortè gravantur.
At Nisus ruit in medios, solúmque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur. [hinc
Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque
Proturbant: instat non a segniùs, ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, b placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet avo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis unâ tot cæde peremptis,
Serranóque, Numâque: ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecésque viros, c tepidâque recentem
Cæde locum, & plenos d spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeámque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipse,
Suscitat, æratásque acies in prælia cogit
e Quisque suas, variisque acuunt rumoribus f iras.
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali & Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte siniſtra
Oppositêre aciem, (nam dextrâ cingitur amni)
Ingentésque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miseris, atróque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matrisque adlabitur aures
Euryali: ac subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutáque pensa.
Evolat infelix, &, fœmineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu

Prima

z *Al. Transabiit & transadiit. Utrumlibet autem horum sequendo, scribendum fuerit rupit.*

a *Al. Secius, & quidem apud Ser. ità scriptũ est, qui exp. Non segnius quanquam vulneratus.*

b *Cùm illum vidit à se peremptum.*

c *Hypal. pro Tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt, Tepidúmque recenti c. locum.*

d *Spumat enim sanguis cùm effunditur. Adhuc autem effundebatur: quia dixit, seminecésque viros.*

e *Quisque suos, legit Ser. Jubandiens comites. Tunc autem interpung. fuerit post acies.*

f *Ex Euryali & Nisi audaciâ metu.*

Prima petit: non illa virûm, non illa pericli
Telorúmque memor: cœlum dehinc queſtibus implet:
g Hunc ego te, Euryale, aſpicio? túne illa ſenectæ
Sera meæ h requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ canibus i data præda Latinis
Alitibúſque jaces: nec te tua k funera mater
Produxi, preſsive oculos, aut vulnera lavi
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina diéſque
Urgebam, & telâ curas ſolabat aniles.
Quò ſequar? aut quæ nunc artus avulſáque membra
Et l funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque marique ſequuta?
Figite me, ſiqua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli; me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater divûm, miſerere, tuóque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtúſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam m incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilioneï monitu, & multûm lacrymantis Iüli,
Corripiunt, intérque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlúmque remugit.
Accelerant actâ pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies, interlucétque corona
Non tamen ſpiſſa viris: telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſiqua
Poſſent tectam aciem perrumpere: cùm tamen omnes
Ferre libet ſubter denſâ teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt: nam quâ globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvúntque n ruúntque;
Quæ ſtravit Rutulos latè, armorúmque reſolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Ampliùs audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
o Vos, ô Calliope, precor aſpirate canenti,

g *Talem.*
h *Quem ſperabam fore requiem.*
i *Quidam ſcr. date præda.*
k *Pro funerea. Nam funereæ ad quas funus pertinet. Vide Serv. Alii intel. pro in funera, vel ad fun. Affertur & alia ſcriptura funere. Producere autem exp. ante ædes proponere mortuos ad exſequias.*
l *Cadaver.*
m *Augentem luctum. Vel, incitantem animos ad lugendum.*
n *Al. trabúntque.*
o *Te cum cæteris Muſis precor, vel Te & cæt. Muſæ. Serv. ait eſſe Syllepſin per numeros, pro vos, Muſæ, vel te, Calliope.*

Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
p *Spatia magna belli explicare, ut Ennius dixerat, Quis potis ing. orat evolvere belli?*
Et memoranda canam, non me tot bella per annos
Et meminisse pudet, diva, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
q *Scilicet circa Portas.*
q Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summâque evertere opum vi
Certabant: Trões contrà defendere saxis,
Pérque cavas densi tela intorquere fenestras.
r *Pro primus.*
r Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustráque malorum
Velle fugam: dum se glomerant, retróque residunt
Incendio: ut lib. 9. toto defcendit corpore pestis.
In partem quæ *f* poste caret, tum pondere turris
Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secutæ,
Confixique suis telis, & pectora duro
t *Pro unus & alter, videlicet Hel. & Lycus.*
Transfodit ligno, veniunt: t vix unus Helenor,
Et Lycus, elapsi: quorum primævus Helenor
u *Educaverat.*
(Mæonio regi quem serva Lycimnia furtim
u Sustulerat, x vetitisque ad Trojam miserat armis)
x *Quia servi militiâ prohibebantur.*
Ense levis y nudo, parmâque z inglorius altâ.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
y *Stricto.*
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;
z *Quasi tyro.*
Ut fera, quæ densâ venantum septa coronâ
Contra tela furit, seséque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit, &, quæ tela vidit densissima, tundit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fugâ muros tenet, altáque certat
a *Quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantùm repellendum.*
a Prèndere tecta manu, sociúmque attingere dextra.
Quem Turnus pariter cursu telóque secutus
Increpat his victor; Nostráne evadere, demens,
Sperásti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magnâ muri cum parte revellit.
b *Aquila.*
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens pedibus b Jovis armiger uncis;
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus: undique clamor
Tollitur invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ subeuntem, ignésque ferentem,
Emathiona Liger, Chorineum sternit Asylas;
Hic jaculo bonus, hic longè fallente sagittâ:

Ortygium

Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Ityn, Clonióque, Dioxippum, Promulúmque,
Et Sagarim, & summis stantem *c* pro turribus Idam:
Privernum Capys, hunc primò levis hasta Themillæ
d Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit; ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditáque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
e Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces,
Ascanius; fortémque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, *f* tumidúsque novo præcordia regno
Ibat, & *g* ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterùm vallóque teneri,
Bis capti Phryges, & *h* morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hìc Atridæ, nec fandi fictor Ulysses:
Durum à stirpe genus: *i* natos ad flumina primùm
Deferimus, sævóque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvásque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvóque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
k Omne ævum ferro teritur, versâque juvencûm
Terga fatigamus hastâ: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutátque vigorem:
Canitiem galeâ premimus: sempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis *l* picta croco & fulgenti murice vestis;
Desidiæ cordi, juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, & habet redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ! (neque enim Phryges) ite per alta

c *Pro defensione turrium. Aut sic magnum ut turrim putares.*
d *Paululùm vulneraverat.*
e *Stabat Arcentis fil. Arcens in ar. egreg. &c. ut vult Serv.*
f *Animo elatus ob novum regnum. Exp. autem Serv. duobus modis novo regno.*
g *Ser. legit ingentem. Non erat ingens, sed se esse ingentem clamitabat.*
h *Ser. morti exp. bello. Sed malim illi vulgarem significationem relinquere: ut intel. Muros morti opponere, & hoc adversus istam obstaculo se tueri.*
i *Ex consuetudine Germanorum traxit, qui aquæ Rheni arbitrio explorabant, essentne partus legitimus an nothus.*
k *Semper in manibus tela militaria gerimus, etiam cùm terrâ subigimus. Nam hastâ pro boum stimulo utimur.*
l *De crocoto veste mu. ut effœminatos incessat Trojanos.*

Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum,
Tympana, vos buxúsque vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & *m* cedite ferro.
Talia jactantem dictis ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervóque obversus equino
Contendit telum; diversâque brachia ducens,
Constitit antè, Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras auratâ fronte juvencum,
n Candentem, paritérque *o* caput cum matre ferentem.
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum: sonat unà *p* lethifer arcus,
q Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit: I, verbis virtutem illude superbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
r Hæc tantùm Ascanius. Teucri clamore sequuntur.
Lætitiáque fremunt, animósque ad sydera tollunt.
Æthereâ tum fortè plagâ crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbémque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iülum:
Macte novâ virtute puer, (sic itur ad astra)
Diis *s* genite, & geniture deos: * jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura residunt:
t Nec te Troja capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniúmque petit, forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten: hic Dardanio Anchisæ
Armiger antè fuit, fidúsque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit: ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocémque, colorémque,
Et crines albos, & *u* læva sonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit satis Æneïde, telis impunè Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & *x* paribus non invidet armis:
Cætera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovêre deum proceres, divináque tela
Dardanidæ, pharetrámque fugâ sensêre sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animásque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:

Intendunt

m *Omittite bellum.*

n *Quidam exp. vitulum præ pinguedine.*

o *Æqualem matri, nondùm patri.*

p *Don. legit fatifer.*

q *Al. effugit, quod magis probat Serv.*

r *Sic alibi, Nec plura, sub. dixit. At Serv. Hæc tantùm & dixit & fecit.*

s *Genite, propter Venerem: Geniture deos, propter Jul. Cæs. & Aug.*

* *Inde Salmas.*

t *Ex Philip. dicto ad Alexand. Μακεδονία σὺ ἐ χωρεῖ. At Serv. exp. Majoris es meriti quàm civitas in quâ nunc es.*

u *Strepitu terribilia.*

x *Similibus armis, non peritiâ, sed genere victoriæ. Pari gloriæ; quia ut Apollo puer extinxit Pythonem, sic occiso Num. ab. injuriis Troj. defendit Ascan.*

Intendunt acres arcus, *y* amentáque torquent.
Sternitur omne solum telis, tum scuta cavæque
Dant sonitum *z* flictu galeæ: pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum; quàm multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm *a* Jupiter horridus Austris
Torquet aquosam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
(Quos Jovis eduxit luco sylvestris *b* Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos)
Portam, quæ ducis *c* imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultróque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextrâ ac lævâ pro turribus astant,
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aëreæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsáque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuò Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedêre,
Aut ipso portæ posuêre in limine vitam.
Tum magis increscunt animis *d* discordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longiùs audent.
Ductori Turno diversâ in parte furenti,
Turbantíque viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratrésque superbos:
Et primùm Antiphaten, (is enim se primus agebat)
Thebanâ de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala *e* cornus
Aëra per tenuem, stomachóque infixa sub altum
Pectus abit; reddit *f* specus atri vulneris undam
Spùmantem, & fixo ferrũ pulmone tepescit. [dnum.
Tum Meropẽ atq; Erymantha *g* manu, tũ sternit Aphi-
Tum Bitian ardentem oculis, animísque frementem,
h Non jaculo, (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamâ lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus *i* gemitum, *& clypeũ superintonat ingens.
Qualis in Euboïco Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè

Constructam

y Tela amentata torquent.
z Afflictu, ictu.
a Aer, ut Hor. sub Jove frigido.
b Hyæna legendum suspicatur Turn. ut sylvestri hyænâ educati dicantur, sicuti cervâ, cane, lupâ, quidam nutriti feruntur.
c Quæ imperio abeuntis Æn. commissa ei fuerat: potiùs, quæ imp. Æn. fuerat comm. Pand. & Bitiæ.
d Hostilibus, scil. Trojanorum, qui à Rutulis discordabant. Serv.
e Telum de Itala cornu.
f Sp. vul. poëtica exaggeratione dicit.
g Gladio comminus ferit: cùm Antiph. occidisset jaculo.
h Non jac. sternit.
i Ex casu corporis ingentis, atque armis gravis.
** Sic alibi, sonitum super arma dedêre. Hom.* ἀράβησε δὲ τεύχε ἐπ' αὐτῷ. *Item,* ἀμφὶ δὲ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ.

Conſtructam jaciunt ponto: ſic illa ruinam
Prona trahit, penitúſque vadis illiſa recúmbit.
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, *k* durámque cubile
Inarime, Jovis imperiis impôſta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum viréſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit:
Immiſítque fugam Teucris *l* atrúmque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatórque animo deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multâ converſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris; multóſque ſuorum
Mœnibus excluſos *m* duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipítque ruentes.
n Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultróque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim,
Continuò nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuêre: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inviſam atque immania membra
Turbati ſubitò Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mentis fraternæ fervidus irâ
Effatur; *o* Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum:
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus;
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice *p* crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepêre auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorſit veniens: portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim *q* is teli nec vulneris autor.
Sic ait; & *r* ſublatum altè conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubéſque immani vulnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Tröes.
Et, ſi continuò victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſociósque immittere portis,

Ultimus

k *Mortiferum: ad pœnam ſtatutum.*

l *Atrum. Per Metalepſin dicit turpem, moleſtum, odioſum: quòd atra, inauſpicata, & funeſta, & injucunda erant.*

m *Sine ſpe evadendi.*

n *Hoc ex affectione ſuâ poſuit Poëta, inquit Ser. qui & ſimilem locum affert. Exiſtimo autem imitari Homericum νήπιε, quod Epiphonemati itidem adhibet.*

o *Oſtendere vult ſe non per imprudentiam Turnum incluſiſſe, ſed illum per temeritatem ſibi minimè profuturam, caſtra penetrâſſe.*

p *Viridi, duro.*

q *Pro is, legitur etiam eſt.*

r *Genus feriendi Gallicanum.*

Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in *f* adversos.
Principio Phalarim, & *t* succiso poplite Gygen
Excipit: *u* hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum (Junovires animámque ministrat.)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea pamá:
Ignaros deinde in muris, Martémque cientes,
Alcandrúmque, Haliúmque, Noémonáq; , Prytanimq;:
Lyncea tendentem contrà, sociósque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longè jacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum; quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrúmque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum *x* Cretea Musis:
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, *y* numerósque intendere nervis;
Semper equos atque arma virûm pugnásque canebat.
Tandem ductores, auditâ cæde suorum,
Conveniunt Teucri Mnestheus, acérque Serestus;
Palantésque vident socios, hostémque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam? quò tenditis? inquit.
Quos alios muros? quæ jam ultrà mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, *z* veterúmque deorum,
Et magni Æneæ segnes miserétque pudétque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hòc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. *a* Ceu sævum turba leonem
Cùm telis premit infensis; at territus ille
Asper, acerba tuens, retro redit; & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contrà
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virósque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes;
Bis conversa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è castris properè coit omnis in unum:
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.

f *Eos qui ante eum ex adverso erant, etsi tergum adverterant & fugerant.*
t *Excipit & succidit poplitem.*
u *Deinde raptis de hostibus fugientibus.*
x *Poëtam lyricum.*
y *Rhythmos facere intensione nervorum. Id est, qui secundùm chordas verba componebat.*
z *Penates significat: quos semper coluêre Trojani.*
a *Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine; nec terga præbere, propter iram vel pudorem, nec posse, licet cupiat, in venantes impetum facere.*

Ergo

Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextrâ valet: *b* injectis ſic undiqe telis
Obruitur: ſtrepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque jubæ capiti: nec ſufficit umbo
Ictibus; ingeminant haſtis & Troës, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur, & *c* piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis,
Et lætum ſociis *d* ablutâ cæde remiſit.

b Al. objectis.

c Nigrum, & ex eo multum. Multus enim humor nigricat, qui paucus pellucet & limpidus eſt.

d Quia cæde contaminati aquâ ſe abluere ſolebant.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER X.

ARGUMENTUM.

Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipſos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, inſatiabilique Junonis odio, conqueritur; aliquámque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno, contrà, malorum omnium cauſam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeò in Venerem ipſam, rejicit. Fruſtrà i. aq; tentatâ reconciliatione, Jupiter, ubi nullî vidit eſſe contentionum finem, ni aut uxorem aut filiam læderet, ſe neutrarum partium ſtudia ſequuturum pronuntiat, ſed pro ſua æquitate omnia fatis eſſe permiſſurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt: non minore animo obſeſſi ſe ad defenſionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruriâ ex animi ſententiâ confectis, multorúmq; populorum auxiliis adjunctis, triginta navium claſſe ad ſuos revehitur. Ibi nymphas, paulò antè in eam formam ex navibus ſuis transformatas, obvias habet: ex iis & de claſſis amiſſione, & de ſuorum periculo, certior redditur. Indè in hoſtium uſque conſpectum provectus, copias ſuas exponit. Rutuli oppugnatione deſiſtunt, occurrentéſque ad littus, terrâ hoſtem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magnâ priùs ediâ hoſtium ſtragè, tandem â Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorũ acervos amico inferias mittit. Aſcanius quoque, irruptione factâ, ſuas cum patre copias conjungit. Quibus rebus

rebus permota Juno, & pro Turno ſolicita, impetratâ à Jove venîâ, præſenti cum periculo eripit, objectâ illi ſaltâ Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem inſequitur, vinculis à Junone raptis, vi tempeſtatis ad littora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius, Jovis monitu pugnæ ſuccedens, magnum tam Trojanorum quàm Etruſcorum numerum proſternit: donec ab Æneâ haſtæ ictu vulneratus, à Lauſo filio protectus, ægrè ſe ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lauſus quoque, dum patrem ulciſci conatur, ab Æneâ interficitur. Ejus rei nuntio accepto, Mezentius, conſcenſo equo, in prælium redit; ubi, dum filii mortem vindicare parat, eâdem quâ filius dexterâ concidit.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Conſilium divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant.
Advenit Æneas multis cùm millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus.
Cæduntúrque duces; cadit & ſine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Junonis numine Turnus.
Æneas præſtat, Mezentî cæde piatâ,
Et Lauſum invictâ perimit per vulnera dextrâ.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipſe.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Placat & uxorem dictis & jurgia natæ
Juppiter: auxiliis inſtructus Troïus heros
Advenit: occurrunt Rutuli, atq; in littore pugnant.
Occidit à Turno Pallas, victórque ſuperbus
Æneæ eripitur. Mezentius interit acer.

Aliud Monoſtichon.

Occidit Æneæ Decimo Mezentius irâ.

Aliud.

Exponit Decimus Tuſcorum in littore pugnas.

DAnditur interea domus a armipotentis Olympi:
Conciliúmq; vocat divûm pater atq; hominum rex
Sydeream in ſedem; terras unde arduus omnes,
Caſtráque Dardanidûm, aſpectat, populóſque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus: incipit ipſe:

a *Omnia complectentis, omnibúſque potientis, ut ſit à potior. Quidam leg. omnipotentis, alii omniparentis.* Eſt autem Nævii verſus, niſi quod ille ſcripſerat altinantis.

Cæli-

Cœlicolæ magni, *b* quianam ſententia nobis
Verſa retro? tantúmque animis certatis iniquis?
c Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos
Aut hos arma ſequi, ferrúmque laceſſere, ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ (nè *d* accerſite) tempus;
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum *e* res rapuiſſe licebit.
Nunc ſinite, & *f* placidum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert:
O pater, ô hominum divûmque æterna poteſtas,
(Namq; aliud quid ſit quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnúſque feratur
Per medios inſignis equis, tumidúſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus * murorum, & inundant ſanguine *g* foſſas.
Æneas ignarus abeſt: nunquámne levari
Obſidione ſines? muris iterùm imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides: equidem (credo) mea vulnera *h* reſtant,
Et tua progenies mortalia *i* demoror arma.
Si ſine *k* pace tua, atque invito numine, Troës
Italiam petière, luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: ſin tot reſponſa ſequuti,
Quæ ſuperi manéſque dabant, cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventóſque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam *l* manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & ſuperis immiſſa repentè
Alecto medias Italûm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta
Dum fortuna fuit: vincant quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio Teucris quam det tua conjux;
m Dira per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor, liceat dimittere abarmis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſanè ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna ſequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus, poſitis inglorius armis

Exigat

b *Pro cur, ex Ennio.*
c *Ut viciſſim annuere dicitur, cùm nutu quo totum Olymp. tremefacit, ſibi aliquid placere teſtatur.*
d *Al. arceſſite.*
e *Bellum per feciales indicere.*
f *Al. Placitum.*
* *Al. mœrorum.*
g *Al. Foſſæ. Sed foſſas legit Priſc. ut ſit inundant activè poſitum. Sic autem & Ser. exp. Implent & inundare faciunt.*
h *Hoc mihi reſtat, ut iterum à Tydide vulnerer.*
i *Expectanda mihi ſunt arm.*
Manet me, ſeu impendet mihi caſus ille ex armis mortal.
k *Pro venia.*
l *Juno ſuprà, Flectere ſi nequeo Superos, Acheronta movebo.*
m *Dura Serv. jungit cum nomine conjux: fortaſſe suum per dura excidia fumantia, i. quæ adhuc fumant.*

Exigat hìc ævum: magnâ ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus indè
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes,
Tótque maris vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivâque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum quo Troja fuit? *n* Xanthum & Simoëntа
Redde, oro, miseris: iterúmque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regio Juno,
Acta furore gravi; Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneân hominum quisquam divâmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis: num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros:
Tyrrhenámve *o* fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hìc Juno, demissáve nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem; & patriâ Turnum consistere terrâ,
Cui Pilumnus avus cui diva Venilia mater,
Quid, *p* face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, *q* præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiâm,
Próque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere nymphas:
Nos aliquìd Rutulos contrà juvisse *r* nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphos Idaliúmque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nósne tibi *s* fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros *t* qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europámque, Asiámque, & fœdera solvere furto?
Meduce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ *u* assensu vario: ceu flamina prima
Cùm deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

n *Intell. sedes certas peti, quæ antiquæ patriæ imaginem habeant; ut loci, portæ, fluvii, idem nomen habentes, in memoriam redigant eis belli Iliaci conditionem atque fortunam.*

o *Opem vel auxilium, ut cùm dicitur, Dii vestr. fidem.*

p *Bello sævo.*

q *Propter illud, Scuta virûm fluvio pictásque innare carinas.*

r *Q. d. scilicet nef. est. Val. cum interrog.*

s *Molles: quæ etiam sine inimicis possent perire. Rectius caduceo.*

t *De Venere.*

u *Quis pavi Veneri favebat, pavi Junoni.*

Tum

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit: x eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther;
Tum Zephyri posuêre, premit placida æquora pontus.
Accipite ergò, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
Quæ cuiq; est fortuna hodie, quam quisq; y secat spem,
Tros Rutulúsve z fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ monitísque sinistris.
Nec Rutulos solvo: sua cuique a exorsa laborém
Fortunámque ferent: REX Juppiter omnibus idem.
b FATA viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: solio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Ast legio Æneadûm vallis obsessa tenetur;
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxêre coronâ.
Asius Imbrasides, Hicetaoniúsque Thymœtes,
Assaracíque duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies: hos c germani Sarpedonis ambo,
* Et Clarus & Hæmon Lyciâ comitantur ab altâ.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis;
Molirique ignem, nervóque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius d caput (ecce) puer detectus honestum
(Qualis gemma micat, e fulvúmque dividit aurum.
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem,
Inclusum buxo, aut Oriciâ terebintho,
Lucet ebur) fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generose domo; ubi pinguia culta
Exercéntque viri, Pactolúsque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli

Contu-

x *Hæc verb. eo dicente, & sequẽ. usque ad Accip. malim notis parenth. includi.*

y *Secat, pro desecat, & proinde sumit. Qui enim quid desecat, sibi id sumit: quod & Græci* ἀποτέμνεσθαι *dicunt.*

z *Fuat pro fuerit. Fut. temp. verb. defect.*

a *Ex operat.*

b *Quia scit hoc esse fatale, ut Æneas imperet in Italiâ.*

c *Aut inter se germani filii Sarpedonis, aut Sarped. ger. fratres. Sed potiùs, Fratres uterini, & Sarpedonis ambo filii.*

* *Et Clar. & Hæm. Al. Et Clarus Ethemon. Al. Clarus & Ethemon L. comitantur.*

d *Sine galeâ, ut non pugnaturus: ob illud quod audivit suprà, Cætera parce, puer, bello.*

e *Quæ est in medio annuli aurei.*

[illegible]erant. Mediâ Æneas freta nocte secabat:
[illegible]que ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
[illegible] adit, & regi memorat noménque genúsque,
[illegible]at, quidve ipse ferat; Mezentius arma
[illegible] conciliet, violentáque pectora Turni
[illegible]; humanis quæ sit fiducia rebus
[illegible]onet, immiscétq; preces; haud sit mora: Tarchon
[illegible]git opés, fœdúsque ferit: *f* tum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divûm
Externo commissa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida supèr profugis *g* gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secúmque volutat
Eventus belli varios: Pallásque, sinistro
Affixus lateri, jam quærit sydera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terrâque maríque.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantúsque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Æneam, armétque rates, pelagóque vehatur.
Massicus æratâ princeps secat æquora *h* Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusî
Quíque urbem liquêre Cosas: queis tela sagittæ,
i Corytíque leves humeris, & lethifer arcus.
Unà torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & *k* aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos,
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divûmque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera *l* parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille *m* rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur;
Astur *n* equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, *o* intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim, Cycne, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbrámque *p* sororum,
Dum canit, & mœstum musâ solatur amorem,
Canentem molli plumâ duxisse senectam,
Linquentem terras, & *q* sydera voce sequentem.

f Intell. liberè licuisse militatum ire Etruscis, nihil refragantibus fatis, cùm Æneæ externo duci commissi essent. Nam duce Etrusco nè militarent in Mezentium, vatum effatis antè moniti fuerant.
g Propter facta illic navigia.
h Navis nomen.
i Pharetræ.
k Auratū Apoll. simulacrum habebat. Alii de imag. pictâ intell.
l Peritissimè agnoscuntur.
m Raptim ducit.
n Per equum equitandi peritiā videtur intell. Ser. qui exponit Eques optimus.
o Sine tempore, i. tranquillitate, Pestilentes. Nam Graviscæ è gravi aëre sunt dictæ.
p Phaëthontis, quæ mutatæ fuerunt in arbores.
q Cum cantu cœlum petentem. Vel, quod est reverà in sydera relatum, ut videmus in spherâ.

Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxúmque undis immane minatur
Arduus, & longâ sulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Thusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis; sed non genus omnibus unum.
r Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos ſ in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glaucâ
Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, t centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta; cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jámque dies cœlo concesserat, almáque curru
Noctivago Phœbe medium pulsábat Olympum,
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavúmque regit, velisque u ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus (ecce) suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphásque è navibus esse
Jusserat: innabant pariter, fluctúsque secabant,
Quot priùs æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longè regem, lustrántque choreis,
Quarum quæ fandi doctissima, Cymodocea.
Ponè sequens, dextrâ puppim tenet; ipsáque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigiláſne, deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua: x perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat,
Rupimus y invitæ tua vincula, téque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, æviúmque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet torti permistus Etrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Nè castris jungant, certa est sententia Turno.

Surge

r *Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur.*

ſ *Id est, odio sui in arma compellit.*

t *Non dicit remis, sed arboribus, ad exprimendam navis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines.*

u *Ministrum se præbet velu.*

x *Qui contra fædus bellum movit.*

y *Q. d. Maluissemus tibi servire, quàm in nymphas commutari.*

Surge age, & Aurorâ ſocios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum Ignipotens, atque z oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ diſcedens impulit altam
(Haud ignara a modi) puppim: fugit illa per undas
Ocyor & jaculo, & ventos æquante ſagittâ.
Indè aliæ celerant curſus: ſtupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique b ad fræna leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite c propinques
Augurium, Phrygibuſque adſis pede diva ſecundo.
Tantum effatus: & interea d revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctémque fugârat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jámque in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſâ in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem: clamorem ad ſydera tollunt
Dardanidæ è muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu jaciunt: * quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiúntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibúſque ea mira videri
Auſoniis: donec verſâs ad littora puppes
Reſpiciunt, totúmque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtíſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes:
Non ſecùs ac liquidâ ſiquando nocte cometæ
Sanguinei lugubrè rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morbóſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, & e lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terrâ.
Ultro animus tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optâſtis adeſt, perfringere dextrâ:
f In manibus Mars ipſe, * viri: nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ tectique memor; nunc magna referto
g Facta, patrum laudes: ultro occurramus ad undam
Dum trepidi, * egreſſique labant veſtigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.
Hæc ait: & ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis

z Extremitates.

a *Moderationis, quippe quæ fuerat navis.*

b *Id eſt, domiti leones. Nam quæ animalia frænos recipiunt domita ſunt.*

c *Familiare efficies.*

d *Aperta: ut involutum dicitur quod clauſum eſt,*

* *Comparatio pertinet ad Trojan. clamorem. Serv.*

e *Siniſtro, vel potiùs aliquid ſiniſtrum & infelix portendente.*

f *Præſentes jam ſunt hoſtes, ità ut manu cum illis confligere poſſitis. Jam vobis facta eſt manum conferendi poteſtas.*

* *Al. Viris.*

g *Al. Facta patrum audet, vel laudéſque.*

* *Al. egreſſis.*

h *Scalis navium.*
i *Tranquilli.*
k *Brevibus autem, vadis. Per remos*, i. *scaphis, sub. descendunt.*

l *Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum.*
m *Alii, puppes.*

n *Arenæ duriori tumulo.*

o *Quia sicut nunc, sic ubique vincit Æneas.*
p *Loricam splendentem auro. Haurit pro ferit.*

q *Legitur & Pharon. Ser. utrumque lect. agnoscit; & clamanti legit utrobique, non clamanti.*

b Pontibus exponit: multi servare recursus
i Languentis pelagi, & *k* brevibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proras, sociósque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam *l* findite rostris
Hanc terram, sulcúmque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali *m* puppim statione recuso,
Arreptâ tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantésque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, & sedère carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua, Tarchon:
Namque inflicta vadis, *n* dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctúsque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum & quos fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt: primus turmas invasit agrestes
Æneas, *o* omen pugnæ, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petiit: huic gladio, pérque ærea scuta,
Per *p* tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Indè Lycam ferit, exsectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
Cui licuit parvo: nec longè Cissea durum
Immanémque Gyam, sternentes agmina clavâ,
Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus, genitórque Melampus,
Alcidæ comes usquè, graves dum terra labores
Præbuit: ecce *q* Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem primâ lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardaniâ stratus dextrâ, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenâque tela
Conjiciunt: partim galeâ clypeóque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustrà
Torserit in Rutulos) stetêrunt quæ in corpore Graium
Iliacis

Iliacis campis: tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratrémque ruentem
Suſtentat dextrâ: r trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervátque cruenta ſ tenorem;
Dextráque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: ſed non & figere contrà
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Lauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ,
Sub mentum graviter preſſâ, paritérque loquentis
Vocem animámque rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente ſuprema,
Et tres quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus: occurrit Haleſus,
Auruncæque manus; ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis;
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu, ſtant t obnixa omnia contrà:
Haud aliter Trojanæ acies aciéſque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſúſque viro vir.
At parte ex aliâ, quà ſaxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbuſtáque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos aciem inferre pedeſtres,
Ut vidit Pallas u Latio dare terga ſequaci,
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unam quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quò fugitis, ſocii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictáque bella,
Spémque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis.
Fidite ne x pedibus: ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quâ globus ille virûm denſiſſimus urget:
y Hîc vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit,
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manúſque
Ecce, maris z magno claudit nos obice pontus;
Deeſt jam terræ fugæ: pelago Trojámne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,

r *Retroacto. Al. transjecto.*
ſ *Currendi modum.*
t *Mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur & obnixi, ut referatur ad ventos.*
u *Latinis ſeq.*
x *Fugæ.*
y *Hoc vult patria, ut per cædes hoſtium revertamur.*
z *Al. Magnâ. Item magni.*

Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quâ ſpina dedit; haſtámque receptat
Oſſibus hærentem: quem a non ſuper occupat Hiſbon,
Ille quidem hoc ſperans; nam b Pallas antè cuentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſem c tumido in pulmone recondit.
Hinc * Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Thymbérque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis gratúſque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit;
Semianimésque micant digiti, ferrúmque retractant.
Arcadas, accenſos monitu, & planclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc ſpatium tantúmque d moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat haſtam,
Quam medius Rhœteus intercipit, (optime Teuthra,
Te fugiens, fratrémque Tyren) currúque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubitò mediis, extenditur unà
Horrida per latos e acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes:
Non aliter ſociùm virtus coit omnis in unum,
Téque juvat, Pallas. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, f ſéque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretáque, Demodocúmque:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe
g Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſáque diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata h canens ſylvis genitor celârat Haleſum:
Ut ſenior letho canentia lumina ſolvit,
Injecêre manum Parcæ, teliſque ſacrárunt
Evandri: quem ſic Pallas petit antè precatus;
Da nunc, Tibri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviáſque viri tua quercus habebit.
i Audiit illa deus. Dum ſ texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodúmque morámque.

Sternitur

a *Non occupat deſuper. Ideò autem deſuper, quia Pallas ad evellendam haſtam fuerat inclinatus.*
b *Nam eundem Pallas antè excip.*
c *Et naturaliter tumido, & quia furebat.*
* *Al. Sibelenum.*
d *Quòminùs periret.*
e *Quaſi flammæ ſunt Vulcani exercitus. Serv. exp. vii ignea.*
f *Poſt ſcutum ſe clauſit. Totum ſe ſcuto communivit propter vim plurimorum.*
g *Jugulo vulnus minantem.*
h *Al. cavens.*
i *Spoliat exp. Serv. afferens ex Plauto. Ego hunc hominem hodie texam pallio.*

Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci:
Et vos ô Graiis k imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibúsque & viribus æquis.
Extremi l addensant acies: nec turba moveri
Tela manúsque sinit: hinc Pallas instat & urget,
Hinc contrà Lausus; (nec multùm discrepat ætas)
Egregii formâ, sed queis fortuna negârat
In patriam reditus: ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent m majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios, Tempus desistere pugnâ;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cessêrunt æquore * jussi.
At Rutulum abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpúsque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti n pater æquus utrique est.
Tolle minas: Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes apparat ire
Comminus: útque leo, specula cùm vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi o contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, siqua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus, magnúmque ità ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victorémque p ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnúmque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymásque effudit inanes.
Tum q genitor natum dictis affatur amicis:
STAT sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ; sed r famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metásque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam:
Vaginâque cavâ fulgentem diripit ensem.

k *Quos Græci peræere nequiverunt. Teucros autem intell. quos secum duxit Æneas.*

l *Conjung.*

m *Sub majoribus hostibus, ut non intell. utrumque sub eodem hoste.*

* *Al. jusso.*

n *Pater, quem cupis spectatorem adesse, æquo animo feret quicquid acciderit.*

o *Eò processisse ut hastâ posset contingi. Venisse intra jactum hastæ, ità ut ea posset feriri.*

p *Cogantur inviti hoc spectaculum ferre.*

q *Jupiter Herculem.*

r *Dicit ideò esse amandam virtutem, ut vitæ brevitas famâ & gloriæ meritis possit augeri.*

Illa volans *humeris ſurgunt quâ tegmina ſummâ
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hîc Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta, ſ diu librans, jacit, atque ita fatur:
Aſpice num magè ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circundata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtrà de vulnere telum:
Unâ eadémque viâ ſanguiſque t animúſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedêre:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper * aſſiſtens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro; qualem meruit Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior: haud illi u ſtabunt Æneïa parvo
Hoſpitia: & lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
x Impreſſúmque nefas, una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti,
Quæ bonus Eurytion multo cœlaverat auro;
Quo nunc Turnus ovat ſpolio, gaudétque potitus.
y NESCIA mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta diémque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymíſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
z O dolor atque decus magnum redituræ parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, ſed certior autor
Advolat Æneæ, tenui diſcrimine lethi
Eſſe ſuos, tempus a verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latúmque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, ſuperbum
Cæde novâ, quærens: Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis, menſæ quas advena primùs
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hîc juvenes, totidem quos educat Uſens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivóque rogi perfundat ſanguine flammas.
Indè Mago procul infenſam cùm tenderet haſtam,
Ille aſtu b ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta;

Et

* *Al. humeri.*

ſ *Cùm diu librâſſet.*

t *Pro, anima.*

* *Quædam Edit. poſt aſſiſtens habent, ſic ore profatur. Sed hæc verba pro notbis habentur.*

u *Conſtabunt.*

x *Inſculptum Danaidum nefas.*

y *Quia propter hunc perituras eſt balteum, quem nunc ſe juſtuliſſe lætatur.*

z *Hos duos verſus alii à pœtâ, alii à ſociis reportantibus cadaver, dici volunt. Dolor propter illud, Hæc te prima, &c. Deus autem propter hæc, Cùm tamen ingentes Rut. l. acerv.*

a *Verſis in fugam, fugatis.*

b *Subſedit.*

Et geuua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iúli,
Te precor, hanc animam ſerves natóque patríque.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cœlati argenti; ſunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hic victoria Teucrûm
Vertitur: haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis c parce tuis: belli d commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſe manes, hoc ſentit Iúlus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſúmque ſuperſtans
e Immolat, ingentique umbrâ tegit: arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum à montibus Umbro.
Dardanides contrà furit Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
f Dixerat ille aliquid magnum, vímque affore verbo
Crediderat, cœlóque animum fortaſſe ferebat,
Canitiémque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contrà fulgentibus armis,
Sylvivolæ Fauno Dryope quem nympha creárat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reductâ
g Loricam clypeíque ingens onus impedit haſtâ.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncúmque repentè
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſthic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patrióve onerabit membra ſepulchro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſcéſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortémque Numam fulvámque Camertem
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenáſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúſque arſiſſe, Jovis cùm fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes:
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,

c *Parce t. Serv.*
d *Viciſſitudines & ignoſcendi facultatem poſci, quæ inter partes ſolet aliquando præſtari; ſed iſtâ mihi tum illa Turnus ſuſtulit, & inhumanitatem planam morte Pallantis docuit.*
e *Quaſi victimâ, ut ille conſueverat: nã hoc verbo ad ſacerdotis nomen alluſit.*
f *Sign. infeſtam fortaſſe fuiſſe ei Nemeſim, adverſari ſolitam ſuperbiæ; ejúſque inſolentiâ provocâſſe deorum invidiam, quæ ei exitii cauſa fuerit & peſtis.*
g *Haſtâ Æn. tranſverberatus fuit clypeum & penetrata lorica. Reductâ, quia lacertos reducunt haſtam mittere parantes. Imped. Non permiſit uſui eſſe ad protegend. Serv.*

Ut

Ut ſemel intepuit mucro: quin (ecce) Niphæi
Quadrijuges in equos adverſáque pectora tendit:
Atque illi *i* longè gradientem & dira frementem
Ut vidère, metu verſi, retróque ruentes,
Effundúntque ducem, rapiúntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medio, fratérque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes;
Irruit, adverſáque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia latè
Dicta volant Ligeri: ſed non & Tröius heros
Dicta parat contrà: jaculum non torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, *k* projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris;
Lucage, *l* nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertère ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ità fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuère parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem nè deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germane mihi, atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animúſque ferox, patiénſque pericli.
Cui Juno *m* ſummiſſa; Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quámque eſſe dicebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.

i *Longis greſſibus ſeu paſſibus incedens.*

k *Protento, Extento.*

l *Objeciſti mihi quòd ſim & à Diomede & ab Achille converſus in fugam: te verò nec equorum tarditas prodidit, quod mihi contigit, nec aliquâ umbrâ equi tui ſunt territi.*

m *Summiſſum animum præ ſe ferens, vel ſummiſſâ voce.*

Nunc

Nunc pereat, Teucríſque *n* pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen,
Pilumnúſque illi quartus pater, & tua largâ
Sæpe manu multíſque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis lethi tempúſque caduco
Oratur juveni, *o* méque hoc ità ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe *p* vacat: ſin altior iſtis
Sub precibus *q* venia ulla latet, totúmque moveri
Mutarive putas bellum, ſpes paſcis inanes.
Cui Juno illacrymans; Quid ſi quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut *r* ego veri
Vana feror: quod ut *s* potiùs formidine falsâ
Ludar, & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem *ſ* nimbo ſuccincta per auras;
Iliacámque aciem & Laurentia caſtra petivit.
Tum dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ, (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis, clypeúmque jubáſque
Divini aſſimulat capitis: dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſúſque effingit euntis;
Morte obità quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Irritátque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentémque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum verò Æneam averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem?
Quò fugis, Æneas? *t* thalamos nè deſere pactos:
Hæc dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictúmque coruſcat
Mucronem: *u* nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Fortè ratis celſi conjuncta *x* crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,
Exſuperátque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, *y* rumpi Saturnia funem,
Avulſámque rapit revoluta per æquora navem.
z Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultrà latebras jam quærit imago,

n *Eum latenter Æneæ exæquat, qui ubique cultor deorum inducitur.*

o *Vis me hoc ità ſtatuere.*

p *Q. d. Undique jam in mortem truditur, hoc tantum vocat ſpatium.*

q *Veniæ impetratio. Sin preces iſtæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, i. ut aliud indulgeam.*

r *Veritatis ſum ignara.*

ſ *Pro nubibus.*

t *Exſpecta dum ſervatâ pactorum fide optatam ducis uxorem.*

u *Nec animadvertit vanum eſſe ſuum gaudium.*

x *Pro crepidini.*

y *Nè deprehenſo dolo rediret ad prælium.*

z *Al. Non reliit, ille autem Æneam, &c.*

Sed

Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
a *Utpote ignarus rerum. Nullam gratiam habens pro illis quæ in ejus ſalutem facta erant: utpote qui ea neſciret.* Reſpicit ignarus rerum, *a* ingratúſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſydera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, *b* quémve reducet?
Laurentéſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm qui me meáque arma ſequuti?
b *Pro qualem.* Quóſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitúmque cadentùm
Accipio: quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potiùs miſereſcite, venti:
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſaviſque vadis immittite ſyrtes;
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
c *Sic locutus eſt Cæſar, De bello Gal. l. 7. Se ipſa acutiſſ. vallis induebant. Malè igitur Serv. putat, vel per abuſionem vel hypall. eſſe dictum.* An ſeſe *c* mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaceat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrûmque iteràm *d* ſe reddat in arma,
Ter conatus utramque viam; ter maxima Juno
Continuit, juvenémque * animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctúque æſtúque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucróſque invadit ovantes.
d *Pro reddat armis.* Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
* *Al. animi.* Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille (velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expóſtáque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
e *Al. manet.* Ipſa immotâ *e* manens) prolem Dolicaonis Hebrum
f *Qui unâ eâdemque nocte natus fuerat quâ Paris.* Sternit humi: cum quo Latagum, Palmúmq; fugacem.
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciémque adverſam; poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armáque Lauſo
g *Quæ antequam pareret, facem ſe peperiſſe vidit in ſomnis.* Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Necnon Evantem Phrygiam, Paridiſque Mimanta.
Æqualem comitémque; *f* unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & *g* face prægnans
h *Paris.* Ciſſeis regina Parin creat: urbe paternâ
i *Pro ignoratum: ut teſt. etiam Gell. Sic Neſcius, pro qui neſciebatur, lib. 4.* *h* Occubat; *i* ignatum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, (multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multóſque palus Laurentia) ſylvâ
Paſtus arundineâ, poſtquam inter retia ventum eſt
Subſtitit,

Substitit, infremuitque ferox, & *k* inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiúsve accedere virtus,
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius *l* iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longè & vasto clamore lacessunt.
m Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes
Dentibus infrendens, & *n* tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos:
Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro;
Impastus stabula alta leo ceu sæpè peragrans,
(Suadet enim vesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capream, aut *o* surgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immanè, comásque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractáque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuspide vulnus:
Obvius adversóque occurrit, séque viro vir
Contulit, haud *p* furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus & hastâ
Pars belli haud temnenda, *q* viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii, lætum Pæana sequuti.
Ille autem exspirans, Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longùm, lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mistâ Mezentius irâ;
Nunc morere: ast de me divûm pater atq; hominũ rex
Viderit: hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen,
Partheniúmque Rapo, & prædurum viribus Orsen;
Messapus Cloniúmque, Lycaoniúmque Ericaten:
Illum *r* infrænis equi lapsu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes: & Lycius *s* processerat Agis:
Quem tamen *t* haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Atronium Salius, Saliúmque Nealces,
Insignis jaculo & *u* longè fallente sagittâ.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, paritérque ruebant
Victores victíque: neque his fuga nota, nec illis.

k *Quia setas tum erigunt.*

l *Quibus iræ est: ut dicitur, Esse odio. Non est animus ulli eorum quibus est iræ.*

m *Hic vers. & sequens suâ sede videntur moti.*

n *Scuto.*

o *Capite arduo.*

p *Insidiis vel dolo.*

q *Al. Viris: ut, haud temnenda viris.*

r *Asperrimi, qui frænorum sperneret regimen.*

s *Dimicaturus contra Mess. sed Val. præveniens eum occidit.*

t *Fortasse pro, Non degenerans à virt. avita. Serv. tamen aliter.*

u *Jactu longè fallentis sagittæ: ut sit ἐν διὰ δυοῖν, ait Serv. quem sequi nolim, sed hæc separare; & longè fall. sagittâ intelligere, quæ fallit veniendo ex remotiore loco quàm unde putaretur.*

Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quàm magnus Orion,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & x mole suâ stat:
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ,
y Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint: z voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, trophæum
Æneæ. Dixit, stridentémque eminus hastam
Jecit: at illa volans clypeo est excussa, procúlque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit;
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Italâ consederat urbe.
Sternitur infelix a alieno vulnere, cœlúmque
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per b linea terga, tribúsque
Transiit intextum c tauris opus, imáque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit: ocyùs ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Eripit à femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ casum, tuáque optima facta,
Siqua fidem tanto est d operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeóque inimicum hastile trahebat.
Proripuit juvenis, seséque immiscuit armis:
Jámque assurgentis e dextræ plagámque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsúmque morando
Sustinuit: socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret;
Teláque conjiciunt, proturbántque eminus hostem
Missilibus: f furit Æneas, tectúsque tenet se.
Ac velut effusâ siquando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,

Omnis

x *Virtute suâ confidens stabat. Ità D. non refellé.*
y *Hinc suprà, contemptor divûm Mezentius.*
z *Consecro & dico.*
a *Alienum vocat vulnus, quòd accepisset telum intentatum alii, videlicet Æneæ.*
b *Lino enim tegebantur scuta, ut possent inhærere picturæ.*
c *Tergoribus taurinis.*
d *A pietate profecto: ut mox. Fallit te incautum pietas tua. Quidam malè de carminibus Virg. intell.*
e *Al. dextram: ut ordo verb. sit, Subiit dextram Æn. jam aff. & mucr. f. pl. Sic mox. Ut pro me hostili paterer succedere dextræ.*
f *Quòd plenam de tanto hoste victoriam reportare non possit.*

Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris ; ut poſſint, Sole reducto,
g Exercere diem : ſic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum *b* detonet, omnem
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſóque minatur :
Quò, moriture, ruis ? majoráque viribus audes ?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exſultat demens : ſævæ jámque altiùs iræ
Dardanio ſurgunt ductori ; extremáque Lauſo
Parcæ fila *i* legunt : validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totúmque recondit.
Tranſiit & *k* parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam nevérat auro :
Implevítque ſinum ſanguis : tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpúſque reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſerans graviter, dextrámque tetendit ;
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum ?
Arma quibus lætatus, habe tua : teque parentum
Manibus & cineri (ſiqua eſt ea cura) remitto.
Hoc tamen, infelix, miſeram ſolabere mortem :
l Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpúſque *m* levabat
Arboris *n* acclivis trunco : procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circùm juvenes : ipſe æger, anhelans
o Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam.
Multa ſuper Lauſo rogitat, multóſque remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis :
At Lauſum ſocii exanimum ſupra arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præſaga mali mens :
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret :
Tantáne me tenuit vivendi, nate voluptas,
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ
Quem genui ? tuáne hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tuâ vivens ? Heu ! nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix, nunc altè vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,

Pulſus

g *Hypall. pro Exercere per diem.*
h *Pro, violentum impetum hoſtium remittatur. Al. dum detinet omnes. Vel, nubem belli dum detinet, omnes Suſt.*
i *Colligunt.*
k *Parmam, levia arma, non clyp.*
At Don. hæc ſeparat.
l *Quaſi hoc morienti ſolatium afferat, magni alicujus viri dextrâ potiùs cadere quàm gregarii militis.*
m *Al. lavabat.*
n *Acclinis lege, non acclivis. Qui error & apud Hor. Eſt autem pro acclinatus.*
o *Suſtinens ſe arboris trunco. Adjutum arb. tr. reficiebat laſſata colla. Ità D. viſi potiùs ſcripſit adnixum.*

Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis,
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum
p Per omnia mortis gener. q. d. Debuerem me cuilibet periculo sine ullo mortis metu objicere. Al. dedissem.
p Omnes per mortes animam sontem ipse dedisse:
Nunc vivo, neque adhuc homines lucémq; relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud q dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
q Dejecto animo.
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe, diu (RES siqua mortalibus ulla est)
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
r Si virtuti est adversus eventus.
Ultor eris mecum; aut (r aperit si nulla viam vis)
Occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & s exceptus tergo consueta locavit
s Equi se præbentis & admoventis. At Don. Exceptus tanquam è superiore loco, cùm ascendere non posset.
Membra, manúsque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristáque hirsutus equinâ.
Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde: pudor, mistóque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magnâ ter voce vocavit.
t Quòd jam vitium sit.
u Æneas agnovit eum, lætúsque precatur:
u Æneas agnovit eum, in vet. cod.
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, x & infectâ subit obvius hastâ.
x Ad vulnus infligendum protentâ.
Ille autem; Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit quâ perdere posses.
Nec mortem horremus, nec y divûm parcimus ulli.
y Propter illa Æn. Sic pater ille deûm faciat.
Desine: jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telúmque intorsit in hostem.
Indè aliud super atque aliud figítque, volátque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem z lævos equitavit in orbes,
z In lævam partem circumibat, ut dextram Æneæ partem circumveniret, quæ nuda erat.
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
Indè ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere & urgetur a pugnâ congressus iniquâ,
a Pedes contra equitem.
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusúmque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectóque incumbit b cernuus armo.
b Cadens in faciem.
Clamore incendunt cœlum Trõésque Latinique.
Advolat Æneas, vaginâque eripit ensem:
Et super hæc, Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras

Suspiciens

Suſpiciens hauſit cœlum, mentémque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortémque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prælia veni,
c Nec tecum meus hæc pepegit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per ſiqua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me conſortem nati conſede ſepulchro.
Hæc loquitur, d jugulóque haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

c *Non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit, ut vitam requiram.*

d *Oſtendit illum præbuiſſe jugulū.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Occiſo Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit. Pallantis mortui corpus magnâ pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit; ubi ſummo & patrio & ſuorum omnium luctu excipitur. Interim Oratores à Latinis miſſi dierum duodecim inducias impetrant; quo temporis ſpatio utrique ſuorum cadavera perquirunt, ſupremóque ſepulturæ honore proſequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem ſub belli initium legatum ad Diomedem miſerant Latini, ad ſuos rediens, auxilia ſibi denegata renuntiat. Eâ ſpe deſtitutus Latinus, concilio convocato, de ſumma belli conſultat, legatoſque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos cenſet. Ibi Drances & Turnus, prò inveterato inter ipſos odio, ſe mutuis convitiis proſcindunt. Interim Æneas, bipartitò diviſis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit; ipſe cum reliquo exercitu per loca ſylvis montibuſque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato, concilium dimittitur, parantúrque ea quæ ad urbis defenſionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ conſilio, bifariam & ipſe ſuas copias partitur. Equitibus Meſſapum & Camillam præficit, eóſque hoſtium equitibus opponit: ipſe cum peditibus anguſtiis, quâ neceſſariò Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in inſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre prælium committitur, diúque dubio utrinque eventu pugnatur. Ibi Camilla, magnâ priùs editâ hoſtium ſtrage, dum Chlorea Cybeles ſacerdotem, armorum ejus pulchritudine captus, incautiùs inſequitur, ex inſidiis ab Aronte

runte hastâ trajicitur. Quâ tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam. Nam & ipse paulò post ab Opi Dianæ ministrâ sagittâ trajectus offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuntio ab Accâ Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quos obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur & Æneas: & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique positis castris ante urbem considunt.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Constituit Marti spoliorum ex hoste trophæum,
Exanimumque patri natum Pallanta remittit:
Jura sepulturæ tribuit templisque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora cæsa virûm passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negâsse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur: vincunt Troës: cadit ipsa Camilla.
Deinde duces castris donec cessêre minantur.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Occisis propium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, & obvia virgo
Excipit. Extinctâ Rutuli dant terga Camillâ.

Aliud Monostichon.

Undecimo victa est non æquo Marte Camillâ.

Aliud.

Undecimo Rutuli superantur morte Camillæ.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbatâque funere mens est)
Vota deûm primo victor solvebat Eöo.
Ingentem quercum decisis undique ramis,
Constituit tumulo; fulgentiâque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telâque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossúmque locis: clypeúmque ex ære sinistræ
Subligat,

a Urgent.
b Pallantis.
c Id est, Simulatque Sol ortus fuit.

Subligat, atque *d* enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt, hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ: manibúſque meis Mezentius *e* hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis murósque Latinos.
Arma *f* parate, animis & ſpe præſumite bellum:
Nequa mora ignaros (ubi primùm vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubémque educere caſtris)
Impediat, ſegnéſque metu ſententia tardet.
Interea *g* ſocios inhumatáque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt:
Ite, ait; egregias animas, quæ ſánguine nobis
Hanc patriam peperêre ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtámque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas; quem *b* non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit *i* acerbo.
Sic ait illacrymans, recipítque ad limina greſſum;
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger antè fuit; ſed non felicibus æquè
Tum comes auſpiciis charo datus *k* ibat alumno.
Circùm omnes famulûmque manus Trojanáque turba,
Et mœſtæ *l* Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut verò Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſydera tollunt
Pectoribus, mœſtóque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, lævíque patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ità fatur obortis:
Tène, inquit, miſerande puer, cùm læta veniret,
Invidit fortuna mihi, nè regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuénſque móneret
Acres eſſe viros, cum durâ prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multùm captus inani
m Fors & vota facit, cumulátque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & *n* nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi:
Hæc mea magna fides: at non Evandre, pudendis.
Vulneribus pulſum aſpicies, nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi! quantum

d *Vaginam eburneam.*

e *Talis eſt, Serv. Vide num potiùs, hic eſt, ut hic ſit Adverb.*

f *Al. parate animis, pro, parate animos armis, per Hypall.*

g *Sociorum corpora inhumata.*

h *Ex Ennio.*

i *Immaturo, ante diem.*

k *Prodierat.*

l *Æneæ ancillæ: nam omnes honeſtas mulieres in Sicilia reliquerat, exceptâ Euryali matre.*

m *Quidam leg. forſan. Utroque modo pro fortaſſe.*

n *Quia qui mortui ſunt, non amplius diis ſuperis obnoxii ſunt, ſed inferis.*

Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis, Iüle!
Hæc ubi o deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat; & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: ſolatia luctûs
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Exſtructóſque toros p obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc necdum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, viréſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes oſtróque auróque rigentes
Extulit Æneas, quas illi q læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum r unam juveni ſupremum, mœſtus, honorem
Induit: arſuráſque comas obnubit amictu.
Multáque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, ſ cæſo ſparſuros ſanguine flammas.
Indutóſque t jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicáque nomina figi.
u Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, x poſitis inſignibus, Æthon
It lacrymans, guttíſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeámque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet: tum mœſta phalanx Teucriq; ſequuntur
Tyrrhenique duces, & y verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longè comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemitúque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: Salve æternùm mihi maxime Palla,
Æternúmque vale: nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſúmque in caſtra ferebat.
Jámque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, z veniámque rogantes;
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac a tumulo fineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere caſſis:

Parceret

o *Fletum abſolvit; ut Debellare, Defungi.*
p *Obtentu frondibus.*
q *Quam ſcilicet laboris non pigeret.*
r *Unam induit juveni, alterâ caput ejus velavit.*
ſ *Quem cæſi funderent.*
t *Jubet truncos ferre ducum ſpolia: ut trophæa duces ipſos dixerit.*
u *Quaſi qui conſternatus nimio dolore ire non poterat.*
x *Sine phaleris.*
y *Lugentium more, mucronem haſtæ, non cuſpidem, contra terram tenentes.*
z *Beneficium.*
a *Tumulum ſubire.*

Parceret hoſpitibus quondam ſoceriſque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacémne exanimis & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere *b* vellem.
Nec *c* veni, niſi fata locum ſedémque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis.
Æquius *d* huic Turno fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
e Vixet cui vitam deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & *f* miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuêre ſilentes;
Conversique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſempérque odiis & crimine Drances
Infeſtus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus *g* cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne priùs *h* mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, *i* ſiqua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & *k* fatales murorum attollere moles,
Saxáque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unóque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigêre dies: & pace *l* ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri miſtique impunè Latini
Erravêre jugis: ferro ſonat *m* alta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad ſydera pinus.
Robora nec cuneis & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum, Evandríque domos & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, &, de more vetuſto,
Funereas *n* rapuêre faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & latè diſcriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere,
Sed venit in medios: pharetro *o* Pallante repôſto,
Procumbit ſuper, atque hæret lacrymánſq; geménſque:
p Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:

b *Mallem legit Don. Legitur etiam ſine &.*
c *Pro veniſſem.*
d *Huic morti, ἀντιπαθῶς quaſi oſtendat eos jacentes.*
e *Vixiſſet.*
f *Quaſi alienâ culpâ pereuntibus.*
g *Cœlo, pro iis qui in cœlo ſunt, i. diis.*
h *Dat huic verbo conſtruct. Græc. θαυμάζω, ut ſubaud. causâ, ſicut Græc. ἕνεκα.*
i *Si voluntatem noſtram fortuna comitetur.*
k *Propter illud, Niſi fata loc. ſed dediſſent.*
l *Intermediâ.*
m *Al. illa.*
n *Raptim & feſtinanter tulerunt.*
o *Al. Pallanta.*
p *Sic Ovid. Nec me flere diu, nec potuiſſe loqui.*

Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
Cautiùs ut sævo velles te credere Marti?
Haud ignarus eram quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precésque meæ! túque, ô sanctissima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc servata dolorem!
Contrà ego vivendo *q* vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Tröum socia arma sequutum
r Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ: quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus antè,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
s Magna Trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
t Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas & idem si robur ab annis,
Turne: sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
u Dextera causa tua est, Turnum natóque patríque
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus: non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed nato manes perferre sub imos.
Aurora interea *x* miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisque suorum
More tulêre patrum, subjectísque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravêre in equis, ululatúsque ore dedêre.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamórque virûm, clangórque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas ensésque decoros,
Frænáque, *y* ferventésque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & *z* non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti:
Setigerósque sues, raptásque ex omnibus agris

q *Naturalem ordinem vitâ longiore superavi, qui est, ut sint parentibus superstites filii. Est & alia expositio. Vide Serv.*

r *Si non vicissem ea fata, q. d. Alioqui obruerent.*

s *Hic versus à nonnullis exempl. abest.*

t *Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa: ut suprà, Indutósque jubet truncos, &c.*

u *Spes quam de virtute tua concipio: quæ Turni cæde natum meũ & me ulcisci debet. Non enim aliud superest, quod virtus tua vel fort. præstare possit.*

x *Ut alibi, ex his Homer. verbis* δειλοῖσι βροτοῖσι.

y *Nimio cursu.*

z *Quibus se defendere nequiverunt: vel ità se defendere ut mortem propulsarent.*

In

In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemiuſtáque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minùs & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxère pyras; & corpora partim
Multa viràm terræ infodiunt, avectáque partim
Finitimos tollunt in agros, urbíque remittunt.
Cætera, confuſæque ingentem *a* cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant: tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem & confuſa *b* ruebant
Oſſa focis, *c* tepidóque onerabant aggere terræ.
Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctûs.
Hic matres miſeræque nurus, hic chara ſororum
Pectora mœrentûm, puerique parentibus orbi
Dirum exſecrantur bellum Turnique Hymenæos:
Ipſum armis ipſúmque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ſibi poſcat honores.
d Ingravat hæc ſævus Drances; ſolúmque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contrà variis ſententia dictis
Pro Turno; & magnum reginæ nomen *e* obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſupèr mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt; nihil omnibus actum
Tantorum impenſa operum; nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
f Fatalem Æneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deûm, *g* tumulíque ante ora recentes.
Ergò concilium magnum primóſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenère fluúntque ad regia plenis
Tecta viis: ſedet in mediis *h* & maximus ævo,
Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos
Quæ referant fari jubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo: tunc facta ſilentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ità farier inſit.
Vidimus, ô cives, Diomedem, Argiváque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes,
Contigimúſque manum quâ concidit Ilia tellus.

a *Al. ſtragis, id eſt cumulum cadaverum permixtorum.*
b *Eruebant è cineribus.*
c *Hypall. i. oſſa tepida.*
d *Auget hæc quibus invidia Turno concitabatur.*
e *Obumbrat, Turnum; id eſt, tuetur, defendit. Metaph. ab arboribus. Amor reginæ ad favorem populares plurimùm proderat Turno.*
f *Fatis advectum.*
g *Cæſorum in pugna.*
h *Al. rex max.*

Iapygia pars Apuliæ, in quâ est mons Garganus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor i Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
k Alioqui, & amantes pacis.
Munera præferimus, nomen patriámque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
l Pæn. omnes luimus quæ sunt statutæ sceleribus.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Itâ Ser. qui addit, legi etiam, sceleris omnis.
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna k quietos
Sollicitat, suadétque ignota lacessere bella?
Quicunque Ilíacos ferro violavimus agros,
m Etiam Priamo.
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
n Eversos & dirutos, aut in alienas jura conversos. Itâ Serv. qui & cum voce regna subaudit eversa.
Supplicia & scelerum l pœnas expendimus omnes,
m Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervæ
Sydus, & Euboïcæ cautes, ultórque Caphareus.
Militia ex illa diversum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exsulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
o Cùm Agam. Asiam devicisset, remansit in insidiis adulter qui hunc interficeret.
Regna Neoptolemi refetam, n versosque penates
Idomenei, Lybicóve habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit: devictâ o Asiâ subsedit Adulter.
Legitur & Deviâ Asiâ: ut subsedit sit ex insidiis occupavit; vel, dolo possedit.
p Referámne invidisse deos, &c. ex præcedentibus.
Invidisse deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
q Nam Diom. novas sedes in Apulia captavit, amisitq; socios in suî nominis aves conversos: nec historiæ fidem mutavit, ut Ser. autumat. Patth. ex Lycophr.
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur;
Et q socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibúsque vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeò ex illo mihi jam r speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Sed verò, nè me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætórve malorum.
Munera quæ patriis ad me portâstis ob oris
Vertite ad Æneam: s stetimus tela aspera contra,
Contulimúsque manus: experto credite quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo prætereà tales Idæa tulisset
Terra viros, ultrò t Inachias venissent ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graîûm
Hæsit, & in decimum vestigia retulit annum.
r Sper. pro timenda, Serv.
s Et comminus & è longinquo inter nos bella tractavimus.
t In Græciâ venissent Trojani, & quæ nunc victoriâ gaudet, lugeret quòd victa esset. Vocavit autem lib. 7. Argos Inachios.
At Dardanum pro Dardanium.

Ambo

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ
u Quâ datur: aft, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variúsque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: seu saxa morantur
Cùm rapidos amnes, x clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
y Præfatus divos solio rex infit ab alto:
Antè equidem summâ de re statuisse, Latini.
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum z gente deorum
Invictisque viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere a ferro.
Spem siquam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed hæc quàm angusta videtis.
Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ,
b Ante oculos intérque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: c toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager d Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aruñci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
e Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociósque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliámque capessere gentem
Est animus, f possúntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerúmque modúmque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, g navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacísque manu prætendere ramos;
Munera portantes eborísque auríque h talenta,
Et sellam regni trabeámque insignia nostri.
Consulite i in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
k Obliquâ invidiâ stimulísque agitabat amaris,

u *Quacunque ratione datur. Quibuscunque datur conditionibus, etiam iniquis.*
x *Saxorum objectione præcluso.*
y *Quoniam apud antiquos, antequam verba in Senatu vel concione facerent, deos precabantur.*
z *Originem ducente à diis.*
a *Al. bello.*
b *Q. d. Cùm ipsi cernatis, non est quòd vobis narrem.*
c *Totis imperii viribus.*
d *Tiberino: ut alibi dicit Thuscum Tiberim.*
e *Concedat in pretium am. & pari inter nos societate versemur: i. ut sit neuter inferior.*
f *Al. Poscúntque.*
g *Pro trabibus, ex quibus naves fiunt.*
h *Quidam interpungunt antè accus. talenta.*
i *In commune.*
k *Non veniente rectâ & apertâ viâ, sed ex occulto & quasi ex insidiis.*

Largus

Largus opum, & linguâ *l* melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis autor,
Seditione potens, (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, ô bone rex: cuncti ſe ſcire fatentur
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere *m* muſſant.
Det libertatem fandi *n* flatûſque remittat,
Cujus *o* ob auſpicium infauſtum morêſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortémq; minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totámque videmus
p Conſediſſe urbem luctu; dum Troïa tentat
Caſtra, fugæ fidens, & cœlum *q* territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis *r* ducíque jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque Hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quòd ſi tantus habet mentes & pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniámque oremus ab ipſo:
Cædat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
NULLA ſalus bello: pacem te poſcímus omnes,
Turne; ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, (& eſſe
Nil moror) en, ſupplex venio: miſerere tuorum,
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & *ſ* deſolavimus agros.
Aut (ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeò dotalis regia cordi eſt)
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem:
Scilicet ut Turno contingat regia conjux.
Nos, *t* animæ viles, inhumâta inflétáque turba,
Sternamur campis: etiam tu, ſiqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra
Qui vocat.

Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpítque has imo pectore voces:
Larga quidem ſemper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cùm bella manus poſcunt, patribúſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum *u* diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, *x* ſolitum tibi; méque timoris
Argue tu, Drance: *y* tot quando ſtragis acervos

Teu-

l *Potentior.*
m *Verentur ab iis qui inſuſurrant, vel obmurmurant quod cum metu dicunt.*
n *Superbiam.*
o *Q. d. Si malis tuis ominibus non egrederentur, poſſent forſitan juperare virtute.*
p *In luctu eſſe demerſam. Alii, Facere præ luctu.*
q *Deſiderandi ſignificatione: i. Cœlum dcóſque terrere velle videtur.*
r *Al. Dicíque juvet: ut pertineat ad naves & agrũ, dum verbis offerenda ſint.*
ſ *Ut ſuprà, Et latos vaſtant cultoribus agros.*
t *Tanquam animæ vilet.*
u *Arcet, Repellit. Propriè, Extrà tenet.*
x *Ut ſolitum eſt tibi.*
y *Hæc per Ironiam, vel potiùs cum apertâ irriſione.*

Teucrorum tua dextra dedit, paſsimque trophæis
Inſignis z agros: poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros,
Imus in adverſos? quid ceſſas? a An tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibúſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? b aut quiſquam meritò, fœdiſſime, pulsũ
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tibrim
Sanguine, & Evandri totam c cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ità me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
d Nulla ſalus bello? capiti cane talia, demens,
Dardanio rebúſque tuis, proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contrà, premere arma Latini. [cunt,
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſ-
Nunc & Tydides & Lariſſeus Achilles;
Amnis & Adriacas retrò fugit Aufidus undas.
Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextrâ hâc (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultrà ſpem ponis in armis,
Si tam e deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam f ô ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet!
Ille mihi ante alios fortunatúſque laborum,
Egregiúſque animi, qui, nè quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum g ſemel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilióque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, párque per omnes
Tempeſtas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MULTA dies variúſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos h alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus, fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſêre duces: nec i parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.

z *Campos legit Serv.*

a *An ſemper te Martium eſſe virum jactabis, cùm nihil aliud quàm loqui de bello, aut bello fugere ſoleas?*

b *Don. legit Haud, & arguet, abſque interr.*

c *Ob Pallantem filium ejus occiſũ.*

d *Drancis verba ſunt paulò anté.*

e *Q. d. etiamſi Diom. auxilium nobis denegavit, non tamen omninò deſerti ſumus.*

f *Non fruſtrà optâſſe videtur.*

g *Serv. Citò, confeſtim; i. qui totâ mortis celeritate conſumptus eſt. Sed nè dici poteſt propria ejus ſignificatio.*

h *Al. mutata. Sed hæ duæ voces alterna reviſ. propè accedũt ad Græc. ἀλλοφρόσυνα.*

i *Pro parva, Servius tarda. Exponit enim, Latina pubet celerrimè victoriam adipiſcetur.*

Eſt

Est & Volscorum egregiâ de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quòd si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantúmque bonis communibus obsto;
Non adeò has exosa manus victoria fugit,
Ut k tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: l vel magnum præstet Achillem,
Factáque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licét. Vobis animam hanc, soceróque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devoveo. Solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances m potiùs, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciémque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet;
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenámque manum totis descendere campis.
Extemplò turbati animi, concussáque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus:
Flent mœsti n mussántque patres: hîc undiq; clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras:
Haud secus atque alto in luco cùm fortè caterva
Consedêre avium, piscosóve amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imò, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate o sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Volusе, armari Volscorum edice maniplis;
Duc, ait: & Rutulos equites Messapus p in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turrésque capessant:
Cætera, quâ q jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros totâ discurritur urbe.
Concilium ipse pater & magna incepta Latinus
Defert, ac tristi turbatus tempore differt,
r Multáque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generúmque asciverit urbi.
s Præfodiunt alii portas, aut saxa sudésque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros variâ cinxêre coronâ
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summásque ad Palladis aras
t Subvehitur magnâ matrum regina caterva

k *Speratæ laudis quam consequar si solus cæteris omnibus salutem peperi.*
l *Etiamsi iterum Achillem se exhibeat. Etiamsi non minora præstet quàm Achilles.*
m *Nec Drances potiùs quàm ego.*
n *Queruntur.*
o *Desides, Pigri: vel supplicanter sedêtes in concilio*
p *In armis, i. armatos, inquit Serv. qui Mess. vult esse antiquũ vocat. aut nom. pro voc. Ni dicatur, Mess. & Coras eq. diffundite, pro diffundant.*
q *Jusso pro jussero*
r *Pro multum, ut Gr. plural. πολλὰ utuntur Adverbialiter. Sic alibi.*
s *Ante portas fossas faciunt.*
t *Quia pilentis vehebantur matronæ ad templũ.*

Dona

Dona ferens: juxtáque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jámque adeò Rutulûm thoràca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuráſque incluſerat auro,
u Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat enſem, u *Nondũ galeatus.*
Fulgebátque altâ decurrens aureus arce,
Exſultátque animis & ſpe jam præcipit hoſtem:
x Qualis ubi abruptis fugit præſepia vinclis x *Homerica comparatio, quam Ennius jam mutatam erat.*
Tandem liber equus, campóque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentáque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus altè
Luxurians, ludúntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis y *Deſcendit cum arte quadam, & facili continuóq; motu.*
Ad terram y defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui z merito ſiqua eſt fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Soláque Tyrrhenos equites ire obvia contrá.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva. z *Si fortis ſibi quicquã debet fidere: ſiquid ſpes in ſuâ fortitudine debet ponere.*
Turnus ad hæc, oculos a horrenda in virgine fixus;
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates, a *Cujus terribilis erat aſpectus.*
Quáſq; referre parem? ſed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partire laborem.
Æneas (ut fama fidem miſſique reportant b *Quidam exp. ut perturbarent inſidiæ.*
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmiſit, b quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
c Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ, c *Inſidias.*
Ut bivias armato obſidam milite d fauces: d *Itinera angusta inter duos montes.*
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ, e *Simul cum illis aut me cape, ut conſit conjunctiva particula.*
Tiburtíque manus: ducis & tu e concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocióſque duces; & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu f vallis, accommoda fraudi f *Serv. quoq; legit valles, antiquè dictum metri causâ.*
Armorúmque dolis, quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis g quò ſemita ducit, g *Al. quà ſtm.*
Anguſtæque ferunt fauces, aditúſque maligni.

Hanc

Hanc ſuper in ſpeculis ſummóque in vertice montis
Planities ignota jacet, *b* tutique receptus;
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum.
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacráque catervâ,
Compellabat, & has triſtes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno viréſque ſuperbas
Priverno antiquâ Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exſilio comitem, matríſque vocavit
Nomine *i* Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga *k* longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis, (tantus ſe nubibus imber
Ruperat:) ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, charóque oneri timet: omnia ſecum
l Verſanti ſubitò, vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane, manu validâ quod fortè gerebat
Bellator, ſolidum nodis & *m* robore cocto;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ.
Quam dextrâ ingenti librans, ità ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater *n* famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuêre undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propiùs jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cæſpite vellit.
Non illum *o* tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepêre; (neque ipſe manus *p* feritate dedíſſet)
q Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis, intérque horrentia luſtra,
r Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.

b *Quò ſe tuto recipere poteſt exercitus.*
i *Innuere videtur Camillam à Caſmillam deduci, detractâ literâ. Sic Camænæ, quæ priſcis Lat. Caſmenæ.*
k *Longè poſita, remotiora.*
l *Aliàs Verſanti, ſubitò vix h.*
m *Quòd haſtæ igni durari conſueverint.*
n *Conſecro in tuum miniſterium.*
o *Nec in urbes, nec in privatas domos admiſſus eſt.*
p *Præ feritate. Ità ferus erat, ut non conſenſiſſet. Si qui eum voluiſſent ſuſcipere, eorum conſortia fugiſſet.*
q *Paſtoralem vitam.*
r *Indomitæ. Ideo ſeq. lacte ferino.*

Utque

Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculáque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
ſ Strymoniámque gruem, aut album dejecit olorem:
Multæ illam fruſtrà Tyrrhena per oppida matres
Optavêre nurum: ſolâ contenta Dianâ
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit: vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros:
Chara mihi comitúmque foret nunc una mearum.
Verùm age, quandoquidem fatis t urgetur acerbis,
Labere, nympha, polo, finéſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto u committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam:
Hâc, quicunque ſacrum x violârit vulnere corpus,
Tros Italúſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Pòſt ego nube cavâ miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcíque duces, equitúmque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus & huc: tum latè y ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus z ardent.
Nec non Meſſapus contrà, celeréſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent, haſtáſque a reductis
Protendunt longè dextris, & ſpicula vibrant:
Adventúſque virûm fremitúſque ardeſcit equorum.
Jámque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementéſque
Exhortantur equos fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu, cœlúmque obtexitur umbrâ.
Continuò adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti, præfractáque quadrupedantûm
Pectora pectoribus rumpunt: excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
b Præcipitat longè, & vitam diſpergit in auras.
Extemplò turbatæ acies; verſique Latini
c Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.

ſ *Thraciam à fluvio Strymone.*

t *Al. Urgemur.*

u *Pro, committetur.*

x *Quia dixerat ſacrum.*

y *Intell. Horret haſtis ferreis.*

z *Id eſt, reſplendent. Verſus Ennii irriſus à Lucilio.*

a *Habitum oſtendit hominis in procinctu haſtam tenentis, & manu retrorſum ductâ eam librantis, parantiſque mittere.*

b *Præcipitatur.*

c *Retrò aguntur.*

Troës

Troës agunt; princeps turmas inducit Asylas.
Jámque propinquabant portis; rursúsque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitúsque datis referuntur habenis:
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, *d* scopulósque superjacit undam
Spumeus, extremámque *e* sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littúsque *f* vado labente relinquit.
Bis Thusci Rutulos egère ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuêre inter se acies, *g* legitque virum vir;
Tum verò & gemitus morientûm, & sanguine in alto
Armáque, corporáque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrúmque *h* sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altáque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iölam,
Ingentémque animis, ingentem corpore & armis,
Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in *i* arma patet: latos huic hasta per armos
Acta tremit, *k* duplicátque, virûm transfixa, *l* dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes *m* exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnæ, pharetrata Camilla;
Et nunc *n* lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextrâ rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso *o* fugientia dirigit arcu,
At circùm lectæ comites, Larinâque virgo,
Tullâque, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides; quas ipsa decus sibi *p* dia Camilla
Delegit, pacísque bonas bellíque ministras:
Quales Threïciæ cùm flumina Thermodoöntis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, seu cùm se *q* Martia curru
Penthesilea refert, magnóque ululante tumultu,
Fœminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
r Eumenium Clytio primum patre; cujus apertum

Adversi

d Jacit undam *super scop.*
e Curvatione & flexu undarum.
f Per Hypall. pro Labens ipse per vadum.
g Delegit.
h Ex vulneris genere fuglentem ipsum intell. esse percussum.
i Hostilia tela.
k Al. duplicátque virûm transfixa dolore, id est, duplici dol. virum cumulat: ut Ovid. dixit, Duplicatáque vuln. cæco est.
l Legitur etiam viri, & dolorem.
m Suspendendum Exsultat: ut Am. intell. quasi Am.
n Pro lenta Don. læta. Quidam putant lenta hast. & validam bipen. dixisse, quasi omni telorûm genere apte & militariter uteretur.
o Fug. spicula, pro ipsa fugiens.
p Generosa, ut exp. Serv. Sed legitur & dura, quo dixit modo, Durum à stirpe genus.
q Aut bellicosa, aut Martis filia.
r Eumenium leg. Serv. & Don.

Adversi longâ transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriénsque suo se in vulnere versat.
Tum Lyrin, Pagasûmq; supèr: quorum alter habenas
ſ Suffulso revolutus equo dum colligit alter
t Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites paritérque ruunt: his addit Amastrum
Hippotaden: sequitúrque incumbens eminus hastâ
Tereáq; Harpalycúmq;, & Demophoonta, Chromínq;
Quótque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidêre viri: procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator u Iäpyge fertur:
Cui x pellis latos humeros erepta juvénco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi cum dentibus albis;
Agrestísque manus armat y sparus: ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putásti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve *partum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protinus Orsilochû & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: sed Buten adversûm cuspide fixit
Loricam galeámque inter, quâ colla z sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnúmque agitata per orbem,
Eludit gyro a interior, sequitúrque sequentem.
Tum validam pérque arma viro pérque ossa securim,
Altior insurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitóque aspectu territus hæsit,
Apennicolæ bellator filius Auni,
Haud b Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnâ
Posse, neque instantem reginam avertere cernit,
Consilio versare dolos ingressus & astu.
Incipit hæc: Quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus equo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam noſces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acríque incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribúsque assistit in armis,
Ense pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis vicisse dolo ratus, avolat ipse,
(Haud mora) conversísque fugax aufertur habenis.

ſ *Al. suffuso, Utrumque Serv. agnoscit.*
t *Dum se ad sustentationem ruentis inclinat. Et vult utrumque tantâ celeritate esse percussum, ut unum illum putares.*
u *Apulo.*
x *Lorica: nam propriè est tegmen de loro fallum.*
y *Telum rusticum in modum pedis recurvum.*
* *Al. patrum.*
z *Sessoris, equitis.*
a *Sinisterior, breviore circulo.*
b *Quos omnes esse fallaces tradidit Varro Orig. lib. 2*

Quadrupedémque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtráque animis elate ſuperbis,
c *Fallax, Mobilis.* Nequicquam patrias tentâſti c lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frœniſque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnáſque inimico à ſanguine ſumit:
Quàm facilè accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſámque tenet, pedibúſque eviſcerat uncis;
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
d *Negligentibus.* At non hæc *d* nullis hominum ſator atque deorum
Obſervans oculis ſummo ſedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prœlia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes cedentiáque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficítque in prœlia pulſos:
e *Qualis, vel quantus metus, qui vos fœminam etiam timere compellit?* *e* Quis metus, ô *f* nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
f *Stulti, ut exp. Serv. Verùm vox ſeq. ignavia, non videtur admittere hanc expoſ.* At non in Venerem ſegnes nocturnáque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios *g* moriturus & ipſe
g *Eo conſilio ut ſe morti offerret, i. mortis diſcrimen adiret.* Concitat, & Venulo adverſum ſe *h* turbidus infert:
Direptúmque ab equo dextrâ complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multâ vi concitus aufert.
h *Terribilis.* Tollitur in cœlum clamor, cunctíque Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virúmque ferens; tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
i *Evitat, ut alibi.* Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus *i* exit.
k *Al. eventum exemplúmque. Sed alteram lect. habent vet. & rectius. Par n. eſt, ut Serv. admonet, rem prius aggredi, quàm quid indè eveniet ſpectare poſſit.* Utque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuítq; pedes, atque unguibus hæſit;
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectíſque horret ſquamis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens, illa haud minùs urget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis *k* exemplum eventúmq; ſequuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Arùns
Velocem jaculo & multâ prior arte Camillam

Circuit,

Circuit, & quæ ſit fortuna facillima tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hàc Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quà victrix redit illa, pedémque ex hoſte reportat,
Hàc juvenis furtim celeres detorquet habenas:
Hos aditus, jámque hos aditus, omnémque pererrat
Undique circuitum, & certâ quatit improbus haſtam.
Fortè ſacer *l* Cybelo Chloreus, olímque ſacerdos,
Inſignis longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantémque agitabat equum, quem pellis ahenis
In *m* plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe peregrinâ ferrugine clarus & oſtro
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydémq; finúſq; crepantes
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro)
Venatrix unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totúmque incauta per agmen
n Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cùm tandem, tempore capto,
o Conjicit, & ſuperos Aruns ſic voce precatur:
Summe deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor *p* acervo
Paſcitur, & *q* medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ;
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
Omnipotens: non *r* exuvias pulſæve trophæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, *ſ* patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit, partim volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubitâ turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergò ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertêre omnes acies, oculóſque tulêre
Cuncti ad reginam Volſci: nihil ipſa nec *t* auras
Nec ſonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub *u* exſertam donec perlata papillam
x Hæſit, virgineúmque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámque ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitiâ, mœſtóque metu: nec jam ampliùs haſtæ

l *Al. ſacer Cybeles. Sed ſacer Cybelo habent aliqui vet. ut ſit nomen montis, in quo numen colitur.*
m *In modum plumæ, ſeu in ſimilitudinem.*
n *Impatienti. Alii exp. vehementi vel vehementiſſ.*
o *Alii, Concitat: quod Pier. magis probat, quia non multò poſt ait, Ergò ut miſſa manu ſ. d. haſta per auras.*
p *Pyrâ.*
q *De ſacerd. ambulantibus ſuper ignem.*
r *Occiſæ; pulſæ, trophæum.*
ſ *Patriam r. ingl. urbis, Pier. affert ex omn. ſuis vet. lib. Eſt autem urbis pro urbes.*
t *Auras pro auræ, antiquo more, legunt Aſper & Serv.*
u *Amazonum more.*
x *Ità infixa eſt ut non elaberetur.*

Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe avius abdidit altos
y *Al. magnóque.* Occiſo paſtore lupus, y magnóve juvenco,
* *Reflectens.* Conſcius audacis facti, caudámque * remulcens
z *Quæ timorem indicat; proipſe pavitans.* Subjecit z pavitantem utero, ſylváſque petivit:
Haud ſecùs ex oculis ſe a turbidus abſtulit Aruns,
Contentúſque fugâ, mediis ſe immiſcuit armis.
a *Vehementer perturbatus.* Illa manu moriens telum trahit, oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
b *Alii telo legunt, & intell. vulnere.* Labitur exſanguis, labuntur frigida b letho
Lumina: purpureus quondam color ora relinquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur, (fida ante alias quæ ſola Camillæ,
c *Sub. ſolebat.* Quicum c partiri curas) atque hæc ita fatur:
d *Pugnare, vel vivere.* Hactenus, Acca ſoror, d potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circùm.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer;
e *Animus bellatricis oſtenditur, quæ non ſe dolet lucem, ſed bella relinquere.* e Succedat pugnæ, Trojanóſque arceat urbe.
Jámque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſpontè fluens tum frigida toto
Paulatim exſolvit ſe corpore; lentáque colla
Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitáque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
f *Trojanorum clamor Camillæ mortem exſultantium.* Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea f clamor
Sydera: dejectâ g crudeſcit pugna Camillâ.
g *Crudelior fit, cæde multorum.* Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandríque Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectátque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimiùm, virgo, nimiùm crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
h *Don. legit, Hoc tibi deſ.* h Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero i geſtaſſe pharetras.
i *Multum geſtâſſe: licèt multa plura exempla habeant geſſiſſe.* Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
k *Conamine. Sed intell. eam totis viribus in volatu uſam eſſe.* Antiqui Laurentis, opacáque ilice tectum.
Hic dea ſe primùm rapido pulcherrima k niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,

Cur

Cur (inquit) diverſus abis? huc dirige greſſum;
Huc periture veni; capias ut digna Camillæ
Præmia: *l* tûne etiam telis morière Diænæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïſſa ſagittam
Deprompſit pharetrâ, *m* cornúque infenſa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter ſe *n* capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervóque papillam.
Extemplo teli ſtridorem aurâſque ſonantes
o Audiit unà Arunς, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, dominâ amiſſâ, levis ala Camillæ,
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Diſjectique duces, *p* deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros lethúmque ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed *q* laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedúmq; putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros *r* caligine turbidus atrâ
Pulvis, & è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſydera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupêre patentes,
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter *ſ* tuta domorum
Confixi exſpirant animas: pars claudere portas,
Nec ſociis *t* aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oritúrque miſerrima cædes
Defendentûm armis aditus, inque arma ruentûm.
Excluſi, ante oculos lacry mantûmque ora parentum,
Pars in *u* præcipites foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur; immiſſis pars cæca & concita frænis
x Arietat in portas, & duros *y* obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres,
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam.
Tela manu *z* trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibúſque imitantur obuſtis,
a Præcipites, primæque mori *b* pro mœnibus audent.
Interea Turnum in *c* ſylvis ſæviſſimus implet
Nuntius; & juveni ingente *n* fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam;
d Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo

l *Dolet eum hoc mortis genere nobilitari.*
m *Arcum.*
n *Extremitates arcûs.*
o *Celeritas jaculantis exprimitur.*
p *Deſerti ſigniferi.*
q *Non intentos ſed jam ſolutos.*
r *Sic paulò poſt, Fumantes pulvere campos. Ex denſo autem & ſpiſſo pulvere, quem vocat turbidum atrâ cal. oſtendit magnum fugientium numerum.*
ſ *Id eſt, quæ alioqui viſæ erant tutæ.*
t *Dare aditum.*
u *In quas patebat præcipitium.*
x *Irruit in portas tanquam aries, bellica machina.*
y *Sic alibi obice, ſed alii ſcrib. & illic & hîc objice. Vid. Macrob. l. 5. c. 14.*
z *Feſtinæ.*
a *In mortem ruentes.*
b *Pro defenſione mœnium.*
c *Ubi latebat ad inſidias.*
d *Impetum facere: ut, ingruit Æneas Italis. l. 12.*

e *Periculum ipſis mœnibus jam impendere.*
Omnia corripuiſſe : e metum jam ad mœnia ferri.
Ille f furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
f *Dolore amens.*
Vix è conſpectu exierat, g campúmque tenebat,
g *Planitiem, relictis montibus & ſylvis.*
Cùm pater Æneas, ſaltus ingreſſus h apertos,
Exſuperátque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totóque feruntur
h *Inſidiis carentes.*
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longè, Laurentiáque agmina vidit :
i *Fortem.*
Et i ſævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventúmque pedum flatúſque audivit equorum.
Continuò pugnas ineant, & prælia tentent,
Ni Roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
k *Et qui tuentur & qui obſident.*
Tingat equos, noctémque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia k vallant.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER XII.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adverſis prœliis Latinorum viribus, animiſque eorum fractis, Turnus, ubi omnem ſpem ſuam in ſeipſo ſitam videt, fruſtrà diſſuadente Latino, reginâque multis eum cum lacrymis nequicquam retinente, ſingulari certamine cum Æneâ dimicare ſtatuit : ejuſque rei Æneam per quendam ex ſuis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, ſolennique utrinque ſacramento fœdus ſancitur. Id Junonis impulſu à Juturnâ nympha, Turni ſorore, in falſam Camertis imaginem converſa, perturbatur ; primóſque omnium Tolumnius augur, falſo augurio certaminis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis haſtâ trajicit. Æneas quoque, dum, ſubiti tumultûs cauſam ignorans, ſuos revocare conatur, ab incerto autore ſagittâ vulneratus, prœlio excedere cogitur. Quâ re intellectâ, Turnus, magnam ſibi rei bene gerendæ occaſionem oblatam ratus, ingentem hoſtium ſtragem edit. Interim Venus, decerpto ex Idâ Creteníi dictamno herbâ, filio ſuo medetur. Refectis viribus Æneas, Aſcanium paucis ſuo exemplo ad virtutem cohortatus, ſuis auxilio occurrit, Turnúmque

nominatim

nominatim ad pugnam depoſcit. Verùm cùm Turnus ſui copiam non faceret, (Juturna enim, quæ, excuſſo Metiſco aurigâ, currum ejus moderabatur, in diverſam ſemper partem habenis deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis conſilium carpit, admotóque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximáque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cùm Turnum occiſum arbitraretur, doloris impatientiâ laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nuntiatis, cùm eo rem deductam videret, ut ſibi neceſſariò dimicandum eſſet, niſi perpeti mallet ſociorum urbem, ſe inſpiciente, in hoſtium poteſtatem pervenire, ultro Æneam ex præſcripto fœderis ad ſingulare certamen provocat. Eâ pugnâ ſuperior Æneas, cùm victi hoſtis precibus jam penè ad miſericordiam flecteretur, conſpecto in humeris ejus balteo quem occiſo Pallanti Turnus detraxerat, repentè irâ accenſus, gladio per pectus adacto eum vitâ ſpoliat.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti

Argumentum.

Turnus, jam fractis adverſo Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur paſſuris omnia vitiis.
Hoc Turni Juturna ſoror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra ſagittâ.
Anxia pro nato ſervavit cura parentis.
Urbs capitur, vitam laqueo ſibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congreſſus, utrinque
Circumfuſâ acie, vitâ ſpoliavit & armis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Trojanis Rutuliſque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutulique luunt perjuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem miſero dant cingula Turno.

Aliud Monoſtichon.

Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

Aliud.

Ultimus imponit bello Turni nece finem.

TUrnus ut *a* infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc *b* promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantûm vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudétque comantes
Excutiens cervice toros, fixúmque *c* latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
Haud ſecus accenſo *d* gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem, atque ità *e* turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quòd dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigêre recuſent.
Congredior: fer ſacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hâc Dardanium dextrâ ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ, (ſedeant ſpectántque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, *f* cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondet corde Latinus,
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſúperas, tantò me impenſiùs æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentem expendere *g* caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu: necnon aurúmq; animóſq; Latino eſt.
Sunt allæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, ſimul hæc *h* animo hauri:
Me natâm nulli veterum ſociare procorum
Fas erat; idque omnes *i* diviq; hominéſq; canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, *k* vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo, qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos *l* primus patiare labores.
m Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno extincto ſocios ſum accire paratus,
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem ſi te (*n* fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem?

o Reſpice

a Antea ſæpe infractos & invictos.
b Quia dixerat, ibo animis contra.
c Venatoris: quòd ſit in inſidiis latronum more.
d Creſcit.
e Cui opponitur, Sedato corde, mox, de Latino.
f Al. Cedátque.
g Caſuum varietatem ſe timere dicit, nè de ejus virtute deſperare videatur.
h Omni attentione percipe.
i Propter Faunum & vates.
k Vincla & religionis & fœderis.
l Exp. Serv. præcipuus.
m Primùm occiſo Mezentio, deinde occiſâ Camillâ.
n Fortuna reddat vana hæc quæ dixi.

o Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, p ægrescitque medendo.
Ut primùm fari potuit, sic incipit ore: [me
Quam pro me curam geris, hanc, precor, optime pro
Deponas; lethúmque sinas pro laude q pacisci.
Et nos tela, pater, ferrúmque haud debile dextrâ
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ r tegat, & vanis sese occulat umbris.
At regina novâ pugnæ conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per siquis Amatæ
Tangit bonos animum, (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ; decus imperiúmque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam s captiva videbo.
t Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas, u cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Siquis ebur, vel mista rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ; tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figítque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucísque affatur Amatam:
Nè quæso, nè me lacrymis, néve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: x neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cùm primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit, [cant
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quies-
Et Rutulûm; nostro dirimatur sanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidúsque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudétque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa y decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibúsque lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squallentem z albóque orichalco
Circumdat loricam humeris; simul aptat a habendo
Ensémque, clypeúmque, & rubræ b cornua cristæ:

Ensem,

o *Nè eũ ignaviæ videatur arguere: ut antè, Atque omnes metuentem expendere casus.*
p *Indè ejus ægritudo crescebat, unde se ei Latinus remedium sperabat afferre.*
q *Scal. exp. eligere.*
r *Ut in bello Trojano.*
s *Nec captiva tamdiu ero donec videã Æneam gen.*
t *Accepit vocem matris perf. g. lac.*
u *Per Hypall. pro, Cui ignis animi subjecit ruborem.*
x *Mihi non utrũ velim liberum est, sed pugnam detrectare non possum: ut si sit appetendum, differre non possum.*
y *Ad decus, ad ornamentum.*
z *Auri comparatione.*
a *Ad habendum, ut congruè possint inhærere.*
b *Comas.*

Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſo parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ.
Exin, quæ in mediis *c* ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Arunci ſpolium, quaſſátque trementem,
Vociferans; Nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricámque manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
d Vibratos calido ferro, myrrhâque * madentes.
His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis:
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventóſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minùs interea *e* maternis ſævus in armis
Æneas *f* acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
g Fata docens; regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix *h* ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucémque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucríque parabant;
In medióque focos, & diis *i* communibus aras
Gramineas: alii *k* fontémque ignémque ferebant,
Velati *l* lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidûm, pilatáque plenis
Agmina ſe fundunt portis hinc Trõius omnis
Tyrrhenúſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecùs inſtructi ferro quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet: necnon mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtróque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inerme;
Invalidique ſenes turres & tecta domorum
Obſedère: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neq; nomen erat, neq; honos aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum

c *Haſtæ per columnam exprimitur (Ser. ait) magnitudo.*

d *Criſpatos calamiſtro.*
* *Unguentatos.*

e *Quæ mater ei à Vulcano impetraverat.*

f *Irritat ſe ad futura certamina, ut exp. Ser. Sed malim, excitat ſe.*

g *Docens fata velle, ut victo Turno ea loca Teucri obtineant.*

h *Id eſt, montium cacumina. Legitur etiam ſummo, quod non placet.*

i *Diis quorum ſimulacra in gramaris erant poſituri, quòd eorum religione cõmuniter utraque pars fœdus eſſet percuſſura.*

k *Fontẽ pro aqua poſuit, à toto partem intell.*

l *Pro lino affertur alia lectio, limo, veſtis genere.*

Laurentum Tröúmque acies, urbémque Latini.
Extemplò Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva deam, *m* ſtagnis quæ fluminibúſque ſonoris
Præſidet, (hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter ereptâ pro virginitate ſacravit:)
Nympha, decus fluviorum, *n* animo gratiſſima noſtro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendêre cubile,
Prætulerim, *o* cœlique libens in parte locarim.
Diſce tuum, (nè me incuſes) Juturna, dolorem.
p Quâ viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant
q Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video *r* concurrere fatis:
Parcarúmque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.
Tu pro germano ſiquid præſentius audes,
Perge: decet: forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Térque quatérque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrymis hoc tempus, (ait Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptúmque excute fœdus.
Autor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti *ſ* mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen;) bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & *t* cœleſtibus armis:
Et juxtà Aſcanius, (magnæ ſpes altera Romæ)
Procedunt caſtris: purâque in veſte ſacerdos
u Setigeræ fœtum ſuis *x* intonſámque bidentem
Attulit, admovítque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem,
Dant *y* fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterísque altaria libant.
Tùm pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores;
Et pater omnipotens, & tu, Saturnia Juno,
Jam *z* melior, jam diva, precor; túque, inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques;
Fontéſque fluviósque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,

m *Juturna fons eſt in Italiâ ſalubberrimus, juxta Numicii fluvium.*
n *Ut ſæpè Homer.* ἰμῶ κεχαρισμένε θυμῷ.
o *In divinitatis parte.*
p *Quatenus, vel in quantum permiſit.*
q *Pro, Succedere.*
r *Concurſurum eſſe. Vel hoc dicit ut dea, cernens etiam futura.*
ſ *Pompâ, ambitu.*
t *Vulcano fabricatis.*
u *Romano more, ut, Cæſâ jungebât fœdera porcâ.*
x *Oviculam nondum tonſam.*
y *Nã farre & ſale cultri & victimæ aſpergebantur.*
z *Quoniã reſtiterat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos, & eis bona eſſe velit. q.d. Ad te redeam, & te deũ eſſe meminerim, cujus proprium eſt non nocere.*

Convenit

Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iülus agris, nec pòst arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferróve hæc regna lacessent.
Sin *a* nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potiùs dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parêre jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deósque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbíque dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sydera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sydera juro,
b Latonæque genus duplex, Janúmque bifrontem,
Vímque deûm infernam, & diri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
c Tango aras, mediósque ignes & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent; nec me vis ulla volentem
Avertet; non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlúmve in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextrâ sceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm semel in sylvis imo de stirpe recisum
d Matre caret, posuitque comas & brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus *e* ære decoro
Inclusit, patribúsque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulántque oneratis lancibus aras.
At verò Rutulis impar ea pugna *f* videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut *g* propiùs cernunt *h* non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
Pubentésque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
(Cui genus à proavis ingens, clarúmque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumorésque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numeróne an viribus æqui

Non

a Quasi Mars sit eorum qui victoriâ obtinent, quoniam illorum esse videtur quibus favet. Est Hypall. pro, Noster Mars an. nob. victoriam, Serv.

b Utrumq; sexum Latoniæ sobolis.

c Cùm ad aram bellum in Titanos suscepturi dii jurâssent, obtinuit postea religio jusjurandi, ut ejus tactu & ignis testatione sanciretur.

d Vel terrâ, vel arbore: ut, Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

e Orichalco.

f Infin. pro Indicativis, videbatur & misceb. vel videre cœpit & pect. cœperunt misceri.

g Diligentiùs.

h Non viribus æquis, sub. eos congressuros.

Non ſumus? En, omnes, & Tröes & Arcades hîc ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, *i* alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quòrum ſe devovet aris,
Succedet famâ, *k* vivúſque per ora feretur:
Nos patriâ amiſsâ dominis parère ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atque magis, ſerpitq; per agmina murmur,
Ipſi Laurentes mutati, ipsíque Latini,
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebúſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdúſque precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo, quo non *l* præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtróque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbámque ſonantem
Agminis aligeri, ſubitò càm lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexêre animos Itali, cunctæque volucres
m Convertunt clamore fugam, (miſerabile viſu)
Ætheráque obſcurant pennis, hoſtémque per auras
Factâ nube premunt; donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædámque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitúſque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore *n* ſalutant,
Expediúntque manus: primúſque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpè petivi:
Accìpio, agnoſcóque deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, ô Rutuli, *o* quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora * veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penitúſque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denſate catervas;
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
p Certa ſecat: ſimul hoc, ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactáque corda tumultu.
Haſta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo,
Horum *q* unum ad medium, teritur quâ ſutilis alvo
Balteus, & laterum junctúras fibula mordet,
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx, accenſáque luctu,

Pars

l *Si congred. alt. Vel, ſi ſecundus quiſque noſtrûm congrediatur.*
k *Tanquam de vivo omnes loquentur.*
l *Quidam exp. Magis in tempore oblatum, idcóque ad animos turbandos efficacius. Alii, præſtantius, efficacius.*
m *Redeunt cum clamore: ſicut in exercitu ſolet fieri.*
n *Venerantur, ut dicimur ſalutare deos.*
o *Interpretatur augurium, & confirmat id ad præſens negotium pertinere.*
* *Al. noſtra.*
p *Inevitabilis.*
q *Unum tranſ. ad. coſtas, pro unum coſtas.*

Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, r cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hìc denſi rurſùs ſ inundant
Troës Agylliníque, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuère aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterásque focósque ferunt: fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii t currus, aut corpora ſaltu
u Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque x inſigne gerentem,
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo * proſternit equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris
In caput inque humeros: at fervidus advolat haſtâ
Meſſapus, telóque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ità fatur:
y Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliántque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuſo plagámque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
z Nidorémque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſequutus
Cæſariem lævâ turbatì corripit hoſtis,
Impreſſóque genu nitens, terræ applicat ipſum.
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primâque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentúmque reductâ
Disjicit, & ſparſo latè rigat arma a cerebro.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
b Nudato capite, atque cſuos clamore vocabat:
Quò ruitis? quæve iſta d repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges: mihi jus concurrere ſoli.
Me ſinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
(Ecce) viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum quâ pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſúſne, deúſne,
Attulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatóſque

r *Salutis improvidi.*
ſ *More undæ fluunt.*
t *Equos, ut alibi, Neque audit currus habenas.*
u *Super equos jaciunt.*
x *Diadema habentem.*
* *Al. Proterret.*
y *Lethali percuſſus eſt vulnere, ut Ter. Captus eſt, habet. At Don. Bene ſe habet res, rectius.*
z *Putorem, ut Serv. aut erit Catachreſis.*
a *Al. cruore.*
b *Ut poſſit agnoſci.*
c *Utrumque exercitum jam ſuum vocabat, ut talis fuerat ejus clamor, Cur in vos invicem ruitis, mei?*
d *Recens.*

Turbatóſque duces, ſubitâ ſpe fervidus ardet;
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltúque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus *e* molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
f Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens emittit equos; illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrúmq; volant; gemit ultima pulſu
Thraca pedum; circúmque atræ Formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit, (*g* miſerabile) cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, miſtáque cruor calcatur arenâ.
Jámq; neci Sthenelúmq; dedit, Thamyrímq; Polámque;
Hunc congreſſus & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum atque Ladem; quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lyciâ, paribúſque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibúſque parentem,
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum *b* Tydides alio pro talibus auſis
Affecit *i* pretio; *k* nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane ſequutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſóque ſupervenit; & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo; atque hæc inſuper addit:
En, agros & quam bello, Trojane, petiſti
Heſperiam metire jacens: hæc præmia qui me
Ferro auſi *l* tentare ferunt; ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjectâ cuſpide, mittit;
Chloreáque, Sybarímque, Daretáque, Therſilochúmq;,
Et *m* ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.
Ac velut *n* Edoni Boreæ cùm ſpiritus alto
Inſonat Ægeo, ſequitúrque ad littora fluctus,
Quâ venti incubuêre fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quâcunque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque *o* ruunt acies; fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animíſque frementem:

e *Regit, ut exp. Serv. qui vult eſſe Acyrologiam.*
f *Sanguine gaudens, αἱμοχαρὴς.*
g *Miſerabiliter cæſis, Serv. Verùm huic non aſſentior: & per Parenthef. interjectum potiùs exiſtimo.*
h *Diomedes.*
i *Pœnâ.*
k *Nec eſt conſecutus equos Achillis.*
l *Laceſſere.*
m *Ferocis, qui facilè ſternit ſedentem. Ità Serv. At Scal. exp. calcitronis.*
n *Thracii.*
o *Ruunt in ſugam.*

Objecit

Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
p *Pro concitatorũ.* Ora *p* citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendétque jugis, hunc lata retectum
q *Leviter attingit.* Lancea conſequitur, rumpítque infixa bilicem
Loricam, & ſummum *q* déguſtat vulnere corpus.
r *Impetu, ut expon. Serv. qui etiam admonet unam eſſe partem orationis, nè quis legat pro curſu.* Ille tamen, clypeo objecto, converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & *r* procurſu concitus axis
Impulit, effundítque ſolo: Turnúſque ſequutus
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncúmque reliquit arenæ.
s *Paſſim alternos vulnerati pedis haſtili ſuſtentantẽ & fulcientem.* Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus & fidus Achates,
Aſcaniúſque comes, caſtris ſtatuêre cruentum,
s Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
t *Quia non poteſt in bella procedere.* Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilióque viam quæ proxima poſcit:
u *Deſperati parent. De cujus vitâ deſperabatur.* Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſéque in bella remittant.
Jámque aderat Phœbo ante alios dilectus Iäpis
x *Protraheret, produceret.* Iäſides, acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera, lætus Apollo,
y *Quidam exp. Feſtinat. Vide num Trepidè adminiſtrat.* Augurium citharámque, dabat, celeréſque ſagittas.
Ille, ut *u* depoſiti *x* proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſúmque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
z *Nullus eventus rationem præſtat.* Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concurſu, lacrymíſque immobilis: ille retorto
a *Plenum eſſe.* Pæonium in morem, ſenior ſuccinctus amictu,
b *Al. ſubeúntque equit.* Multa manu medicâ Phœbíque potentibus herbis
c *Quia natus erat ex vulnere indignè illato, ſcil. per inſidias.* Nequícquam *y* trepidat, nequícquam ſpicula dextrâ
Sollícitat, prenſátque tenaci forcipe ferrum.
z Nulla viam fortuna regit, nihil autor Apollo
Subvenit; & ſævus campis magis ac magis horror
d *Al. Dictamum.* Crebreſcit, propiúſq; malum eſt: jam pulvere cœlum
e *Sed à Donato legitur & ità hic verſus, Ipſa manu genitrix Cretæâ carpit ab Idâ.* *a* Stare vident: *b* ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantûm juvenum, & duro ſub Marte cadentûm.
Hîc Venus, *c* indigno nati concuſſa dolore,
d Dictamnum *e* genetrix Cretæa carpit ab Idâ,
f *Adultis, vel florentibus, aut potiùs villoſâ pube lanuginoſis. Talia enim folia ei attribuit Dioſcor.* *f* Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæſêre ſagittæ.
Hoc Venus obſcuro faciem circundata nimbo,
Detulit: hoc fuſcum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; ſpargítque ſalubres

Ambroſiæ

Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lymphâ longævus Iäpis,
Ignorans: ſubitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis ſtetit imo vulnere ſanguis;
Jámque ſequuta manum nullo cogente ſagitta
Excidit, atque novæ redière in priſtina vires.
Arma citi properate viro; quid ſtatis? Iäpis
Conclamat: primúſque animos accendit in hoſtes.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtrâ
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera ſervat.
Major agit *g* deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ, ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc; oditque moras, haſtámq; *h* coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricáque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circùm complectitur armis:
Summáque per galeam delibans oſcula, fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verúmque laborem,
Fortunam *i* ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter *prælia ducet.
Tu facito mox, cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor: & te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, *k* portis ſeſe extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Anteúſque Mneſtheúſque ruunt: omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſúque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Vidère Auſonii; gelidúſque per ima cucurrit
Oſſa tremor: prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campóque *l* atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſydere nimbus
It mare per medium (miſeris (heu!) præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragémque ſatis, *m* ruet omnia latè;
Antè volant, ſopitúmque ferunt ad littora, venti:)
Talis in adverſos ductor *n* Rhœteïus hoſtes
Agmen agit; denſi cuneis ſe quiſque coactis
o Agglomerant. Ferit enſe gravi Thymbræus Oſirim;
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Uſentémque Gyas: cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor, verſique viciſſim
Pulverulenta fugæ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque *p* averſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos æquo; nec tela ferentes

g *Apollo, inventor medicinæ. Serv. Malè, inqu. Pontanus, quia Venus egit.*
h *Criſpare alibi dicit. Hom. πάλλειν.*
i *Sub. opta. Eſt autem hic Sophoclem imitatus, apud quem Ajax talia filio dicit.*
* *Al. Præmis.*
k *Portis caſtrorum, quæ altæ erant propter aggerem & foſſam.*
l *Pulveris nube cooperium.*
m *Eruet, Evertet.*
n *Trojanus, à Rhœteo promontorio Trojæ.*
o *Denſantur, ut in cuneorum modum compoſiti dimicent.*
p *Al. adverſos, & in ſeq. Nec p. congr. nec equo. Sed averſos magis probatur: ut dicat, cum nec terga dantes ſternere voluiſſe, nec armis paribus congreſſos, nec qui ferirent comminus inſequi; ſed Turnum.*

Inſequitur: ſolum denſâ in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longè lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit, manibúſque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocémque, & corpus, & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
r Pabula parva legens, nidiſque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus ſ vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidóque volans obit omnia curru;
Jámque hic germanum, jámque hic oſtendit ovantem;
Nec conferre manum patitur; volat avia longé.
Haud minùs Æneas t tortos legit obvius orbes,
Veſtigátque virum, & u disjecta per agmina magnâ
Voce vocat: quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedúmque fugam curſu tentavit equorum,
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æſtu:
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, utì lævâ duo fortè gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unùm certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & x ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummáſque excuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ; inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currúmque referri,
Multa Jovem & læſi teſtatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarúmque omnes effundit habenas.
y Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitúmque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æternâ gente in pace futuras.
Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa z moratus,
Excipit in latus, &, quâ fata celerrima, a crudum
Tranſadigit coſtas & crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratrémq; Diorem,
Congreſſus pedes, hunc venientem, cuſpide longâ,
Hunc mucrone ferit; currúque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat;

Ille

r *Quoniam & muſcæ.*
ſ *Magnis, ut quidem vult Serv. afferens locum illum, Vacua atria luſtrat Saucius.*
t *Obliquos & implicitos vias.*
u *Diſſipata adventu Æneæ.*
x *Ità ſe ſetexit, ut nullâ parte poſſet feriri. Ser. Idem apicem exp. galeæ eminentiam ubi criſtæ, Gr. conum.*
y *Q. d. Nec Muſa nec Apollo ſufficiunt.*
z *Al. morantem, ut uno eum vulnere confectum oſtendat.*
a *Al. crudo enſe. Sed cum altera lectione magis convenit locus ille, Crudum per coſtas exigat enſem, lib. 10.*

Ille Talon Tanaimque neci, furtémque Cethegum,
Tres uno congreſſu, & *b* mœſtum mittit Onyten,
Nomen *c* Echionium, matriſque genus Peridiæ.
Hic fratres Lyciâ miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada, piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, paupérque domus; nec nota potentûm
d Munera, conductâque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam & virgulta ſonantia lauro;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum *e* populatus iter: non ſegniùs ambo
Æneas Turnúſque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus; *f* rumpuntur neſcia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regéſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atque *g* ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo: hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo animiſque immanè frementi
Occurrit, telúmque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam *b* fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno: nec dii texêre Cupentum
Æneâ veniente ſui; dedit obvia ferro
Pectora nec miſero clypei mora profuit æreî.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, *i* & latè terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuêre phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hic tibi *k* mortis erant metæ; domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeò converſæ acies, omnéſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acérque Sereſtus,
Et Meſſapus equûm domitor, & fortis Aſylas.
Thuſcorúmque phalanx, Evandríque Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri ſummâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.
Hic *l* mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros *m* urbíque adverteret agmen
Ocyús, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum
Huc atque huc acies circumtulit, aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque *n* impunè quietam.

b *Triſtem naturâ, Severum, quem Græc.* ἀγήλαςον *dicunt.*
c *Thebanum.*
d *Obſequia, quæ pauperes divitibus loco munerum ſolvant. Al. leg. Limina.*
e *Poſtquam populando & vaſtando ſibi iter facit. Ita enim malo quàm cum aliis, Populatus quicquid ſibi in itinere occurrit.*
f *Ex Luer. lib. 3. de leonibus.*
g *Al. ingenti.*
b *Al. fuſo.*
i *Aliud ex alio oſtenditur, videlicet corporis magnitudo.*
k *Mors quæ meta eſt. Sic Homerus,* θανάτοιο τέλειον.
l *Conſilium vel voluntatem.*
m *Contra urbem.*
n *Quæ debuit pœnas luere propter ſadm raptiu.*

Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mnesthea Sergestúmque vocat, fortémque Serestum,
Ductores; tumulúmque capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio; nec scuta aut spicula densi
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Nequa meis esto dictis mora: *o* Juppiter hàc stat:
Neu quis *p* ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
(Ni frænum accipere & victi parere fatentur)
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem libeat dum prælia Turno
Nostra pati, rursûsque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, *q* fœdúsque reposcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
r Dant cuneum, densâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improvisò, subitúsque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primósque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnâque incusat voce Latinum;
Testatúrque deos iterùm se ad prælia cogi:
Bis jam Italos *t* hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives.
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsûmque trahunt in mœnìa regem;
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cùm *u* latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumóque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnísque acuunt stridoribus iras.
Volvitur *x* ater odor tectis: tum murmure *y* cæco
Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
z Incessi muros, ignésque ad tecta volare,
Nusquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
Se *a* causam clamat, crimémque capùtque malorum:
Multáque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepère Latinæ;
Filia prima manu *b* flavos Lavinia crines
Et roseas lanjata genas, tum cætera circùm

Turba

o Pro nobis est religio, quam læserunt Rutuli. Hic est modus, hæc via imponendi satis finem.
p Repent. imperium nullum vobis afferat moram.
q Flammis fœderis innovemus urbis incendio. Ità Ser. qui vult Repòscite hìc esse, Innovate & revocate. Sed malim accipere quasi dicatur, Flammæ facient ut ratio vobis reddatur fœderis.
r In similitud. cunei disponuntur.
s Apud Don. Testatúrq; deos se invitũ ad præl. cogi.
t Fieri.
u Saxo cavo & latebroso.
x Fumi odor ingratus.
y Quia clausæ apes
z Al. Incendi.
Iro quo quidam leg. Insœndi. Sed Ser. agnoscit Incessi, exponens invadi.
a Sic alibi, Caput horum & causa malorum. Sed hic addit Crimen.
b Antiqua hæc fuit flores habuit, i. e. florulentos, pulchros, & est sermo Ænnianus: erit autem synizesis.

Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam c infelix vulgatur fama per urbem.
d Demittunt mentes: it sciſsâ veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbiſque ruinâ,
Canitiem immundo perfusam pulvere turbans:
Multáque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generúmque asciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minùs atque minùs succeſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus e aura
Commiſtum clamorem, f arrectáſque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diversâ clamor ab urbe?
Sic ait, adductíſque g amens subſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metiſci
Aurigæ, currúmque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hàc, Turne, sequamur
Trojugenas, quâ prima viam victoria pandit:
Sunt alii qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
h Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O soror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbâsti, téque hæc in bella dediſti;
Et nunc nequicquam fallis dea: sed quis Olympo
Demiſsam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murranum (quo non i superat mihi charior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, & nè noſtrum dedecus Ufens
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Exſcindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextrâ nec l Drancis dicta refellam?
Tergà dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Uſque adeóne mori miserum est? Vos 8 mihi manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius m inſcia culpæ,
Descendã, magnorum haud unquam n indignus avorũ.
Vix ea fatus erat: medios volat (ecce) per hoſtes,
Vectus equo spumante, Sages, adversa sagittâ
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.

c *Infelix nuntia, i.e. infelicitatis.*
d *Pro despondent animo, Desperant: ut contrà, spes erigit mentes.*
e *Quia naturale eſt, ut à quâ parte ventus flat, indè clamor audiatur.*
f *Ad audiendum ſolicitus.*
g *Conſilii inops, vel conſternatus.*
h *Nec pauciores interimes, nec minor te quàm Æneam gloria comitabitur.*
i *Superſtes eſt, vel vivit.*
k *Q. d. Fortaſſe viveret: niſi ideò voluiſſet occumbere, ne nos victos videret.*
l *Dicta libera.*
m *Fugæ, vel ruptî fœderis.*
n *Conſtructio talis qualem habet vox ἀάζου, quæ ſignif. insignem.*

Fulminat Æneas armis, ſummáſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidióque daturum:
Jámque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
o *Dubitat, ut Serv. exp.* In te oculos referunt: *o* muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidiſſima dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucémque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictíſque ſeges mucronibus horror
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
p *Multiplici nuntio, vel potiùs, Obſtupuit, confuſus variis rebus quas ſibi ante oculos ponit.* Obſtupuit *p* variâ confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtóque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primùm diſcuſſæ *q* umbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardentes oculorum acies, ad mœnia torſit
q *Tenebræ mentis.* Turbidus, éque *r* rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
r *Currus. A parte totum. Paulò pòſt, è curru ſaltum dedit.* Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdiderátque *ſ* rotas, pontéſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant: abſiſte morari:
ſ *Ut trahi poſſet ad ea loca quibus hoſtis inſtabat.* Quò deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur. [eſt,
t Stat conferre manum Æneæ: ſtat * quicquid acerbi
t *Certum mihi eſt. Decrevi.* Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Ampliùs: hunc, oro, ſine me furere antè furorem.
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyùs arvis:
* *Alit. Qu. acerbi eſt, Morte pati.* Pérque hoſtes, per tela ruit, mœſtámque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpſt.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Càm ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas,
u *Montis pars.* Fertur in abruptum magno *u* mons improbus x actu,
x *Id eſt, impulſu.* Exſultátque ſolo, ſylvas, armenta, virósque
Involvens ſecum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridéntque haſtilibus auræ;
Significátque manu, & magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
y *Juſtius. Sic rioratius, Verum eſt, pro Juſtum eſt.* Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me y verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſère omnes medii, ſpatiúmque dedère.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces,
z *Celeritate ſuperat omnes moras.* z Præcipitátque moras omnes, onera omnia rumpit,
Lætitiâ exſultans, horrendúmque intonat armis:

Quantus

Quantus *Athos, aut quantus Eryx, a aut ipſe, coruſcis
Cum fremit ilicibus, quantus, gaudétque nivali
Vertice ſe attollens pater Appenninus ad auras.
Jam verò & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertère oculos Itali, quíque alta tenebant
Mœnia, quíque imos pulſabant ariete muros;
Armáque depoſuêre humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe b viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
c Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro:
(Dat gemitum tellus) tum crebros enſibus ictus
d Congeminant: fors & virtus miſcentur in unum.
At velut ingenti e Sylâ ſummóve Taburno
Cùm duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſère magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, / muſſántque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multâ vi vulnera miſcent,
Cornuáque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armóſque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrùnt clypeis; ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum;
Quem g damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Altè ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit: exclamant Troës trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies: at perfidus enſis
Frangitur, in medióque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextrámque aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, b patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit; fulvâ reſplendent fragmina arenâ.
Ergò amens diverſa fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, indè huc, incertos implicat orbes,
Undique enim denſâ Teucri incluſêre coronâ:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas (quanquam tardante k ſagittâ
Interdum genua impediunt, l curſúmque recuſant)

* *Serv. legit Athon, verſûs gratiâ.*
a *Aut quantus ipſe pater Apenn. quum fremit cor. ilicibus.*
b *Al. Viros & cervere ferro.*
Al. & decern. fer. ut per Synalœphan excludatur ſyl. poſterior in Vires.
c *Incipiunt pugnare.*
d *Præpoſ. auget ſonum, & duos deſignat.*
e *Monte Bruttiorum, qui bodiéque nomen retinet. Pier.*
f *Dubitant. Verbum autem factitium, non abſonum à boum voce, ut apud Ariſtoph. eſt verſus ex μῦ μῦ.*
g *Liberet, ut, damnabis tu quoque votis. Quidam exp. Quis damnetur labore, & duro laboris addictus ſit.*
h *Paterno enſe.*
k *Vulnere illato ſagittâ.*
l *Inepta ſint ad currendum.*

Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
Incluſum veluti ſiquando in flumine nactus
m *Deliæ, quæ vario plumarum nexu diſcolor, terret apros, lupos, urſos, ſed potiſſimum cervos: Sic & alibi.*
Cervum, aut puniceæ ſeptum m formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat:
Ille autem, inſidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitque vias; at vividus Umber
Hæret hians, jámque jámque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſúque eluſus inani eſt.
Tum verò exoritur clamor, ripæque lacúſque
Reſponſant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans, notúmque efflagitat enſem.
Æneas mortem contrà præſénſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat; terrétque trementes,
Exciſurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidémque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
n *Ob amiquitatem, vel propter dona votiva ibi ſuſpenſa.*
Præmia, ſed Turni de vitâ & ſanguine certant.
Fortè ſacer Fauni foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim n venerabile lignum,
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
o *Voto promiſſas. Al. malè leg. notas.*
Laurenti divo, & o votas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri p nullo diſcrimine ſacrum
p *Sine intuitu religionis.*
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
q *Ser. jungit cum ſeq. Plenum eſt (inquit) Quam radix fixam tenebat. Apud Don. legimus, detulerat molem.*
Detulerat q fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluítque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi quem prendere curſu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit, túque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecêre profanos.
Dixit, opémque dei, r non caſſa in vota vocavit.
r *Quæ non carent efficaciâ.*
Namque diu luctans, lentóque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
ſ *Quaſi cum armis animi ſimul illis redierint.*
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem dea Daunia reddit.
Nam (inquit Serv.) antea, armorum inopiâ animi utriuſque torpebat.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telúmque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes, / armis animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſtâ,
* *Al. Inſiſt. leg. & certamina.*
* Adſiſtunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex * omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem:
* *Forſan omnipotentis, Hart.*
Quis jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigetem Æneam ſcis ipſa, & ſcire fateris,

Deberi

Deberi cœlo, fatiſque ab ſydera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
s Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibúſque inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi cura
Szpè tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt: terris agitare vel undis
Trojanos x potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere Hymenæos:
Ulteriùs tentare veto. Sic Juppiter orſus:
Sic dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
y Digna, indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie, traherémque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero (fateor) ſuccurrere fratri
Suaſi, & provitâ majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una z ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnáſque exoſa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate a tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus (eſto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent,
Nè vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucróſque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
b Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerúmque repertor:
Es germana Jovis, Saturníque altera proles:
a Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verùm age, & inceptum fruſtra e ſummitte furorem.
Do quod vis, & me victúſque volénſque remitto.
Sermonum Auſonii patrium moréſque tenebunt;
Utque eſt, nomen erit: comiſti corpore tantùm
f Subſident Teucri: morem ritúſque ſacrorum
Adjiciam, faciámque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio miſtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.

s *Al. Mortalem & Divum, quid Juturna, cùm dea eſſet, Æneam adhuc mortalem vulneraverat.*
u *Ità dictum ut Eſt mollis flammæ medullas.*
x *Potuiſti permittentibus fatis.*
y *Quidlibet pati, proverbialiter.*
z *Exponitur metum: malim tamen non ſimpliciter exponere metus, ſed ſuperſtitioſus metus.*
a *Reſpexit ad Saturnum qui in Italiâ regnaverat.*
b *Si fataliter imminet ut à Trojanis origo Romana deſcendat, Trojani Italorum nomen accipiant, ut Rom. de Italis non de Trojanis videatur progeniti.*
d *Alii ſine Interrog. Sed apta eſt huic loco Interreg. q. d. Iràna volvis ſub pectore, &c.*
e *Pro Dimitte, Miſſum facio.*
f *Remanebunt, Latebunt, Latinorum ſcilicet multitudine.*

Interea

Interea excedit cœlo, nubémque relinquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat.
Juturnámque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodémque tulit partu, paribúsque revinxit
Serpentum spiris, ventosásque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
g Apparent, acúntque metum mortalibus ægris;
Siquando lethum horrificum morbósque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Juppiter, *h* inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur.
Non secùs ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive *i* Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens & celeres incognita transilit umbras;
k Talis se fata Nocte tulit, Terrásque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
l Alitis in parvæ subitò * collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras;
Hanc versa in faciem Turni se pestis *m* ad ora
Fértque refértque sonans, clypeúmque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam *n* miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte moror? talin' possum me opponere *o* monstro?
Jam jam linquo acies: nè me terrete timentem
Obscœnæ *p* volucres: alarum verbera nosco,
Lethalémque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis: hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
q Jam mortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorũ
Te sine, fratçr, erit,: ô! quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manésque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telúmque coruscat
r Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:

Qua

g *Videntur, expos. Ser. sed altera rectior, quam addit,* Præsto *sunt ad obsequium.*
h *Ut Juturna omen fraternæ mortis efficeret.*
i *Cretensis: & lib. 10. propr. nomen, priore longâ.*
k *Taliter.*
l *Nocuam vel bubonem intelligit, inquit Don. At Serv. Nocuũ, non bubonem.*
* *Collecta ex nimiâ scilicet furiæ magnitudine.*
m *Al. Ob ora.*
n *Al. Duræ; quam lectionem sequitur Ser. exponens immitis.*
o *Augurio ex Jovis voluntate venienti.*
p *Invidiosè dixit ut de plur. cùm unica esset.*
q *Si jam mort. essem, finire possem t. dol. Al. Immortalis ego? haud qu. Al. cum intell. post ego & post erit, præsertim si legatur aut pro haud.*
r *Æn. ingens coruscat telum arb. nè sint duo epitheta.*

Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retra-
Non curſu, ſævis certandũ eſt comminus armis. [ctas?
Verte omnes tete in facies, & *f* contrahe quicquid *f Collige.*
Sive animis ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſũmque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quaſſans, Non me tua fervida terrent
Dicta, *t* ferox: dii me terrent, & Juppiter hoſtis. *t Ferox vult*
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens, *Serv. jungi cum*
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat *hoſtis, atque ità*
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis. *includenda eſſent*
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent, *parenth. quæ ſunt*
Qualia nunc hominum producit corpora tellus. *interjecta. Sed*
Ille manu raptum *u* trepidâ torquebat in hoſtem *dura eſſet hæc*
Altior inſurgens & curſu concitus heros. *trajectio.*
Sed neque currentem ſe nec cognoſcit euntem, *u Feſtinâ, vel*
Tollentémve manu, ſaxúmque immane moventem. *verè trepidâ,*
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis. *quia ſeq. ſed*
Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus, *neque current.*
Nec ſpatium evaſit *x* totum, nec pertulit ictum. *x Evacuatum eſt*
Ac velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit *impetus ipſius*
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus *ſpatio largiore.*
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri *Ità Serv. qui*
Succidimus; non lingua valet, non corpore nota *diſt. poſt evaſit,*
Sufficiunt vires, nec vox nec verba ſequuntur: *Al. poſt totum.*
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Succeſſum dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii: Rutulos aſpectat & urbem,
Cunctatúrque metu, telúmque inſtare tremiſcit. *y Quidam imell.*
Nec quò ſe eripiat, nec quâ vi tendat in hoſtem, *collimâſſe. Serv.*
Nec currus uſquam videt aurigámque ſororem. *exp. Oculis elegit*
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat, *locum ad ferien-*
y Sortitus fortunam oculis, & corpore toto *dum, quem fort.*
Eminus intorquet: murali concita nunquam *deſtinaverat vul-*
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec *z* fulmine tanti *neri.*
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar *z Pro tonitru,*
Exitium dirum haſta ferens, orâſque recludit *ſine quo fulmen*
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes *nunquam mitti-*
Per medium ſtridens tranſit femur: incidit ictus *tur.*
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus. *a Interfice hoſtem*
Conſurgunt gemitu Rutuli, totúſque remugit *tuum, in quem*
Mons circùm, & vocem latè nemora alta remittunt. *ſors tua tibi dat*
Ille humilis ſuppléxq; oculos dextrámq; precantem *poteſtatem.*
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit: *b Me redde meis,*
a Utere ſorte tuâ: miſeri te ſi qua parentis *aut ſaltem meum*
Tangere cura poteſt, oro, (fuit & tibi talis *corpus ſepelien-*
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ: *dum, ubi inter-*
Et *b* me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis, *fecerit.*

Redde

Redde meis. Victi, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre: tua est Lavinia conjux.
Ulteriùs nẽ tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextrámque repressit.
Et jam jámque magis cunctantem flectere *c* sermo
Cœperat, *d* infelix humero cùm apparuit *e* ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviásque hausit, furiis accensus, & irâ
Terribilis: *f* Tûne hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat; & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus: ast illi solvuntur frigore membra,
Vitáque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

c Al. Mentem.
d Infelicitatis causa mox futurus.
e Pro ingens autẽ leg. & alto, nè duo sint Epitheta.
f Ad suæ mortis & rupti fœderis ultionem, te tanquam hostiam immolat.

GNOMÆ VIRGILIANÆ.

	Pag.
A	
——Alitur vitium, vivitque tegendo.	57
——Amor omnibus idem.	53
Audentes fortuna juvat——	245
C	
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo Fœmina——	52
Cede Deo——	153
D	
Degeneres animos timor arguit——	127
Discite justitiam moniti, & non temnere divos.	177
——Dolus, an virtus, quis in hoste requirit?	100
E	
——Experto credite——	266
F	
——Facilis descensus Averni: Noctes atque dies patet atri janua Ditis: Sed revocare gradum, superásque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor est——	166
——Facilis jactura sepulchri est.	105
Fama, malum, quo non aliud velocius ullum Mobilitate viget, virésque acquirit eundo.	130
Fata viam invenient——	242
Felix qui potuit rerum cognoscere causas.	45
——Fugit irreparabile tempus.	53

——Furor iràque mentem
Præcipitant—— 98

I

Imprimis venerare deos—— 30

L

——Labor omnia vincit
Improbus—— 26

M

Mille nocendi artes—— 191
Multa dies variúſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius—— 269

N

——Nè pòſt amiſſa requiras,
Anè veni—— 49
Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum rebus ſublata ſecundis. 250
——Nihil invitis fas quenquam fidere divis. 100
——Non omnia poſſumus omnes. 17
Nulla ſalus belle—— 268
——Nullum memorabile nomen Fœminea in pœna eſt. 104

O

Omnia fert ætas—— 20
Omnia vincit amor—— 22
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit—— 49

Q

——Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?—— 111
Quiſquis ſuos patimur manes—— 179

R

——Redit agricolis labor actus in orbem. 43
——Rex Juppiter omnibus idem. 242

S

——Satis eſt potuiſſe videri. 12
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus—— 17
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus. 92
——Sors omnia verſat. 19
Stat ſua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ—— 249
——Superanda omnis fortuna ferendo eſt. 158

T

——Trahit ſua quemque voluptas. 5
——Telum irà facit—— 195

U

Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem. 99

Gnomis

Gnomis Virgilianis (nè plures vacarent paginæ) adjecimus Paſtorum, Ducum & Militum Apophthegmata, aliáque nonnulla obſervatione digna.

Melibœus.

——EN *quo diſcordia cives*
Perduxit miſeros—— 8

De Daphnide.

Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis—— 10

Damon.

——*Quid non ſperemus amantes?* 16

De Apibus.

Ingentes animos angusto in pectore verſant. 62
——*Melior vacua ſine regnet in aula.* ibid
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus. 64

De Proteo.

——*Sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum*
Orando flectes. 69

Dido ad Æneam.

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco. 87

Æneas ad Didonem.

Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes. 93

De Troja.

Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam. 97

Venus ad Æneam.

——*Inclementia divûm*
Has evertit opes—— 104

Æneas ad Anchiſen.

Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit—— 107

Creüſa ad Æneam.

——*Non hæc ſine numine divûm*
Eveniunt—— 108

Achæmenides ad Trojanos.

Si pereo, manibus hominum periiſſe juvabit. 123

Venus ad Junonem.

——*Quis talia demens*
Abnuat? aut tecum malit contendere bello? 129

Met-

Mercurius ad Æneam.
——Potes hoc ſub caſu ducere ſomnos? 139
——Varium & mutabile ſemper Fœmina—— ibid.

Dido.
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi. 141
——Moriemur inultæ? ibid.

De Militibus.
Exigui numero, ſed bello vivida virtus. 149

Neptunus de Palinuro.
Unum pro multis dabitur caput.—— 160

Sibylla de Lavinia.
Cauſa mali tanti conjux—— 165

Sibylla ad Æneam.
Tu nè cede malis, ſed contrà audentior ito. ibid.

Anchiſes ad Æneam.
——Dubitamus adhuc virtutem extendere factis? 180

Anchiſ. de Bruto.
Vincet amor patriæ, laudumque immenſa cupido. 181

Juno.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo 191

Aſcanius.
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 234

Aſcanius ad Romulum.
——I, verbis virtutem illude ſuperbis. ibid.

Apollo ad Aſcanium.
Macte novâ virtute puer—— ibid.

FINIS.

Thomas Hearn

Tho: Hearn

Anno Dni

1695

Liber Thomas Hearne's Book: Anno Dni

1695